

академічна серія

Українські керамодогічні студії

• ВИПУСК 8 •

**The National Academy of Sciences of Ukraine
The Ceramology Institute – the branch of the Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine
The Ministry of Culture of Ukraine
The National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne**

Academical Series *Ukrainian Ceramological Studies*
Issue 8

Viktor Mishanin

**THE REPRESSIVE ACTIONS
OF THE SOVIET TOTALITARIAN
REGIME**

**in the Field of the Traditional Pottery of Ukraine
(the 1930s – the 1950s)**

M o n o g r a p h

Poltava
ASMI
2013

**Національна академія наук України
Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України
Міністерство культури України
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному**

Академічна серія «Українські керамологічні студії»
Випуск 8

Віктор Міщанин

РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

**в галузі традиційного гончарства
України**

(1930-ті – 1950-ті роки)

Монографія

Полтава
ТОВ «АСМІ»
2013

УДК 903.2-0336:316.4.063.7(477)"193/195"

ББК 63.3(4Укр)62+85.125(4Укр)

М71

*Рекомендовано до друку Вченими радами Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства НАН України
та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному*

Рецензенти:

ОЛЕКСІЙ НЕСТУЛЯ – доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України

ВІКТОР РЕВЕГУК – кандидат історичних наук, доцент

Відповідальний редактор:

ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО – доктор історичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

*Роботу виконано в рамках відомчого наукового проекту Національної академії
наук України «Гончарство і проблеми збереження
національної ідентичності в Україні (XIX – початку ХХІ століття)»
(держ. реєстр. № 0107U007039)*

та відповідно до тематики наукових студій

Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному

Міщанин Віктор

М71 Репресивні заходи радянського тоталітарного режиму в галузі традиційного гончарства України (1930-ті – 1950-ті роки) [Текст] = The Repressive Actions of the Soviet Totalitarian Regime in the Field of the Traditional Pottery of Ukraine (the 1930s – the 1950s): монографія / Міщанин В. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. – 736 с. – (Українські керамологічні студії, вип.8 – Ukrainian Ceramological Studies, iss.8).

Монографія є першим ґрунтовним дослідженням репресивних заходів радянського тоталітарного режиму в галузі традиційного гончарства України впродовж 30-х – 50-х років ХХ століття. В основу книги покладено архівні матеріали, літературні джерела й польові матеріали, що стосуються персоналій гончарної столиці України – містечка Опішного – й навколишніх гончарних осередків сучасного Зіньківського району Полтавської області. Подано життєписи й матеріали фальсифікованих кримінальних справ гончарів (Федора Задорожного, Феоктиста Мокляка, Лаврентія Онищенко, Івана Пічки), працівників гончарних підприємств (Ларіона Гладиревського, Опанаса Лисенка, Петра Ширая), працівників і випускників гончарних шкіл (Дмитра Білика, Якова Корицького, Григорія Кремпохи, Любові Острянин, Сергія Реви, Параски Ширай), керамолога (Якова Риженка).

Для керамологів, істориків, музейних працівників, краєзнавців, усіх, хто цікавиться трагічними сторінками в історії України й намагається унеможливити їх повторення в майбутньому.

Ключові слова: українська керамологія, історична керамологія, гончарство, кераміка, персоналії, керамологічна біографістика, тоталітарний режим, політичні репресії, Федір Задорожний, Феоктист Мокляк, Лаврентій Онищенко, Іван Пічка, Ларіон Гладиревський, Опанас Лисенко, Петро Ширай, Дмитро Білик, Яків Корицький, Григорій Кремпоха, Любов Острянин, Сергій Рева, Параска Ширай, Яків Риженко, Опішне, Полтавщина, Україна.

Key words: Ukrainian ceramology, historical ceramology, pottery, ceramics, personalities, ceramological biographistics, Communist regime, political repressions, Fedir Zadorozhny, Feoktyst Moklyak, Lavrentiy Onyshchenko, Ivan Pichka, Lariion Hladyrevsky, Opanas Lysenko, Petro Shyray, Dmytro Bilyk, Yakiv Korytsky, Hryhorii Krempokha, Lyubov Ostryanyn, Serhiy Reva, Paraskoviya Shyray, Yakiv Ryzhenko, Opishne, the Poltava Region, Ukraine.

УДК 903.2-0336:316.4.063.7(477)"193/195"

ББК 63.3(4Укр)62+85.125(4Укр)

© Віктор Міщанин, 2013

© Сергій Білокінь, передмова, 2013

© Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, 2013

© Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, 2013

© ТОВ «АСМІ», 2013

ISBN 978-966-182-229-9

ЗМІСТ

ПРО АВТОРА	7
ГОНЧАРІ Й КЕРАМОЛОГІЯ В ТІ СТРАШНІ ЧАСИ	10
Передмова Сергія Білоконя	
ВСТУП	13
1. Стан дослідження репресивних заходів	74
2. Персоналії репресованих представників гончарства	89
2.1. Структура персоналій	89
2.2. Гончарі	91
2.2.1. Задорожний Федір Петрович	91
2.2.2. Мокляк Феоктист Семенович	130
2.2.3. Онищенко Лаврентій Андрійович	166
2.2.4. Пічка Іван Павлович	186
2.3. Керівники й працівники гончарних підприємств	205
2.3.1. Гладиревський Ларіон Федорович	205
2.3.2. Лисенко Опанас Корнійович	248
2.3.3. Ширай Петро Петрович	280
2.4. Директори, працівники й випускники гончарних шкіл ..	367
2.4.1. Білик Дмитро Аврамович	367
2.4.2. Корицький Яків Іванович	382
2.4.3. Кремпоха Григорій Максимович	415
2.4.4. Острянин Любов Федорівна	442
2.4.5. Рева Сергій Микитович	539
2.4.6. Ширай Параска Петрівна	571
2.5. Керамологи	627
2.5.1. Риженко Яків Омелянович	627
• Післямова	674
• Джерела та література	700
• Анотація	709
• Summary	711
• Іменний покажчик	713
• Географічний покажчик	720
• Інформація	723

CONTENTS

ABOUT THE AUTHOR	7
POTTERS AND CERAMOLOGY IN THOSE TERRIBLE TIMES	10
Foreword by Serhiy Bilokin	
INTRODUCTION	13
1. The State of the Study of the Repressive Actions	74
2. The Personalities of the Representatives of Pottery Craft, Subjected to Repressions	89
2.1. The Structure of Personalities	89
2. 2. Potters	91
2.2.1. Zadorozhny, Fedir Petrovych	91
2.2.2. Moklyak, Feoktyst Semenovych	130
2.2.3. Onyshchenko, Lavrentiy Andriyovych	166
2.2.4. Pichka, Ivan Pavlovych	186
2.3. Managers and Employees of the Pottery Enterprises	205
2.2.1. Hladyrevsky, Larion Fedorovych	205
2.2.2. Lysenko, Opanas Korniyovych	248
2.2.3. Shyray, Petro Petrovych	280
2.4. Directors, Employees, and Graduates of the Pottery Schools	367
2.4.1. Bilyk, Dmytro Avramovych	367
2.4.2. Korytsky, Yakiv Ivanovych	382
2.4.3. Krempokha, Hryhoriy Maskymovych	415
2.4.4. Ostryanyn, Lyubov Fedorivna	442
2.4.5. Reva, Serhiy Mykytovych	539
2.4.6. Shyray, Paraska Petrivna	571
2.5. Ceramologists	627
2.5.1. Ryzhenko, Yakiv Omelyanovych	627
• Afterword	674
• Sources and References	700
• Summary	709
• English Summary	711
• Index of Names	713
• Index of Places	720
• Information	723

Про АВТОРА

Віктор Міщанин

керамолог,
краєзнавець,
етнолог,
історик церкви

Віктор Міщанин біля меморіалу жертвам більшовицьких розстрілів 1930-х років в урочищі Триби під Полтавою. Околиця села Копили, Полтавщина. 17.04.2007.
Фото Світлани Конюшенко.
Приватна збірка Віктора Міщанина.
Публікується вперше

Народився 10 вересня 1962 року в селі Малі Будища Опішнянського (нині Зіньківського) району Полтавської області.

Закінчив Малобудищанську восьмирічну (1978) та Опішнянську середню (1980) школи, Одеський гідрометеорологічний інститут (1985).

Працював інженером монтажно-ремонтного відділу служби засобів вимірювання Красноярського територіального управління з гідрометеорології (Красноярськ, Росія, 1987–1988), водієм колгоспу «Прогрес» (1989–1993), спеціалістом із земельних ресурсів Малобудищанської сільської ради (1993), в Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному – молодшим науковим співробітником (1993–1994), науковим співробітником (1994–1995), старшим науковим співробітником (1996–1997, 2002–2008, 2011–2012), провідним науковим співробітником (1998–2002), завідувачем Аудіовізуального фонду (1996), заступником з наукової роботи генерального директора (2012–), в Інституті керамології – відділенні Інституту народознавства НАН України – заступником директора з наукової роботи (2001), молодшим науковим співробітником (2001–2003, 2004–2008, 2011–2012), науковим співробітником (2003–2004, 2012).

Автор близько 150 керамологічних і краєзнавчих публікацій у періодичних виданнях та збірниках, а також семи монографій: «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» (1999), «Хутори ви мої, хутори...» (2002), «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)» (2005), «Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках» (2006), «Храми землі нашої: Церква Преображення Господнього у Глинському» (2008), «Малобудищанське колгоспне гончарство (1930-ті – 1950-ті роки)» (2010), «Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене...» (2012).

На VI Форумі видавців у Львові (1999) книгу «Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки» визнано переможцем у номінації «Художньо-мистецьке, музичне або краєзнавче видання», а рішенням Журі I Національного симпозіуму гончарства «Опішне-2000» визнано найкращою публікацією в Україні з проблематики гончарства за 1999 рік.

На II Національному конкурсі публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки в Україні (за публікаціями 2005 року) «KeGoKe-2008» книга «Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)» зайняла I місце в номінації «Краща монографія», а стаття «Невідомі листи з кримінальної справи Якова Риженка» – I місце в номінації «Краща публікація документальних матеріалів».

На III Національному конкурсі публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки в Україні (за публікаціями 2006 року) «KeGoKe-2009» книга «Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках» зайняла II місце в номінації «Краща публікація з окремими сюжетами на теми керамології, гончарства, кераміки в Україні».

Кандидат історичних наук (2007). Кандидатська дисертація – «Гончарство північної групи малих осередків Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)».

Головні напрямки наукових досліджень: гончарство малих осередків Опішненського гончарного району та Опішного, репресії радянської влади в галузі традиційного гончарства України, історія церков Опішного й навколишніх сіл, повстанський рух в Опішнянському Поворсклі наприкінці 1910-х – на початку 1920-х років, жертви політичних репресій на теренах сучасної Малобудищанської сільської ради Полтавської області.

Учасник двох керамологічних експедицій до гончарних осередків Чорнухинського району Полтавської області: Поставамук, Городища, Лісової Слобідки (1995). Проводив керамологічні експедиції в Опішному та

в північній групі малих осередків гончарства Опішнянського гончарного району: Безруках, Глинському, Лазьках, Малих Будищах, Старих Млинах, Хижняківці (1994–2012).

Брав участь у формуванні колекції гончарних виробів Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та збірок фотографій і документів Національного архіву українського гончарства.

Куратор Міжнародної науково-практичної конференції «Відродження вітчизняних центрів народного мистецтва України: блеф романтиків чи прогноз аналітиків?» (2001) та Всеукраїнської керамологічної конференції «Репресоване гончарство: передумови й наслідки» (2013).

Учасник наукового проекту «Гончарство Опішного в іменах його майстрів» (2008).

Співорганізатор унікального громадського свята – «День хутора», яке проводиться з 1998 року в колишньому гончарному осередку Хижняківці.

Ініціатор і організатор відзначення на офіційному рівні 120-річчя церкви Різдва Пресвятої Богородиці в Малих Будищах (2007), старостами якої в різні роки були малобудищанські гончарі.

Учасник близько 30 всеукраїнських і міжнародних наукових симпозіумів, конференцій, семінарів.

Лауреат літературно-мистецьких премій імені Володимира Малика за книгу «Хутори ви мої, хутори...» (2005) та імені братів Тютюнників за диалогію «Храми землі нашої» (2009).

Член Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2002–2008, 2010–) та Ученої ради Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному (2012–). Член Національної експертної керамологічної ради щорічних Національних конкурсів публікацій на теми керамології, гончарства, кераміки в Україні «KeGoKe» (2008–). Член Національної спілки майстрів народного мистецтва України (2000–). Член Народного Руху України (1990–). Депутат Зіньківської районної ради Полтавської області двох скликань (2002–2006, 2006–2010). Член виконавчого комітету Малобудищанської сільської ради Зіньківського району Полтавської області (2010–).

ГОНЧАРІ Й КЕРАМОЛОГІЯ В ТІ СТРАШНІ ЧАСИ

Історична наука ще не сказала останнього слова про большевицький терор не тільки тому, що далеко не всі, хай навіть тільки найважливіші, науково значущі джерела вивчено, прокоментовано й опубліковано, не всі джерела відкрито.

Хтось із шкільних учителів вів щоденника, хтось писав найближчим родичам листи про те, що десь побачив, що пережив, що йому боліло. Часи змінювалися, наставали такі, коли й берегти такі папери ставало небезпечно. Страшно було берегти фото загиблого вояка української армії, або того, що вийшов на еміграцію; ще страшніше – фото того, хто лишився живий. Якби прийшли й побачили, таке фото могло завдати лиха багатьом. Скільки збереглося в людей на руках фотографій вояків армії УНР, скільки – світлин тих, що піднялися трохи згодом, у селянську війну 1920-х років? Мужні люди були в кожному місті й у кожному селі. За різних обставин ці матеріали знищено.

Папери відсіювалися, але папери навіть спеціально створювалися. Тільки створювалися вони не в інтересах науки, не в інтересах правди. Не всі знають, що впродовж багатьох років уся мережа державних архівів входила в систему НКВС. Розстрілюючи тисячі людей, чекісти понаписували, а тоді попідшивали погонні метри слідчих справ (був такий вислів – *«шити справу»*). Навіщо ж заводили кримінальні справи? Головним завданням було довести, ніби всіх цих людей розстріляли *«правильно»*.

Брехня переростала в цілу науку. Колись мене приголомшили папери з переатестації тюремників 1922 року. Заступників начальника Лук'янівської в'язниці було вісім. На кожного закладали на зберігання по два папірці. У першому було записано, що він може передати в'язневі записку, що він поводить жорстоко, може катувати. У другому – що він ідеологічно витриманий, відданий комуністичній партії, росте над собою. Друга характеристика була потрібна для того, щоб цей начальник і надалі сидів у своєму начальницькому кріслі. Перша характеристика, про існування якої його сповіщали, нагадувала: *«Ти в нас на гачку. На тебе*

ми маємо такі документи!.. Роби те, що накажемо. Коли відмовишся, опинишся сам знаєш де». Паперів із наступних переатестацій в архівному фонді не було. І не було паперів на начальника в'язниці.

Упродовж усіх років існування СРСР створювалися, а тоді й закладалися до державних архівів документи про те, що з одного боку барикад стояли люди, котрі воювали за світле комуністичне майбутнє. З другого боку проти них стояли ті, кого й потрібно було знищити, – самі бачите, мовляв, – ось почитайте. До тодішньої ідеології навіть не прослизала така думка, що нація українців як така вся має право на існування; що пережити грядущий, добре підготовлений 1933 рік і перейти у завтрашній день повинні всі українці. Навіть легкодухі мрійники, навіть жорсткі хлопці, що стояли за справедливість. Багато біди завдали і ті, й інші. І ніхто з них не знав, що писав про українських селян *«кремлівський мрійник»*.

Історичне знання дається через джерела. Архівно-слідчі справи – дуже слабе джерело. Про численні вилучення й перетасовки паперів у справах, про перешивання самих справ сигналізує повсюдна зміна пагінації аркушів, – маємо часом три, а то й чотири номери для того самого аркуша. Наприклад, у справі Александра Бронєвого той самий аркуш спершу чорним олівцем пронумеровано як 17, згодом цей номер червоним олівцем було закреслено, й він став 24-м, потім закреслено і його, після чого він одержав нинішній № 37 [2]. Як відзначав визначний архівіст-джерелознавець Ярослав Калакура, *«слід мати на увазі, що більшість справ пройшли внутрішньовідомче «опрацювання», в ході якого важливі документи, насамперед власноручні пояснення арештованих, були вилучені і, очевидно, знищені»* [3, с.22].

І до ХХ з'їзду, і після нього винищували не тільки цілі справи, а й аркуші тих справ, які лишали на подальше зберігання. Так, у справі харківського архієпископа УАПЦ Олександра Яреценка знаходимо запис: *«Всього в деле 109 листов. 24 / IX-57 г. <підпис>»*. 1992 року, коли справа опинилася в моїх руках, там не було вже аркушів 3, 7, 8, 17, 45, 69, 70 та 80 [1]. Їх видерто, виходить, не раніше 1957 року, себто після того, як уже було видерто геть усе, що 1957 року вважалося небажаним.

Советські функціонери винищували окремо інтелігенцію, за іншою моделлю – селян. Не одержуючи продуктових карток, гончарі вмирили під час голодомору 1932–1933 років як прості селяни. Дослідник українського гончарства Віктор Міщанин зробив важливе спостереження: *«Гончарські господарства, та зрештою як і господарства, що займалися іншими кустарними ремеслами, були приречені на голодну смерть одними з перших. Пояснюється це тим, що те чи інше ремесло, зокрема гончарство, було часто єдиним або*

ж основним джерелом доходів сім'ї. Свої вироби гончарі продавали або ж обмінювали значну частину на зерно та інші продукти. У часи ж голодомору посуд міняти не було на що. Тож часто гончарські родини вимирали повністю... Вимерли цілі родини гончарські, цілі династії. Все це було одним із чинників, які прискорили занепад гончарства у даних осередках» [4, с.128-129].

Заразучений пішов найважчим шляхом, піднявся на великомасштабну працю, основу якої склали ті самі найскладніші кримінальні справи. Розуміється, новий рівень – нові вимоги. Свого часу існувала служба перлюстрації (контроль за листуванням), підслуховування, зовнішнє спостереження. Досі їхні матеріали не розкрито. Але невже там немає нічого про його героїв? Якщо у справі не сказано, як домагалися чекісти підпису в'язня чи свідка, чи можна на пряму оскаржити когось за прикриті слова?

Свою першу працю про репресованого діяча культури (Стефана Таранушенка) я надрукував 1969 року. Написав багато праць про розстріляних Миколу Зерова, Михайла Бойчука, Федора Ернста, Федора Шміта, митрополита Василя Липківського, інших українських діячів. Видав кілька книжок, зокрема про масовий терор як засіб державного управління. Але так прикро, що я знаю не все: я досі не маю документа, що зветься «допуск».

БАЖКА СТЕЗЯ ІСТОРИКА. БАЖАЮ УСПІХІВ КОЛЕЗІ!

1. Галузевий державний архів СБУ. – Ф.6. – №36353. – ФП.
2. Галузевий державний архів СБУ. – Ф.6. – №37318. – ФП. – Т.1.
3. Калакура Я.С. Особливості джерелознавчої критики архівно-слідчих документів // Архівно-слідчі справи репресованих: Науково-методичні аспекти використання: Збірник наукових праць. – К.: Головне архівне управління при Кабінеті Міністрів України, 1998. – 161 с.
4. Міщанин Віктор. Гончарні осередки Малобудищанської сільської ради в період голодомору 1932–1933 рр.: сторінки історії // Полтавський краєзнавчий музей: Збірник наукових статей 2004 р. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток. – Полтава: Дивосвіт, 2005. – С.122-134.

© СЕРГІЙ БЛОКІНЬ,

керівник Центру культурологічних студій

Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук,
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, 2013

ВСТУП

*«Важко читати сторінки сфабрикованих слідчих справ,
хоча всі вони часто схожі одна на одну.
За ними – муки надлюдських катувань,
біль неоправданих втрат, гіркий присмак
розчавленої людської гідності.
Інколи здається, що цей жахливий сценарій
не має нічого спільного з життям.
Але все це було в нашій історії і має навічно
залишитись в нашій пам'яті.
[...] Немає нічого вищого за людину з її
унікальним внутрішнім світом,
думками, неповторною гамою почуттів.
І жодна соціальна мета,
здатна порушити цю даровану природою гармонію,
не має права на існування [...].
З своїх могил [...] мільйони наших загиблих
земляків таврують найганебніший в історії злочин,
ім'я якому – геноцид».*

Петро Трощинський [158, с.4]

Воснову даного дослідження покладено матеріали, що стосуються
столиці українського гончарства Опішного та навколишніх
гончарних осередків сучасного Зіньківського району Полтавської
області.

Опішнянський гончарний район упродовж другої половини
XIX – першої половини XX століття був провідним в Україні. Там
зосереджувалася найбільша кількість гончарних осередків, працювали
сотні майстрів, у тому числі з найвищим рівнем фахової кваліфікації.
Найбільшого розквіту зазнало гончарство Опішного, яке у XX
столітті стало всесвітньо відомим. Містечко часто називали столицею
українського гончарства. Довкола Опішного знаходилося багато малих
осередків. Вони, за словами Олесея Пошивайла, хоча і «знаходилися в
«тіні» Опішного», проте «породжували здорову, жорстку конкуренцію,
примушували гончарів Опішного постійно вдосконалювати
свою майстерність», «так підтримувався унікальний творчий
мікроклімат, за умов існування якого тільки й могли народжуватися
видатні постаті українського гончаротворення» [125, с.9].

Своєю значущістю, мистецькими здобутками Опішне, а з ним і
весь Опішнянський гончарний район, із другої половини XIX століття
стали привертати пильну увагу вчених і мистців. Місцеве гончарство
стало об'єктом вивчення статистів, етнографів, істориків, керамологів.

Тут у різні роки бували Анастасій Зайкевич, Віктор Василенко, Іван Зарецький, Михайло Русов, Яків Риженко, Сергій Васильківський, Опанас Сластьон, Василь Кричевський та інші відомі діячі української науки й мистецтва.

І саме Опішнянський гончарний район зазнав найбільших репресій за часів більшовицької влади. Тож не випадково він постав об'єктом даного наукового дослідження, яке є типовим відображенням трагічної ситуації в усій Україні. Адже повсюди були однакові методи роботи більшовиків і репресивних органів, а відповідно, ті ж самі наслідки, лише в менших масштабах. На прикладі Опішнянського гончарного району, зокрема Опішного, добре простежується вся система й масштаби репресивного впливу на гончарство: під репресії підпадали гончарі, керівники й працівники гончарних підприємств, директори й працівники гончарних навчальних закладів, колишні їх випускники.

Якби не було цих репресій, Опішне могло б стати джерелом могутнього світового потоку мистецтва, культури, художньої освіти України. Внаслідок репресивних заходів, зокрема Голодомору 1932–1933 років, було перервано зв'язок поколінь у гончарстві, були знищені династійні традиції. Зникла значна частина покоління, яке могло передати культурні цінності, навички роботи, духовну атмосферу ремесла. Не слід забувати, що репресивні заходи призвели й до значного скорочення споживачів гончарної продукції, що, у свою чергу, не могло не позначитися негативно на самому гончарстві.

Цю книгу присвячено вивченню репресивних заходів більшовицького режиму в галузі традиційного гончарства України впродовж 1930-х – 1950-х років. Виявлено й систематизовано такі основні прояви репресивних дій окупаційної влади:

- Так зване «розкуркулення» на початку 1930-х років гончарних господарств, власники яких не підтримували колективних форм роботи. Розкуркулювали не лише заможні, а часто й середняцькі чи, навіть, бідняцькі господарства.
- Голодомор 1932–1933 років, що призвів до загибелі сотень гончарів по всій Україні. Іноді вимирали повністю гончарські родини. Деякі з майстрів стали жертвами канібалізму.
- Засудження гончарів у другій половині 1930-х років за звинуваченнями в політичних (насамперед, у проведенні антирадянської агітації) і в економічних (спекуляції, ухиленні від сплати податків) злочинах до різних термінів ув'язнення чи розстрілу.
- Переслідування за належність до тієї чи іншої віри: від позбавлення виборчих прав у 1920-х роках до засудження на різні терміни ув'язнення впродовж 1930-х – 1950-х років.

- Чистка партійно-державного апарату кінця 1920-х – початку 1930-х років, яка прямо чи опосередковано зачепила керівний і викладацький склад гончарних шкіл та гончарних майстерень при них.
- Засудження працівників гончарних підприємств у другій половині 1930-х років – першій половині 1940-х років до різних термінів ув'язнення.
- Засудження працівників і випускників гончарних шкіл у другій половині 1930-х – 1940-х роках до різних термінів ув'язнення чи розстрілу.
- Ускладнення переходу на роботу гончарів із колгоспів до гончарних артілей у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х років. Переслідування за самовільний перехід.
- Переслідування гончарів фіскальними органами за домашнє заняття гончарством та санітарними органами за виготовлення полив'яного посуду.

* * *

Від початку приходу більшовиків до влади вони відкрито розпочали боротьбу з українським селянином, як з хліборобом, так і з кустарем. І це не випадково. На переконання більшовицького вождя Леніна, дрібні власники були найбільшими їхніми ворогами.

Указівним лозунгом у цій боротьбі стали ленінські слова: *«Беспощадная война против кулаков! Смерть им!»*. Загальновідомо, що перша хвиля масового розкуркулювання українських господарів прокотилася в 1920–1921 роках, тобто після третього й остаточного встановлення влади більшовиків в Україні. Зокрема, у Полтавщині воно відбувалося, згідно з відповідним розпорядженням губкому й губвиконкому, прийнятим 1920 року, яке націлювало на те, що *«куркуль-бандит» «должен быть раздавленным до основания»* [76, арк.12]. Проводилося воно руками місцевих *«каенесівців»*, які ставали власниками куркульського майна: будівель, худоби, реманенту тощо. А 11.07.1923 року була прийнята постанова ВУЦВКу *«Про розкуркулення села»*.

Уся ця діяльність нової окупаційної влади в Україні була спрямована на знищення приватного власника на селі, зокрема в гончарстві. Проте бажаних результатів, у тому числі й у кооперації кустарів-гончарів упродовж 1920-х років, досягнуто не було. **Селяни-ремісники, у тому числі й гончарі, неохоче ставали членами кооперативних об'єднань.** Що стосується гончарів, то це, у першу чергу, пояснювалося специфікою гончарного ремесла. Адже кооперація докорінно ламала їхні засвоєвані навички, призводила до втрати індивідуальності в

роботі, перетворювала гончарство на безлике ремісництво. Тому ще й наприкінці 1920-х років гончарі, за свідченням М.А.Абрамовича, були *«ще надто мало охоплені промисловою кооперацією й до цього часу вона не з'являється притягальним центром для кустарів»* [1, с.113].

З початком масової колективізації на межі 1920-х – 1930-х років радянська влада вдалася до більш рішучих і жорстоких репресивних заходів щодо гончарів – противників колективної форми господарювання. Таке явище було типовим для всієї тогочасної підсовєтської України, у тому числі й для теренів колишнього Опішнянського району.

Господарства гончарів, які були противниками колективної форми праці, знищували або, як тоді прийнято було говорити, *«розкуркулювали»*. Причому, розкуркуленню піддавали не лише заможні, а часто й середняцькі чи навіть бідняцькі господарства, які іноді мали лише одну садибу. Основним приводом для цього було намагання того чи іншого гончаря господарювати окремо, не вступати до сільськогосподарської чи промислової артілі. Приміром, у малобудищанського гончаря Опанаса Озюмського (1860 р.н.) було лише 600 квадратних сажнів садиби і 100 квадратних сажнів орної землі [96, с.174], *«але хліб в господарстві завжди був. Батько міняв на горшки або за виручені гроші купляв. Було в господарстві дві вівці. Але коли розпочався Голодомор, одну вкрали, а одну активісти забрали в колгосп»* [59, с.498]. Опанас Петрович у колгосп не записувався, гончарював одноосібником, а тому був розкуркулений, помер 1933 року.

Звичайно, у першу чергу, знищували заможні гончарські господарства, так званих *«куркулів»*. Таких гончарів цілеспрямовано обкладали завищеними державними зобов'язаннями, які нереально було виконати. У результаті, кустаря звинувачували, що він *«вороже ставиться до держподатків»*, господарство, досить часто й будинок, частково або повністю розпродували на торгах, сім'я залишалася на вулиці. Самого господаря часто засуджували на кілька років за невиконання *«твердих зобов'язань»*, позбавляючи виборчих прав. Члени розкуркулених і розорених гончарських господарств були приречені на жебракування й голодну смерть.

Малобудищанський гончар Іван Павлович Пічка *«обкладався в експортному порядку налогом, за що був проданий у 1933 році»* [21, арк.8]. Іншого малобудищанського гончаря Олександра Демидовича Пошивайла *«було частково репресіровано, [...] продано клуню, хлів і саж за невиконання державних зобов'язань»* [13, арк.38].

З гончарями, які не хотіли вступати до колгоспу, проводили відповідну *«роз'яснюючу»* роботу в так званих штабах, яких у селі було

кілька. Там місцеві активісти, серед яких іноді були й гончарі, як словом, так і з застосуванням фізичної сили, намагалися переконати непокірних односельчан у правильності політики, здійснюваної більшовиками в селі.

У сусідньому з Опішним селі Попівка один із таких штабів містився у колишній хаті шевця Федора Острянина, господарство якого розпродали, а сім'ю вигнали з хати. *«Людей там держали сутками, ото плати налог і йди в колгосп, хто супротивлявся, того підвішували на жердці...»* [146].

У Малих Будищах, на кутку Яр, штаб містився в одній із кімнат у будинку Хоми Івановича Міщанина, сім'я якого на той час уже вступила до місцевого колгоспу імені XI-річчя КНС. Місцеві активісти примусили потіснитися господарів для влаштування штабу. Непокірних малобудищан запирали на ніч у холодній коморі, щоб добре до ранку подумали. Серед тих, над ким там неодноразово знущалися й били, був і місцевий гончар Никифор Олександрович Барабаш (1878 р.н.), який, маючи півтори десятини землі, не бажав вступати до колгоспу. Він так і помер 1933-го одноосібником [121].

У зв'язку з початком масового кооперування гончарів Опішного й прилеглих населених пунктів, постала проблема розміщення такої великої кількості майстрів. Приміщення колишньої земської гончарної школи не вистачало, тож місцевою владою було прийняте рішення використати для цього ще й будівлі на колишній садибі дворянської родини Кардашевських. Спочатку *«виробляли миски в бувших Кардашівських будівлях. Обпалювали теж в наспіх побудованих горнах»* [65]. А незабаром на Кардашівщині було збудовано нове цегляне приміщення, яке збереглося й донині.

Так сталося, що саме в рік розкуркулення й засудження Георгія Кардашевського (1929) було утворено артіль, що надалі назвали *«Художній керамік»*. Кардашевський – колишній офіцер російської армії, був мобілізований у денікінську армію. Разом із денікінцями емігрував за кордон. Повернувшись 1924 року в Опішне, працював у своєму господарстві. Позбавлявся виборчих прав як *«куркуль»*. Після розкуркулення й розпродажу господарства, Кардашевського *«за саботаж в поставке хлеба государству»* і як колишнього білогвардійця було засуджено на 8 років позбавлення волі [9].

Окрім артілі *«Художній керамік»*, у колишніх *«куркульських»* будинках розміщували й інші кооперовані гончарні. Наприклад, артіль інвалідів *«Червоний гончар»* – в Опішному, її філію – у *«Пацюкових»* хатах – у Малих Будищах, гончарню малобудищанського колгоспу імені

XI-річчя КНС – у Моклякових хатах, гончарню опішнянського колгоспу імені Сталіна – у Лихопієвих хатах [121].

Хоча гончарів було примусово загнано в гончарні артїлі, вони все ж таки тяжіли до індивідуального гончаротворення. Як зазначав автор історії заводу «Художній керамік», учитель історії місцевої школи Григорій Максимович, «в 30-х роках в артїлях доводилось вести велику боротьбу з порушенням трудової дисципліни, з браком, а особливо з приватно-власницькою діяльністю окремих членів артїлі. Деякі члени, прикриваючись членством в артїлі, основну увагу приділяли виробництву продукції на дому, реалізуючи її на базарах та в далеких селах» [74, арк.13].

Тяжкими були для гончарства наслідки Голодомору 1932–1933 років. Адже голод бив, у першу чергу, по тих, хто займався різними ремеслами, зокрема й гончарством. Збут глиняних виробів, зокрема їх обмін, був часто чи не єдиним джерелом доходів сім'ї. У голодні роки їх не було на що міняти, тож часто гончарські родини вимирали, що призводило до знищення давніх гончарських династій. Із голоду помирали універсали своєї справи. Приміром, 1933 року помер опішнянський гончар Радивон Федорович Півень, який виготовляв столітрові макітри [144]. Деякі гончарі стали жертвами канібалізму. Це, зокрема, Яків Степанович Свищу Малих Будищах, Петро Климентійович Байбуза у Старих Млинах, Антон Васильович Неїжхліб у Хижняківці [121], Григорій Васильович Мацко в Міських Млинах [139]. Звичайно, встановити повністю список померлих під час Голодомору гончарів нині неможливо. Тож назву імена тих гончарів, які мені та іншим дослідникам вдалося зафіксувати:

У с.Лазьки: Ємець, Никифор Іванович Омельченко [121].

У с.Малі Будища: Никифор Олександрович Барабаш (1878 р.н.), Атанас Григорович Борисенко (1889 р.н.), Іван Пилипович Гнида (1895 р.н.), Дем'ян Харитонович Громовий (1898 р.н.), Григорій Тихонович Захарченко (1895 р.н.), Левко Опанасович Конотопський (1892 р.н.), Єлисей Федорович Лисенко (1885 р.н.), Оверко Юхимович Маньченко (1875 р.н.), Степан Макарович Мокляк (1887 р.н.), Опанас Петрович Озюмський (1860 р.н.), Данило Пилипович Онищенко (1909 р.н.), Григорій Якович Підгірний (1910 р.н.), Яків Максимович Підгірний (1881 р.н.), Олексій Денисович Пічка (1885 р.н.), Юхим Степанович Пошивайло (1865 р.н.), Яків Степанович Свищ (1897 р.н.), Володимир Опанасович Сичук (1901 р.н.), Антон Юхимович Цюрюпа (1911 р.н.), Максим Юхимович Цюрюпа (1907 р.н.), Хома Данилович Чуприна (1881 р.н.), Федір Семенович Шулик (1897 р.н.) [121].

У с.Глинське: Михайло Якович Луговий (1913 р.н.), Яків Луговий (прибл. 1870-х рр.н.), Євдоким Солов'ян (прибл. 1870-х рр.н.), Митрофан Андрійович Ткаченко (прибл. 1870-х рр.н.), Нестір Митрофанович Ткаченко (почат. XX ст.), Свирид Карпович Чорновіл (прибл. 1870-х рр.н.) [121].

У х.Хижняківка: Андріян Петрович Ємець (прибл. 1880-х рр.н.), Єлисей Петрович Ємець (кін. 1880-х – поч. 1890-х рр.н.), Антон Васильович Неїжхліб (1870-х рр.н.), Яків Павлович Пічка (1870-х рр.н.), Давид Чугуєвець (1880-х рр.н.) [121].

У х.Старі Млини: Калістрат Климентійович Байбуза (1890-х рр.н.), Петро Климентійович Байбуза (1890-х рр.н.), Данило Миколайович Маслій (друга пол. XIX ст.), Кирило Миколайович Маслій (друга пол. XIX ст.) [121].

У м.Опішне: Анастасія Боцьва (друга пол. XIX ст.; майстриня іграшки), Євдоким Степанович Боцьва (друга пол. XIX ст.), Захар Олексійович Важничий (кін. XIX – поч. XX ст.), Трохим Олексійович Важничий (кін. XIX ст.), Андрій Іванович Винник (кін. XIX ст.), Микола Іванович Винник (кін. XIX ст.), Гнат Гладиревський (1860-х рр.н.), Варвара Тимофіївна Головань (Чабан) (1885 р.н.), Гнат Аврамович Головань (1883 р.н.), Федір Дацінька (кін. XIX ст.), Кирило Садотович Дяченко (кін. XIX ст.), Захар Петрович Задорожний (1883 р.н.), Омелян Задорожний (серед. XIX ст.), Андрій Зубань (друга пол. XIX ст.), Василь Олексійович Кандзюба (прибл. 1890-х рр.н.), Захар Олексійович Кандзюба (кін. 1880-х рр.н.), Зінаїда Кандзюба (кін. XIX ст.; малювальниця), Панас Коломієць (кін. XIX ст.), Денис Степанович Лисак (1900/1903 рр.н.), Данило Опанасович Мацко (друга пол. XIX ст.), Дмитро Іванович Мацко (серед. XIX ст.), Радивон Федорович Півень (друга пол. XIX ст.) [139].

У с.Міські Млини: Костянтин Федорович Бідаш (прибл. 1863 р.н.), Олена Бідаш (серед. XIX ст.; малювальниця), Пилип Васильович Біляк (прибл. 1880 р.н.), Іван Антипович Гайдара (1850-х рр.н.), Іван Задорожний (1880-х рр.н.), Никифор Олексійович Кандзюба (1895 р.н.), Григорій Федотович Китриш (поч. XX ст. / поч. 1910-х рр.), Михайло Федотович Китриш (поч. XX ст. / поч. 1910-х рр.), Уляна Китриш (друга пол. XIX ст.; малювальниця), Федот Матвійович Китриш (друга пол. XIX ст.), Яків Федотович Китриш (поч. XX ст. / поч. 1910-х рр.), Григорій Васильович Мацко (1912 р.н.) [139].

У х.Зайці: Григорій Назарович Демченко (1906/1911 рр.н.) [139].

У х.Мацки (Малий хутір): Дмитро Охрімович Мацко (1880-ті рр.н.) [139].

Були серед гончарів не лише жертви Голодомору, а й активісти, члени бригад, які розкуркулювали та вилучали так звані «лишки».

У Малих Будищах, наприклад, це Тимофій Педченко (по-вуличному «Сахроненко») – голова сільської ради на початку 1930-х років, Іван Остроушко (по-вуличному «Чирва») – член сільської ради, Василь Свищ [121]. Їхні імена й через десятиліття люди згадували з ненавистю.

Як зазначав керамолог Олесь Пошивайло в книзі «Опішнянська мальована миска другої половини XIX – початку XX століття», «гончарі належали до тих професійних груп в Україні, які найменше підтримували більшовицьку ідею кооперування в промислові артілі й колгоспні бригади» [111, с.78]. Тож «у 1930-х роках чимало гончарів з цих же мотивів були репресовані й віддали своє життя за відданість батьківському ремеслу» [111, с.78]. Серед них був і його прадід, відомий малобудищанський гончар Іван Пічка (1887–1942).

30.07.1937 року народний комісар внутрішніх справ СРСР, генеральний комісар державної безпеки Микола Єжов підписав «Оперативный приказ народного комиссара внутренних дел Союза С.С.Р. №00447 об операции по репрессированию бывших кулаков, уголовников и других антисоветских элементов», який почав діяти з 05.08.1937 року. Він став сигналом до розгортання репресій із новою силою, які не минули й гончарів.

У наказі, зокрема, зазначалося: «Материалами следствия по делам антисоветских формирований устанавливается, что в деревне осело значительное количество бывших кулаков, ранее репрессированных, скрывшихся от репрессий, бежавших из лагерей, ссылки и трудпосёлков. Осело много в прошлом репрессированных церковников и сектантов, бывших активных участников антисоветских вооружённых выступлений. Остались почти нетронутыми в деревне значительные кадры антисоветских политических партий (эсеров, дашнаков, мусавистов, иттихадистов и др.), а также кадры бывших активных участников бандитских восстаний, белых карателей, репатриантов и т.п. [...]

Как установлено, все эти антисоветские элементы являются главными зачинщиками всякого рода антисоветских и диверсионных преступлений, как в колхозах и совхозах, так и на транспорте и в некоторых областях промышленности.

Перед органами государственной безопасности стоит задача – самым беспощадным образом разгромить всю эту банду антисоветских элементов, защитить трудящийся советский народ от их подлой подрывной работы против основ советского государства.

В связи с этим приказываю – с 5 августа 1937 года во всех республиках, краях и областях начать операцию по репрессированию бывших кулаков, активных антисоветских элементов и уголовников. [...]

1. Все репрессируемые кулаки, уголовники и др. антисоветские элементы разбиваются на две категории:

а) к первой категории относятся все наиболее враждебные из перечисленных выше элементов. Они подлежат немедленному аресту и по рассмотрении их дел на тройках – расстрелу;

б) ко второй категории относятся все остальные, менее активные, но всё же враждебные элементы. Они подлежат аресту и заключению в лагеря на срок от 8 до 10 лет, а наиболее злостные и социально опасные из них – заключению на те же сроки в тюрьмы по определению тройки.

2. Согласно представленным учётным данным, Наркоматами республиканских НКВД и начальниками краевых и областных НКВД утверждается следующее количество подлежащих репрессии.

Украинская ССР.

1. Харьковская обл. по 1 кат. 500, по 2 кат. 4000, всего 4500. [...]

3. Утверждённые цифры являются ориентировочными. [...]

1. На каждого арестованного или группу арестованных заводится следственное дело. Следствие проводится ускоренно и в упрощённом порядке. В процессе следствия должны быть выявлены все преступные связи арестованного.

2. По окончании следствия дело направляется на рассмотрение тройки. К делу приобщаются: ордер на арест, протокол обыска, изъятые при обыске личные документы, анкета арестованного, агентурно-учётный материал, протокол допроса и краткое обвинительное заключение. [...]

4. Тройки, в зависимости от характера материалов и степени социальной опасности арестованного, могут относить лиц, намеченных к репрессированию по второй категории, к первой категории, или лиц, намеченных к репрессированию по первой категории, – ко второй» [165].

Серед тих, хто втілював у життя цей наказ на місцях, були й деякі вчорашні гончарі, які на той час служили в міліції. У Малих Будищах такими були Іван Денисенко та Тихін Бордун. Перший із них, зокрема, проводив обшуки й арешти малобудищанських гончарів Лаврентія Онищенка й Феоктиста Мокляка [14, 18]. Що стосується другого, то «в 37-38 рр. т.Бордун допомагав [...] багато у викритті вороже чужих

елементів в с.Малі Будища, [...] де за допомогою його викрито 29 чоловік, які засуджені на декілько років» [154, арк.5].

Гончарів засуджували за звинуваченнями як у політичних злочинах (насамперед, у проведенні антирадянської агітації), **так і в економічних** (спекуляції, ухиленні від сплати податків тощо), **часто позбавляючи їх при цьому ще й виборчих прав.**

Незважаючи на те, що гончарі були засуджені за статтею про контрреволюційну агітацію, **в їх архівно-кримінальних справах містяться також звинувачення, що стосуються й їхнього заняття гончарством**, ухилення від сплати податків, експлуатації найманих робітників, небажання вступати до колгоспу.

Архівно-кримінальна справа гончаря із Малих Будищ Івана Павловича Пічки, засудженого особливою трійкою при УНКВС у Харківській області 19.11.1937 року за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років позбавлення волі, містить з-поміж іншого й такі звинувачення: *«Отец Пички [...] имел кустарное гончарное производство, где эксплуатировал 5-8 батраков»* [21, арк.2]. *«Сам Пичка имел [...] гончарное производство, [...] облагался в экспортном порядке, и за злостную невыплату налогов хозяйство его было распродано в 1933 году»* [21, арк.2]. *«Сам Пичка до 1933 года упорно не хотел вступать в колхоз, а когда уже был принят в колхоз, то в скором времени его разоблачили как кулака и дезорганизатора и изгнали из колхоза»* [19, арк.3]. *«Сам Пичка имел [...] кирпичный завод»* [21, арк.7]. *«Кроме этого имел гончарное производство, вырабатывал горшки (посуду), где и имел наёмную рабочую силу по 2-3 человека»* [21, арк.24].

Архівно-кримінальна справа гончаря з Опішного Федора Петровича Задорожного, засудженого Полтавським обласним судом 19.08.1938 року за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 6 років позбавлення волі з поразкою в правах на 3 роки, містить такі ж звинувачення: *«Отец имел мелкое кустарное производство (гончарное)»* [8, арк.6]. *«Задорожный [...] працював по виробці горшків кустарем»* [8, арк.45]. *«Вопреки существующего положения, нелегально дома вырабатывал гончарную посуду, которую у него изъяли»* [8, арк.67]. *«Задорожный неоднократно [...] высказывает недовольство тем, что его заставили вступить в кооперативную артель «Красный гончарь» как кустаря. Заявляя, что [...] нас насильно загнали в артели и там закабаляют, на них (на власть) нам приходится работать, и мы мало получаем, а они «забирают» наш заработок всякими вычитами. К работе в артели Задорожный относится пренебрежительно и с иронией, артель называет «артель негде деться»* [8, арк.16]. *«Задорожный своё пребывание в артели гончаров «Художний керамик» считает*

«закабалением», [...] заявляя: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийде́ться пропадать, як у тюрми» [8, арк.24].

Вступивши до колгоспу чи в промислову артель, багато гончарів припиняли займатися гончарюванням удома. А ті, хто це робив, змушені були брати патенти, платити високі податки. **Деяких гончарів за звинуваченнями в несплаті податків, спекуляції й інших загальнокримінальних злочинах було засуджено на різні терміни позбавлення волі.** Дехто з них так і не повернувся з таборів.

За звинуваченнями в крадіжці 07.12.1937 року трійкою при НКВС у Полтавській області було засуджено до 5 років позбавлення волі малобудищанського гончаря Івана Трохимовича Дубинку (1912–1943) [2]. Після відбуття покарання, він загинув на фронті.

1938 року за звинуваченнями в спекуляції (продаж глиняних виробів інших гончарів) було засуджено хижняківського гончаря Михайла Трохимовича Федошу (1910 р.н.), який згодом загинув у штрафбаті в роки Другої світової війни [151].

Також у другій половині 1930-х років за звинуваченнями в спекуляції (продаж полотна) було засуджено малобудищанського гончаря-цегельника Хому Івановича Жилавця (1897–1986) [150]. За звинуваченнями в ухиленні від сплати податків 13.06.1939 року народним судом 2-ї ділянки Опішнянського району було засуджено до 5 років позбавлення волі з поразкою в правах на 2 роки хижняківського гончаря Тараса Яковича Макуху (1901–1944; помер у місці відбування покарання) [117].

Чимало гончарів, разом із сім'ями, у пошуках кращої долі, рятуючись від репресивних заходів більшовицької влади, від тяжких умов життя, покидали рідні домівки, виїжджаючи у Кубань, Північний Кавказ, Далекий Схід, Сибір. Це також призводило до зменшення кількості гончарів у населених пунктах Опішнянського гончарного району. Імена деяких переселенців вдалося зафіксувати під час польових досліджень. **У Глинському:** Лука Дзюбка у середині 1930-х років виїхав у Приморський край. **У Малих Будищах:** батько й син Мокляки (по-вуличному «Сичі») – Петро Омелькович (1883 р.н.) й Андрій Петрович (1910 р.н.) – на початку 1930-х років виїхали в Краснодарський край; Іван Пилипович Остроушко (по-вуличному «Чирва») 1940 року виїхав у Алтайський край; Трохим Корнійович Федоша під час Голодомору 1932–1933 років виїхав у Північний Кавказ; Іван Данилович Чуприна (1887 р.н.) на початку 1930-х років виїхав у Кубань. **У Попівці** – Яків Конотопський виїхав 1933 року [121].

Оскільки радянська влада від самого свого існування була вороже налаштована до релігії, репресивним заходам з її боку серед інших підлягали й гончарі, причетні до тії чи іншої віри. Зокрема, ще в 1920-х роках гончарів, які були членами церковної ради, паламарями, старостами церков тощо, позбавили виборчих прав. Такі випадки зафіксовано в Малих Будищах, Міських Млинах, Попівці, Опішному:

1923 рік, с.Малі Будища: Іван Андріянович Оленич, 40 років, бідняк, член церковної ради; Омелян Овер'янович Герасименко, 36 років, член церковної ради; Іван Опанасович Ширай, 37 років, бідняк, член церковної ради [141, арк.164].

1923 рік, с.Міські Млини: Іван Григорович Задорожний, 31 рік, бідняк, паламар; його дружина – Агафія Матвіївна Задорожна, 30 років; Пилип Васильович Біляченко, 41 рік, бідняк, церковний староста; його дружина – Уляна Олексіївна, 40 років; Йосип Тихонович Шульженко, 35 років, бідняк, член церковної ради; Роман Іванович Олійник, 53 роки, бідняк, член церковної ради; Петро Григорович Півень, 51 рік, бідняк, член церковної ради [141, арк.158].

1923 рік, м.Опішне: Денис Спиридонович Сиваш, 45 років, бідняк, член церковної ради; Василь Васильович Поросний, 45 років, бідняк, член церковної ради; Омелян Іванович Ковпак, 35 років, бідняк, член церковної ради; Федосій Корнійович М'якоступ, 35 років, бідняк, член церковної ради; Омелян Назарович Задорожний, 28 років, бідняк, член церковної ради; Харлампій Данилович Деряга, 32 роки, бідняк, член церковної ради; Порфірій Микитович Павленко, 32 роки, бідняк, член церковної ради; Іван Харитонович Чирвенко, 50 років, бідняк, член церковної ради [141, арк.165, 168, 169].

1924 рік, с.Малі Будища: Іван Адамович Герасименко, 39 років, член церковної ради; його дружина – Марина Семенівна Герасименко, 38 років; Атанас Григорович Борисенко, 31 рік, член церковної ради; його дружина – Мар'яна Павлівна Борисенко, 30 років; Атанас Демидович Дацінька, 29 років, член церковної ради; його дружина – Ганна Олександрівна Дацінька, 29 років [142, арк.219].

1924 рік, с.Попівка: Яків Атанасович Конотопський, 42 роки, член церковної ради [142, арк.221].

1924 рік, м.Опішне: Денис Спиридонович Сиваш, 46 років, член церковної ради; Василь Васильович Поросний, 42 роки*, член

** У даному випадку виявлено розбіжність віку Василя Поросного (45 і 42 роки) за даними 1923 та 1924 років. Проте джерел, за якими можна було б перевірити достовірність цих даних, віднайти не вдалося*

церковної ради; Іван Данилович Задорожний, 36 років, член церковної ради; Омелян Іванович Ковпак, 36 років, член церковної ради; Омелян Миронович Задорожний*, 29 років, член церковної ради; Харлампій Данилович Деряга, 33 роки, член церковної ради; Порфирій Микитович Павленко, 33 роки, член церковної ради; Іван Андрійович Задорожний, 34 роки, член церковної ради; його дружина – Мотрона Микитівна Задорожна, 24 роки; Федір Георгійович Пошивайло, 40 років, член церковної ради; його дружина – Ганна Пилипівна Пошивайло; Сергій Семенович Горілей, 31 рік, член церковної ради; його дружина – Єфросинія Дмитрівна Горілей, 31 рік; Клим Павлович Шиян, 46 років, член церковної ради; його дружина – Євдокія Гаврилівна Шиян, 43 роки; Оврам Антонович Мокрий, 36 років, член церковної ради; його дружина – Олена Іванівна Мокра, 35 років; Данило А. Мацко, 49 років, член церковної ради; його дружина – Ганна Степанівна Мацко; Петро Сергійович М'якоступ, 34 роки, член церковної ради; його дружина Наталя Іванівна М'якоступ; Микита Степанович Грипич, 52 роки, член церковної ради [142, арк.201-203].

1924 рік, с.Міські Млини: Іван Григорович Задорожний, 32 роки, паламар; його дружина – Гапка Матвіївна Задорожна, 31 рік; Пилип Васильович Біляченко, 42 роки, церковний староста; його дружина – Уляна Олексіївна Біляченко, 41 рік; його донька – Настя Пилипівна Біляченко, 19 років; Йосип Тихонович Шульженко, 36 років, член церковної ради; Петро Григорович Півень, 52 роки, член церковної ради; Роман Іванович Олійник, 54 роки, член церковної ради; Мефодій Й. Сердюченко, 32 роки, член церковної ради [142, арк.198, 199].

Надалі репресії за віру ставали більш жорсткими. Зокрема, за належність до євангельських християн-баптистів на 4 роки позбавлення волі 1930 року було засуджено малобудищанського гончаря Лаврентія Онищенка [18].

Наприкінці 1930-х років деяких із гончарів було засуджено за звинуваченнями в антирадянській агітації: від 6-ти років виправно-трудових таборів /опішніанин Федір Задорожний (1879 – ?), до розстрілу /малобудищани – Феоктист Мокляк (1888–1937) і Лаврентій Онищенко (1902–1937)/. Серед висунутих їм звинувачень були й належність до церкви в минулому, тісний зв'язок зі священниками, агітація за відновлення роботи закритих церков, участь у несанкціонованому

* Ймовірно, Омелян Назарович Задорожний (1923 рік) та Омелян Миронович Задорожний (1924 рік) – одна й та ж особа. Але документально підтвердити це поки що не вдалося

відправленні релігійних обрядів, проведенні несанкціонованої сектантської роботи [8, 14, 18].

У 1950-х роках за належність до секти «християн євангельської віри» на 10 років виправно-трудових таборів було засуджено колишню випускницю Опішнянської школи майстрів художньої кераміки Любов Остришин [19].

На межі 1920-х – 1930-х років у колишньому СРСР проводили «чистку» партійно-державного апарату. Її мету можна охарактеризувати так: *«По-перше, організатори чистки використали її для виключення з партії прихильників опозиційного «троцькістсько-зінов'євського блоку», запобігання поширенню ідей бухарінської групи в середовищі рядових партійців та утвердження моделі одноосібного сталінського правління в партії. По-друге, чистка, котра фактично розпочалася з січня 1928 року, спрямовувалася на активізацію зусиль місцевого апарату у виконанні планів хлібозаготівлі методами продрозкладки. По-третє, завданням чистки було покращення якісного складу партійно-державного апарату, очищення організацій від явно декласованих елементів, які своєю поведінкою ганьбили і без того дискредитовану впровадженням «надзвичайщини» більшовицьку партію»* [72, с.141]. Процеси «чистки» зачепили й тодішню Полтавську округу, куди входив Опішнянський район. Розглядом справ осіб, які підпадали під «чистку», займалася Полтавська окружна контрольна комісія. Під «шумок» очищення партапарату позбувалися також національно свідомих працівників, представників патріотично налаштованої інтелігенції. На їх місце ставили надійних партійних осіб.

Є підстави стверджувати, що процеси «чистки» прямо чи опосередковано могли торкнутися й керівного та викладацького складу Опішнянської керамічної промислової школи (1927–1931) та гончарної майстерні, яка існувала при школі. Мова йде про першого директора цієї школи Івана Бойченка й викладачів: Івана Гопкала, А.М.Куца, Сітка. Про те, що вони зазнали репресій, підпали під «чистку», згадувала у своїх спогадах відома опішнянська малювальниця Мотрона Назарчук, яка в ті роки працювала в майстерні при школі: *«Почались репресії, чистки радапарату», «Вони були не довго, бо в скорості були репресовані»* [63, 64].

Документальних підтверджень щодо цієї інформації поки що не знайдено, але цілком можливо, що хтось із цих осіб міг підпасти під «чистку», а хтось, боячись репресій, міг виїхати з Опішного, адже у великому місті легше загубитися серед людей, ніж у маленькому містечку.

Про те, що «чистка» могла зачепити й працівників гончарної школи, дає підстави гадати факт документального підтвердження застосування аналогічних репресій щодо завідувача Опішнянської сільськогосподарської профшколи Руденка-Назаренка, «який знятий по чистці радапарата» саме 1930 року [24].

Підозрілим видається те, що Бойченко, Куц, Сітко, Гопкало – спеціалісти своєї справи, практично одночасно, на початку 1930-х років, залишили Опішне. Так, Іван Бойченко спочатку виїхав у Харків, де недовго працював у Всеукраїнському комітеті промисловості («Вукопромі»), 1931 року перебрався в Херсонщину, а 1932 року був уже в Одесі [170, с.109]. Така часта зміна ним місць роботи й проживання опосередковано свідчить про його намагання уникнути репресій.

З Опішного Іван Бойченко вибув, очевидно, 1930 року, оскільки роком раніше саме за його ініціативою було організовано гончарну артіль, яка згодом стала називатися «Художній керамік». Проте на випускній фотографії гончарної школи за 1930–1931 роки – уже інший директор – Жуков. На цій же фотографії є Куц, а Сітко відсутній.

Іван Гопкало, за даними Віталія Ханка, працював у Опішному впродовж 1928–1930 років, а потім переїхав у Полтаву [62, с.57]. 1937 року було репресовано його дружину Олену Андріївну, колишнього члена «Просвіти», учителя географії й природознавства, яка, проживаючи в Опішному, працювала в семирічній трудовій школі. Її першого чоловіка, гетьманського й петлюрівського офіцера, було розстріляно чекістами 1918 року [6]. Цілком можливо, що вона також викладала і в гончарній школі, адже загальноосвітні предмети там вели вчителі опішнянської семирічки.

Окремо слід згадати про **репресії в другій половині 1930-х років, націлені на директорів і працівників гончарних шкіл**, які сповідували у своїй роботі українські пріоритети, були національно свідомими українцями, мали відношення до подій української революції 1917–1921 років, були в минулому членами українських партій. За вигадані більшовиками «злочини» їх було засуджено до 10 років виправно-трудових таборів чи розстрілу (в Опішному – Дмитро Білик, Яків Корицький, Сергій Рева, Григорій Кремпоха). Їх звинувачували в проведенні антирадянської, контрреволюційної агітації, у націоналістичному минулому, поширенні націоналістичних ідей тощо.

Архівно-кримінальна справа директора гончарної школи Якова Івановича Корицького, засудженого 25.10.1937 року особливою трійкою при УНКВС у Харківській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років ув'язнення в таборах, містить чимало прикладів

надуманих «злочинів». Зокрема стверджується, що Яків Корицький, «прапорщик старой армии, [...] служил в петлюровской и деникинской армиях на командных должностях офицером» [10, арк.5]. «В 1923–1925 годах состоял и принимал участие в украинской националистической контрреволюционной группировке, которая была тогда в Опoшнe. Задача ихняя была – борьба за освобождение «неньки Украины» от большевиков» [10, арк.8]. «Корицкий Яков Иванович всячески тормозил в школе проведение партийно-комсомольских занятий...» [10, арк.8]. «До парторганізації і сочувствующих відносився вороже, коли парторг звертався, щоб провести партзбори вкупі із учнями, то він відповідав: «Нащо мені ваші збори. Приміщення не для ваших зборів», і категорично суперечив проводити збори». «Занімався зажимом критики проти стінної газети. Коли учень школи Демченко Трохим, стахановець, сочувствующий, виступив і крітікував бувшого голову Укрхудожсоюзу Розенберга – нині ворог народу, арестован[...], що такий занімається шкідництвом, бо нав'язував виробляти та малювати вироби антирадянського змісту, то Корицький на зборах нічого не сказав, а потім визвав Демченка у свій кабінет і каже: «Ти, чортове сміття, яке маєш право виступати проти Розенберга...» [10, арк.11]. «Коли помер Орджонікідзе, то несознательні учні кажуть, що, мабуть, поносив глини і від того вмер, то коли це помітив Демченко Т. і сказав Корицькому, що треба зізвати учнів і їм пояснити про смерть Орджонікідзе, то Корицький каже: «Брось, Демченко, цим занімається і не занімайся трепологією» [10, арк.11].

Архівно-кримінальна справа викладача гончарної школи Сергія Микитовича Рєви, засудженого 13.11.1937 року особливою трійкою при УНКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до розстрілу, містить подібні звинувачення. Під час обшуку 15.09.1937 року було вилучено 8 «книг националистической литературы» [22, арк.16]. «Рєва Сергей Никитович в прошлом активный левый эсер. До последнего времени не разоружившийся и твёрдо стоит на эсеровских позициях» [22, арк.14]. «Бывший член украинской «Просвity» [22, арк.23]. «Рєва Сергей Никитович и до последнего времени был связан с контрреволюционно-националистическими элементами – Корицким, Бильком, Левиным...» [22, арк.2]. «Он распространял националистическую литературу среди школьников и населения» [22, арк.6]. «Он тесно связан с контрреволюционером Корицким... Он проводил среди учеников контрреволюционную работу, вследствие чего, один из учеников этой школы стрелял с лука на портрет вождей партии и правительства. Среди учеников широко развит антисимитизм» [22, арк.4]. «Будучи учителем, Рєва

преподавал историю Грушевского, которая запрещена. Вследствие контрреволюционного воспитания учеников, последние стреляли из лука в портреты вождей нашей партии и правительства» [222, арк.10]. «Працюючи в керамшкoлі, вів розкладницьку роботу» [22, арк.11]. «Працюючи завпедом в школі, зовсім не організовував роботи серед учнів. Не справляючись з роботою в школі, він у цей час мав уроки в Опішнянській керамшкoлі, запрошений туди ворогом Корицьким» [22, арк.12].

Архівно-кримінальна справа бухгалтера гончарної школи Григорія Максимовича Кремпохи, засудженого 13.11.1937 року особливою трійкою при УНКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років виправно-трудоxв таборів, ґрунтувалася на таких звинуваченнях: «В прошлом активный эсер-боротьбист» [11, арк.12]. «Он пел вместе с дяком контрреволюционно-эсеровскую националистическую песню «Ще й не вмерла Україна» [11, арк.21]. «Систематически пел на улицах националистические песни, поддерживал связь с разоблаченными националистами, Корицким и другими» [11, арк.23].

Із поданих цитат випливає, що Корицький, Рева, Кремпоха становили потенційну небезпеку для більшовицького режиму через свої ідейні, політичні переконання, світогляд, минуле. Оскільки учні гончарних шкіл – це молоді люди, більшовики використовували будь-які можливості, щоб уберегти їх від поширення ідей, відмінних від більшовицьких, ізолювати від них людей, здатних виховувати любов до рідної землі, її історії. Вони боялися, що учні гончарної школи – майбутні гончарі, малювальниці, художники, здатні були за певних умов виховання й освіти створити гончарні вироби, які «показуватимуть і підкреслюватимуть етнічну відокремленість України і для хоч трішки настроєної романтично голови даватимуть поживу національній відокремленості» [46, с.77].

Розруха промисловості, спричинена німецько-радянською війною 1941–1945 років, і, як наслідок, зростаючі потреби населення в побутових виробах сприяли деякому піднесенню кустарного гончарного виробництва на теренах колишнього Опішнянського гончарного району. Зокрема, це стосується й періоду німецької окупації. Ті гончарі, яких, за віком, не мобілізували в радянську армію, відновили виробництво глиняного посуду вдома. Гончарювати вчилася й молодь. Виготовлений кустарями посуд збували шляхом обміну в селах і хуторах. «Посуду тоді, Боже мой, давай тіки, воно ж як война, посуда йшла...», – пригадував опішнянський гончар Семен Яценко [153].

Ніяких перешкод з боку нової окупаційної влади, в плані заняття гончарством, не було. Як писалося в жовтні 1942 року в українському часописі *«Голос Полтавщини»*, *«для опішнян тепер є всі умови для розвитку своєї ганчарної кустарної промисловости...»* [159, с.3].

Показовими в ставленні німецької влади до гончарів-кустарів можуть бути й спогади доньки малобудищанського мискового гончаря Омеляна Герасименка – Єфросинії Омелянівни. Омелян Овер'янович, як і десятки інших колишніх кустарів, працюючи на початку 1930-х років у артілі *«Художній керамік»*, змушений був припинити гончарювання вдома. Під час німецької окупації він знову відновив виготовлення мисок удома. Його родина мала добротний будинок, збудований за непівських часів. Будівля сподобалася німецькому коменданту, який вирішив обрати її для свого помешкання. Зайшовши в приміщення, він побачив гори мисок, якими були заставлені всі кімнати. Німецький офіцер міг розпорядитися, щоб їх повикидали з хати, але не став цього робити й пішов шукати інше помешкання. Родина Омеляна Герасименка ще довго згадувала цей факт, порівнюючи його з тим свавіллям, що чинили в роки колективізації місцеві активісти [117].

З поверненням на опішнянські землі влади більшовиків ставлення до гончарів-кустарів докорінно змінилося. Знову постало питання про їх примусове кооперування. Свідченням цього може бути, зокрема, наступний епізод. Уже 16.01.1944 року на засіданні виконкому Опішнянської районної ради депутатів трудящих розглядалося питання про роботу артілі *«Художній керамік»*. У прийнятому рішенні серед іншого зазначалося: *«Всіх кустарів притягти до роботи в заводі»* [128, арк.1].

Тяжке повоєнне життя, третій за роки більшовицької влади голод 1946–1947 років примушували гончарів, що повернулися живими з фронтів Другої світової війни, згадувати старі навички й знову сідати за гончарний круг після роботи. Але, внаслідок непомірних податків, переслідування з боку фінансових органів, тиску представників місцевої влади, кустарне гончарство протрималося головним чином до середини – кінця 1950-х років. І лише одинаки-майстри в окремих гончарних осередках, які витримали економічний тиск влади, працювали ще й до початку 1970-х – 1980-х років.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років деякі з гончарів, які на той час працювали за палички трудоднів у колгоспах, на які мало що тоді нараховували, прагнули будь-що потрапити на роботу в опішнянські артілі *«Художній керамік»* і *«Червоний гончар»*, щоб отримувати хоча б якусь заробітну плату. Проте зробити це було непросто, оскільки без дозволу правління (без наявності довідки з колгоспу),

гончарі не могли самостійно перейти на роботу з колгоспу в гончарну артіль. За спогадами малобудищанського гончаря Миколи Шулика, їх силою утримували в колгоспі [121]. Існувало своєрідне більшовицьке *«кріпосне право»*. Інший гончар із Малих Будищ – Іван Дацінька – наважився 1952 року самостійно покинути місцевий колгосп імені Жданова й піти працювати в гончарну артіль *«Червоний гончар»*. На нього очікували своєрідні переслідування. Правління колгоспу звернулося до Опішнянського райвиконкому й керівництва *«Червоного гончаря»* з вимогою про *«повернення такого в колгосп», «як прийнятого без справки з колгоспу»* [57, арк.12; 130, арк.18]. Коли це не дало бажаних результатів, Даціньку 1953 року все ж виключили із членів колгоспу й відрізали садибу площею 0,42 га [56, арк.4]. Гончар неодноразово звертався до правління з проханням *«про наділ садиби як робочому»*. Проте щоразу отримував відмову, оскільки *«самовільно покинув колгосп»* [57, арк.23]. Так тривало впродовж кількох років. І лише 1956 року йому нарешті дали 0,15 га [58, арк.15].

Згадуючи 1950-ті роки, **варто звернути увагу на переслідування, здійснювані фіскальними органами й санітарно-епідеміологічними станціями щодо гончарів**, які на той час ще виготовляли полив'яний посуд. Приводом була **немовби значна шкідливість свинцевої поливи**. За словами представників гончарських сімей, *«тоді заперещалось свинцем поливати»* [148], *«цінілось полив'яне лучше, ну, якби вредне було»* [152], *«робити полив'яне не давали, що воно отравленіє, штрахували, не давали торгувати у Полтаві, а в Лютенці можна, як даси четвертні»* [149]. Тому гончарі намагалися скрити посуд крадькома. Вибрані з горна ще гарячі полив'яні вироби намагалися заховати. Так, наприклад, робив опішнянський гончар Петро Сердюк [121]. Принагідно, слід зазначити, що антисвинцева кампанія вже проводилася в Україні, зокрема в Опішному, наприкінці 1920-х років. Тоді її метою було прискорити кооперування гончарів-кустарів. Детальніше це питання висвітлив Олесь Пошивайло в праці *«Опішнянська мальована миска другої половини ХІХ – початку ХХ століття»* [111, с.76-84]. Переслідування ж гончарів за застосування свинцю в 1950-х роках, на мою думку, мало на меті прискорити процес зникнення приватного гончарного виробництва, яке на той час ще залишалося, шляхом зменшення доходів кустарів. Загальновідомо, що полив'яний посуд мав більший попит, продавався дорожче й, відповідно, давав більше прибутків гончарям. А це було надто важливо для майстрів, які в переважній своїй більшості, працюючи в колгоспах, мало отримували на трудовні, особливо грошей. У той час, коли відбувалося переслідування гончарів за використання

свинцевої поливи в домашньому виробництві, її продовжували використовувати, наприклад, у колгоспних гончарнях. Прикладом може бути малобудищанський колгосп імені Жданова тогочасного Опішнянського району. Мені вдалося натрапити на архівні матеріали за 1950 і 1953 роки, що підтверджують виготовлення полив'яного посуду в зазначеній гончарні [57, арк.2; 129, арк.2]. Ці ж матеріали свідчать, що, забороняючи гончарям виготовляти вдома полив'яний посуд, влада як мінімум на 25% зменшувала їхні потенційні прибутки. Так, 1950 року, за рішенням правління колгоспу, посуд продавали: *«На ринку: полив'яний за 1 літр – 1,25 крб., простий за 1 літр – 1 крб.»* [129, арк.2].

* * *

Принагідно, висловлюю щиру подяку Управлінню СБУ в Полтавській області (начальник – Олександр Дроботенко), у тому числі Архівному підрозділу (начальник – Валерій Кудінов, співробітники – Оксана Горовська, Олена Євдокімова, Сергій Сироватський); Державному архіву Полтавської області [директори – заслужений працівник культури України Ганна Білоус (до 2013), Валентина Гудим (з 2013), заступник директора – заслужений працівник культури України Тарас Пустовіт] за сприяння в пошуку матеріалів про репресованих представників традиційного гончарства України; керівнику Центру культурологічних студій Інституту історії України НАН України, доктору історичних наук, лауреату Національної премії України імені Тараса Шевченка Сергію Білоконю за написання передмови; ректору Полтавського університету економіки і торгівлі, доктору історичних наук, професору, заслуженому працівнику освіти України Олексію Нестулі та викладачу Полтавського національного педагогічного університету імені Володимира Короленка, кандидату історичних наук, доценту Віктору Ревеугу за рецензування монографії; а також Національному музею-заповіднику українського гончарства в Опішному (генеральний директор – Людмила Дяченко, кандидат історичних наук Костянтин Рахно, працівники Видавництва «Українське Народознавство» – заслужений працівник культури України Юрко Пошивайло, Юлія Давидова, Людмила Гусар, Вікторія Яровата, працівники Гончарської Книгозбірні України – Оксана Андрущенко, Ольга Карунна, Галина Панасюк, Тетяна Хрипун) й Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (директор – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки Олесь Пошивайло, учений секретар Наталя Визір) за допомогу у створенні книги.

ХРАНИТЬ ВЕЧНО.

У С С Р 198081

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Полтавское Областное Управление (12)

Следств. Отдел

ДЕЛО № 4354

УЧТЕНО в 1962 году

По обвинению *Кардашевского Георгия Васильевича*

с/ч о по с/с с. - 54-13 и 54-10 с/с

Начато <i>24. июля</i> 1941 г.	В <i>Сл. Отдел</i>
Окончено <i>10. июля</i> 1941 г.	Том № <i>1</i>

После судебного рассмотрения и вступления приговора в силу, настоящее дело ~~направлено на хранение в архив~~

Передача находится в производстве Следственных дел, в том числе дел из архива дел в 1941 г.

Перерегистрировано в 1955 г.

Дело оставлено на хранение в основном фонде следственных дел УКБ при СН УССР по Полтавской области.

ПЕРЕСМОТРЕНО
в 1962 г.

13720

Архивный №

Пересмотрен

УССР

Мал.1. Обкладинка архівно-кримінальної справи Георгія Кардашевського. Полтава. 1941. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №18068-с. Репринт. Публікується вперше

КВД СССР

6

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

ВОПРОСЫ	ОТВЕТЫ
Фамилия	Кардашевский
Имя и отчество	Георгий Васильевич
Год и место рождения	Родился в 1913 году Полтавская область (край) Винницкая село Митини гор.
Постоянное местожительство (адрес)	г. Полтава Лермонтовский переулок № 6.
Профессия и специальность	садовник
Последнее место службы и должность или род занятий	а) учреждение (предприятие) Райсметбюро б) должность Инженер в) звание Нет. г) в систему какого Наркомата, или другого руководящего органа входит учреждение (предприятие) Наркомат Заготовок. д) если не работает — когда уволен, — — — 1942 г.
Партийная принадлежность	а) в прошлом Косопольский рай б) в настоящее время ГИ билет № —
Национальность	Русский
Гражданство (при отсутствии паспорта, указать какой документ удостоверяет гражданство)	а) гражд. (подд.) СССР б) паспорт № — кн. выдан

Мал.2. Анкета арештованого Георгія Кардашевського (початок).
Полтава. 24.06.1941. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
 Архівно-кримінальна справа №18068-с. Репринт. Публікується вперше

ВОПРОСЫ	ОТВЕТЫ
10. Образование (подчеркнуть и указать, что окончил)	Высшее, среднее, <u>нижнее</u> <u>4 класса</u> <u>Гаравского училища</u> <u>с. с. Ногассе</u>
11. К какой общественной группе себя причисляет (подчеркнуть)	Рабочий, служащий, колхозников, единоличников, и рей, свободных профессий, служителей культа, ижд вца, прочие.
12. Социальное происхождение (кем были отец и мать)	<u>из дворян</u> <u>крестьяне</u> <u>кулаки</u>
13. Искусственное положение и чем занимался до 1929 года	а) искус. полож. <u>крестьяне</u> <u>кулаки</u> б) занятие <u>с/хозин с/во</u>
14. То же до 1917 года	а) искус. полож. <u>дворяне</u> <u>и</u> <u>крестьяне</u> <u>кулаки</u> б) занятие <u>с/хозин с/во</u>
15. Служба в царской армии и чем	<u>вступил с 1914 по 1918 г. по</u> <u>г.и. - прапорщик</u>
16. Служба в белой армии (какой) и чем	<u>Армия Деникина в 1919</u> <u>в г.и.е. под поручиком</u>
17. Категория воинского учета (зваса)	<u>с/х/т по возрасту</u>
18. Участие в к-р восстаниях и бунтах (когда и где)	<u>не участвовал.</u>
19. Судимости (состоял ли под судом и следствием, где, когда, за что, приговор)	<u>судим с 1929 году по ст 57</u> <u>УК РСФСР - лишение к 1-му за</u> <u>показание лжт.</u>
20. Принадлежал ли к антисоветским партиям и организациям (мелешевски, с-р, анархисты, троцкисты, правые, националисты и т. д.), где и когда	<u>не принадлежал.</u>

Мал.3. Анкета арештованого Георгія Кардашевського (продовження).

Полтава. 24.06.1941. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №18068-с. Репринт. Публікується вперше

ВОПРОСЫ	ОТВЕТЫ
Состав семьи (о каждом указывать фамилию, имя, отчество, возраст, место работы и должность, адрес)	отец <u>Чисер 6 1922 г.</u>
	мать <u>Чисер 6 1939 г.</u>
	муж (жена) <u>Виноградов</u>
	дети <u>нет</u>
	братья (сестры) <u>Кардашевский Нико- лай Васильевич - Брат Генерал Зенесурского Зенесурского РВ.О</u>
Личная подпись арестованного <u>Кардашев</u>	

Мал.4. Анкета арештованого Георгія Кардашевського (продовження).
Полтава. 24.06.1941. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
 Архівно-кримінальна справа №18068-с. Репринт. Публікується вперше

1. Особые внешние признаки арестованного _____

2. Кем и когда арестован или откуда прибыл (номер ордера) 24/VI 41/
Полтавским УНКГБ

3. Направлен на высшего торому.

4. Другие замечания _____

Должность, звание и фамилия сотрудника, опросившего арестованного и заполнившего анкету
Зам. нач. следствия УНКГБ - М. Мейтман
Полтавской области - Деминский
 Подпись Деминский
24 VI 1941 г.

1. Социальная принадлежность _____

2. Отрасль хозяйства, госаппарата, культуры _____

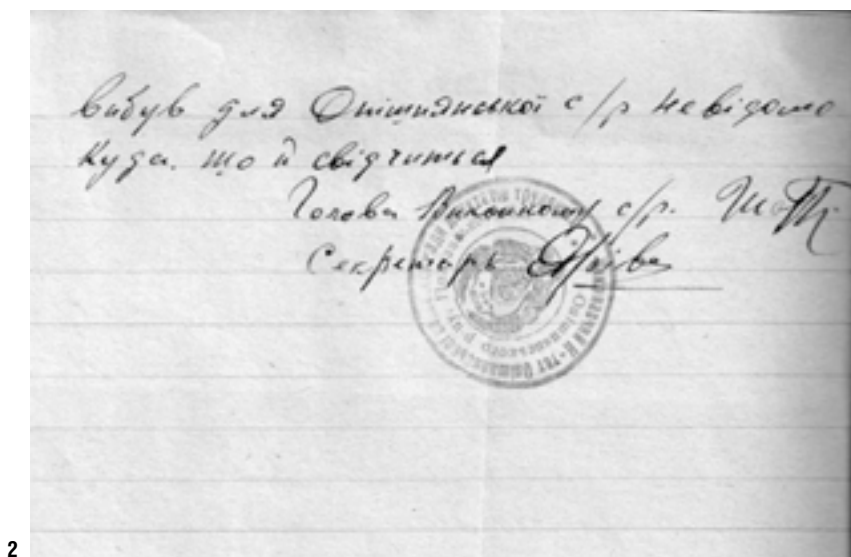
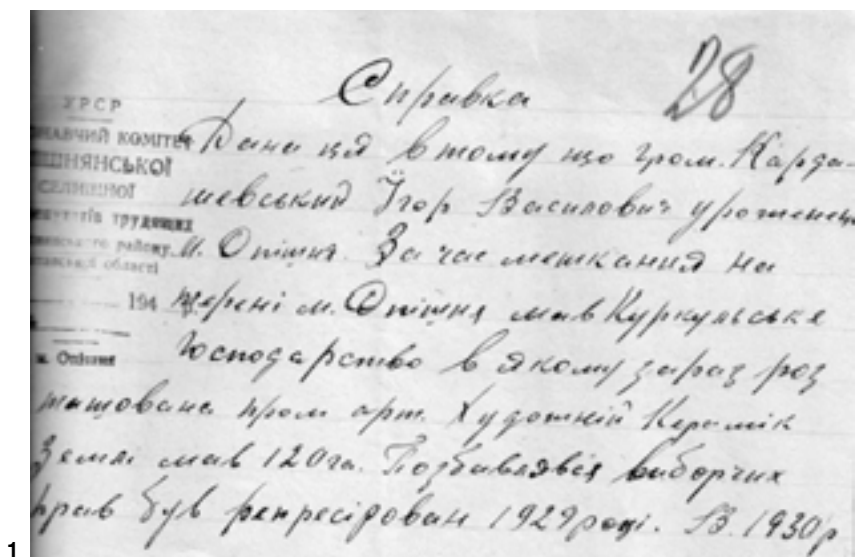
3. Управление _____ отдел _____

4. Политическая окраска _____

5. Характер преступления _____

Фамилия и подпись сотрудника
 1-го Следователя _____
1941 г.

Мал.5. Анкета арестованного Георгія Кардашевського (закінчення).
Полтава. 24.06.1941. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
 Архівно-кримінальна справа №18068-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.6. Довідка про Георгія Кардашевського з Опішнянської селищної ради
(1 – початок; 2 – закінчення). Опішне, Полтавщина. 1941.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №18068-с.
Репринт. Публікується вперше

[illegible]

Архів Малобудищанської сільської ради. Погосподарські книги с.Малі Будища.
Репринт. Публікується вперше

1. Species W. m. fasciatus W. m.
 2. Locality W. m. fasciatus
 3. Collector W. m. fasciatus
 4. Date W. m. fasciatus
 5. Sex W. m. fasciatus
 6. Age W. m. fasciatus
 7. Weight W. m. fasciatus
 8. Length W. m. fasciatus
 9. Wing W. m. fasciatus
 10. Tail W. m. fasciatus
 11. Beak W. m. fasciatus
 12. Culmen W. m. fasciatus
 13. Gape W. m. fasciatus
 14. Distance W. m. fasciatus
 15. Time W. m. fasciatus
 16. Notes W. m. fasciatus
 17. Remarks W. m. fasciatus
 18. Signature W. m. fasciatus
 19. Initials W. m. fasciatus
 20. Page W. m. fasciatus

1

[illegible]

2

Мал.8. Анкета подвірного опису господарства малобудищанського гончаря Івана Пічки з поміткою про затримання його органами НКВС (1 – початок; 2 – закінчення).

Малі Будища, Полтавщина. 1944–1946. Архів Малобудищанської сільської ради.

Погосподарські книги с.Малі Будиша. Репринт. Публікується вперше

Господарство № 351 Хи́жняківська Громада Сільськогосподарська

Власник господарства (фамілія, ім'я, по батькові) М. М. Федош Дата списку 1944

№	Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Вік	Стать	Рід занять	Відомості про освіту	Відомості про трудову діяльність	Площа посівної в десятині		Відомості про скот	Відомості про птицю	Відомості про інші тварини
							Всього	В користуванні			
1.	Федош Федор Миколайович	45	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
2.	Федош Федор Миколайович	42	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
3.	Федош Федор Миколайович	38	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
4.	Федош Федор Миколайович	35	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1

1

Господарство № 351 Хи́жняківська Громада Сільськогосподарська

Власник господарства (фамілія, ім'я, по батькові) М. М. Федош Дата списку 1946

№	Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Вік	Стать	Рід занять	Відомості про освіту	Відомості про трудову діяльність	Площа посівної в десятині		Відомості про скот	Відомості про птицю	Відомості про інші тварини
							Всього	В користуванні			
1.	Федош Федор Миколайович	47	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
2.	Федош Федор Миколайович	44	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
3.	Федош Федор Миколайович	40	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1
4.	Федош Федор Миколайович	37	ч	госп.	серед.	власник	10	10	1	1	1

2

Мал.9. Анкета подвірного опису господарства хижняківського гончаря Михайла Федоші з поміткою про його засудження (1 – початок; 2 – закінчення). Малі Будища, Полтавщина. 1944–1946. Архів Малобудищанської сільської ради. Господарські книги х.Хижняківка. Репринт. Публікується вперше

Хижиця, №1, на балансі сільської ради: Жилівська Осена Ларисівна
 Число років господарства (господарства) 1946 староста Володимир Дата запису 1946

№	Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Стать	Рік народження	Рік запису	Всього років господарства	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві		Всього років у господарстві	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві
							1946	1947				
1.	Жилівська Осена Ларисівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	
2.	Жилівська Надія Іванівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	
3.	Жилівська Катерина Іванівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	

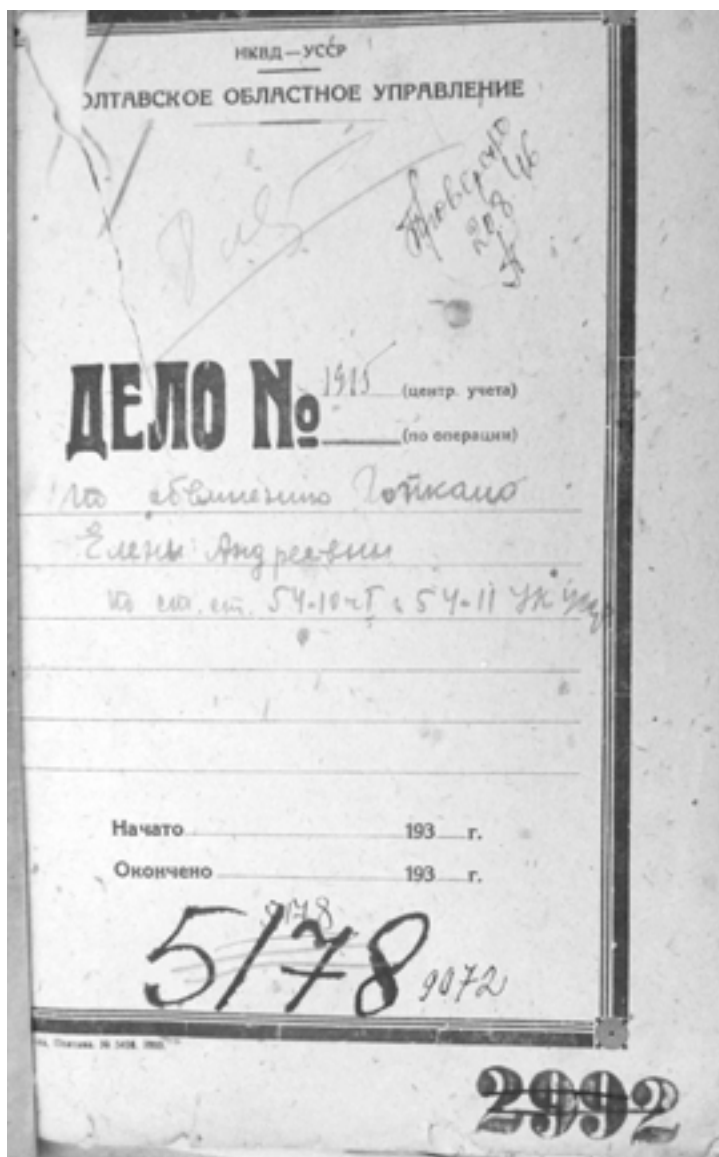
1

Хижиця, №1, на балансі сільської ради: Жилівська Осена Ларисівна
 Число років господарства (господарства) 1946 староста Володимир Дата запису 1946

№	Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Стать	Рік народження	Рік запису	Всього років господарства	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві		Всього років у господарстві	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві	Всього років у господарстві
							1946	1947				
1.	Жилівська Осена Ларисівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	
2.	Жилівська Надія Іванівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	
3.	Жилівська Катерина Іванівна	Ж	1918	1946	28	28	28	28	28	28	28	

2

Мал.10. Анкета подвірного опису господарства малобудищанського гончаря
 Хоми Жилавця з поміткою про його затримання (1 – початок; 2 – закінчення).
 Малі Будища, Полтавщина. 1944–1946. Архів Малобудищанської сільської ради.
 Погосподарські книги с.Малі Будища. Репринт. Публікується вперше

Мал.12. Обкладинка архівно-кримінальної справи Олени Гопкало. Полтава. 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11924-с. Репринт. Публікується вперше

Начальнику областного Ч. Н. В. Д. арестованной Гопкало

Лист № _____
и делу № _____

7

Анкета арестованного

1. Фамилия Гопкало

2. Имя и отчество Олена Андреевна

3. Дата рождения: число 20 месяц мая год 1893

4. Место рождения г. Бахмач Черниговской области

5. Родственников (мать) г. Полтава, Комсомольский ул.

6. Профессия и специальность Учительница

7. Место службы и должность или род занятий г. Бахмач Б. Я. школы
Учительница - агроном, организатор
(укажите без точностей название предприятия или учреждения и характер производства)

8. Паспорт Копия. Выдана в г. Полтава 28/12/36.
Ч. Н. № 3809/36
(укажите и место органа выдачи, номер и категорию, где выдан)

9. Социальное происхождение Крестьянско-арбатск./рем.
Отец - бат.
(от какой родины и из какого социального положения)

10. Социальное положение

а) до революции (от какой и из какого социального положения арестованного)

б) после революции Колхозник

11. Образование (общее и специальное) В высшем классе
Высшая школа, Полтава, 1927, 1928, 1929, 1930.

Мал.13. Анкета арестованной Олены Гопкало (початок). Полтава. 05.09.1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11924-с. Репринт. Публікується вперше

имел, что (привести можно любое число пресечений) — нахождение на свободе

ГОРЬКО МОЖЕ ОГРАНИЧИТЬ НА ХОДЕ СЛЕДСТВИЯ И

Историческая

10. Периодичность (в прошлом и в настоящем)

Судимость и возмездие

11. Национальность и гражданство (родственность)

Француз, СССР

14. Категория уголовного учета-заказа и где состоит на учете

Насчетчик

17. Судьба в тюрьме и др. в р. крими, участие в банде и восстаниях против Советов (жизнь в качестве нелегала)

Не считался, не участвовал

18. Какие разрешения получались при Советской власти: судимость, арест и др. (когда, кем изданы и за что)

Не судимый, не подвергался

Муж - Юлиан Иванович Александрович

19. Судимость (покажется ли?) и 1874 года Варвары Ивановой дождя Кильберг (Архангельская и другие), Скотт Вранч Александрович, Франк,

Подпись арестованного

Юлианов

6. Особые важные примечания

7. Как и когда арестован

Полковник Р.О. Никольский 5/12

8. Где содержался под стражей

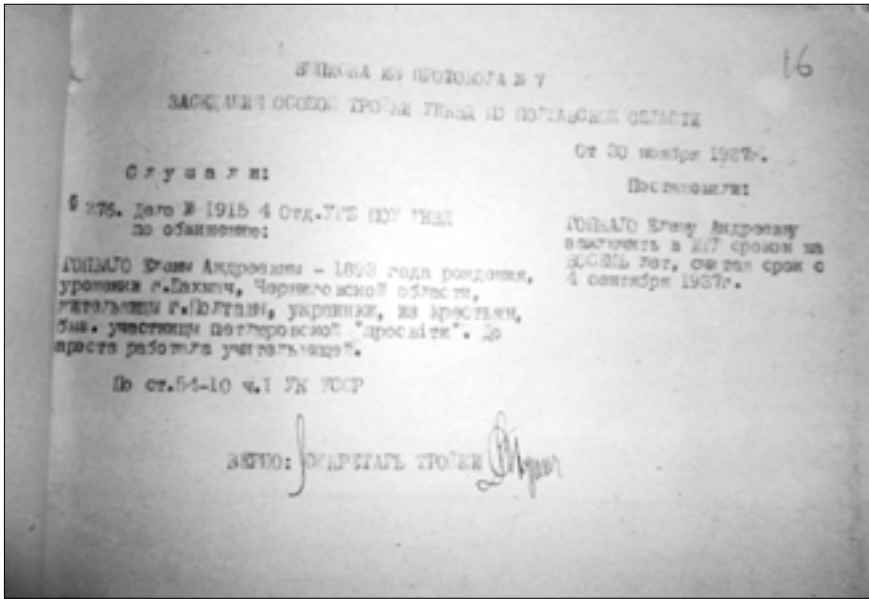
9. Особые замечания

Подпись сотрудника, заполнившего форму

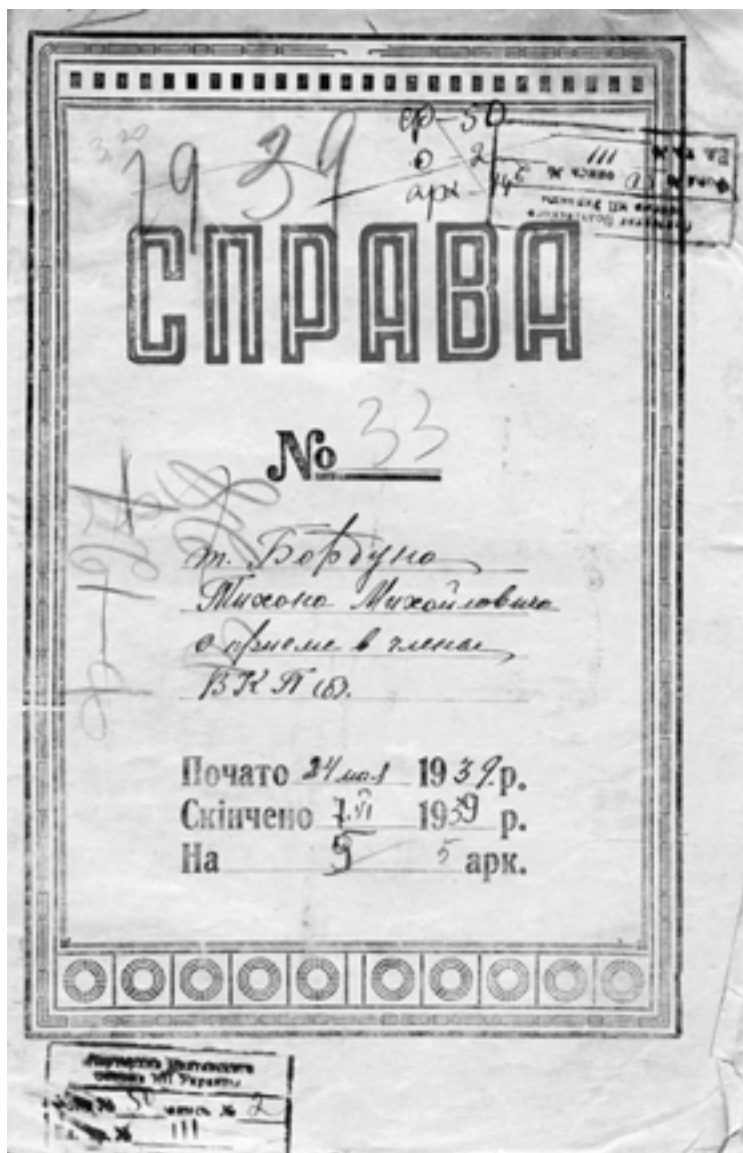
5. 15

Присланный. Личные данные

Мал.14. Анкета арештованої Олени Гопкало (закінчення).
Полтава. 05.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №11924-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.15. Виписка з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Полтавській області щодо Олени Гопкало. Полтава. 30.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №11924-с. Репринт. Публікується вперше

Мал. 16. Обкладинка архівної справи на Тихона Бордуна про прийняття його в члени ВКП(б). Опішне, Полтавщина. 1939. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

До Партийной Организации при Ополченском.
 Районном Отделении НКВД.
 От кандидата в члены ВКП(б)
 Бордуна Тихона Михайловича
Заявление.
 Имею большое желание быть членом ВКП(б)
 а поэтому прошу парторганизацию принять
 мене в действительные члены ВКП(б). Кандидатом
 в члены ВКП(б) состою с мая 1938 года.
 Партийных не имею. С. Прохоровой и устави
 ВКП(б) знаком. Обязуюсь выполнять все партий-
 ные поручения какие будут мне поручены.
 20/5-39 года. Бордун Т-

Мал.17. Заява Тихона Бордуна про вступ до ВКП(б). Опішне, Полтавщина. 20.05.1939.
 Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

Автобіографія.

Бордуна Тихон Михайлович народився 10 Августа 1900
году в с. м. Будущее Замосинской волости Замосинского уезда Полтавской губернии, в крестьянской
Бордуна Михайла Франасовича. Отец до револю-
ции имел земли 500 квадратных саженей, занимался
землярством. Землю свою выработывал горшки и
вазны на продажу. После революции отец имел
земли 500 квадратных саженей, имел коня, коз-
ла, занимался землярством. В 1920 году я окончил
четыре класса сельскую школу в с. м. Будущее
там. С 1925 года я работаю с отцом горшки по
1930 год. В 1930 году вступил в колхоз имени
КНС. м. Будущее с/совета, где
работал по 1931 год рядовым колхозником, с 1931
года по 1932 год работал по специальности
в Опшненском Кереметовском товариществе. В 1932
году Тихон призван в ряды Красной Армии, по 1933
год служил рядовым Красноводском, с 1933 по
1934 год служил командиром отделения. Служил
в части 1472 НКВ. м. Бранков НКВД в Ленинград-
ской области. СССР. В 1935 году вступил
в ряды ВЛКСМ. В ноябре 1935 году уволился
из воинской службы, и поступил работать
в Полтавское товарищество на должность младшего
надсмотрщика, где работал по июль 1935 год. В
июле 1935 году поступил на службу в Опш-
ненский РОМ НКВД на должность старшего
наряда. В 1938 году в арест...

Мал. 18. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тихона Бордуна (початок).

Опшніе, Полтавщина. 20.05.1939. Державний архів Полтавської області. –

Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

ковського уезду Полтавської губернії, в с. Крестівщина.
Бордуна Миколи Яковлевича. Отією до революції
мисав землі 500 квадратних сажнів. Занима-
ся землеробством. Мисав коня, виробляв горшки и
вогни прадавати. Після революції отією землі
мисав 500 квадратних сажнів, мисав коня, ково-
ва, Занимався землеробством. В 1922 году я отією
землі. Мисаву сільську школу в с. М. Юдеша-
ка. С 1925 года я рабам с отією горшки по
1930 год. В 1930 году вступили в колхоз Кістие
КНС. М. Юдеша-ка с/совета. Зде
рабам по 1931 год рабам колхозником. с 1931
года по 1932 год рабам по спецназначенію
в Опішненському Кераш-заводе токарем. В 1932
году бим Мисав в ряди Красної Армії, по 1933
год слухав рабам Красноваршаві, с 1933 по
1934 год слухав командиром відділення. Слухав.
в часті 1942. НКВД. М. Браніов Жмеринського р-на
Винницької області. УССР. В 1933 году вступили
в ряди ВЛКСМ. В нобре 1934 году демобілізува-
ся в довготривалий відпочинок, и поступили рабам
в Полтавську міську на довготривалий мисаву
надзирателю, сде рабам по ноб 1935 год. В
июне 1935 году поступили на службу в Опіш-
ненський РОМ. НКВД. на довготривалий мисаву
мисав. В 1938 году в априлі мисав бим вивести
на Ул. Мисаву ФК. Мисаву. В мае

Мал. 19. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тихона Бордуна (продовження).
Опішне, Полтавщина. 20.05.1939. Державний архів Полтавської області. –
Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

1938 року вступив кандидатом в члени ВКП(б).
 Так по линии Комсомола, и по партийной линии
 звиняний не имел. Звиняний не имел по
 основной службе. Отсюда работает в пром. арм-
 ии Красная Звезда. Брат работает в конторе
 Лесхоза КНС. Сестра работает в конторе Лесхоза
 КНС. Другая сестра живет в городе. Кинешта
 Ленинградской области жена командира.
 Сродственники жены работают в конторе Лес-
 хоза КНС. м. Юденичского с/совета.
 С моими сродственниками и фотейвенниками жены
 к репрессиям никто не подвергается. Я также
 к уголовной ответственности с сродственниками
 никто не привлекался при советской власти.
 Жена моя работает в конторе Лесхоза КНС.
 м. Юденичского с/совета на разных работах.
 20/5-39 года Бордуну
 Дополнение. моя сестра замужем за Зубенком
 Алексеем Гроровичем. Брат Зубенка Алексея Зубен-
 ко Илья Зубович, в 1937 году органами УГБ. разоб-
 чался.
 20/5-39 года Бордуну-

Мал.20. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тихона Бордуна (закінчення).
 Опішне. Полтавщина. 20.05.1939. Репринт. Державний архів Полтавської області. –
 Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Публікується вперше

Прочитай все строго, внимательно!

АНКЕТА

кандидата партии, вступающего в члены ВКП(б)

Первичная партийная организация Оршанского РО НКВД.

Имя, фамилия, отчество Оршанский Тихон Александрович ола, край, республика УССР

Фамилия Бордуна Имя Тихон Отчество Александрович

Пол муж. Год и место рождения 1913 г.г. Николаевская область, Ровно-Кимовский район

Место рождения с. М. Будущее Замосновского волосты

Социальное положение Секретарь

Занимаемая должность Инженер Т. М. Митусов, ин. производства, ст. инж.

Сведения о родителях:

а) чем занимались родители до революции родители до революции занимались земледелием, крестьяне-бедняки, отец имел земли 500 квадратных саженей, коня.

б) чем занимаются и где находятся (точный адрес) теперь отец работает в колхозе Артемия Красной Горы с. М. Будущее Оршанского района Львовской области.

Время вступления в партию Секретарь в члены ВКП(б) с мая 1938 г.

1. Пребывание в ВЛКСМ с 1933 года по 1935 год.

2. Пребывание в группе сочувствующих с _____ по _____

3. Образование — в каких учебных заведениях учился (где, когда, обучался ли самостоятельно) учился 9 классов в с. М. Будущем Оршанского района Львовской области.

4. Где учился в настоящее время

а) по повышению своей производственной квалификации _____

б) в каких политехниках, курсах учился, учится учился в политехникуме по изучению НКВДом ВЛКСМ. В настоящее время самостоятельно изучаю краткий курс истории ВКП(б)

5. Какое участие принимает в работе советов, профколов, комсомола, колхозов и т. д. _____

6. Основная профессия

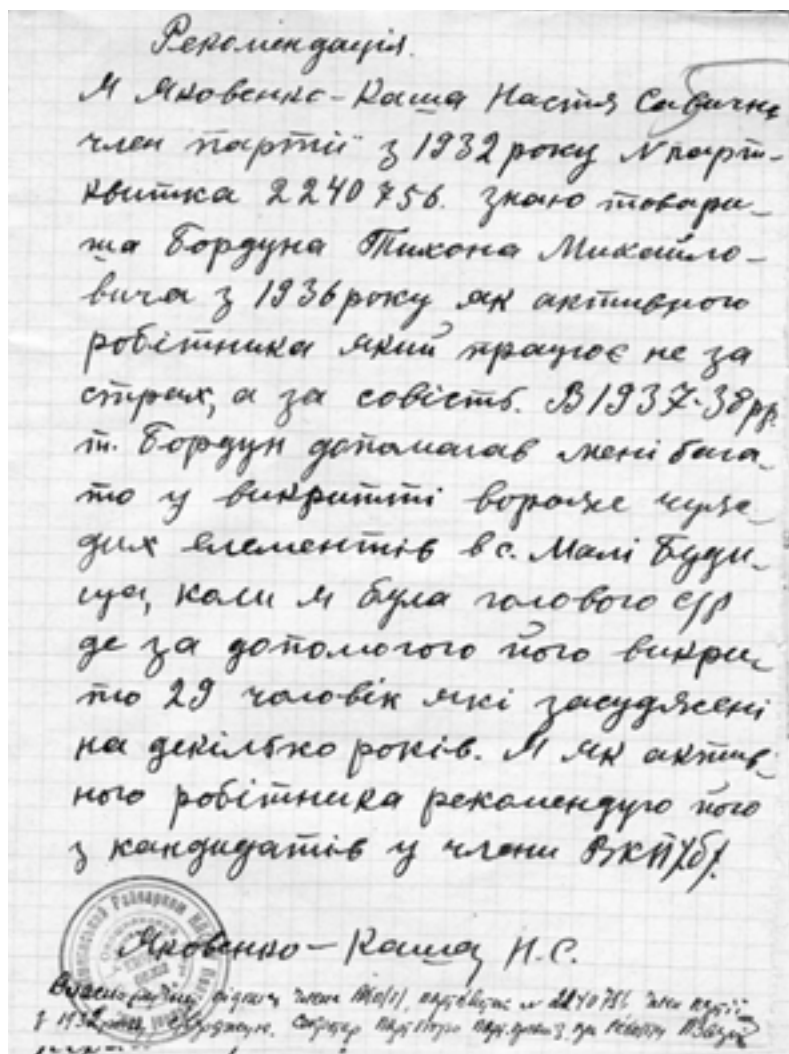
а) по образованию инж. машин ст. инж. лет

б) по опыту работы _____ ст. инж. лет

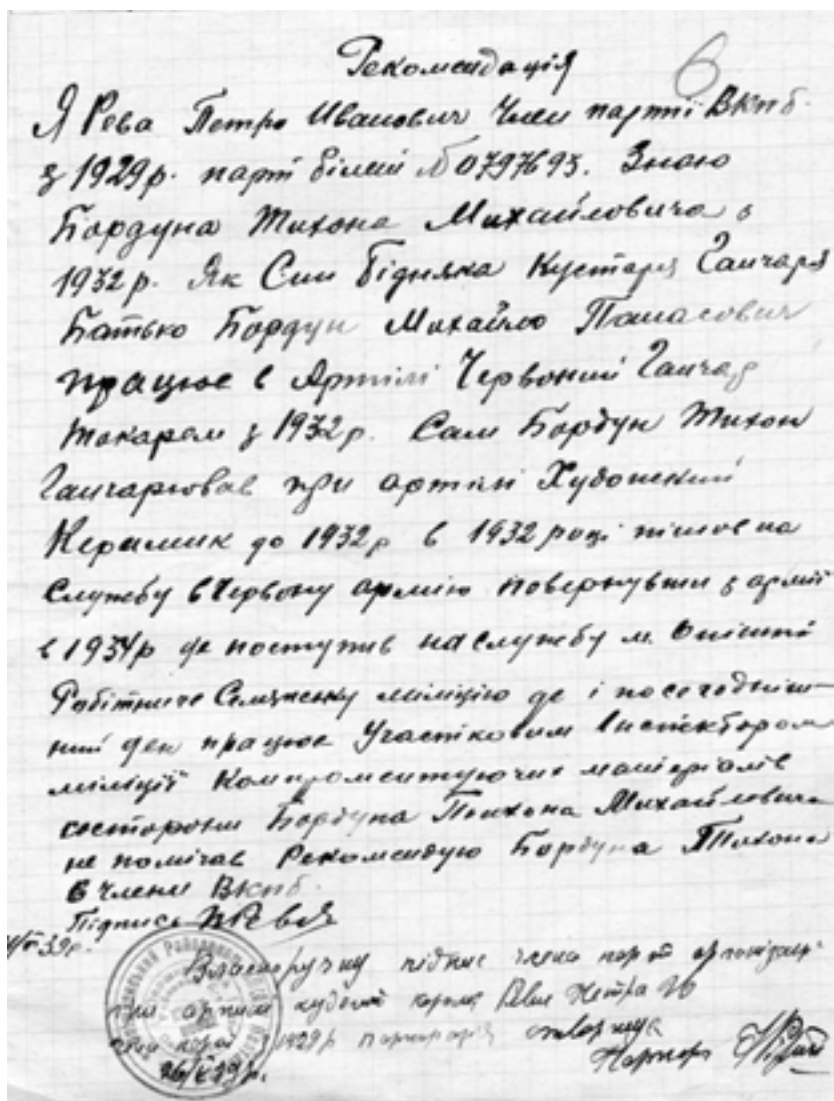
Мал. 21. Анкета кандидата партії, який вступає в члени ВКП(б), – Тихона Бордуна (початок).
Опішне, Полтавщина. 20.05.1939. Державний архів Полтавської області. –
Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

С какого времени (ж.д. год)	По какое время (ж.д. год)	Название местности (жиз. город, район, обл., край, республика)	Название предприятия, учреждения	Род занятий или должность
с 1925 по 1930	с. И. Бутынецкая	Опошненский район Полтавской обл.	Земельный отдел Земельные работы	Секретарь бухгалтера Организатор
с 1930 по 1932	с. И. Бутынецкая	Колхоз № 2 с. Зарв- ичинск КНС.	Колхоз № 2 с. Зарв- ичинск КНС.	рабочий
с 1932 по 1933	Опошненский район УССР	Опошненский Керашинский Завод	Завод	Завод
с 1933 по 1939	И. Брашнев	Опошненский район, Винницкая обл. УССР	в Красной Армии	Зав. красной армией, а другой год ком. отделе инж.
с 1939 по 1941	Зав. Желткова	Харьковская обл. УССР	Смоленская таверна	младший наблюдатель
с 1941 по 1949	Опошненский район Полтавской обл. УССР	ГОМ НКВД.	ГОМ НКВД.	по 1938 год министр с 1938 года министр ЗС

Мал.22. Анкета кандидата партії, який вступає в члени ВКП(б), – Тихона Бордуна (продовження). Опішне, Полтавщина. 20.05.1939. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

Мал. 23. Рекомендація на кандидата в члени ВКП(б) Тихона Бордуна.
Опішне, Полтавщина. Травень 1939. Державний архів Полтавської області. –
Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

Мал.24. Рекомендація на кандидата в члени ВКП(б) Тихона Бордуна. Опішне, Полтавщина. 24.05.1939. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.111. Репринт. Публікується вперше

До Первинної парторганізації при "Індустрікоопзат" від канд. імена партії Педченка Тимофії Павликовича

Заява

Прохаю первинну партію організації при Індустрікоопзат. прийняти мене в її числі членів К. К. Б. З.

Зобов'язуюся виконувати всі завдання як комуніста, вести боротьбу із нашими ворогами.

До цього Педченко

10/11/38

Мал.25. Заява Тимофія Педченка про вступ до ВКП(б).
Опішне, Полтавщина. 10.08.1938. Державний архів Полтавської області. –
Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

Автобіографія
Педченка Тимоха із Павловича
Родився в 1903 році в селі Тимочині
у селі Тимочині - Тимочинська
Займенської волості Зиньківського.
по повітку. В селі селянська бід-
няна. Педченко Павло Савро-
новича
До революції батьки мали ор-
ної землі 1,5 га садівної 0,75 га.
сільське було дев'ять душ.
із худоби мали нічого.
Крім хліборобства батько зай-
мався столярством.
Старші три сестри працюва-
ли по хазі. Котили версту і
ліно. На сахарний пішант.
цукер по ліценції Дурнових.
Після революції батько мав
теж цю до революції по соф-
стому бідняк
із родичів ніхто виборчих прав
не позбавлявся

Мал.26. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тимофія Педченка (початок).

Опішне, Полтавщина. 1938. Державний архів Полтавської області. –

Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

і репресіям не підвергався
 Я брав армію і їх установа
 мет із родичів не смутив нікого
 За кордоном родичів мет не
 мав нікого

В 1915 році я закінчив намо. Губі
 щанську сільську школу. В 1916 ро
 ці я вступив в Опішнський
 гонимий показателний пучок
 тепер керам школа, в якому пров
 до 1918 року не закінчив через ст
 батька який вмер в 1917 році.

Кепаюге средство для существ
 вані я змушений був іти у най
 м до Опішнського гонимий пр
 ватиме ілюкості Василь.

В якого працював до 1921 ро.
 Старині брат Харитон. Який
 був на імперіалістичні війн
 і понав в війн в австрію, де пр
 був два роки. і в 1917 році поверн

Мал.27. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тимофія Педченка (продовження).

Опішне, Полтавщина. 1938. Державний архів Полтавської області. —

Ф.50. — Оп.2. — Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

3

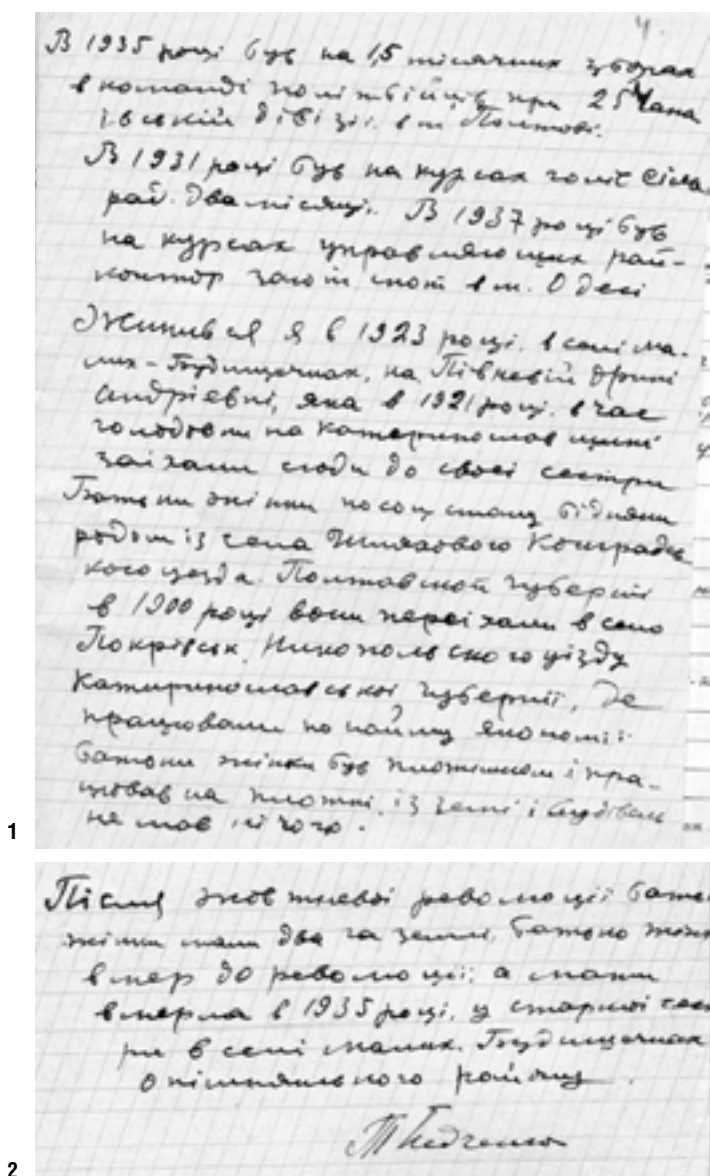
вернувшись до дому, і став працювати дома в хазяйстві, в 1921 році. Я перейшов до дому і став ілюстровати в те саме дома, що і мав за сибірським і мушкетерським.

Працюючи дома я прийшов участі у роботах громадських організацій, як Дружноток при м. Будиницькій хаті Гетьманів був обраний членом правління на м. Будиницькій хаті Гетьманів. В 1923 році де зпершу працював ГІД м. о. м. карем а потім зав хаті Гетьманів був членом комітету незаможних сімей. В 1927 році був обраний членом м. Будиницької Сілки. В 1929 році був обраний членом Сілки секретарем Сілки в селі м. Будиницькій, на цій роботі пропрацював до 1931 року, в 1931 році, був обраний головою цієї ж м. Будиницької Сілки де і пробув до 1933 року.

Мал.28. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тимофія Педченка (продовження).
Опішне, Полтавщина. 1938. Державний архів Полтавської області. –
Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

В 1933 році я був головою Попівської
 с/Тадп. Опішнянського району, де пра-
 цював до Трудні місяця 1933 року
 а в Трудні місяці 1933 року був переве-
 дений до Голової Заїченської с/Тадп, де
 і працював до листопаду міся-
 ця 1935 року.
 А із 1935 року з працюю чинивши
 Опішнянської райкомом
 за всім часом, за все час моєї ро-
 боти стільки ж не мало ні яких.
 Було два рази преміювання з
 роботи в сесійній раді.
 До лав партії вступив у 1932 ро-
 ці у Червоній армії. Прийнятий
 Опішнянським Райкомом партії
 за все час перебування в партії
 партія стільки ж не мало. Під су-
 і стійством не був
 В Червоній армії не служив
 Тим приїжді був визнан годним
 і зарахований до в тергастині

Мал.29. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тимофія Педченка (продовження).
 Опішне, Полтавщина. 1938. Державний архів Полтавської області. –
 Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

Мал.30. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Тимофія Педченка
(1 – продовження; 2 – закінчення). Опішне, Полтавщина. 1938. Державний архів
Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

5

Пролетарія всіх країн, єдині yourselves!

АНКЕТА

кандидата партії, вступаючого в члени ВКП(б)

Перевірка парторганізації При районній Комітеті партії в місті
 міст, город Опшівський район (назва партії, міст, район)

1. Фамілія Педченко Ім'я Тимофій Отчество Павлович

2. Пол члн 3. Год и місяць народження 1883 4. Національність українська 5. Рідний язык українська

6. Місце народження в с. Бурдичів Золотий водоканал, Золотий водоканал, Золотий водоканал

7. Соціальне походження вільний (назва роду, класу, стану, професії)

8. Занимаєма должность завідувач райцентру, фінансовий (назва посади, спеціальності, професії, стажу) стаж 7 лет

9. Свідчення о родителі:

а) чи заходилися родителі до революції Ковальок-Бадяга, землемісник в с. Бурдичів, землемісник в с. Бурдичів, землемісник в с. Бурдичів

б) чи заходилися родителі до революції Ковальок-Бадяга, землемісник в с. Бурдичів, землемісник в с. Бурдичів, землемісник в с. Бурдичів

10. Врѣмя вступлення в кандидат квітень 1933 року Опшівський районний НКПД

11. Прібування в ВКП(б) с квітня 1933 року по _____

12. Прібування в групі соціалістичній с квітня 1933 року по _____

13. Освіта: в яких навчальних закладах учився (назва, коли), отримав в Опшівському районному училищі в 1915 році в с. Бурдичів Золотий водоканал, Золотий водоканал, Золотий водоканал

14. Де працює в даний час: в с. Бурдичів Золотий водоканал, Золотий водоканал, Золотий водоканал

15. Де працює в даний час: в с. Бурдичів Золотий водоканал, Золотий водоканал, Золотий водоканал

16. Яке місце займає в роботі: завідувач райцентру, фінансовий

17. Основна професія а) по освітанню землемісник стаж _____ лет

б) по варту роботи завідувач стаж 7 лет

Мал.31. Анкета кандидата партії, який вступає в члени ВКП(б), – Тимофія Педченка (початок). Опішне, Полтавщина. 10.08.1938. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

17. Род занятий с начала трудовой деятельности

С какого времени (м.г.гггг)	По какому времени (м.г.гггг)	Название местности (село, город, район, обл., край, республика)	Название предприятия, учреждения	Род занятий или должность
IX-1916	IV-1918	Мещеряки Опольск Землячества 1933 Вятской губернии	Гончарный промысел Нелепый промысел	Ученик
IV-1918	V-1921	Мещеряки Опольск Землячества 1933 Вятской губернии	Кузнеческое хозяйство	Бойцовик
V-1921	IV-1929	Село Мокш.-Будничин Опочинский район Вятской губернии	С. Кузнеческое рабочий	Гонимый
IV-1929	XI-1931	Село Мокш.-Будничин Опочинский район Вятской губернии	Всесоюзный	Всесоюзный
XI-1931	V-1933	Село Мокш.-Будничин Опочинский район Вятской губернии	Всесоюзный	Председатель
V-1933	XI-1933	Село Мокш.-Будничин Опочинский район Вятской губернии	Всесоюзный	Председатель
XI-1933	XI-1935	Село Заволжье Опочинский район Вятской губернии	Всесоюзный	Председатель
XI-1935		Мещеряки Опольск Землячества 1933 Вятской губернии	райкомитет Землячества	управляющий

18. Имеет ли ученые труды и изобретения (какие и к какому времени относятся) *Ничего нет*

Мал.32. Анкета кандидата партії, який вступає в члени ВКП(б), – Тимофія Педченка (продовження). Опішне, Полтавщина. 10.08.1938. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.1168. Репринт. Публікується вперше

нівківка Пилскай Полесі зінисової
 форта Котавської зібраній. Всіх єдинок
 відносне батько має до матірської ро-
 аномії землі, де є улюблена має і улюб-
 лив сиротини не має ніколи сім'ї був 9.2.20.
 після матірської роа-номії: був дитини
 2.5.20 майже там самі сиротини ками
 побуду, замінаючи єдиноким ховачий-
 вом. до 1931 року з широким призначенням
 а в 1931 році був призван в ряди РСЧА
 дійшов до 1933 року, служив в коман-
 ді 10-16 ФНР в атомних полках
 школу з 1933 року після повернення
 з РСЧА знову служив в полку в Києві
 асара в дійстві атомних полку Мадрид.
 дої вступив до матірської м. 1936 року
 атомні був переведен в міліцію до
 працюю і менше час.
 В 1936 році був сім'ю вступив в комсомол
 і ріка Кне Малобудинганаєвський Форт
 батько вступив в Фортірний Атомна со-
 бир мати Стіпаніда Васильовна
 сестри мати Ірина Тарасівна Оріє
 Ірина Тарасівна, працює в комсомолі
 і ріка Кне Малобудинганаєвський Форт
 Ірина Тарасівна, Фортірний Фортірний
 Василь Тарасівна, Василь Тарасівна
 Василь Тарасівна, Василь Тарасівна
 в словах РСЧА, сестри сестри улюб-

Мал.34. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Івана Денисенка (продовження).
 Опішне, Полтавщина. 1940. Державний архів Полтавської області. –
 Ф.50. – Оп.2. – Спр.356. Репринт. Публікується вперше

жем за Монаданином Миколаєм Федо-
 том Матфєєвичем, котрий працює
 в держсєвкозі спітаним агрономом
 член ВКП(б) а потім в сєвкозі член
 адмін. невідомо, де саме працював
 в 1934 році з адмін. ваз на громад-
 ски малобудівничої справі Сафєєвич
 Олександр Мєанович який бачили ми де
 так і тєм у Львівській Мєм. дєлї
 зга. занімалися сєловими порайєтєв-
 вєрєвєм чємї працюють в комєсї
 хї рїчч КАС Малобудівничої справі.
 В 1938 році батьковим братом Венисєн
 Опанасєм Опанасовичем судив народній
 сєд по ст. 19 КК який був засуджений
 до 1/2 року позбавлення волї, а потім
 зник якийсь свєрток Мємєв.
 Як хїмичник так і маєє Кєдмїє
 Кєстєрєвєм або вєселємє Мємєв
 з Мєстєвєв і тїз слїдєтєвєм чїном
 нєбєв.

[Підпис] / Венисєнєв

Мал.35. Автобіографія кандидата в члени ВКП(б) Івана Денисенка (закінчення).
 Опішне, Полтавщина. 1940. Державний архів Полтавської області. –
 Ф.50. – Оп.2. – Спр.356. Репринт. Публікується вперше

Прислать или лично, государственной

АНКЕТА

кандидата партии, вступающего в члены ВКП(б)

Полное наименование А. И. Шенников
фамилия, имя, отчество

Возраст: 25 лет лет, 1917 года, 1917 года, 1917 года

Пол: мужской Пол: мужской Отчество: Иванович

Образование: высшее Год и место рождения: 1917 г. г. Ленинград

Место работы: Ленинградский государственный университет

Содержание должности: студент

Земельная принадлежность: не имеет

Семейное положение: не имеет

а) чем занимается в настоящее время студент

б) чем занимается в настоящее время (если не работает) не работает

в) время поступления в ВКП(б) 1938 год

г) пребывание в ВКП(б) с 1938 года по 1938 год

д) образование в высшей школе (год, место, школа) с 1917 года в Ленинградском государственном университете

е) где учился в настоящее время Ленинградский государственный университет

ж) по какой специальности не имеет

з) какие должности, курсы учился, учился не учился

и) какие участие принимает в работе советов, профсоюзов, комсомола, клубов и т. д.

к) основная профессия не имеет

л) по специальности не имеет

м) по виду работы студент

II. Ряд занятий с начала трудовой деятельности				
С какого времени (из года)	По какому времени (из года)	Наименование занятий, упражнений	Ряд занятий или движений	
1919/20	1920/21	В конце января пробовал сделать движения руками	Начал делать из них	Половоз
1921/22		В конце января пробовал	и в январе наблюдая за собой	В конце января

Мал. 36. Анкета кандидата партії, який вступає в члени ВКП(б), – Івана Денисенка (1 – початок; 2 – продовження). Опішне, Полтавщина. 05.05.1940. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.356. Репринт. Публікується вперше

6

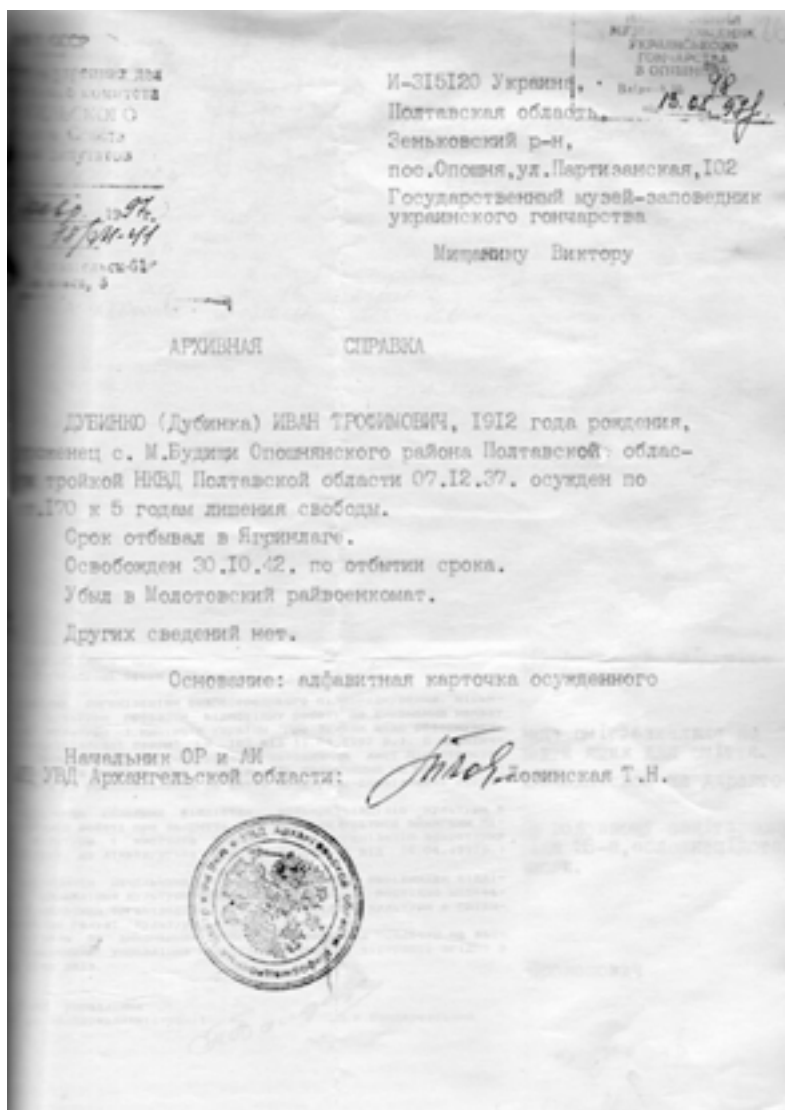
Рекомендація

Я Купич Прохор Степанович член ВКП(б)
парт створе с 20/II 1925 год парт билет № 0188919
Знаю м. Денисенка Івана Порфировича
С мого знайомства 1938 года как хорошии дяди
милитаризованного работника, м. Денисенка идео
логически выдержан политически розвит, в
работе проявляет инициативу, выносе заслу
гивает быть в рядах юной Армиию Советов
Кол партии большевиков.

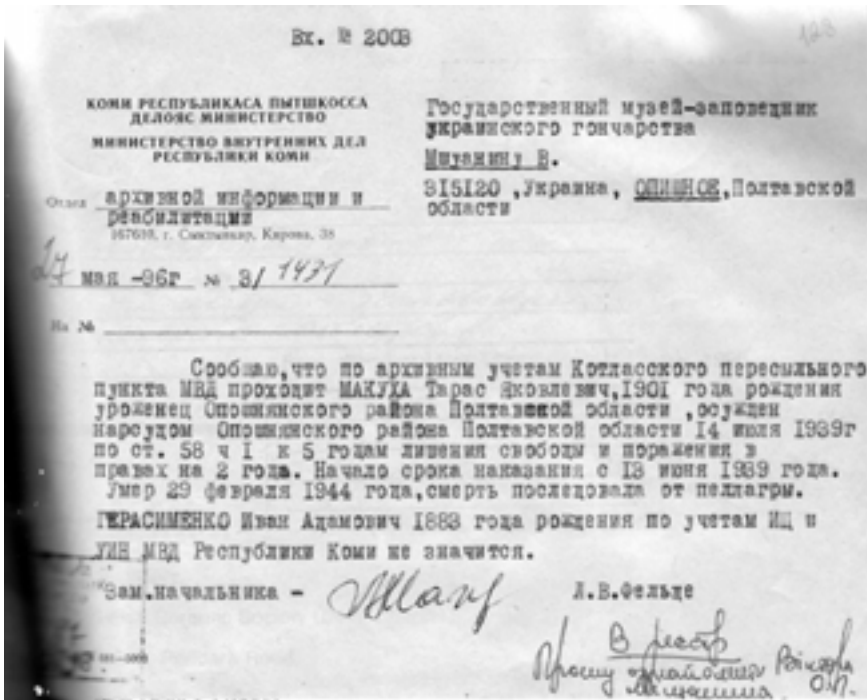
Купич 5/IV 40г

Собственно рекомендацию написал член ВКП(б) Купи
ча Прохора Степановича утверждено?
секретарь парт. организации при Опшненском
РК НКВС Чашков
0/к. 1940г.

Мал.37. Рекомендація начальника Опішнянського райвідділу НКВС Прохора Купича на кандидата в члени ВКП(б) Івана Денисенка. Опішне, Полтавщина. 05.04.1940. Державний архів Полтавської області. – Ф.50. – Оп.2. – Спр.356. Репринт. Публікується вперше

Мал.38. Архівна довідка про Івана Дубинку з Інформаційного центру Управління внутрішніх справ Архангельської області. Архангельськ, Російська Федерація. 24.02.1997. Національний музей-заповідник українського гончарства в Олішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.5. – Од.36.21. – Арк.86. Репринт. Публікується вперше

Мал.39. Повідомлення про Тараса Макуху з Відділу архівної інформації й реабілітації Міністерства внутрішніх справ Республіки Комі. Сиктивкар, Російська Федерація. 27.05.1996. Національний музей-заповідник українського гонимства в Опшному, Національний архів українського гонимства. – Ф.1. – Оп.5. – Од.зб.19. – Арк.128. Репринт. Публікується вперше

Мал.40. Біля приміщення Опішнянської керамічної промислової школи у день відкриття виставки кустарних виробів, приуроченої до 10 роковин більшовицького перевороту в Петрограді. Стоїть на сходах *(перший ліворуч у верхньому ряді)* директор школи Іван Бойченко. Опішне, Полтавщина. Осінь 1927. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Мал.41. Біля центрального входу Опішнянської керамічної промислової школи (зліва направо): Наталія Оначко, Марія Кришталь, Ольга Бойченко, Микола Бойченко, Овксентій Китриш, Андрій Маслак, Петро Хоменко, Олексій Ріпка, Іван Бойченко, Сітко, Куц, ?. Опішне, Полтавщина. Кінець 1920-х років. Автор фото невідомий. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, інв.№463

1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ РЕПРЕСИВНИХ ЗАХОДІВ

З початком керамологічних студій наприкінці 1994 року північної групи малих осередків гончарства Опішнянського гончарного району (Безруки, Глинське, Лазьки, Малі Булища, Старі Млини, Хижняківка), заодно з недослідженістю гончарного виробництва в цих селах і хуторах, переді мною постала актуальна проблема вивчення різних репресивних заходів з боку радянської влади щодо місцевих гончарів у часи більшовицького тоталітаризму. У колишньому СРСР про вивчення долі гончарів – жертв Голодомору 1932–1933 років – не могло бути й мови. І хоча з кінця 1980-х років уже відкрито писали про голод 1932–1933 років в Україні, а 26.01.1990 року було прийнято Постанову ЦК Компартії України *«Про голод 1932–1933 років на Україні та публікацію пов'язаних з ним архівних матеріалів»*, ніхто цим питанням (у аспекті гончарства) не займався.

Аналогічне можна сказати й про дослідження, що стосуються гончарів, які стали жертвами політичних репресій, хоча ситуація щодо жертв політичних репресій у державі була дещо іншою, ніж з питань Голодомору. Реабілітація даної категорії осіб почалася ще в середині 1950-х років, набувши значного поширення після XX з'їзду КПРС, у часи так званої *«хрущовської відлиги»*. Проте з першої половини 1960-х років цей процес значно уповільнився, а в 1970-х роках практично звівся нанівець.

Новасторінка історії реабілітації відкрилася в другій половині 1980-х років, з початком *«горбачовської перебудови»*. Зокрема, в Україні 1987 року, з метою координації розгортання процесу реабілітації, було створено комісію Політбюро ЦК Компартії України. 11.07.1988 року прийнято Постанову Політбюро ЦК КПРС *«О дополнительных мерах по завершении работы, связанной с реабилитацией необоснованно репрессированных в 30-е – 40-е годы и начале 50-х годов»*. 16.01.1989 року вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР *«О дополнительных мерах по восстановлению справедливости в отношении жертв репрессий, имевших место в период 30-х – 40-х и начале 50-х годов»*. 17.04.1991 року було прийнято Закон України *«Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»*.

Оскільки комплексним дослідженням гончарних осередків в Україні на той час ніхто не займався, то не проводилися й дослідження репресивних заходів і жертв репресій у середовищі гончарів. Відповідно, не було й публікацій на дану тематику. З розгортанням керамологічних

студій Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному, впродовж 1994–2005 років мені вдалося комплексно дослідити гончарство Опішнянського гончарного району (Полтавщина), зокрема сіл Безруки, Глинське, Лазьки, Малі Будища, Старі Млини, Хижняківка. Було зібрано чимало важливої інформації про місцеве гончарство й тамтешніх майстрів, у тому числі й про тих, що зазнали репресій у часи більшовицького тоталітаризму, стали жертвами Голодомору 1932–1933 років. З часом ця інформація дедалі розширювалася, дослідження вийшло за межі цих шести гончарних осередків. Вдалося встановити імена не лише репресованих гончарів, але й репресованих керівників і працівників гончарних підприємств, директорів і викладачів гончарних шкіл Опішного. Польові дані доповнювалися інформацією з Архіву Малобудищанської сільської ради Зіньківського району Полтавської області, Державного архіву Полтавської області, Архіву Управління СБУ в Полтавській області, різноманітними довідками з Головного інформаційного центру, обласних управлінь МВС Російської Федерації тощо.

Отримана інформація про репресованих представників традиційного гончарства колишнього Опішнянського району знайшла відображення в моїх монографіях і багатьох публікаціях. А саме:

- **1996:** У статті *«Репресовані гончарі Малих Будищ»* уперше повідомлено про малобудищанських гончарів Івана Павловича Пічку та Лаврентія Андрійовича Онищенка, репресованих у 1930-х роках, подано копії документів з їхніх архівно-кримінальних справ [94, с.303-307]. Також уперше розповідається про гончаря з Малих Будищ Івана Адамовича Герасименка, господарство якого було розкуркулено й розпродано на початку 1930-х років [94, с.309].

- **1997:** У повідомленні *«Реабілітовані історією (До питання трагічної долі гончарів Полтавщини в 30-ті роки ХХ ст.)»* розповідається про Івана Павловича Пічку та Лаврентія Андрійовича Онищенка з Малих Будищ, а також Тараса Яковича Макуху (вперше) з х.Хижняківка – трьох репресованих гончарів [93, с.153-155].

- **1999:** У книзі *«Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки»* подано словникові статті про репресованих 1937 року за вигадані «політичні» злочини малобудищанських гончарів Лаврентія Андрійовича Онищенка [96, с.176-179] та Івана Павловича Пічку [96, с.184-188], копії документів з їхніх кримінальних справ та вперше – фото Івана Пічки. Також подано словникові статті про хижняківських гончарів Тараса Яковича Макуху [96, с.277-278] та Михайла Трохимовича Федошу (вперше) [96, с.283-

284], засуджених наприкінці 1930-х років за звинуваченнями в ухиленні від сплати податків та за спекуляцію.

Також подано словникові статті про гончарів, які стали жертвами більшовицького Голодомору 1932–1933 років, імена яких встановлено впродовж 1994–1998 років. У **Глинському**: Михайло Якович Луговий [96, с.41], Яків Луговий [96, с.41], Євдоким Солов'ян [96, с.42-43], Митрофан Андрійович Ткаченко [96, с.44], Нестір Митрофанович Ткаченко [96, с.45], Свирид Карпович Чорновіл [96, с.47-48]. У **Малих Будищах**: Никифор Олександрович Барабаш [96, с.75-76], Атанас Григорович Борисенко [96, с.84], Іван Пилипович Гнида [96, с.108], Дем'ян Харитонович Громовий [96, с.111], Григорій Тихонович Захарченко [96, с.131], Левко Опанасович Конотопський [96, с.152], Єлисей Федорович Лисенко [96, с.158-159], Оверко Юхимович Маньченко [96, с.161], Степан Макарович Мокляк [96, с.168], Опанас Петрович Озюмський [96, с.174], Данило Пилипович Онищенко [96, с.176], Григорій Якович Підгірний [96, с.183], Яків Максимович Підгірний [96, с.183], Олексій Денисович Пічка [96, с.190], Олексій Олексійович Пічка [96, с.190], Юхим Степанович Пошивайло [96, с.199], Яків Степанович Свищ [96, с.212], Володимир Опанасович Сичук [96, с.215-216], Антон Юхимович Цюрюпа [96, с.226], Максим Юхимович Цюрюпа [96, с.228], Хома Данилович Чуприна [96, с.234], Михайло Семенович Шулик [96, с.241], Федір Семенович Шулик [96, с.242-243]. У **Старих Млинах**: Калістрат Климентійович Байбуза [96, с.249], Петро Климентійович Байбуза [96, с.250], Данило Миколайович Маслій [96, с.250-251], Кирило Миколайович Маслій [96, с.251]. У **Хижняківці**: Андріян Петрович Ємець [96, с.265]; Єлисей Петрович Ємець [96, с.267], Антон Васильович Неїжхліб [96, с.278], Яків Павлович Пічка [96, с.279], Давид Чугуєвець [96, с.285]. Окрему словникову статтю в книзі присвячено керамологу, досліднику гончарства Опішнянського району Якову Омеляновичу Риженку, репресованому 1931 року. Зазначено його керамологічні праці. Уперше опубліковано фото вченого з його архівно-кримінальної справи [96, с.306-309].

• **1999:** У статті *«Кустарі-цегельники та пічники сіл Малі Будища, Глинське, Хижняківка і Старі Млини»* розповідається про гончарів-цегельників: батька й сина Якова й Михайла Лугових із Глинського [84, с.93], братів Калістрата та Петра Байбузів зі Старих Млинів [84, с.93], які померли під час Голодомору 1932–1933 років.

• **1999:** У статті *«Гончарі-мисковики з Малих Будищ»* розповідається про малобудищанських мискових гончарів: Левка Опанасовича Конотопського, Оверка Юхимовича Маньченка, Олексія

Денисовича й Олексія Олексійовича Пічок [80, с.340], які стали жертвами Голодомору 1932–1933 років.

- **2001:** У статті *«Лазьківські гончарі»* згадано про гончарів із с.Лазьки Ємця та Никифора Івановича Омельченка, які померли під час Голодомору 1932–1933 років [85, с.80].

- **2002:** У книзі *«Хутори ви мої, хутори...»* розповідається про хижняківських гончарів: Михайла Трохимовича Федошу та Тараса Яковича Макуху [101, с.59, 119]. Першого було засуджено 1938 року за звинуваченнями в спекуляції (займався гончарством, а потім став горшковозом), а другого 1939 року – за звинуваченнями в ухиленні від сплати податків. Подано словникові статті про них [101, с.163, 170-171]. Також йдеться про гончарів-хижниківців: Андріяна Петровича Ємця [101, с.149], Єлисея Петровича Ємця [101, с.151], Антоня Васильовича Неїжхліба [101, с.164], Якова Павловича Пічку [101, с.165-167], Давида Чугуєвця [101, с.173], які стали жертвами Голодомору 1932–1933 років.

- **2002:** У статті *«Хижняківські університети» Івана Білика* згадано про малобудищанського гончаря Івана Павловича Пічку, якого за антирадянську агітацію було засуджено до 10 років таборів [99, с.36], а господарство його рідного брата – хижняківського гончаря Якова Павловича Пічки, – було розпродано [99, с.37].

- **2002:** У статті *«Сторінки з історії гончарського роду Пічок (До 150-річчя з дня народження Павла Пічки – корифея малобудищанського гончарства)»* розповідається про репресованого малобудищанського гончаря Івана Павловича Пічку, подано його фото та копії документів з кримінальної справи: анкету заарештованого, довідку-характеристику з Малобудищанської сільради та довідку про нього з УВС Ярославської області [97, с.110, 117-118].

- **2003:** у статті *«На спогад про гончаря Лаврентія Онищенка (До 100-річчя від дня народження)»* розповідається про репресованого малобудищанського гончаря Лаврентія Андрійовича Онищенка на основі матеріалів його архівно-кримінальної справи, яка зберігається в архіві Управління СБУ в Полтавській області. Надруковано копії документів зі справи: характеристику з Малобудищанської сільради, анкету заарештованого, посвідчення члена громади християн-баптистів (уперше) [88, с.158-160].

- **2004:** У статті *«Бухгалтер Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні (за матеріалами кримінальної справи)»* на основі архівних матеріалів Управління СБУ в Полтавській області з'ясовано трагічну долю бухгалтера Опішнянської гончарної школи Григорія Максимовича Кремпохи, засудженого 1937 року за звинуваченнями в антирадянській агітації до 10 років виправно-

трудовах таборів. Уперше поміщено копію довідки про нього, видану керівництвом Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні [77, с.134-138].

• **2005:** У книзі *«Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття)»* згадано про політично репресованих малобудищанських гончарів Феоктиста Семеновича Мокляка [92, с.110], Лаврентія Андрійовича Онищенка [92, с.110], Івана Павловича Пічку [92, с.110] та засуджених за *«економічні злочини»* хижняківських гончарів – Михайла Трохимовича Федошу та Тараса Яковича Макуху [92, с.126], а також про старомлинських гончарів Калістрата й Петра Байбузів [92, с.119], які стали жертвами більшовицького Голодомору 1932–1933 років.

• **2005:** У статті *«Невідомі листи з кримінальної справи Якова Риженка»* наведено зміст п'яти листів відомого харківського мовознавця, етнографа, педагога Олекси Ветухова до керамолога Якова Риженка з авторськими коментарями. Датовані вони 1929–1931 роками; вилучені під час арешту Якова Омеляновича; нині зберігаються в його архівно-кримінальній справі в архіві Управління СБУ в Полтавській області. Подано зображення фрагментів листів (уперше) та фото дослідника з архівно-кримінальної справи [89, с.254-257].

• **2005:** У статті *«Гончарні осередки Малобудищанської сільської ради в період Голодомору 1932–1933 рр.: сторінки історії»* розповідається про трагічні події, які відбувалися впродовж 1932–1933 років у колишніх гончарних осередках Безруках, Глинському, Малих Будищах, Старих Млинах, Хижняківці. Поіменно зазначено гончарів, які стали жертвами Голодомору. Імена вдалося зафіксувати під час польових керамологічних експедицій. У **Глинському:** Яків Лутовий, Михайло Якович Лутовий, Митрофан Ткаченко, Нестір Митрофанович Ткаченко, Євдоким Солов'ян, Свирид Карпович Чорновіл [81, с.129]. У **Малих Будищах:** Яків Максимович Підгірний, Григорій Якович Підгірний, Олексій Денисович Пічка, Олексій Олексійович Пічка, Атанас Григорович Борисенко, Іван Пилипович Гнида, Дем'ян Харитонович Громовий, Григорій Тихонович Захарченко, Левко Опанасович Конотопський, Слисей Федорович Лисенко, Оверко Юхимович Маньченко, Степан Макарович Мокляк, Опанас Петрович Озіумський, Данило Пилипович Онищенко, Юхим Степанович Пошивайло, Яків Степанович Свищ, Володимир Опанасович Сичук, Антон Юхимович Цюрюпа, Максим Юхимович Цюрюпа, Хома Данилович Чуприна, Михайло Семенович Шулик, Федір Семенович Шулик [81, с.128-130]. У **Старих Млинах:** Калістрат Климентійович Байбуза, Петро Климентійович Байбуза, Данило Миколайович Маслій,

Кирило Миколайович Маслій [81, с.128, 130]. У **Хижняківці**: Андріян Петрович Ємець, Єлисей Петрович Ємець, Антон Васильович Неїжхліб, Яків Павлович Пічка, Давид Чугуєвець [81, с.130].

• **2006:** У книзі **«Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках»** згадано про малобудищанських гончарів, які в 1920-х роках були позбавлені виборчих прав за причетність до малобудищанської церкви. У 1923 році члени церковної ради: Іван Андрійович Оленич [100, с.62], Омелян Овер'янович Герасименко [100, с.62], Іван Опанасович Ширай [97, с.62]. У 1924 році члени церковної ради: Атанас Григорович Борисенко [100, с.72], Атанас Демидович Дацінька [100, с.72], Іван Адамович Герасименко [100, с.97]. Також розповідається про малобудищанського гончаря Феоктиста Семеновича Мокляка, засудженого 1937 року до розстрілу. Серед звинувачень, пред'явлених йому, було й те, що він «проводив активну релігійну пропаганду серед населення», «проводив підписку по селу на відновлення релігійної служби» тощо [100, с.77-78]. Згадано про малобудищанського гончаря Івана Павловича Пічку, засудженого 1937 року до 10 років виправно-трудових таборів. Його батько протягом багатьох років був старостою малобудищанського храму [100, с.105].

• **2007:** У статті **«Лисенки: Корній Якович, Афанасій Корнійович»**, надрукованій у п'ятій книзі науково-документальної серії книг **«Реабілітовані історією. Полтавська область»**, на основі матеріалів архівно-кримінальної справи відображено трагічну долю Опанаса Корнійовича Лисенка, уродженця с.Малі Будища, теслі артілі **«Художній керамік»**, репресованого 1937 року, та його рідних [86, с.265-283].

• **2010:** У книзі **«Малобудищанське колгоспне гончарство (1930-ті – 1950-ті роки)»** згадано про малобудищанського гончаря Лаврентія Андрійовича Онищенка, засудженого 1937 року до розстрілу, який на момент арешту працював у гончарні місцевого колгоспу імені ХІ-річчя КНС. Зазначено про позбавлення присадибної земельної ділянки малобудищанського гончаря Івана Демидовича Даціньки за самовільний перехід на роботу з колгоспу в опішнянську артіль **«Червоний гончар»** [87, с.10].

• **2011:** У статті **«Дмитро Білик – лівий есер з гончарної столиці України: сторінки життя й загадка долі»** на основі архівних кримінальних справ колишніх опішнянських лівих есерів та інших джерел зроблено спробу прослідкувати життєвий шлях колишнього директора гончарної школи в Опішному Дмитра Аврамовича Білика й розібратися в загадках його долі. Його також було

репресовано як колишнього есера, але архівно-кримінальної справи поки що не віднайдено [82, с.50-55].

• **2012:** У статті *«Опішнянський гончар Федір Задорожний (За матеріалами кримінальної справи)»* вперше на основі архівно-кримінальної справи відтворено окремі сторінки життєвого шляху опішнянського гончаря Федора Петровича Задорожного, засудженого 1938 року. Подальша його доля невідома [91, с.185-188].

• **2012:** У книзі *«Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене...»* подано матеріали про репресованих у 1930-х роках: теслю артілі *«Художній керамік»* Опанаса Корнійовича Лисенка [90, с.41], гончарів Феохтиста Семеновича Мокляка [90, с.53], Івана Павловича Пічку [90, с.49]; про померлих під час Голодомору 1932–1933 років: гончарів Єлисея Федоровича Лисенка [90, с.45], Степана Макаровича Мокляка [90, с.50], Миколу Яковича Пічку [90, с.47-48], Олексія Денисовича Пічку [90, с.48], Олексія Олексійовича Пічку [90, с.48], Петра Мусійовича Пічку [90, с.48] – колишніх мешканців с.Малі Будища.

Нині практично відсутні публікації інших авторів не лише про репресованих гончарів колишнього Опішнянського району Полтавської області, а й про репресованих директорів і викладачів гончарних навчальних закладів, керівників гончарних підприємств Опішного. Виняток становить хіба що дослідник гончарства Опішного й навколишніх осередків промислу Яків Риженко, про якого за останні 20 років з'явилося чимало публікацій різних авторів, інформація в яких, здебільшого, повторюється.

• **1991:** Стаття Олексія Нестулі *«Життєвими шляхами вченого (Я.О.Риженко)»* в книзі *«Репресоване краєзнавство (20–30-і роки)»*, – перше дослідження про керамолога Якова Омеляновича Риженка після його реабілітації 1989 року [104, с.244-249]. На основі архівно-кримінальної справи висвітлено життєвий і дослідницький шлях ученого. Зокрема, згадано про дослідження гончарства Опішнянського району в середині 1920-х років, яке проводилося під керівництвом Якова Риженка.

• **1992:** Стаття Олексія Нестулі *«З криниць народної творчості. Риженко Яків Омелянович»* побачила світ у книзі *«Реабілітовані історією»*, у якій висвітлено трагічну долю репресованих державних діячів, учених, літераторів, мистців, які народилися в Полтавщині. Вона відтворює життєвий шлях відомого дослідника Полтавського краю керамолога Якова Омеляновича Риженка [105, с.124-129]. Публікація

ідентична за змістом зі статтею *«Життєвими шляхами вченого (Я.О.Риженко)»*.

• **2002:** У *«Словнику мистців Полтавщини»* Віталій Ханко подав словникову статтю про керамолога, дослідника гончарства Опішнянського гончарного району Якова Омеляновича Риженка. Згадано його керамологічні праці *«Форми ганчарних виробів Полтавщини»* та *«Ганчарство Полтавщини»* [162, с.163].

• **2004:** У другій книзі Полтавського тому науково-документальної серії книг *«Реабілітовані історією»* подано довідкову словникову статтю про репресованого опішнянського гончаря Федора Петровича Задорожного [131, с.483].

• **2004:** У статті Олени Щербань *«Опішненська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941)»* зазначено прізвища репресованих у другій половині 1930-х років працівників гончарної школи: директора й викладача керамтехнології Якова Івановича Корицького, викладача фізики, хімії, математики Сергія Микитовича Реви, викладача української мови й літератури Ніни Петрівни Ширай [169, с.127]. Джерелом цієї інформації є спогади Мотрони Савівни Назарчук, яка в ті роки навчалася в даній школі, а потім там же викладала *«розпис кераміки»*. Очевидно, Мотрона Назарчук помилково вказала ім'я останньої Ніна Ширай. У даному випадку мова йде про доньку Петра Петровича Ширая (колишнього директора *«Кустар-Кредиту»*, двічі репресованого – у другій половині 1930-х і в другій половині 1940-х років) – Параску Петрівну Ширай (1918 р.н.). У статті Олена Щербань також помилково зазначила, що Параску Петрівну було репресовано в 1936–1937 роках. Насправді ж, це сталося 1946 року [26].

• **2005:** У третій книзі Полтавського тому науково-документальної серії книг *«Реабілітовані історією»* подано довідкові словникові статті про репресованих представників опішнянського гончарства: Якова Івановича Корицького [132, с.79], Григорія Максимовича Кремпоху [132, с.126], Опанаса Корнійовича Лисенка [132, с.229], Феоктиста Семеновича Мокляка [132, с.382], Лаврентія Андрійовича Онищенка [132, с.487], Любов Федорівну Остринин [132, с.504], Івана Павловича Пічку [132, с.504].

• **2006:** У четвертій книзі Полтавського тому науково-документальної серії книг *«Реабілітовані історією»* подано довідкові словникові статті про репресованих представників опішнянського гончарства: Сергія Микитовича Реву [133, с.86], Параску Петрівну Ширай [133, с.522], Петра Петровича Ширая [133, с.522] й дослідника тамтешнього гончарства Якова Омеляновича Риженка [133, с.100].

• **2007:** У книзі Віталія Ханка *«Мистецтвознавча думка на Полтавщині»* подано словникові статті про керамологів: Никанора Харитоновича Онацького [161, с.85-86] та Якова Омеляновича Риженка [161, с.91-92]; згадано їхні окремі керамологічні праці.

• **2008:** У книзі Євгенії Шудрі *«Дослідники народного мистецтва»* подано біобібліографічний нарис про керамолога, дослідника опішнянського гончарства Якова Омеляновича Риженка [167, с.73-75].

• **2009:** У статті Олени Щербань *«Технолог-кераміст Іван Бойченко – штрихи до життєпису»* зазначено, що «наприкінці 1920-х років, які позначилися завершенням періоду українізації і початком масових репресивних заходів проти її впровадників, було заарештовано викладача Опішненської керамічної промислової школи Сітка, та можливо Куца...» [170, с.109].

• **2010:** У книзі *«Опішнянська мальована миска другої половини XIX – початку XX століття»* її автор-упорядник Олесь Пошивайло згадав про свого прадіда – репресованого малобудищанського гончаря Івана Павловича Пічку [111, с.78] – та висвітлив діяльність керамолога Якова Омеляновича Риженка як дослідника гончарства Опішнянського району [111, с.112-114].

• **2010:** У *«Книзі скорботи Зінківщини»* подано довідкові словникові статті про репресованих представників опішнянського гончарства: Федора Петровича Задорожного [59, с.105], Якова Івановича Корицького [59, с.129], Григорія Максимовича Кремпоху [59, с.139], Опанаса Корнійовича Лисенка [59, с.155], Феоктиста Семеновича Мокляка [59, с.181], Лаврентія Андрійовича Онищенка [59, с.202], Любов Федорівну Острянин [59, с.204], Івана Павловича Пічку [59, с.222], Сергія Микитовича Реву [59, с.231], Параску Петрівну Ширай [59, с.304], Петра Петровича Ширая [59, с.304]. У цій же книзі серед розкуркулених жителів Зінківщини згадано Опанаса Корнійовича Лисенка [59, с.323] й Івана Павловича Пічку [59, с.326]. Подано спогади Наталі Опанасівни Озюмської – доньки малобудищанського гончаря Опанаса Петровича Озюмського, який став жертвою Голодомору 1932–1933 років [59, с.498]. У списку жертв Голодомору населених пунктів Малобудищанської сільської ради згадано гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки: Якова Лугового, Михайла Яковича Лугового, Євдокима Солов'яна, Микити Пантелеймоновича Ситника, Митрофана Андрійовича Ткаченка, Нестора Митрофановича Ткаченка, Свирида Карповича Чорновола, Никифора Олексійовича Барабаша, Атанаса Григоровича Борисенка, Митрофана Яковича Герасименка, Івана Пилиповича Гниди, Дем'яна Харитоновича Громова, Григорія

Тихоновича Захарченка, Левка Опанасовича Конотопського, Єлисея Федоровича Лисенка, Степана Макаровича Мокляка, Опанаса Петровича Озюмського, Олексія Денисовича Пічки, Олексія Олексійовича Пічки, Миколи Яковича Пічки, Юхима Степановича Пошивайла, Якова Степановича Свища, Володимира Опанасовича Сичука, Максима Юхимовича Цюрюпи, Антона Юхимовича Цюрюпи, Хоми Даниловича Чуприни, Омеляна Артемовича Ширая, Федора Семеновича Шулика, Михайла Семеновича Шулика, Петра Климентійовича Байбузи, Калістрата Климентійовича Байбузи, Данила Миколайовича Маслія, Кирила Миколайовича Маслія, Андріяна Петровича Ємця, Єлисея Петровича Ємця, Антона Васильовича Неїжхліба, Якова Павловича Пічки, Давида Чугуєвця [59, с.476-490].

Як зазначав Олесь Пошивайло, «...впродовж 1930-х років, прикметних політизацією й одержавленням науки, терором проти вчених, українська керамологія зазнала непоправних утрат. Майже всіх дослідників гончарства [...] було репресовано: якщо не знищено фізично /Юхим Михайлів (1885–1935), Никанор Онацький (1874–1940), Лідія Шульгина (1897–1938), Юрій Александрович (1894–1930-ті), Черченко ?/, то вислано за межі України /Осип Білоскурський (1883–1943), Яків Риженко (1882–1974), Євгенія Спаська (1892–1980)/. На початку 1930-х років було знищено Василя Мазуренка (1877 р.н.), керамолога, дослідника силікатів, члена Центральної Ради... Щоб збагнути масштаби тогочасного червонозіркового терору, зверну увагу тільки на один факт, а саме: до кінця 1930-х років в окупованій Росією Україні не залишилося жодного дослідника традиційного гончарства. І навіть ті з учених, кому вдалося вижити на засланні, так уже ніколи й не повернулися до керамологічних студій, наприклад, Яків Риженко і Євгенія Спаська. Як закономірний результат політики геноциду, впродовж другої половини 1930-х – 1940-х років в Україні не опубліковано жодного наукового дослідження про гончарство XVIII – першої половини XX століття у вигляді не те що монографії чи брошури, а й навіть статті!» [124, с.16, 17, 19].

На десятиліття імена багатьох репресованих українських керамологів було викреслено з історії, про долю деякого із них тривалий час не було нічого відомо. Ті коротенькі довідкові статті про окремих українських керамологів, які з'являлися в українських енциклопедичних виданнях упродовж 1970-х – 1980-х років не містили інформації про те, що вони були репресовані. Аналогічно можна сказати й про тогочасні розлогі публікації про репресованих керамологів у різних виданнях.

Показовою в цьому аспекті є, зокрема, стаття Сергія Білоконя «Мистецтвознавча діяльність Є.Ю.Спаської» (1983) [32],

у якій чимало місця відведено їй як дослідниці чернігівського гончарства. Про значущість її керамологічної роботи автор писав: *«Даний цикл робіт Є.Ю.Спаської – найґрунтовніше дослідження, присвячене чернігівському гончарству. Майбутнім дослідникам не обійтися без них ще й тому, що деякі викладені тут матеріали більш ніде не збереглися»* [32, с.65]. На початку 1930-х років планувалося випустити шеститомне видання *«Українське мистецтво»*, підготовку розділів про кераміку планувалося *«поділити між Є.Спаською, К.Білоцерківською та М.Венгрженевською. На жаль цей план не було реалізовано»* [32, с.66-67]. Але за тогочасної доби, автор, звичайно ж, не міг написати про справжні причини, чому ці плани не вдалося реалізувати, як і про справжні причини *«переїзду»* Євгенії Спаської до Казахстану. Більше того, Сергію Білоконю навіть не вдалося повністю навести цитату з її листа наприкінці своєї статті. Згодом він зазначав: *«місце з її листа від 29 березня 1968 року [...] в редакції тоді не змогли пропустити...»* [34, с.272]. Подам два варіанти цієї цитати. 1983 року в журналі *«Народна творчість та етнографія»* було надруковано: *«Все ж таки, як була, так і залишилася усім моїм серцем там у Вас, в Києві, на Чернігівщині, на Десні»* [32, с.67]. Повний варіант цитати, який хотів подати автор, звучить так: *«Все ж таки, як була, так і залишилася усім моїм серцем там у Вас, в Києві, на Чернігівщині, на Десні! Як згадаю – сама не своя, – усе, усе мені любе! Недавно прокинулася – серце як не вискочить – бачила рожеві гречані поля уві сні... Краще не згадувати!»* [34, с.272].

Згадаю про ще один приклад. Ганна Скрипник у своїй книзі *«Етнографічні музеї України»*, ведучи мову про дослідника гончарства Волині Василя Кравченка, звернула увагу на переслідування його з боку царських властей: *«У 1914 р. В.Кравченка як неблагонадійного місцеві власті висилають у Володимирську губернію...»*, у той же час не згадала про його переслідування з боку більшовицького режиму [137, с.153]. Подібних прикладів можна навести багато.

Принагідно слід зазначити, що за межами України перші словникові статті про репресованих українських керамологів були надруковані в багатотомній *«Енциклопедії українознавства»*: Василя Мазуренка, якого було знищено більшовиками на початку 1930-х років; Юхима Михайліва, якого 1935 року було заслано в м.Котлас, де він і помер; Никанора Онацького (зазначено, що 1937 року його було репресовано, помер у засланні; насправді ж, дослідника було розстріляно); Євгенію Спаську, заслану 1934 року в Казахстан. Майже через чотири десятиліття словникові статті про керамологів Василя

Мазуренка та Никанора Онацького побачили світ в англomовній «Encyclopedia of Ukraine» [171, с.356, 694].

Ситуація в Україні змінилася лише з відновленням процесу реабілітації наприкінці 1980-х років та здобуттям нею незалежності.

Необхідно згадати й про деякі публікації, присвячені репресованим керамологам, які досліджували гончарство інших регіонів України, та керівникам і викладачам деяких гончарних шкіл України.

• **1991:** У статті Михайла Малюка «*Василь Кравченко. Спроба життєпису*» висвітлено сторінки життя й дослідницької діяльності етнографа Василя Кравченка. 1924 року він організував етнографічну експедицію в гончарний осередок Троянів, що в Житомирщині, у якій взяли участь студенти педтехнікуму. Результати експедиції розмістили в одному з рукописних журналів «*Етнограф*» під назвою «*Гончарство в Троянові*». Наприкінці 1920-х і в першій половині 1930-х років Василя Кравченка було двічі заарештовано [75, с.183-190].

• **1991:** У статті М.Ю.Костриці та Г.П.Мокрицького «*Народознавець і «ворог народу» (В.Г.Кравченко)*», надрукованій у книзі «*Репресоване краєзнавство (20-30-і роки)*», також досліджується життєвий і дослідницький шлях Василя Кравченка, згадано про його студіювання гончарства в с.Троянів, репресії щодо нього з боку радянської влади [61, с.84-93].

• **1991:** Стаття Василя Граба «*Шлях у безсмертя (Н.Х.Онацький)*», надрукована в книзі «*Репресоване краєзнавство (20-і-30-і роки)*», висвітлює життєвий шлях керамолога Никанора Онацького. На відміну від інформації, поданої в «*Енциклопедії українознавства*», автор зазначив, що дослідника було розстріляно 1937 року. Він подав цитату з довідки оперуповноваженого Полтавського міськвідділу ДПУ, яка наочно демонструє ставлення більшовицької влади до української етнографії й ту небезпеку для вчених, яку становило заняття етнографічними дослідженнями [48, с.251-254].

• **1992:** У статті Олексія Нестулі «*Біля джерел української культури. Михайлів Юхим Спиридонович*», надрукованій у книзі «*Реабілітовані історією*», відтворено життєвий і творчий шлях керамолога Юхима Михайліва, репресованого в 1930-х роках [103, с.117-122].

• **1992:** У статті Василя Граба «*Покликання служити людям. Онацький Никанор Харитонович*», надрукованій у книзі «*Реабілітовані історією*», висвітлено життєвий шлях репресованого керамолога Никанора Онацького [46, с.89-92]. Публікація ідентична

за змістом зі статтею *«Шлях у безсмертя (Н.Х.Онацький)»* [48, с.251-254].

• **1999:** У статті Василя Граба *«Небезпечний етнограф (Никанор Онацький)»* висвітлено життєвий шлях репресованого керамолога Никанора Онацького [44, с.73-78]. Публікація ідентична за змістом зі статтями *«Шлях у безсмертя (Н.Х.Онацький)»* [46, с.251-254] та *«Покликання служити людям. Онацький Никанор Харитонович»* [46, с.89-92].

• **1999:** У статті Василя Граба *«Периферійна лінія СВУ»* згадано завідувача Глинської гончарної школи Якова Манька й викладача тієї ж школи Сергія Зінов'єва, яких було заарештовано 1930 року за звинуваченнями в участі у підпільній організації СВУ [45, с.51].

• **2002:** У книзі Валентини Борисенко *«Нариси з історії української етнології 1920 – 1930-х років»* подано нариси про життєвий шлях керамологів Лідії Шульгиної [35, с.60], розстріляної 1938 року, та Євгенії Спаської [35, с.61-63], засудженої 1934 року до заслання в Казахстан. Подано їхні фото. Це перша публікація про Лідію Шульгину як репресованого дослідника.

• **2002:** У статті Людмили Овчаренко *«Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935)»* з-поміж іншого розповідається про директора цієї школи Павла Андрійовича Дубинського, репресованого 1937 року [109, с.65].

• **2002:** У *«Словнику мистців Полтавщини»* Віталій Ханко подав словникову статтю про керамолога Никанора Онацького. Згадано його керамологічні праці *«Українська порцеляна»*, *«Межигірський фаянс»* [162, с.142].

• **2002:** У *«Словнику митців-педагогів України та з України у світі (1850-і – 1950-і рр.)»* Ростислав Шмагало подав довідкові статті про репресованих – керамолога Юхима Михайліва [166, с.66] та директора Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи Володимира Гагенмейстера [166, с.28].

• **2003:** Життєвий і творчий шлях, трагічну долю колишнього директора Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи Володимира Миколайовича Гагенмейстера, засудженого 1937 року до розстрілу, висвітлено в статті Людмили Овчаренко *«Володимир Гагенмейстер»* [107, с.112-120]. Авторка також зазначила імена викладачів школи, яких було репресовано: Отто Адамовича, Костя Кржемінського, Івана Стойкевича, Василя Гоца, В'ячеслава Розвадовського [107, с.118].

• **2007:** Короткі відомості про репресованого керамолога Євгенію Спаську подав у своєму біобібліографічному словнику **«Українські музейники 1920-х років»** історик Сергій Білокінь [33, с.13].

• **2008:** Колишньому директору Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Павлу Андрійовичу Дубинському присвячено один із підрозділів книги Людмили Овчаренко **«Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні»** [110, с.66-81]. Павло Дубинський помер 1938 року під час відбуття покарання у виправно-трудовому таборі [110, с.79].

• **2008:** В основу статті Олени Щербань **«Керамікологічні сторінки життєпису Юхима Михайліва»** покладено автобіографію дослідника, яка зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління (Київ). Уперше висвітлено діяльність Юхима Михайліва саме як керамолога. Зазначено його праці, що стосуються гончарства. Згадуючи одну з них – **«Кераміка на Україні»**, авторка зауважила, що з-поміж тих дослідників, хто згадував про цю працю, Ростислав Шмагалю подав **«невірну її назву «Гончарна кераміка на Україні»** [168, с.162]. Я ж зауважу, що, можливо, останній дослідник запозичив таку назву з **«Енциклопедії українознавства»**, де цю роботу подано саме під такою назвою [51, с.1560].

• **2008:** У книзі Євгенії Шудрі **«Дослідники народного мистецтва»** подано біобібліографічні нариси про директора й викладача Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи Володимира Гагенмейстера й Костянтина Кржемінського [167, с.61-64, 76-78].

• **2009:** У **«Короткому академічному словнику сучасних українських керамологів»** Олесь Пошивайло, у вступній статті **«100-літній шлях української керамологічної біографістики»**, згадав про керамологів, які зазнали репресій у часи більшовицького тоталітаризму: Юхима Михайліва, Никанора Онацького, Лідію Шульгину, Юрія Александровича, Черченка, Осипа Білоскурського, Якова Риженка, Євгенію Спаську, Василя Мазуренка. При цьому автор підкреслив, що **«нині ж достеменно невідомо, скільки ж загалом було репресовано дослідників гончарства, скільки подібних досліджень в Україні ніхто не проводив»** [124, с.16-17].

• **2009:** В альбомі-каталозі **«Глинська кераміка (1930–1933) з колекцій Роменського краєзнавчого та Сумського художнього музеїв»**, укладачем якого є Людмила Федевич, подано спогади Олександри Зінов'євої про її батька, викладача Глинської гончарної школи Сергія Зінов'єва, який зазнав репресій у 1930-х роках,

а також фрагмент спогадів про колишнього директора цієї школи Якова Манька [42, с.40-46].

• **2011:** Трагічну долю Павла Дубинського, директора Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, висвітлено в одному з розділів книги Людмили Овчаренко **«Гончарство Макарового Яру (друга половина XIX – перша половина XX століття)»** [108, с.110-134].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що питання про репресивні заходи радянського тоталітарного режиму в галузі традиційного гончарства України, зокрема на теренах колишнього Опішнянського району Полтавської області, майже не висвітлювалися науковцями.

2. ПЕРСОНАЛІЇ РЕПРЕСОВАНИХ ПРЕДСТАВНИКІВ ГОНЧАРСТВА

2.1. СТРУКТУРА ПЕРСОНАЛІЇ

У цьому розділі подано персоналії гончарів колишнього Опішнянського району Полтавської області: Федора Задорожного, Феоктиста Мокляка, Лаврентія Онищенка, Івана Пічки; працівників місцевих гончарних підприємств: Ларіона Гладиревського, Опанаса Лисенка, Петра Ширая; працівників і випускників гончарних шкіл Опішного: Дмитра Білика, Якова Корицького, Григорія Кремпохи, Любові Остринин, Сергія Реви, Параски Ширай, а також дослідника місцевого гончарного виробництва Якова Риженка (усього чотирнадцять осіб). У 1930-х – 1950-х роках їх було репресовано за політичними мотивами. Персоналії в кожному підрозділі розміщено в алфавітному порядку. Написано їх на основі архівно-кримінальних справ, які зберігаються в архіві Управління служби безпеки України в Полтавській області.

Персоналії включають біографічні відомості, матеріали з архівно-кримінальних справ, коротку бібліографію публікацій про репресованих, повідомлення про їх долю з різних інстанцій України й Російської Федерації, власні спогади репресованих та осіб, які їх знали, фотографії, репринти окремих сторінок з архівно-кримінальних справ та особистих документів репресованих, вилучених під час їх арешту.

Біографічні статті містять відомості про дату й місце народження; дату, місце смерті й поховання; національність; віросповідання, короткий родовід, склад сім'ї, освіту, партійність, короткий життєпис до дня арешту тощо.

Документи в архівно-кримінальних справах розміщувалися в певному установленому порядку, хоча й траплялися випадки, коли «склад документів, їхнє чергування» «не відповідали нормативному стандарту процесуального діловодства. Мала місце тенденція до зменшення кількості обов'язкових матеріалів, тому що масштаби репресій вимагали поспіху в проведенні слідства і, як наслідок, приводили до спрощення його оформлення» [36, с.8].

Матеріали справ подаються в хронологічному порядку, починаючи від дати підпису ордера на арешт і закінчуючи документами про реабілітацію. Окрім цього, у тексті подано примітки, що дозволяють наочно прослідкувати той «адський» шлях, який довелося пройти кожному репресованому, засудженому до розстрілу чи на довгі терміни перебування в комуністичних концтаборах, переконатися в тому, якою

тернистою й довгою була дорога до відновлення їх чесного ім'я. Дехто з них, як наприклад, Ларіон Гладиревський, потомствений опішнянський гончар-цегельник, який завідував гончарним підприємством у Опішному як під час більшовицької, так і під час німецької окупації України, і понині залишається частково реабілітованим, будучи засудженим комуністичними окупантами за звинуваченнями в пособництві нацистським окупантам та антирадянську агітацію до 10 років таборів, які відбув повністю, фактично вважаючись злочинцем в уже самостійній Україні.

Необхідно зважати, що архівно-кримінальні справи часто фабрикували слідчі, а тому в матеріалах іноді важко встановити, що було насправді, а що є вигадкою слідчого чи свідків, які в багатьох випадках були місцевими активістами, а іноді ще й секретними агентами каральних органів. Обвинувачені іноді обмовляли себе під впливом фізичних тортур, які застосовували щодо них. З усіх *«матеріалів архівно-слідчих справ найбільш насичені вигадками та навмисними фальсифікаціями»* протоколи допитів обвинуваченого й свідків і протоколи очних ставок, які *«служили документальним закріпленням добутих слідством «самовикривальних зізнань» арештованих за схемою обвинувачення, що вибудовувалося заздалегідь відповідно до існуючих політичних й ідеологічних настанов моменту. До речі, самообмови, як правило, не перевірялися, а суперечності у свідченнях не з'ясовувалися. А невизнання себе винним зовсім не бралось до уваги (цей факт лише відмічався в обвинувальному висновку). Між тим, у справах, що фабрикувалися цілеспрямовано, протоколи допитів та очних ставок містять чимало достовірних даних із життя репресованих або про окремі історичні події»* [36, с.13].

Зважаючи на те, що архівно-кримінальні справи є персоніфікованими за своїм характером, досить часто саме вони, у силу їхньої специфіки створення й зберігання, є чи не єдиним джерелом інформації про ту чи іншу репресовану особу. Як приклад, можна навести справу опішнянського гончаря Федора Задорожного. Його ім'я, можливо б, так і загубилося на бурхливих сторінках історії, якби не вивчення його справи. Це дало можливість довідатися про його долю, гончарське походження, майновий стан його батька, рік народження, зовнішні прикмети, парафіянином якої з опішнянських церков він був і в які роки був церковним старостою, до якого часу був гончарем-кустарем і коли став кооперованим кустарем, імена й вік членів родини, майновий стан до й після 1917 року, кількість землі, якою він користувався, тощо. Окрім цього, вдалося встановити важливу інформацію про інших опішнянських гончарів, які проходили по цій справі як свідки.

Також принагідно, вкотре звертаю увагу вчених, зокрема керамологів, особливо ж тих, хто займається вивченням життєвого шляху конкретних представників українського гончарства, на необхідність вивчення архівно-кримінальних справ.

2.2. ГОНЧАРІ

2.2.1.

ЗАДОРОВНИЙ Федір Петрович

■ Біографічні відомості

- Народився 03.05 (21.04) 1879 року в містечку Опішному Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – селище Опішня Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області).
- Дата, причина смерті та місце поховання невідомі.
- Українець.
- Православний.
- Батько – Петро Задорожний, українець, був опішнянським гончарем, *«имел мелкое кустарное производство (гончарное) без использования наёмных рабочих»* [8, арк.6].
- Дружина – Онисія Федорівна, 1884 р.н. (на 1937 рік – 53 роки, домогосподарка), українка.
- Донька – Уляна Федорівна, 1904 р.н. (на 1937 рік – 33 роки, утриманка), українка.
- Неграмотний.
- Позапартійний.
- До колективізації був незаможним гончарем-кустарем. Мав 600 квадратних сажнів землі. На момент арешту працював гончарем Опішнянської артільі *«Художній керамік»*. 02.05.1937 року був заарештований. 19.08.1938 року засуджений Полтавським обласним судом за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 6 років позбавлення волі з поразкою в правах на 3 роки. Подальша доля невідома.

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Федір Петрович Задорожний був заарештований 02.05.1937 року Опішнянським районним відділенням НКВС. Після арешту утримувався в тюрмі м.Кременчука.

Ще до затримання Федора Задорожного було допитано двох свідків Степана Чабана й Луку Яценка.

24.04.1937 року слідчий сержант Ворона провів допит свідка Луки Прокоповича Яценка (1902 р.н., походить із селян-бідняків; до і після революції – гончар; майстер-гончар артілі «Художній керамік»; сім'я: дружина – Марія Миколаївна, 1903 р.н., домогосподарка, дочки – Тетяна, 13 років, учениця; Варвара, 5 місяців; син – Микола, 5 місяців):

– Скажите, свидетель Яценко, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича, если да, то откуда?

– Гражданина Задорожного Фёдора Петровича я знаю давно, с детства, первое время знал его как соседа, а затем по совместной работе в артели.

– Скажите, свидетель Яценко, какие у вас взаимоотношения с Задорожным?

– Взаимоотношения с Задорожным у меня нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Яценко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной, троцкистской и фашистской деятельности Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как человека враждебно относящегося к существующему строю и проводившего среди рабочих контрреволюционную фашистскую пропаганду. В январе месяце 1937 года в мастерской артели во время работы Задорожный по вопросу событий, происходящих в Испании, высказывал мне свою солидарность с испанским фашизмом, заявляя: «Лучше будет для народа, если в Испании победят фашисты-мятежники, а не республиканцы. Если победят республиканцы, то народу будет плохо жить. Наши газеты об успехах на фронте республиканских войск пишут неправду, там побеждают не республиканцы, а мятежники. Если убьют одного мятежника, так пишут, что убито 100, а о потерях республиканцев не пишут». По вопросу происходящего судебного процесса над троцкистско-зиновьевским параллельным антисоветским центром Задорожный высказывал свою враждебность к существующему строю, говорил: «Троцкисты хотели сделать лучшую жизнь для народа, троцкистов не расстреляют, а только переместят в другое место и, вместо их, расстреляют кого-либо из нашего брата». Это

я сам слышал от Задорожного Ф.П. Задорожный неоднократно среди рабочих говорил о том, что в старое время жить было лучше, чем теперь, о том, что людей насильно позагнали в артели [8, арк.19].

26.04.1937 року слідчий сержант Ворона провів допит свідка Степана Івановича Чабана, 1893 р.н., конюха підсобного господарства РВК, колишнього червоного партизана:

– Скажите, свидетель Чабан, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича?

– Да, гражданина Задорожного Фёдора Петровича я знаю давно как соседа.

– Скажите, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным? Ссорились ли вы с ним?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционных проявлениях со стороны Задорожного?

– Задорожного я знаю как человека враждебно относящегося к советской власти. Задорожный в период 1930–33 годов был церковным старостой Спасской церкви в м.Опошня. До последнего времени он был связан с попами Васильевым, вторым по имени Степаном, фамилии его не знаю, и третьим, бывшим попом В-Будищанской церкви. Указанные попы неоднократно приходят к нему домой, что я лично видел. Задорожный неоднократно, почти при каждой встрече со мной высказывает недовольство условиями жизни при советской власти, а также тем, что его заставили вступить в кооперативную артель «Красный гончарь» как кустаря. Заявляя, что раньше, при царском строе, жить было лучше, чем теперь, нас насильно загнали в артели и там закабаляют, на них (на власть) нам приходится работать, и мы мало получаем, а они забирают наш заработок всякими вычитами. К работе в артели Задорожный относится пренебрежительно и с иронией, артель называет «артель негде деться».

– Скажите, кому, кроме вас, Задорожный высказывал свою враждебность к существующему строю?

– Свои враждебные взгляды Задорожный высказывал в присутствии моей жены Чабан Анны. Других лиц мне неизвестно. Поправляюсь, я неправильно понял последний вопрос. Задорожный своё враждебное отношение к власти и артели высказывал мне лично и при этом не было никого [8, арк.16].

У довідці, виданій 1937 року Опішнянською селищною радою, зазначено (мову оригіналу збережено):

«Справка. Дана ця в тому, що гр. М.Опішня Задорожній Федір Петрович, до революції по соцстану лічився бідняк, зацікавлявся гончарством, мав: хату, сараїв 2. Садибу, Після революції по соцстану лічився теж бідняк, мав: Хату, сараїв 2. Садибу, корову, зацікавлявся гончарством, був церковним старостою, зараз Кооперований кустар, що свідчитьсся.

Голова Ср. /підпис/

Секретар /підпис/» [8, арк.7].

Допит Федора Петровича Задорожного 05.05.1937 року проводив начальник Опішнянського районного відділення НКВС молодший лейтенант Тимченко:

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы среди рабочих артели «Художний керамик» и жителей местечка Опoшны периодически проводили антисоветскую агитацию и высказывали свою готовность принять участие в борьбе с советской властью, скажите, вы подтверждаете это?

– Я антисоветской агитацией не занимался и не высказывал готовности принять участие в борьбе с советской властью.

– Следствие располагает данными о том, что вы, обвиняемый Задорожний, одобряли деятельность врагов, говорили, что троцкисты хотели сделать лучшую жизнь для народа? Скажите, вы говорили это?

– Я этого не говорил и деятельность врагов народа не одобрял.

– Вы, обвиняемый Задорожний, выражали недовольство существованием артелей среди рабочих артели «Художний керамик»?

– Недовольства существованием артелей я не выражал.

– Вы говорили, что в царские времена было лучше жить, чем при советской власти?

– Я этого не говорил и антисоветской агитацией не занимался [8, арк.9].

19.06.1937 року слідчий сержант Ворона допитав свідка Захара Йосиповича Коломійця (1895 р.н., за соціальним походженням – син гончаря-кустаря; до і після революції – гончар-кустар; гончар артілі «Художній керамік»; дружина – Феодосія Василівна, 1895 р.н., домогосподарка):

– Свидетель Коломиец, вы знаете Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю уже около 30 лет как односельчанина и недалёкого соседа.

– Свидетель Коломиец, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным, ссорились когда-либо с ним?

– Я лично к Задорожному ничего не имею, но он на меня недоволен за то, что он полагает, что я якобы заявил о том, что он, вопреки существующего положения, нелегально дома вырабатывал гончарную посуду, которую у него изъяли. Я же об этом никому не заявлял.

– Свидетель Задорожный, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как несоветского человека, который в прошлом около 4 лет был церковным старостой и до последнего времени он тесно связан с попом Морозом, который часто бывает дома у Задорожного. Ранее он был связан с попом Спасской церкви, фамилии его не знаю, по имени Александр. В квартире Задорожного исполнялись религиозные обряды нелегально. В 1936 году у него на квартире нелегально перед религиозным праздником Пасха святили пасхи и этим исполняли религиозный обряд. Для этой цели приходили к нему люди, т.е. верующие. Меня же за то, что я не верю в бога, и иногда разоблачал Задорожного как активного церковника, он называл «нехристом». Задорожный своё пребывание в артели гончаров «Художний керамик» считает «закабалением». В последних числах октября месяца 1936 года в мастерской артели, в беседе с Задорожным, он говорил мне своё враждебное отношение к артели, заявляя: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийде́ться пропадаты, як у тюрми». Кроме этого, он неоднократно говорил о том, что раньше, при царском строе, жить было лучше, чем теперь. Об этом он говорил неоднократно в присутствии Яценко Луки, Митрофана и др.

– Свидетель Коломиец, что Вам ещё известно о Задорожном?

– Задорожного я знаю как человека толкового, разбирающегося во многих вопросах, но скрытного и хитрого, несмотря на то, что он и неграмотен [8, арк.23-24].

23.06.1937 року додатковий допит Федора Задорожного проводив слідчий сержант Ворона:

– Обвиняемый Задорожный, следствию известно, что вы неоднократно вели контрреволюционную фашистскую и троцкистскую пропаганду среди рабочих артели «Художний керамик», восхваляя фашистов и троцкистов. Расскажите следствию, какие вы вели разговоры по этим вопросам?

– Фашистской и троцкистской пропаганды я не вёл.

– Обвиняемый Задорожный, вы лжёте, следствие требует от вас правдивого ответа по существу предыдущего вопроса.

– К своему предыдущему ответу я больше ничего дополнить не могу.

– Обвиняемый Задорожний, ваш ответ не удовлетворяет следствие. Следствие требует от вас правдивого ответа.

– Подтверждаю свой предыдущий ответ.

– Обвиняемый Задорожний, скажите следствию, какие у вас были взаимоотношения с гражданами Яценком Лукой Прокофьевичем, Чабаном Степаном Ивановичем, Кириловым Иваном Тимофеевичем и Коломийцем Захаром Иосифовичем? Вы ссорились когда-либо с ними?

– С гражданами Яценком Лукой Прокофьевичем, Чабаном Степаном Ивановичем и Кириловым Иваном, отчества его не знаю, взаимоотношения у меня были хорошие, с ними я не ссорился. С Коломийцем Захаром я лично никогда не ссорился, но были случаи, что он меня неоднократно, неизвестно за что, ругал.

– Обвиняемый Задорожний, расскажите следствию, кто из попов приходил к вам домой, зачем?

– В 1937 году ко мне домой, как и к другим жителям, приходил поп Мороз с молитвой перед Пасхой.

– Обвиняемый Задорожний, расскажите следствию, когда и кем у вас в доме нелегально исполнялись религиозные обряды?

– В 1936 году у меня в доме, без соответствующего разрешения органов власти, перед праздником (религиозным) Пасха исполнялся религиозный обряд попом Морозом, который святил пасху. Святили пасху у меня в доме Сердюченко Даниил, Отченашко Степан, Шиян Екатерина, Резник Василий и Прасковья, Яценко Николай, Диденко Фёдор. Другие религиозные обряды у меня дома не исполнялись.

– Обвиняемый Задорожний, вам было известно, что религиозные обряды исполняются в молитвенных домах при наличии разрешения органов власти?

– Об этом мне известно не было.

– Обвиняемый Задорожний, расскажите следствию, какие вели антисоветские разговоры и кто при исполнении в вашем доме религиозного обряда?

– Никаких антисоветских разговоров не было.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы среди рабочих артели вели контрреволюционную фашистскую пропаганду по вопросу происходящих событий в Испании, говорили о том, что лучше будет для народа, если в Испании победят мятежники, а если победят республиканцы, то народу будет плохо жить, что наши газеты об успехах республиканцев пишут неправду, в Испании побеждают мятежники, а не республиканцы. Вы говорили это?

– Этого я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы вели троцкистскую пропаганду среди рабочих артели, Яценка и других, говорили о том, что троцкисты хотели сделать для народа «лучшую» жизнь. Вы подтверждаете это?

– Этого я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, вы говорили о том, что троцкистов не расстреляют, а только переместят в другое место, и что вместо их расстреляют других?

– Этого я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы выражали своё недовольство существующим советским строем и восхваляли монархический, т.е. царский строй. Расскажите, что вы говорили по этому вопросу?

– Это неправда. Таких разговоров я не вёл.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы враждебно относитесь к артели и к существованию её, называя её «артель негде деться». Скажите, как вы относитесь к работе и существованию артели и что вы говорили о ней?

– Плохого отношения к артели у меня не было, и её я не называл «артель негде деться».

– Обвиняемый Задорожний, вы лжёте. Следствие располагает рядом показаний свидетелей, изобличающих вас в контрреволюционной деятельности, в частности следствию известно, что вы в беседе с гражданином Коломийцем высказывали ему своё враждебное отношение к артели и пребывание в ней считали «закабаливанием», заявляя: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийдеться пропадать, як у тюрми». Расскажите правдиво следствию о проводимой вами контрреволюционной работе, а также об отношении к артели.

– Никакой контрреволюционной работы я не вёл. Также ничего отрицательного об артели я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, следствие требует от вас правдивого ответа по существу поставленных вам вопросов о проводимой вами контрреволюционной деятельности.

– Никакой контрреволюционной работы я не вёл.

– Обвиняемый Задорожний, вы лжёте. Следствие настаивает на том, чтобы вы дали правдивые показания о проводимой вами контрреволюционной деятельности.

– Никакой контрреволюционной работы я не вёл [8, арк.10-12].

29.06.1937 року слідчий сержант Ворона провів допит свідка Івана Тимофійовича Кирилова (1916 р.н.; учень маляра-покрівельника; неodrужений):

– Свидетель Кирилов, скажите, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного я знаю с 1934 года как соседа.

– Свидетель Кирилов, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным, вы ссорились когда-либо с ним?

– Взаимоотношения с Задорожным у меня были нормальные. С ним я не ссорился.

– Свидетель Кирилов, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционных проявлениях со стороны Задорожного?

– В последних числах марта месяца 1937 года, часов в 9-10 вечера, я проходил мимо филии гончарной артели «Художний керамик», где в это время выпаливали горшки Задорожный Фёдор, Гармаш Захарко, поправляюсь, это уличная кличка его, а правильная фамилия Коломиец, Яценко Лука. Подходя к указанным лицам, я услышал, как Задорожный высказывал своё недовольство условиями жизни при советской власти и говорил: «Если бы была война, то и я пошёл бы воевать против них». Я же это понял так, что он, Задорожный, высказывал свою готовность борьбы с советской властью. Когда я подошёл к ним, то они прекратили разговоры. Исходя из этого, я считаю, что Задорожный – антисоветский человек. В 1936 году в квартире Задорожного нелегально исполнялись религиозные обряды – святили пасху [8, арк.24].

Також 29.06.1937 року слідчий сержант Ворона провів додатковий допит свідка Захара Коломійця:

– Свидетель Коломиец, следствию известно, что обвиняемый Задорожный в присутствии вас, Яценко Луки и других высказывал свою готовность борьбы с советской властью в период войны. Расскажите следствию, что вам известно по этому вопросу?

– Я не помню такого разговора со стороны Задорожного [8, арк.25].

02.07.1937 року слідчий сержант Ворона провів ще один додатковий допит Федора Задорожного:

– Обвиняемый Задорожный, следствие располагает данными, что вы высказывали свою готовность активной борьбы с советской властью. Расскажите правдиво следствию, что вы говорили по этому вопросу?

– Таких разговоров я не вёл.

– Обвиняемый Задорожный, вы говорите неправду. Следствие требует от вас правдивого ответа по существу поставленного вам вопроса.

– К своему ответу больше ничего добавить не могу.

– Обвиняемый Задорожный, вы лжёте. Следствие настаивает на дачи вами правдивого ответа, что вы говорили о своей готовности борьбы с советской властью.

– Никаких разговоров против власти я не вёл.

– Обвиняемый Задорожный, следствию известно, что вы в марте месяце 1937 года при выпалке горшков во дворе артели в беседе с Яценко Лукой и Коломийцем Захаром говорили им своё недовольство соввластью и заявили о своей готовности борьбы с ней в случае войны. Подтверждаете это?

– Таких разговоров я не вёл [8, арк.13].

02.07.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Федора Задорожного й свідка Захара Коломійця, яку проводив слідчий сержант Ворона:

– Свидетель Коломиец, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Знаю. Это Задорожный Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожный, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Знаю. Это Коломиец Захар Иосифович.

– Свидетель Коломиец, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным?

– С ним я не ссорился, но Задорожный на меня недоволен за то, что у него были изъяты горшки, нелегально вырабатываемые им. Об этом я никому не заявлял.

– Обвиняемый Задорожный, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Коломийцем?

– С Коломийцем я не ссорился, но не знаю, за что он меня ругал.

– Свидетель Коломиец, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как антисоветского человека. Он в прошлом был церковным старостой и у него в доме весной 1936 года исполнялись нелегально религиозные обряды – святтили пасху, для чего у него собрались люди. По слухам мне известно, что у него несколько раз в последнее время был поп Мороз. Своё пребывание в артели он считает закабалением и лично мне он говорил так: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийдеться пропадать, як у тюрми». Неоднократно он говорил о том, что раньше, при царском строе,

жить было лучше, чем теперь. Меня он называл «нехристом» за то, что я его иногда разоблачал как активного церковника.

– Обвиняемый Задорожный, вы подтверждаете показания свидетеля Коломийца?

– Показания Коломийца я подтверждаю только в той части, что у меня в доме в 1936 году незаконно святилась пасха. В остальной части показания Коломийца я не подтверждаю [8, арк.26-27].

02.07.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Федора Задорожного й свідка Степана Чабана, яку проводив слідчий сержант Ворона:

– Свидетель Чабан, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Знаю. Это Задорожный Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожный, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Это Чабан Степан Иванович.

– Свидетель Чабан, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Задорожным?

– Взаимоотношения с Задорожным у меня были нормальные, с ним я не ссорился.

– Обвиняемый Задорожный, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Чабаном, вы ссорились когда-либо с ним?

– С гражданином Чабаном взаимоотношения у меня были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Чабан, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как бывшего церковного старосту. До последнего времени он был связан с попами, одного из них знаю только имя – Александр, второй – Василий. Они у него даже обедали. Мне Задорожный говорил и о том, что при советской власти ему плохо жить, заявляя: «На них работаем, они деньги забирают, в артели мы доработаемся до тех пор, пока пропадём», выражая при этом своё недовольство пребыванием в артели. Артель, в которой он работал, он называл «артель негде деться». Задорожный мне говорил о том, что раньше жить было лучше, чем теперь.

– Обвиняемый Задорожный, вы подтверждаете показания свидетеля Чабана?

– Показания Чабана я не подтверждаю [8, арк.16].

02.07.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Федора Задорожного й свідка Луки Яценка, яку проводив слідчий сержант Ворона:

– Свидетель Яценко, скажите, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Да, гражданина, сидящего передо мной, я знаю. Это Задорожний Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожний, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Знаю. Это Яценко Лука Прокофьевич.

– Свидетель Яценко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным, вы ссорились когда-либо с ним?

– Взаимоотношения с Задорожным у меня были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Обвиняемый Задорожний, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Яценко Лукой?

– Взаимоотношения с Яценко у меня были нормальные, с ним я жил хорошо и не ссорился.

– Свидетель Яценко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как несоветского человека, враждебно относящегося к существующему строю и проводившего среди рабочих контрреволюционную фашистскую пропаганду. По вопросу происходивших событий в Испании он говорил, что лучше будет для народа, если в Испании победят фашисты-мятежники, а не республиканцы. Он говорил, что если победят республиканцы, то народу будет плохо жить. «Наши газеты, – говорил Задорожний, – об успехах республиканских войск пишут неправду, там побеждают фашисты-мятежники, а не республиканцы. Если убьют одного фашиста, то пишут, что убито 100, а о потерях республиканцев не пишут». Задорожний по вопросу происходившего судебного процесса над троцкистско-зиновьевским параллельным антисоветским центром говорил, что троцкисты хотели сделать для народа лучшую жизнь, далее он говорил, что троцкистов не расстреляют, а только перевезут в другое место и вместо их расстреляют кого либо из нашего брата. Задорожний говорил о том, что раньше, при царском строе, было лучше жить, чем теперь.

– Обвиняемый Задорожний, вы подтверждаете показания свидетеля Яценко?

– Таких разговоров я не вёл.

– Обвиняемый Задорожний, вы говорите неправду, следствие требует от вас правдивого ответа о проводимой вами контрреволюционной деятельности.

– Подтверждаю свой предыдущий ответ [8, арк.20-21].

02.07.1937 року було складено протокол пред'явлення обвинуваченому матеріалів слідства, у якому зазначено:

«Пом. опер. уполномоченного УГБ Опошнянского РО НКВД сержант госбезопасности Ворона, сего числа, в порядке ст.200 УПК ознакомил обвиняемого Задорожного Фёдора Петровича с его правами, а также ознакомил его со всеми следственными материалами по его делу, после чего спросил обвиняемого Задорожного, чем он имеет дополнить следствие по его делу, на что обвиняемый заявил, что следствие он дополнить ничем не может.

После этого обвиняемому было объявлено, что следствие по его делу закончено и что дело направляется Опошнянскому райпрокурору в порядке ст.204 УПК» [8, арк.30].

В обвинувальному висновку від 21.07.1937 року зафіксовано:

«Опошнянскому райотделению НКВД стало известно, что житель м.Опошня Задорожный Фёдор Петрович, в прошлом церковный староста, проводит контрреволюционную пропаганду. На основании этого, Задорожный был арестован. Произведённым следствием по данному делу установлено, что обвиняемый Задорожный в 1937 году среди рабочих Опошнянской артели «Художний керамик» и жителей м.Опошня систематически проводил контрреволюционную фашистскую пропаганду, высказывая свою готовность принять активное участие в борьбе с советской властью. [...]

На основании изложенного, по настоящему делу обвиняется Задорожный Фёдор Петрович, 1879 г.р., уроженец м.Опошня, по профессии гончар, неграмотный, беспартийный, украинец, гражданства СССР, несудимый, в том, что он систематически проводил контрреволюционную агитацию, направленную против существующего строя, т.е. в преступлении, предусмотренном ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Обвиняемый Задорожный виновным себя не признал.

Полагал бы: Настоящее дело направить прокурору по спецделам для предания обв. Задорожного Фёдора Петровича суду Спецколлегии Харьковского областного суда.

Справка: Обвиняемый Задорожный содержится под стражей в Кременчугской тюрьме и с сего числа перечисляется содержанием за прокурором по спецделам.

Вещдоков по делу нет.

Обвинительное заключение пересоставил оперуполномоченный 4 отдела УГБ мл. лейтенант государственной безопасности Никитин» [8, арк.31-32].

У «Витягу з протоколу №87 розпорядчого засідання виїзної сесії спецколегії Харківського облсуду в м.Кременчуці», яке відбулося 02.10.1937 року, зокрема, зазначалося:

«12. Слухали: Справу №814 по обвинуваченню Задорожного Федора Петровича за ст.54-10 ч.1 КК. Справу одержано 03.08.1937 року.

12. Ухвалили: Вважати, що в справі є дані для віддання до суду Задорожного Ф.П. за скоєний ним злочин, що його завбачено за ст.54-10 ч.1 КК. Справу призначити до слухання у виїзній сесії Спец. Колегії Облсуду в м.Кременчуці на 05.10.1937 року о 2 годині дня в закритому судзасіданні, без участі прокурора. Список свідків затвердити, крім Коломійця. Захід запобігнення залишити попередній – утримання під вартою» [8, арк.36].

05.10.1937 року на виїзній сесії Спецколегії справу по обвинуваченню Федора Задорожного було розглянуто. У протоколі судового засідання записано:

«Доставлений з Кременчуцької тюрми підсудний Задорожний, 58 років, з м.Опішнього, селянин-бідняк, працював по виробництву горшків, кустарем, українець, неписьменний, одружений, перед арештом робив горшки. Не судився, під вартою з 02.05.1937 року, копію обвинувального висновку одержав. З'явилися свідки Яценко та Кирилов, а не з'явився свідок Чабан. Свідки попереджені за арт.89 КК і видалені з зали суду. Підсудному оголошено склад суду та з'ясовано право на відставлення та процесуальні права. Відставлення складу суду не заявлено. До розгляду справи підсудний Задорожний клопотань не заявляв.

Головуючим оголошено обвинувального висновку й запитано підсудного, чи визнає він себе за винного.

Підсудний Задорожний: За винного себе не визнаю.

Спецколегія ухвалила: Судове слідство розпочати з допиту свідків.

Показання свідків: Яценко Лука Прокопович, 35 років, член артліі художників, рамник. Не судився. В 1936 році «Задорожний зимою під час роботи зі мною говорив, що коли переможуть в Іспанії фашистів, то буде там, в Іспанії, гірко жити, як у нас при радвладі. А як фашисти переможуть республіканців, то буде гарно жити. З приводу війни в Іспанії Задорожний говорив, що в газетах пишуть, як одного фашиста уб'ють, то пишуть, що убили сто чоловік, а за республіканців навпаки.

Там робили Сердюченко Данило, Яценко Митрофан і Півень Грицько та інші, а чи чули вони ці розмови Задорожного, мені невідомо. Про суд над троцькістами Задорожний говорив, що їх не розстріляють, а перемістять в інше місце, а, замість їх, замінять розстрілами

з нашого брата, і говорив, що троцькісти хотіли утвердити краще життя для народу. Це він говорив з приводу першого суду над троцькістами. Хто чув ці розмови, крім мене, – не пам'ятаю. Особистих рахунків із Задорожним я не маю. Показання, дані мною на досудовому слідстві, стверджую».

Кирилов Іван Тимофійович, 21 рік, муляр-крильщик, позапартійний. Несудився, заявив: «Задорожний під час роботи горщиків у присутності робітників говорив: «що це за гірке життя настало», і говорив, що, на випадок чого, він піде воювати, й при цьому були Гармаш Захарко та Яценко Лука. З ким Задорожний мав бажання воювати, він тоді не говорив. Це було в 36 році в кінці чи в березні 37 року біля печі, де палили горшки».

Свідок Лука Яценко додав: «Таких розмов, про які свідчить Кирилов, я не пам'ятаю, чи я чув, чи ні. Можливо, Задорожний і говорив, але я міг не чути, і такого випадку, щоб до печі приходив Кирилов, я не пам'ятаю».

Підсудний Федір Задорожний дав такі пояснення: «Таких розмов, про які свідчать свідки Кирилов та Яценко, я не вів ніколи, ніде й ніколи не було такого випадку, що Кирилов приходив до печі, де ми випалювали горшки. Про гірке життя в СРСР та про бажання перемоги фашистами республіканських іспанських військ, та про моє бажання воювати я теж ніде, нікому, ніколи не говорив. Чому свідки говорять на мене неправду, мені невідомо. Особистих рахунків з ними не маю. Я працював в артілі два роки і аж до часу мого арешту. У церковній п'ятидесятіці я був помічником старости. Зі свідком Чабаном я теж не в суперечках, а він дає проти мене невірні показання, а чому не знаю. З Коломійцем Захаром я теж працював разом, але не говорив з ним, що ми в артілі живемо так, як у тюрмі, та закабалені. А чому він дає невірні покази – мені невідомо. Особистих рахунків з ним я теж не мав. Працювали разом зі мною Півень Грицько, Сердюченко Данило, Яценко Лука, Остапенко Іван та Яценко Митрофан».

Свідок Лука Яценко додав: «Хто чув контрреволюційні розмови Задорожного, я не пам'ятаю, і хто тоді був присутній, я не пам'ятаю, але такого випадку, щоб там не було чоловік 2-3 робочих, не було, завжди робимо по 2-3 чоловіки, але, хто був присутній при цих розмовах, я не знаю».

Спецколегія пішла в нарадчу кімнату, а потім винесла й оголосила ухвалу об 11 годині 05.10.1937 року» [8, арк.45-47].

У прийнятому судовому рішенні, зокрема, зазначено:

«В судебном заседании свидетель Яценко показал, что контрреволюционная агитация, в связи с событиями в Испании,

исходила от подсудимого в конце 36 года, однако точного времени он указать не мог, что эта агитация была в горшечной мастерской, где работали 6 человек: подсудимый Задорожний, Пивень Григорий, Сердюченко Даниил, Остапенко Иван, Яценко Митрофан и он, Яценко Лука. Никто из присутствующих, кроме Яценко Луки, на предварительном следствии допрошен не был.

По эпизоду восхваления троцкистов со стороны подсудимого, могли слышать разговор подсудимого те же лица, т.к. разговор происходил якобы во время работы. Яценко Лука точно указать времени, когда этот разговор был, не мог, однако указал, что высказывания Задорожного происходили по поводу суда, по первому процессу троцкистов, а не параллельного центра, о чём указано в его показаниях на предварительном следствии.

Свидетель Кирилов показал, что в марте 37 года, во время выпаливания горшков, подсудимый Задорожний в присутствии Яценко Луки и Коломийца Захара вёл контрреволюционные разговоры о плохой жизни при советской власти и восхвалял жизнь при царе.

Эти показания Кирилова не подтверждают свидетели Яценко и Коломиец. Последний на предварительном следствии показал лишь, что Задорожний неоднократно высказывался о том, что раньше, при царизме, жить было лучше, чем теперь, не указывая когда, где и в присутствии кого происходили эти разговоры. Также некоторые показания, без указания времени и обстоятельств контрреволюционных выступлений давал на предварительном следствии свидетель Чабан, который, в подтверждение своих показаний, ссылался на свою жену, которая также не допрошена.

Учитывая, что свидетели дают противоречивые показания по всем фактам, выдвинутых против подсудимого обвинений, не подтверждают данных ими показаний на предварительном следствии, неполноту предварительного следствия по делу, требуется допросить всех лиц, присутствующих при контрреволюционных высказываниях Задорожного, что эти недочёты невозможно восполнить в судебном заседании, а потому, руководствуясь ст.280 УПК, Спец. Коллегия определила: Дело №814 на Задорожного Фёдора Петровича слушанием отложить и направить через Спец. Прокуратуру на доследование по указанным выше моментам.

Меру пресечения в отношении Задорожного изменить – освободить его под подписку о невыезде с места постоянного жительства» [8, арк.50-51].

Наприкінці січня – на початку лютого 1938 року слідчий Мушинський провів допити як свідків, допитаних під час попереднього слідства, так і нових.

29.01.1938 року – допит Луки Прокоповича Яценка:

– Скажите, свидетель Яценко, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича, если да, то в каких взаимоотношениях с ним находились?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как односельчанина, взаимоотношения у меня с ним были нормальные. Я с ним никогда не ссорился.

– Свидетель Яценко, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как враждебно настроенную личность по отношению существующего строя, который систематически проводил антисоветскую пропаганду. В январе месяце 1937 года в мастерской артели, во время работы, Задорожный по вопросу событий, происходящих в Испании, высказывал свою солидарность испанским фашистам, заявляя: «Лучше будет для народа, если в Испании победят фашисты-матежники, а не республиканцы. А если победят республиканцы, то народу будет плохо жить. Наши газеты об успехах на фронтах республиканских войск пишут неправду, там побеждают не республиканцы, а матежники. Если убьют одного матежника, так пишут, что убито сто, а о потерях и поражении республиканцев не пишут». При этом присутствовали рабочие, коих фамилии я не помню.

По вопросу происходившего судебного процесса над троцкистско-зиновьевским параллельным центром Задорожный около мастерской завода, высказываясь, говорил: «Троцкисты хотели сделать лучшую жизнь для народа, их не расстреляют, а только переместят в другое место, и вместо их расстреляют кого-либо из нашего брата». Это я сам слышал от Задорожного.

Задорожный также неоднократно в мастерской, в присутствии Коломийца Захара, высказывал своё недовольство советской властью, заявляя: «В старое время жить было лучше, чем теперь, нас насильно загнали в артель» [8, арк.63].

29.01.1938 року – допит Захара Йосиповича Коломійця:

– Свидетель Коломиец, вы знаете Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я уже знаю около 30 лет как односельчанина и недалёкого соседа.

– Скажите, свидетель Коломиец, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным, ссорились когда-либо с ним?

– Я лично к Задорожному ничего не имею, но он на меня недоволен за то, что он полагает, что я якобы заявил о том, что он, вопреки существующего положения, нелегально дома вырабатывал гончарную посуду, которую у него изъяли. Я же об этом никому не заявлял.

– Свидетель Коломиец, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как не советского человека, который в прошлом около четырёх лет был церковным старостой, и до последнего времени он тесно связан с попом Морозом, который часто бывает дома у Задорожного, и в его на квартире исполнялись религиозные обряды нелегально. Меня как неверящего в бога и за то, что я иногда разоблачал Задорожного как активного церковника, последний называл «нехристом». Задорожный своё пребывание в артели гончаров «Художний керамик» считает «закабалением». В последних числах октября месяца 1936 года, в мастерской артели, в беседе с Задорожным, он говорил мне своё враждебное отношение к артели, заявляя: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийдеться пропадаты, як у тюрми». В последних числах марта месяца 1937 года (надвечер) я, Яценко Лука и Задорожный на филии завода выпаливали горшки. В разговоре Задорожный высказывал своё недовольствие на советскую власть, при этом говорил: «Ранее, при царском строе, жить было лучше, чем теперь». Такие недовольствия и разговоры Задорожный систематически везде и всюду среди рабочих высказывал.

– Свидетель Коломиец, что вам ещё известно о Задорожном?

– Задорожного я знаю как человека толкового, разбирающегося во многих вопросах, но скрытного и хитрого, несмотря на то, что он и неграмотный [8, арк.66].

30.01.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Мушинський провів допит Григорія Потаповича Півня (1891 р.н., уродженець і житель хутора Зайці Місько-Млинянської сільради, син гончаря-кустаря; «служил в старой царской армии с 1914 по 1917 год рядовым» [8, арк.72]; після революції – гончар-кустар; «работает в артели «Художний керамик» рядовым» [8, арк.72]; сім'я: дружина – Парасковія Степанівна, 45 років, дочка – Тетяна, 16 років, сини – Григорій, 21 рік; Сергій, 2 роки; Іван, 1 рік).

– Скажите, Пивень, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как односельчанина.

– *Какие у вас были взаимоотношения с Задорожным Фёдором Петровичем, вы когда-либо ссорились с ним?*

– *Взаимоотношения с Задорожным были нормальные, я с ним не ссорился.*

– *Свидетель Пивень, следствию известно о том, что в вашем присутствии в мастерской артели «Художний керамик» в 1936 году Задорожный высказывал своё недовольство советской властью, говорил, что в старое время народу жилось лучше, чем при советской власти, и что нас насильно загнали в артель. Скажите, Пивень, вы подтверждаете такие антисоветские высказывания со стороны гражданина Задорожного?*

– *Мы вместе, т.е. в одной артели, работали с Задорожным. Возможно, что Задорожный и вёл антисоветские разговоры, работая в мастерской артели, но я этого не слышал, т.к. я работал в одном угле мастерской, а он в другом, т.е. в противоположном [8, арк.73].*

30.01.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Мушинський провів допит Митрофана Артемовича Яценка (1904 р.н., син гончаря-кустаря; «работает в артели «Художний керамик» в качестве токаря» [8, арк.70]; родина: дружина – Єфросинія Яківна, 29 років, мати – Олена Олексіївна, 75 років, доньки – Анастасія, 6 років, Параска, 4 роки; Ганна, 1,5 роки):

– *Скажите, Яценко, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича?*

– *Задорожного Фёдора Петровича я знаю по совместной работе в артели «Художний керамик».*

– *Какие у вас были взаимоотношения с гражданином Задорожным? Вы когда-либо с ним ссорились?*

– *Взаимоотношения у меня с ним были нормальные, я с ним не ссорился.*

– *Свидетель Яценко, следствию известно о том, что в вашем присутствии в мастерской артели «Художний керамик» в 1936 году гражданин Задорожный вёл антисоветскую пропаганду, заявлял, что в старое время народу лучше жилось, чем при советской власти, и что народ насильно загнали в артель. Скажите, Яценко, вы слышали эти разговоры со стороны Задорожного?*

– *Возможно, что Задорожный вёл антисоветские разговоры, но я таковых не слышал, т.к. я работал в одном углу цеха, а он в другом, т.е. в противоположном [8, арк.71].*

30.01.1938 року було проведено очну ставку обвинуваченого Федора Задорожного зі свідком Лукою Яценком:

– Скажите, свидетель Яценко, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Да, это Задорожний Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожний, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Яценко Лука Прокофьевич.

– Какие у вас были взаимоотношения, свидетель Яценко, с Задорожным?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным были нормальные, я с ним не ссорился.

– Обвиняемый Задорожний, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Яценком?

– Взаимоотношения у меня с Яценком были нормальные, с ним я жил хорошо и никогда не ссорился.

– Свидетель Яценко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как несоветского человека, ведущего среди населения антисоветскую пропаганду. В январе месяце 1937 года в мастерской артели Задорожний по вопросу событий, происходящих в Испании, высказывал свою солидарность испанским фашистам-мятежникам, при этом говорил: «Лучше будет для народа, если в Испании победят фашисты, а не республиканцы, а если победят республиканцы, то народу будет плохо жить. Наши газеты об успехах на фронтах республиканских войск пишут неправду. Там побеждают не республиканцы, а мятежники. Если убьют одного фашиста, так пишут, что убито сто, а о потерях и поражении республиканцев не пишут». При этих разговорах присутствовали некоторые рабочие, но фамилии их я не помню. По вопросу происшедшего судебного процесса над троцкистско-зиновьевским параллельным центром Задорожний около мастерской завода, высказываясь, говорил: «Троцкисты хотели сделать лучшую жизнь для народа, их не расстреляют, а только переместят в другое место, и вместо их расстреляют кого-либо из нашего брата». Это я сам слышал от Задорожного. Задорожний также неоднократно в мастерской в присутствии Коломийца Захара высказывал своё недовольство советской властью, заявляя, что «в старое время жить было лучше, чем теперь, нас насильно загнали в артель».

– Обвиняемый Задорожний, вы подтверждаете показания свидетеля Яценко?

– Таких разговоров я не вёл.

– Обвиняемый Задорожный, вы говорите неправду, следствие требует от вас правдивых показаний о проводимой вами контрреволюционной деятельности.

– Подтверждаю свой предыдущий ответ [8, арк.64-65].

31.01.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Мушинський провів допит Данила Якимовича Сердюченка (1894 р.н.; син гончаря-кустаря; «служил в старой царской армии с 1915 по 1918 год рядовым» [8, арк.74]; гончар артілі «Художній керамік»; родина: дружина – Марфа Павлівна, донька – Онисія, 18 років, син – Дмитро, 1,5 роки):

– Скажите, Сердюченко, вы знаете Задорожного Фёдора Петровича?

– Задорожного Фёдора Петровича я знаю как односельчанина и по совместной работе.

– Какие у вас были взаимоотношения с Задорожным? Вы когда-либо с ним ссорились?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным были нормальные, я с ним не ссорился.

– Свидетель Сердюченко, следствию известно о том, что в вашем присутствии в мастерской артели «Художний керамик» в 1936 году гражданин Задорожный высказывал своё враждебное отношение к советской власти, говорил, что в старое время народу лучше жилось, чем при советской власти, что нас насильно загнали в артель. Скажите, Сердюченко, вы слышали такие антисоветские разговоры со стороны Задорожного?

– Возможно, что Задорожный вёл антисоветские разговоры в мастерской, но таковых не слышал, т.к. я работал в одном цехе, а Задорожный – в другом [8, арк.75].

03.02.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Мушинський провів допит Степана Івановича Чабана:

– Скажите, свидетель Чабан, вы знаете гражданина Задорожного Фёдора Петровича?

– Да, гражданина Задорожного Фёдора Петровича я знаю давно, как соседа.

– Скажите, какие у вас с Задорожным взаимоотношения? Вы когда-либо с ним ссорились?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным нормальные, я с ним не ссорился.

– Свидетель Чабан, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционных проявлениях со стороны Задорожного?

– Гражданина Задорожного я знаю как человека, враждебно относящегося к советской власти. Задорожный в период 1930–1933 годов был церковным старостой, до последнего времени держит тесную связь с попами. Задорожный в 1937 году, в летнее время (месяца не помню), около моей квартиры высказывал недовольствие условиями жизни при советской власти, а также и тем, что его заставили вступить в кооперативную артель «Красный гончар» как кустаря, заявляя при этом, что раньше, при царском строе, жить было лучше, чем теперь. «Нас насильно загнали в артели, а там закабаляют, на них (на власть) нам приходится работать, а мы мало получаем, а они забирают наш заработок всякими путями». К работе в артели Задорожный относился пренебрежительно и с иронией, артель называл «артель негде деться».

– Скажите, кому, кроме вас, Задорожный высказывал свою враждебность к существующему строю?

– Задорожный своё враждебное отношение к советской власти выславливал, причём неоднократно, мне лично и при этом никого не было [8, арк.77].

04.02.1938 року відбулася очна ставка обвинуваченого Федора Задорожного зі свідком Степаном Чабаном:

– Свидетель Чабан, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Задорожный Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожный, вы знаете гражданина, сидящего перед вами?

– Знаю. Это Чабан Степан Иванович.

– Свидетель Чабан, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным были нормальные, я с ним не ссорился.

– Обвиняемый Задорожный, какие у вас были взаимоотношения с Чабаном?

– С гражданином Чабаном взаимоотношения у меня были нормальные, я с ним не ссорился.

– Свидетель Чабан, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как враждебно настроенную личность по отношению к существующему строю, проводившего антисоветскую пропаганду. Задорожный в период 1930–1933 годов был церковным старостой и до последнего времени тесно связан с попами. В 1937 году, в летнее время (месяца точно не помню), около моей квартиры Задорожный высказывал недовольствие условиями жизни при

советской власти, а также и тем, что его заставили вступить в кооперативную артель «Красный гончар» как кустика. При этом заявляя, что раньше, при царском строе, жить было лучше, чем теперь. «Нас насильно загнали в артель и там закабалют, на них (на власть) нам приходится работать, а ничего не получать, они только забирают наш заработок всякими путями». К работе Задорожный относился пренебрежительно и с иронией, артель называл «артель негде деться».

– Обвиняемый Задорожный, вы подтверждаете показания свидетеля Чабана?

– Показания свидетеля Чабана я не подтверждаю, т.к. я этого не говорил [8, арк.78].

05.02.1938 року відбулася очна ставка обвинуваченого Федора Задорожного зі свідком Захаром Коломійцем:

– Скажите, свидетель Коломиец, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Задорожный Фёдор Петрович.

– Обвиняемый Задорожный, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Коломиец Захар Иосифович.

– Свидетель Коломиец, какие у вас были взаимоотношения с Задорожным?

– Взаимоотношения у меня с Задорожным были нормальные, я с ним не ссорился.

– Обвиняемый Задорожный, какие у вас были взаимоотношения с Коломийцем?

– Взаимоотношения у меня с Коломийцем были нормальные, я с ним не ссорился.

– Свидетель Коломиец, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Задорожного?

– Задорожного я знаю как враждебно относящегося к существующему советскому строю и проводившего антисоветскую пропаганду. Задорожный в прошлом был церковным старостой около четырёх лет и до последнего времени он тесно связан с попами (поп Мороз часто бывал дома у Задорожного), и в его квартире исполнялись религиозные обряды. Меня как неверующего в бога и за то, что я иногда разоблачал Задорожного как активного церковника, последний называл «нехристом». Задорожный своё пребывание в артели гончаров «Художний керамик» считает закабалением. В последних числах октября месяца 1936 года в мастерской артели в беседе с Задорожным он говорил мне своё враждебное отношение к

артели, при этом заявлял: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийдеться пропадать, як у тюрми». В последних числах марта месяца 1937 года (надвечер) я вместе с Яценком Лукой на филии завода выпаливал горшки. При этом присутствовал Задорожний, который высказывал своё недовольствие на советскую власть, заявляя: «Раньше, при царском строе, жить было лучше, чем теперь при советской власти». Такие антисоветские разговоры Задорожний систематически вёл среди рабочих артели в мастерской завода.

– Обвиняемый Задорожний, вы подтверждаете показания свидетеля Коломийца о вашей антисоветской деятельности?

– Показания свидетеля Коломийца я не подтверждаю, т.к. антисоветской деятельностью я не занимался [8, арк.68-69].

05.02.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Мушинський провів додатковий допит Федора Задорожного:

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы неоднократно вели контрреволюционно-фашистскую троцкистскую пропаганду среди рабочих артели «Художний керамик», восхваляли фашистов и троцкистов. Расскажите следствию, какие вы вели разговоры по этим вопросам?

– Фашистской и троцкистской пропаганды я не вёл.

– Обвиняемый Задорожний, следствию стало известно, что вы среди рабочих артели вели антисоветскую пропаганду и по вопросу происходящих событий в Испании говорили о том, что лучше будет для народа, если в Испании победят мятежники, а если победят республиканцы, то народу будет плохо жить, что наши газеты об успехах республиканцев пишут неправду, в Испании побеждают мятежники, а не республиканцы. Вы говорили так?

– Я этого не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы вели троцкистскую пропаганду среди рабочих артели Яценко и других, говорили им о том, что троцкисты хотели сделать хорошую жизнь для народа. Вы это подтверждаете?

– Этого я не подтверждаю, т.к. этого я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, вы говорили о том, что троцкистов не расстреляют, а только переместят в другое место, и что вместо них расстреляют других?

– Этого я не говорил.

– Обвиняемый Задорожний, следствию известно, что вы выражали своё недовольство существующим советским строем и

восхваляли царский строй. Расскажите, что вы говорили по этому вопросу?

– Это неправда, таких разговоров я не вёл.

– Обвиняемый Задорожный, следствие известно, что вы враждебно относились к работе в артели и к существованию её, называли её «артелей негде деться». Это вы подтверждаете?

– Плохого отношения у меня к артели не было, и я не называл её «артель негде деться».

– Обвиняемый Задорожный, вы лжёте, следствие располагает рядом показаний свидетелей, избличающих вас в контрреволюционной деятельности, в частности следствие известно, что вы в беседе с гражданином Коломийцем высказывали ему своё враждебное отношение к артели и пребывание в ней считали «закабалением», заявляя: «Нас загнали в артель, як в загин, нам тут прийдеться пропадать, як у тюрми». Расскажите правдиво следствие о проводимой вами контрреволюционной работе, а также об отношении к артели.

– Никакой контрреволюционной работы я не вёл, также ничего отрицательного я об артели не говорил.

– Обвиняемый Задорожный, вы визнаёте себя виновным в проведении контрреволюционной деятельности?

– Виновным себя в проведении контрреволюционной деятельности не признаю.

– Обвиняемый Задорожный, вы лжёте. Следствие настаивает на том, чтобы вы дали правдивые показания о проводимой вами контрреволюционной деятельности.

– Никакой контрреволюционной работы я не вёл [8, арк.60-61].

05.02.1938 року було складено протокол пред'явлення обвинуваченому матеріалів слідства:

«Я, п.о. уполномоченного УГБ Опoшнянского РО НКВД Мушинский, сего числа в порядке ст.200 УПК ознакомил обвиняемого Задорожного Фёдора Петровича с его правами, а также ознакомил его со всеми следственными материалами по его делу, после чего допросил обвиняемого Задорожного, чем он желает дополнить следствие по его делу в своё оправдание, на что обвиняемый заявил, что следствие он дополнить ничем не может. После этого обвиняемому было объявлено, что следствие по его делу закончено и что дело направляется Опoшнянскому райпрокурору в порядке ст.204 УПК.

Обвиняемый Задорожный неграмотен.

Присутствовал райпрокурор» [8, арк.79].

06.02.1938 року помічник оперуповноваженого УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Мушинський провів допит Федора Задорожного:

– Обвиняемый Задорожний, расскажите следствию, когда и сколько вы были церковным старостой Спасской церкви в м.Опошня?

– Я был 3 года, т.е. с начала 1925 по 1928 год.

– Расскажите следствию, что вы говорили рабочим «Художнего керамика» по вопросу происходящих событий в Испании?

– По вопросу происходящих событий в Испании рабочим артели я ничего не говорил. В артели, как до работы, так и в свободное время, работающие вместе со мной в одном цехе Яценко Лука, Яценко Митрофан, Пивень Григорий и другие часто читают газеты, в которых сообщается об испанских событиях.

– Вы следствию говорите неправду. Следствие просит от вас правдивого ответа по существу заданного вопроса.

– Никаких разговоров по вопросу испанских событий я не вёл [8, арк.59].

В обвинувальному висновку за підписом начальника Опішнянського райвідділу НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Тимченка, зокрема, зазначено:

«Опошнянскому Райотделению НКВД стало известно, что житель м.Опошня Задорожний Фёдор Петрович, в прошлом церковный староста, проводит контрреволюционную пропаганду.

На основании этого, Задорожний арестован и привлечён к уголовной ответственности.

[...]

На основании изложенного, по настоящему делу обвиняется Задорожний Фёдор Петрович, 1874 г.р., [...] в том, что он систематически проводил контрреволюционную агитацию, направленную против существующего строя. [...]

Обвиняемый Задорожний виновным себя не признал. [...]

Полагал бы:

Следственное дело №11848 по обвинению Задорожного Фёдора Петровича по ст.54-10 ч.1 УК УССР направить прокурору Опішнянського району для предания суду Спецколлегии облсуда» [8, арк.80].

22.02.1938 року прокурор Опішнянського району склав висновок:

«Я, прокурор Опішнянського району Решетар, цього числа розглянув справу за №11848 по обвинуваченню Задорожного Федора Петровича по ст.54-10 ч.1 КК, яка надійшла з Опішнянського райвідділу НКВС.

Нахожу:

Що звинувачений Задорожний в 1937 році серед робітників Опішнянської артілі «Художній керамік» систематично проводив контрреволюційну фашистську пропаганду, висказував свою готовність прийняти активну участь в боротьбі з радвладою.

Признавая, що скоєний злочин Задорожним Федором Петровичем за ст.54-10 ч.1 небезпечний і підлягає віддачі до суду спецколегії Полтавського облсуду.

Міру запобігання залишити під підписку про невїзд, а справу в купі з обвинувальним висновком повернути Р/НКВС для надсилання по приналежності» [8, арк.82].

16.03.1938 року в постанові, складеній начальником 4 відділення 4 відділу Полтавського обласного управління НКВС лейтенантом держбезпеки Макаренком, зазначено:

«Рассмотрев представленное Опошнянским РО НКВД следственное дело №11840 по обвинению Задорожного Фёдора Петровича в преступлениях, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК УССР, Нашёл:

Следственное дело по обвинению Задорожного Фёдора Петровича проведено с достаточной полнотой и без нарушений процессуальных норм, обвинительное заключение составлено в соответствии с материалами дела.

На основании вышеизложенного и руководствуясь ст.204 УПК УССР,

Постановил:

Следственное дело №11848 по обвинению Задорожного Фёдора Петровича направить полтавскому прокурору для предания суду спецколлегии Полтавского областного суда обвиняемого Задорожного Фёдора Петровича.

Справка: обвиняемый освобождён под подписку о невыезде с постоянного места жительства.

Вещественных доказательств по делу нет» [8, арк.83].

Після розгляду матеріалів попереднього слідства в Полтавській обласній прокуратурі 10.04.1938 року з'явився документ за підписом заступника облпрокурора Симоненка, у якому зазначено:

«Вважаючи:

- 1) що попереднім слідством справу досить з'ясовано,
- 2) що до віддання звинуваченого до суду є досить підстав,

Постановив:

- 1) Звинувальний висновок слідчого затвердити, надавши йому сили звинувального акта, і гр. Задорожного Федора Петровича

віддати до суду Спецколегії облсуду, обвинувачуючи в злочині, що його передбачено ст.54-10 ч.1 арт.арт. КК.

2) Запобіжний захід щодо звинуваченого – підписка про невиїзд з постійного місця мешкання.

3) Справу слухати в закритому судзасіданні без участі сторін» [8, арк.84].

У протоколі підготовчого засідання Спецколегії Полтавського обласного суду від 08.05.1938 року зазначено:

«Слушали: Дело №380 по обвинению Задорожного Фёдора Петровича по ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Содержался под стражей с 02.05.1937 года по 05.11.1937 года. Сейчас находится на свободе по подписке о невыезде с места жительства.

Дело поступило 11.04.1938 года.

Тов. Симоненко: обвиняемый Задорожный Фёдор Петрович предан суду за то, что, работая в артели «Художний керамик», проводил среди рабочих названной артели контрреволюционную агитацию, направленную против существующего строя.

Тов. Федяев: считаю, что в деле имеется достаточно материала для предания суду Задорожного Фёдора Петровича по ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Предлагаю дело принять к своему производству и назначить к слушанию на 10.05.1938 года на 10 часов утра.

Дело слушать в Спецколлегии Полтавского облсуда в закрытом судебном заседании без участия сторон.

Список свидетелей утвердить.

Постановили: Дело №380 по обвинению Задорожного Фёдора Петровича принять к своему производству.

Утвердить квалификацию преступления по ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Дело назначить к слушанию на 10.05.1938 года в 10 часов утра.

Дело слушать в Спецколлегии Полтавского облсуда в закрытом судебном заседании без участия сторон.

Список свидетелей утвердить.

Меру пресечения Задорожному Фёдору Петровичу оставить прежнюю – подписка о невыезде с постоянного места жительства» [8, арк.86].

Перед судом Федір Задорожний звернувся до голови Спецколегії Полтавського облсуду з наступною заявою:

«Прошу допустить по моему делу защитника, т.к. я человек неграмотный и мне трудно будет ориентироваться в материалах дела» [8, арк.87].

11.05.1938 року справу Федора Задорожного розглядала Спецколегія Полтавського обласного суду:

«Засідання розпочато о 13 год. 30 хв.

З'явилися: Свідки Яценко, Чабан та звинувачений Задорожний Федір Петрович. Свідок Кирилов Іван Тимофійович до суду не став, вибув у Червону армію.

Звинувачений Задорожний Федір Петрович, 1879 р.н., родом із м.Опішня Полтавської обл., позапартійний, українець, неписьменний, одноосібник, по фаху гончар, за соцпоходженням бідняк, несудимий, до арешту працював у гончарнім заводі в м.Опішня, виробляв глиняні горшки, копію звинувального висновка одержав.

Свідків попереджено про відповідальність за ст.89 КК, вислано в окрему кімнату. Головуючий оголосив склад суду. Відводів складу суду не заявлено.

Права підсудному з'ясовано. Звинувачений Задорожний порушив клопотання, аби допустили оборонця, т.Полякову, з його боку. Спецколегія ухвалила допустити оборонця, т.Полякову, з боку звинуваченого Задорожного для участі в розгляді справи. Питання про неявившогося свідка Кирилова залишити відкритим, справу розглядати по суті.

Головуючий доложив справу.

Звинувачений Задорожний Федір Петрович за винного себе не визнав та пояснив: «Я ніде і нікому не казав антирадянських висловів. Я не можу пояснити, чому на мене показують свідки. Я працював на гончарному заводі із Яценком, з ним ніколи не ругався. Я з дружиною Чабана не працював укупі і ніяких з нею розмов не передавав. Дружина Чабана має на мене злобу за те, що я їй забороняв брати воду з свого колодязя».

На запитання оборонця підсудний Задорожний відповів: «Мені ніколи ніхто не читав газети. Я сам неписьменний. Я із свідком Кириловим спорився за дерево, яке росло на межі його садиби і моєї».

Свідок Яценко Лука Прокопович, 35 років, позапартійний, робітник Опішнянського керамічного заводу, з підсудним не в спорі, пояснив: «В 1936 році коло керамічної майстерні підсудний Задорожний казав, коли Іспанія побідить фашистів, то будуть плохо жити, як і живуть в Радянському Союзі. У тім у 1936 році підсудний казав, що троцькістів не розстріляли, вони працюють на тих посадах, що й працювали. Крім того, казав, що в газетах неправду пишуть».

На запитання головуючого свідок Яценко відповів: «Я чув від Задорожного, що троцькістів не розстріляли, їх тільки перемістили в друге місто, а замість їх розстріляють когось із нашого брата.

Коли підсудний казав антирадянські вислови, то було присутніх 6 робітників, прізвища яких не помню». На запитання оборонця, свідок Яценко відповів: «Я не знаю, що за паралельний центр. Коли підсудний казав антирадянські вислови, було тепло, літній період 36 року. Я з підсудним працював на заводі до одного року. Я не знаю, чи Чабана дружина коли сорилась з підсудним за воду».

На запитання головуючого підсудний Задорожний відповів: «Я ніколи не говорив із Яценком».

На запитання оборонця свідок Яценко відповів: «Коло мене в майстерні працював Півень і Коломієць, а підсудний працював від мене через два станки».

Свідок Чабан Степан Іванович, 46 років, позапартійний, працює конюхом при РВК м.Опішня, з підсудним не в спору, пояснив: «Мені відомо, що підсудний був церковним старостою. Я живу із підсудним по сусідству в м.Опішня. Часто підсудний казав мені, що «поки я працював дома, то краще жив, коли став працювати в гончарнім заводі, то став плохо жити, тому що нічого не одержуєш, а робити заставляють». Підсудний Задорожний дав назву артїлі «Червоний ганчар» «ніде дітись».

На запитання оборонця свідок Чабан відповів: «Моя дружина ходила через двір підсудного років 2 тому. Підсудний не ходє до мене років 5. Підсудний казав антирадянські вислови одному мені. Те, що записано на попереднім слідстві, невірно. Я не казав, що підсудний казав антирадянські вислови в присутності моєї дружини».

На запитання головуючого свідок Чабан відповів: «Я показав на попереднім слідстві помилково, що моя дружина була присутня, коли підсудний казав антирадянські вислови. Моя дружина декілька раз сорилась із дружиною підсудного за те, щоб моя дружина не ходила через двір підсудного. Розмови антирадянські підсудний казав мені весною 1936 року».

На запитання оборонця свідок Чабан відповів: «Антирадянські вислови підсудний казав літом 1936 року».

На запитання головуючого свідок Чабан відповів: «Я на попереднім слідстві не казав, що антирадянські вислови підсудний казав весною 1937 року».

Спецколегія ухвалила: зачитати показ неявившогося свідка Кирилова, дане ним на попереднім слідстві.

Головуючий зачитав показ свідка Кирилова. Допит по справі суд вважає закінченим.

Головуючий запитав підсудного й оборонця, чим можуть доповнити судовє слідство.

Підсудний та оборонець нічим не доповнили судового слідства.

Судове слідство оголошено закритим о 3 год. дня. Надано слово оборонцю з боку підсудного т.Поляковій: «Я вважаю, товариші судді, що моєму підзахитному обвинувачення нічим не доведено за ст.54-10 ч.1, прошу суд по справі виправдати».

Надано останнє слово підсудному Задорожному: «Я себе за винного не визнаю, прошу суд виправдати».

Суд пішов на нараду, після наради оголосив вирок та пояснив лад оскарження» [8, арк.89-92].

У вирокі Спецколегії Полтавського обласного суду (м.Полтава) від 11.05.1938 року, зокрема, зазначено:

«Спецколегія [...] встановила, що між свідками Чабаном Степаном та Кириловим Іваном та звинуваченим Задорожним існують ненормальні взаємовідносини, чому суд не віре показам цих свідків.

Покази свідка Яценка також у судовому засіданні від 05.10.37 року, як і дані ним показання на судовому слідстві від 11.05.38 року, путані, неконкретні, не зазначив, де саме, коли, при кому підсудний Задорожний проводив контрреволюційну агітацію. Цим показам свідка Яценка суд не йме віри, тому що вони сумнівні. Як встановлено судовим слідством, що суперечки між підсудним Задорожним і свідком Чабаном полягали в тому, що він, як і його дружина, діти, не дивлячись на заборону підсудного Задорожного, ходили у двір останнього до колодця по воду, завжди кидали хвіртку незакритою, з приводу цього і виникла сварка між ними. Із Кириловим і підсудним ненормальні взаємовідносини полягали в тому, що вони мали сварку за вербу, яка росла на межі садиб як одного, так і другого, з-за ради якої між ними і зараз існують суперечки. Отже, спецколегія вважає, що закинуте звинувачення підсудному Задорожному за ст.54-10 ч.1 КК не доведено. Тому, керуючись ст.302 п.1 КПК, Спецколегія приговорила Задорожного Федора Петровича за силою ст.302 ч.1 КПК по суду вважати виправданим за недоведеністю злочину. Судвитрат по справі немає. Вирок може бути оскаржений до Спецколегії Верховного суду в 5-й термін з дня вручення копії вироку» [8, арк.93].

03.07.1938 року в Спецколегію Верховного Суду УРСР було направлено протест у порядку нагляду виконуючого обов'язки начальника відділу в спецсправах Прокуратури УРСР Прокопенка, у якому зазначено:

«11 мая 38 года Спецколлегия Полтавского облсуда, рассматривая дело по обвинению Задорожного Фёдора Петровича по ст.54-10 ч.1 УК, вынесла оправдательный приговор. Оправдание по суду Задорожного Спецколлегия мотивирует тем, что: со своими свидетелями Чабаном

и Кирилловым обвиняемый имел личные счёты на почве домашних ссор, а свидетель Яценко дал общие неконкретные показания.

Указанный приговор считаю неправильным и подлежащим отмене по следующим основаниям:

Проводимая антисоветская агитация Задорожным подтверждается, кроме показаний Чабана и Кириллова, показаниями Яценко и Коломийца. [...] Свидетель Коломиец в судебном заседании не допрошен. Не допрошен также в судебном заседании от 11.05.38 года и свидетель Кириллов, показания которого совпадают с показаниями свидетеля Коломийца.

Спецколлегия, не проверив в судебном заседании показаний вышеперечисленных свидетелей, отбрасывает показания свидетеля Кириллова как незаслуживающие доверия, ввиду наличия личных счётов между обвиняемым и упомянутым свидетелем Кирилловым, только на основании заявления обвиняемого Задорожного, который ни на предварительном следствии, ни в предыдущем судебном заседании об этом не заявлял [...], а наоборот указывал на то, что взаимоотношения у него со всеми свидетелями нормальные. Показания свидетеля Коломийца Спецколлегией оставлены без рассмотрения, не получившие никакой оценки суда.

Учитывая, что судебное следствие проведено не полностью, Спецколлегия не вызвала, не допросила в судебном заседании свидетелей Кириллова и Коломийца и, не дав оценки их [...] и ничем не опровергнув их, вынесла оправдательный приговор, поэтому, руководствуясь ст.361 УПК, прошу:

Приговор Спецколлегии Полтавского Облсуда отменить и дело возвратить на новое расследование в ином составе судей с вызовом в судебное заседание свидетелей Кириллова, Коломийца и Яценко» [8, арк.95].

25.07.1938 року справу Федора Задорожного було розглянуто в Спеціальній колегії Верховного Суду УСРС. У прийнятій ухвалі, зокрема, зазначено:

«Розглянувши в порядку нагляду за протестом Прокурора в спецсправах УСРС справу [...] Задорожного Федора Петровича [...] на виправдуючий вирок, прокурор в спецсправах прокуратури УСРС подав протест, у якому [...] просить виправдуючий вирок скасувати, а справу опротестувати на новий розгляд зі стадії судового слідства в іншому складі суду.

Протест прокурора варт уваги. Судове слідство в справі проведено неповно. [...] При таких обставинах, коли покази частини свідків у судовому засіданні не перевірені і нічим по справі не спростовані,

залишати виправдальний вирок в силі не можна. Спецколегії обласного суду належить викликати в судові засідання всіх свідків по справі, які на досудовому слідстві посвідчили про висловлення в антирадянському дусі з боку Задорожного, й детально з'ясувати всі епізоди закинутого Задорожному звинувачення. З'ясувати протиріччя в свідченнях свідків, взаємовідносини між звинуваченим та свідками. На підставі наведеного та, керуючись ст.362 КПК, ухвалив:

Протест прокурора задовольнити, виправдувальний вирок Спецколегії щодо Задорожного Федора Петровича скасувати, а справу спрямувати на новий розгляд в ту ж Спецколегію в іншому складі суду зі стадії судового слідства. Ухвала остаточна» [8, арк.96–97].

19.08.1938 року відбулося судові засідання Спецколегії Полтавського обласного суду, у протоколі якого зазначено:

«Засідання розпочато о 10 год. 35 хв.

Звинувачений Задорожний Федір Петрович, 1879 р.н., родом із с.Опішня того ж району Полтавської обл., позапартійний, за походженням із селян-батраків, одноосібник, українець, до арешту працював на керамкуцзаводі, арештован був із 02.05.1937 року і був під вартою до 11.05.1938 року, потім був під підписку.

Копію звинувального висновку одержав.

Головуючий оголосив склад суду, відводів складу суду не заявлено. Свідків Яценка Митрофана, Коломійця, Півня, Сердюченка та Чабана опереджено про відповідальність за ст.88 КК і вислано в окрему кімнату.

Свідок Яценко Лука до суду не з'явився, невідомо з яких причин.

Спецколегія, порадившись на місці, ухвалила: справу розглядати без свідка Яценка Луки. Права підсудному з'ясовано, додатків та клопотань не поступало.

Головуючий доложив справу. Звинувачений Задорожний за винного себе не визнав.

Спецколегія, порадившись на місці, ухвалила: судові слідство розпочати з допиту свідків.

Свідок Чабан Степан Іванович, 45 років, позапартійний, пояснив: «Я знаю, що звинувачений Задорожний був церковним старостою, до нього заходили додому попи. Коли звинувачений поступив у кустартіль гончарів, то казав на артіль «ніде дітись». Крім того, підсудний Задорожний казав, що раніше працювали в поміщиків та все було, а тепер працюєм, і нічого нема. Задорожний [...] поступив працювати в 1935 році, тоді казав контрреволюційні вислови проти артіль. Я з підсудним не в спорі».

Свідок Коломієць Захарко Йосипович, 45 років, позапартійний, несудимий пояснив: «Я знаю, що звинувачений Задорожний був церковний староста, до нього ходили попи. Восени 1936 року підсудний Задорожний казав, що раніш, при царю, краще жилося, а тепер нам погано живеться. Загнали нас в артіль, прийдеться пропасти, як в тюрмі».

На запитання головуючого, свідок Коломієць відповів: «Із підсудним у гарних взаємних відношеннях».

Свідок Сердюченко Данило Якимович, 44 роки, позапартійний пояснив: «Я з підсудним Задорожним працював не в одному цеху, і по справі нічого не знаю».

Свідок Яценко Митрофан Артемович, 33 роки, позапартійний, несудимий пояснив: «Я з підсудним Задорожним працював у промартілі гончарів, але нічого від нього не чув антирадянського».

Свідок Півень Григорій Потапович, 47 років, позапартійний, несудимий пояснив: «Я Задорожного не знав до того часу, поки він став працювати в промартілі гончарів. Я від Задорожного не чув контрреволюційних висловів».

Допит звинуваченого. Звинувачений Задорожний Федір Петрович пояснив: «Я працював у промартілі вкупі з усіма свідками. Я ніде не казав контрреволюційних висловів. Свідки Чабан та Коломієць невірно на мене показують. Я їм цього не казав, що вони на мене показують».

Допит по справі суд вважає закінченим. Головуючий запитав звинуваченого, чим може доповнити судове слідство. Звинувачений Задорожний нічим не доповнив судового слідства.

Судове слідство оголошено закінченим о 12 год. 30 хв.

Надане останнє слово Задорожному: «Я себе за винного не визнаю, прошу суд не наказувати».

Суд пішов на нараду, після наради оголосив вирок та пояснив лад оскарження» [8, арк.100-102].

У вирокі, винесеному Спецколегією Полтавського обласного суду 19.08.1938 року, зокрема, зазначено:

«Всё изложенное подтверждается показаниями свидетелей Чабана и Коломийца.

Подсудимый Задорожный виновным себя не признал и не привёл никаких доводов в опровержение показаний свидетелей.

Спецколлегия считает, что обвинение, предоставленное подсудимому Задорожному по ст.54-10 ч.1 УК, доказано.

Руководствуясь ст.ст.296, 297 и 302 п.III УПК и 42 ст. УК УССР, приговорила:

Задорожного Фёдора Петровича подвергнуть лишению свободы в исправительно-трудовых лагерях в отдалённых местностях СССР сроком на шесть лет и на основании ст.ст.30 и 32 УК поразить осуждённого Задорожного в политических правах, предусмотренных п.п. «а», «б», «в» ст.29 УК, сроком на 3 года после отбытия наказания или досрочного освобождения. Засчитать ему срок предварительного заключения с 2 мая 37 года по 11 мая 1938 года. Мэру пресечения осуждённому Задорожному, до вступления приговора в законную силу, изменить, взяв его немедленно под стражу для содержания в тюрьме в г.Полтаве. Судебные издержки отнести за счёт осуждённого. Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в спецколлегии Верховного Суда УССР в пятидневный срок со дня вручения осуждённому Задорожному копии приговора» [8, арк.103].

03.11.1938 року Касаційна колегія Верховного Суду УРСР у кримінальних справах ухвалила висновок, у якому, зокрема, зазначено:

«На указанный приговор осуждённый подал кассжалобу, посылаясь на то, что он с Чабаном и Коломийцем имел личные счёты. Просит приговор пересмотреть, передать дело на новое расследование. Указанная ссылка осуждённого не заслуживает внимания, т.к. на предварительном и судебном следствии осуждённый заявлял, что взаимоотношения с Чабаном и Коломийцем нормальные, споров не имел.

Избранная мера наказания судом соответствует совершённомu преступлению.

На основании указанного и руководствуясь ст.346 ч.6. УПК УССР, полагал бы:

Кассжалобу осуждённого Задорожного как безосновательную отклонить.

Приговор Спецколлегии Полтавского облсуда оставить в силе» [8, арк.107].

16.12.1938 року Судова колегія Верховного суду УРСР у кримінальних справах прийняла ухвалу, в якій зазначено:

«На вирок суду засуджений Задорожний подав касаційну скаргу, в якій зазначає, що вирок суду побудовано на свідченнях свідків Чабана і Коломійця, з якими він знаходився в негарних стосунках, що інші свідки не ствердили закинутого йому звинувачення, а тому просить вирок скасувати, а справу спрямувати на новий розгляд.

Ці покликання не варті уваги. Матеріалами справи і, зокрема, свідченням свідків Чабана і Коломійця в судовому засіданні, свідченням свідка Кирилова на досудовому слідстві закинуте засудженому

звинувачення доведено. Що ж до особистих рахунків, то засуджений, як на досудовому слідстві, так і на судовому засіданні, ствердив, що взаємовідносини зі свідками Чабаном і Кириловим у нього нормальні, а тому підстав для зміни або скасування вироку не вбачається.

[...] Керуючись ст.ст.343-354 КПК, ухвалив: Касаційну скаргу Задорожного Ф.П. залишити без задоволення, а вирок суду – в силі. Ухвала остаточна» [8, арк.108].

Подальша доля Федора Задорожного невідома. Реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 27.02.1995 року [131, с.483].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. **Книга скорботи Зіньківщини.** – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.105, 106.
2. **Міщанин Віктор. Гончарі колишнього Опішнянського району, репресовані за віру** // Дачник. – Полтава, 2011. – №50. – Грудень. – С.12.
3. **Міщанин Віктор. Опішнянський гончар Федір Задорожний (за матеріалами кримінальної справи)** // Сіверянський літопис. – 2012. – №3-4. – С.185-188.
4. **Реабілітовані історією. Полтавська область.** – Київ–Полтава: АСМІ, 2004. – Кн.2. – С.483.

Мал. 42. Обкладинка архівно-кримінальної справи Федора Задорожного.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6578-с. Репринт. Публікується вперше

Лист № _____
к делу № _____

Анкета арестованного

Опошнянское Работдзделение Хуцук 82

Фамилия *Задорожний*

Имя и отчество *Федор Петрович*

Дата рождения: число *3* - месяц *Мая* - год *1879*

Место рождения *д-ко Опощина Харьковской обл.*

Место жительства (адрес) *д-ко Опощина того же района
Замытковский дельтовик.*

Профессия и специальность *Банкар*

Место службы и должность или род занятий *Банкар арестант
"Хуторской Корамик"*
(указать для соф. оц. работы предприятия или учреждения и характер производства)

Па. порт *ХН № 586985 выданный при смене. Кол.*
(указать и класс присвоения, номер, категорию, тип присвоения)

Социальное и происхождение *отец был мелкое купечество
(для знатной родослов. и на юридическое значение)*
производитель (банкарное) без имения камен. р-н

3. Социальное положение *Банкар-купечество*
(для знатной и юридическое значение происхождения)

а) до революции *Хутор Сарай, Сан, Замли 600 сажен.*

б. после революции *Хутор Сарай, Сан, Король, Замли 600 сажен.*

1. Образование: (общее и специальное) *неграмотный.*

Мал.43. Анкета арестованного Федора Задорожного (початок).
Опішне, Полтавщина. 02.05.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6578-с. Репринт. Публікується вперше

12. Партийность (в прошлом и в настоящем) *Брабейнштейн*

13. Национальность и гражданство (подлинно) *Украинец, гражданин СССР.*

14. Категория воинского учета-выпаса и где состоит на учете *Смешан по Украине*

15. Служба в белых и др. к.-р. армиях, участие в боях и восстаниях против Советов (когда и в качестве кого) *Никто.*

16. Каким репрессиям подвергался при Советской судимости, арест и др. (когда, каким органом и за что) *Неосудимый*

17. Состав семьи *Отец Михаил Николаевич Фролов, мать Анна Григорьевна Фролова, сын Иван Иванович Фролов, дочь Мария Ивановна Фролова, жена Елена Александровна Фролова.*

Подпись арестовываемого *Фролов Николай Иванович*

1. Особые внешние приметы *Мускулистый, высокий, темноволосый, голубые глаза, белый воротничок, рост 180 см.*

2. Кем и когда арестован *Впл. 19. Октябрь 1937 г. РО НКВД*

3. Где содержится под стражей *Кремленбургское отделение*

4. Особые замечания

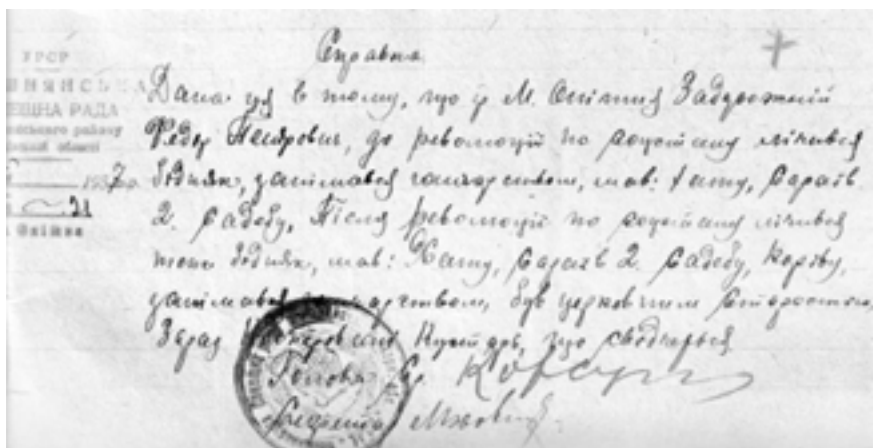
Подпись сотрудника, заполнявшего анкету *Дорожников*

Л. Мад 1937г.

(Примечание. Анкета заполняется четко и разборливо со слов арестованного и проверяется по документам.)

4 * 101 Транскондороза № Харков, Лес. № 12028—30 *

Мал. 44. Анкета арештованого Федора Задорожного (закінчення).
Опішне, Полтавщина. 02.05.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6578-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.45. Довідка про Федора Задорожного з Опішнянської селищної ради.

Опшине, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №6578-с. Репринт. Публікується вперше

2.2.2.

МОКЛЯК Феоктист Семенович

■ Біографічні відомості

- Народився 03.01.1889 року (22.12.1888) в селі Малі Будища Заїченської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – Малобудищанська сільська рада Зіньківського району Полтавської області).
- Розстріляний 19.11.1937 року в місті Полтава, згідно з вироким особливої трійки при УНКВС у Полтавській області. Місце поховання невідоме.

- Українець.
- Православний.
- Батько – Семен Макарович Мокляк, 1846 р.н., українець, був заможним малобудищанським козаком-хліборобом, мав до 40 дес. землі.
- Дружина – Олександра Романівна Мокляк (Пошивайло), 1898 р.н., була донькою малобудищанського гончаря Романа Степановича Пошивайла (1864–1954).
- Діти (станом на 1937 рік): Ганна, 17 років (1920 р.н.); Іван, 12 років (1925 р.н.); Ольга, 7 років (1930 р.н.); Віра, 5 місяців (1937 р.н.).
- Освіта початкова («нижча»).
- Позапартійний.
- Учасник Першої світової війни. Нагороджений трьома медалями й двома Георгіївськими хрестами.
- Мешкав у селі Малі Будища. До колективізації займався гончарством і землеробством у власному господарстві. Потім вступив до місцевого колгоспу імені XI-річчя КНС. 1931 року був засуджений до 5 років позбавлення волі. Покарання відбував у Запоріжжі. Після повернення працював рахівником у колгоспі. 31.10.1937 року був заарештований. 13.11.1937 року засуджений особливою трійкою при НКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до розстрілу.

■ Феоктист Мокляк під час відбuvання терміну покарання.

Запоріжжя. Початок 1930-х. Автор фото невідомий.

Копія – приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина)

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

30.10.1937 року в будинку Феоктиста Мокляка колишній хижняківський гончар, а в той період – співробітник Харківського обласного управління НКВС Іван Денисенко провів обшук, під час якого вилучив посвідчення й фото господаря. В якості понятих були два інші малобудищанські гончарі – Іван Пилипович Остроушко (по-вуличному «Чирва») та Лаврентій Андрійович Онищенко (по-вуличному «Грицай»). Перший належав до місцевих активістів. Його свідчення зустрічаються в архівно-кримінальних справах багатьох репресованих малобудищан. А другий, якщо вірити даним анкети арештованого з його кримінальної справи, був того ж дня, тобто 30.10.1937 року, теж заарештований.

31.10.1937 року начальник Опішнянського районного відділення НКВС молодший лейтенант Тимченко підписав постанову щодо Феоктиста Мокляка, у якій зазначено:

«Я, начальник райотделения НКВД младший лейтенант госбезопасности Тимченко, рассмотрев материал по обвинению гр. Мокляка Феоктиста Семёновича [...] в преступлениях, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК СССР, выразившееся в том, что он, будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду, нашёл, что нахождение его на свободе может отразиться на ходе следствия. На основании изложенного, руководствуясь ст.143, 145 и 156 УПК СССР,

Постановил:

1.Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича – содержание под стражей в Полтавской следственной тюрьме.

2.Настоящее постановление предоставит райпрокурору»
[14, арк.13].

Того ж дня райпрокурор Решетар санкціонував це рішення, й Феоктиста Семеновича було заарештовано.

07.11.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Шевченко провів допит затриманого Феоктиста Мокляка:

– Обвиняемый Мокляк, расскажите следствию ваше социальное и политическое прошлое.

– У меня было кулацкое хозяйство, земли 18 дес. собственной, арендной 11 дес., 2 пары быков, лошадей 1 пара, коров 2-3 штуки, после революции хозяйство тоже. Эксплуатировал рабочую силу, 5-6 человек. Служил в денкинской армии офицером и в старой армии

офицер. Имею заслуги – три медали и два георгиевские креста. Принимал участие в банде Бея, вместе с другими бандитами участвовал в расстрелах красногвардейцев и красных партизан. В 1931 году хозяйство было раскулачено, суждён в 1931 году к 5 годам лишения свободы за злостное уничтожение скота и расхищение социалистической собственности.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, какую вы проводили агитацию?

– Никакой я агитации не проводил против советской власти.

– Обвиняемый Мокляк, следствие располагает данными о проводимой вами контрреволюционной агитации, расскажите правдиво следствию о проводимой вами работе.

– Подтверждаю предыдущий ответ о том, что пропаганды и агитации я не проводил и поставленные мне обвинения отрицаю.

– Обвиняемый Мокляк, вы высказывали среди крестьян недовольство к советской власти и колхозному строю, говорили, что всё равно эта власть долго существовать не будет, её фашисты разобьют, во время продажи хлеба государству через кооперацию на колхозном собрании вы выступали против продажи хлеба государству, говорили, что коммунистам за бесценность хлеба продавать не нужно, неоднократно говорили, что в колхозе жизнь крестьянам проклятая, говорили, что большевики загнали крестьян в колхозы насильно и выжимают с них все соки. Скажите, вы подтверждаете это?

– Нет, я этого не подтверждаю, ибо я агитацией не занимался, а если и вёл разговоры среди крестьян, то это я не считаю агитацией [14, арк.18].

Малобудищанська сільська рада так характеризувала Феоктиста Семеновича (мову оригіналу збережено):

«Справка-Характеристика

Дана ця на гр. Мокляка Охтиста Семеновича про те, що він виходець із кулаків сам також кулак мав власної землі 18 дес. Мав 3 парі волів 3 шт. коней 2 корови молодняку 5 штук і дрібної худоби до 30 штук. Мав найману працю 6 чоловік, орендної землі мав десятин 12-15. Після революції було господарство теж саме лише земля була зрізана, залишили йому 11 десятин. В 1919 році служив добровільну в денкинській банді офіцером. Приймав участь в арестах і розстрілах червоногвардійців і червоних партизан. Виїзжав із села з карним отрядом Деникина на красноармійські отряди для знищення останнього. Мав зв'язок з бандою «Бея» В 1931 році був засуджений на 5 років за злісне знищення кінського поголів'я, та розкрадання соціалістичної власності в колгоспі. Проводив контрреволюційну пропаганду і агітацію проти державного устрою, проти здачі

державі м'ясо поставки і хлібопоставки. Говорив, що темних селян загнали в колгосп як дурних овець і заставляють їх працювати день і ніч на комуністів, а влада забирає увесь хліб, а колгоспникам видає відходи. Проводив вмісті з попами роботу серед к-ників за відкриття церкви бо ця каже влада безбожники довго існувати nebude. Не даром коли проходив перепис населення, то там потребували хто якої віри. Ця людина соціально не безпечна, про що с/р і свідчить

Голова с/р Каша

Секретар /підпис/» [14, арк.10].

Свою характеристику дало й керівництво місцевого колгоспу імені XI-річчя КНС (мову оригіналу збережено):

«Характеристика

Дана ця Гром. Мокляк Феоктиста Семеновича про те, що він куркуль в 1931 році випадково потрапив до колгоспу, за час перебування в колгоспі декілько раз виключався з колгоспу, до роботи відносився погано, підривав труд дисципліну і вів агітацію серед колгоспників направлену на підриг труддисципліни в колгоспі, також вороже ставився до всіх міроприємств радвлди. в 1932 році злісно знищував худобу, а саме зарізав коняку, розхищав соцвласність за, що судився. говорив, що в колгоспі гарного життя nebude бо насильно заставляють робить і вся праця наша йде марно бо все наше добро забирають в державу, а нам залишають одні відходи. Вів шаленну агітацію за відкриття церкви з колгоспу виключений як ворожа-небезпечна людина Виробив в цьому році сорок сім трудоднів

Голова к-пу Чупилко» [14, арк.11].

06.11.1937 року слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав Василя Пилиповича Ширая (1907 р.н.; син селянина-середняка; мешканець села Малі Будища; бригадир колгоспу імені XI-річчя КНС; упродовж 1929–1931 років служив за призовом, а в 1931–1933 роках – добровільно в Червоній армії «младий комсостав»:

– Свидетель Ширай, скажите, вы знаете гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Да, Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю как односельчанина.

– Свидетель Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович имел кулацкое хозяйство. Земли собственной имел до 15 десятин, арендной 17 десятин, 1-2 пары быков, лошадей 3-4 шт., коров по 2-3 шт., молодняка имел 15-20 шт. Эксплуатировал наёмный труд по 2-3 человека. Мокляк Феоктист Семёнович добровольно служил в деникинской армии на командных должностях, в чине офицера, и по убытии деникинских карательных отрядов под нажимом красных Мокляк ушёл также с Деникиным и возвратился в село после разгрома всех контрреволюционных армий и банд уже в 1922 году. Земля и хозяйство после революции у Мокляка было то же, что и до революции. В 1931 году суждён к трём годам лишения свободы за злостное уничтожение скота, в колхозе всё время занимался расхищением социалистического имущества.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской агитации Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Знаю Мокляка Феоктиста Семёновича как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводившего антисоветскую агитацию и пропаганду среди крестьян. Во время весенних работ, в марте 1936 года, среди колхозников Педченка Харитона, Ширая Гордея и других, говорил: «В колхозе сколько не работай, всё равно хорошей жизни не будет, власть хлеб и мясо заберут, колхозникам дадут, что останется». В 1936 году колхоз заключил договор с совхозом имени Артёма Чутовского района на рабочую силу. Мокляк на собрании высказал своё несогласие, говорил, что коммунисты загнали нас в колхозы, а теперь, что хотят, то и делают с нами, сами нас гонят на работу не только в колхозе, а и по совхозам. В мае 1937 года среди колхозников говорил: «Нас в колхозы загнали насильно, требуют с нас непосильную работу, кроме того, меняют нас на хлеб и сахар свеклосовхозу. Наверное, скоро эти правители – коммунисты – нас будут гонять, как собак». При этом разговоре присутствовали Педченко Харитон, Ширай Гордей и другие. В октябре месяце 1937 года, когда в нашем колхозе проводили собрание по вопросу продажи хлеба государству через кооперацию, Мокляк Феоктист Семёнович выступал громогласно против продажи, говорил: «Продавать хлеба за бесценок не нужно, ибо мы его заработали, мы его должны получать. А если нам нужно будет продать, то мы на рынке продадим за приличные деньги. А тем правителям если хлеба нужно, пускай себе зарабатывают». Мокляк Феоктист Семёнович совместно со священниками и верующими проводил собрания верующих, проводил подписку на открытие церкви. Весной 1937 года среди верующих говорил в апреле сего года: «Ничего, как-нибудь ещё потерпим, посмотрим, что оно дальше

будет, к чему эта безбожная власть приведёт». В производственном отношении Мокляк Феоктист Семёнович симулянт, на работу очень редко выходил, агитировал за невыход на работу, говорил: «Всё равно это не для нас, а для кого-то» [14, арк.5].

06.11.1937 року слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав Гордія Семеновича Ширая (1889 р.н.; син селянина-бідняка; мешканець хутора Хижняківка; член колгоспу імені ХІ-річчя КНС, упродовж 1919–1920 років активно допомагав партизанським загонам у ліквідації бандитизму):

– Свидетель Ширай, вы знаете гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Да, я Мокляка Феоктиста Семёновича знаю с малолетства как односельчанина.

– Свидетель Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные, с ним я не ссорился.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович имел крупное кулацкое хозяйство, земли собственной было 15 десятин и арендной по 15-20 десятин, 1-2 пары быков, лошадей 5-6, коров 3-4 штуки, эксплуатировал наёмный труд, 5-7 человек. Мокляк Феоктист Семёнович в старое время окончил юнкерскую школу прапорщиков и служил в старой армии офицером. При перемене власти во время революции, Мокляк Феоктист Семёнович в 1918–1919 годах добровольно служил в белых армиях на командных должностях в чине офицера. Во время прихода денкинской армии в село М-Будищечки Мокляк Феоктист Семёнович разъезжал по селу вместе с карательным отрядом в офицерской форме, по выявлению красных партизан.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской агитации Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Знаю, что Мокляк Феоктист Семёнович есть враждебная личность по отношению к существующему строю, проводит антисоветскую агитацию. В марте месяце 1937 года, когда в нашем колхозе проводили собрание по вопросу религии, то Мокляк Феоктист проводил агитацию среди колхозников, говорил: «Нам нужно на этом собрании постановить об открытии церкви, если же нам не будут представители района этого обещать, нужно будет собрать собрание», что и было сделано. При открытии собрания

Мокляк Феоктист Семёнович внёс предложение об открытии церкви. Когда ему в этом отказали, он и его компания стали криком срывать собрание. Во время проведения собрания по вопросу продажи хлеба государству через кооперацию в октябре сего года Мокляк Феоктист занимался разлагательной антисоветской работой среди колхозников. Говорил: «Зачем мы будем кому-то за бесценок продавать хлеб, а сами тогда будем голодны. Лучше мы хлеб, заработанный нами, заберём и продадим на базаре излишок, там нам дадут приличные деньги». Во время голосования за продаж 180 центнеров хлеба государству сам не голосовал и другим по соседству говорил: «Не поднимайте руки, а то меньше тогда получите на трудодень». Во время весеннего сева, в апреле месяце сего года, Мокляк Феоктист Семёнович говорил мне: «Вот жизнь в колхозе проклятая, сколько не работай, а как подумаешь, что делаешь не для себя, а для кого то, так и делать ничего не хочешь, и думаешь, ладно, как-нибудь, лишь бы скорей день проходил». Мокляк Феоктист Семёнович очень часто занимался мелким воровством в колхозе, за что исключался с колхоза, неоднократно этот вопрос обсуждался на собраниях колхоза. В 1931 году Мокляк Феоктист суждён к 5 годам лишения свободы за злостное уничтожение конского поголовья» [14, арк.8-9].

06.11.1937 року слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав свідка Харитона Павловича Педченка (1893 р.н.; мешканець села Малі Будища; член колгоспу імені XI-річчя КНС; місцевий активіст):

– Свидетель Педченко, скажите, вы знаете гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Да, Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю с малолетства как односельчанина.

– Свидетель Педченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию о социальном и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича.

– Мокляк Феоктист Семёнович кулак, земли имел собственной 15 десятин и арендной 19 десятин, после революции имел такой же надел земли, имел 1-2 пары быков, лошадей 2-3 штуки, коров 2-3 штуки, эксплуатировал наёмный труд, 5-7 человек. Раскулачен Мокляк Феоктист Семёнович не был, потому что имел тесную связь с чуждыми элементами с сельсовета, с которыми всегда пьянствовал. Вместе с деникинским карательным отрядом в офицерской форме

разъезжал по селу М-Будища, по вылавливанию красногвардейцев и красных партизан.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской и контрреволюционной деятельности гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводил антисоветскую агитацию, во время весеннего сева, в марте месяце 1936 года, среди колхозников проводил агитацию, говорил: «Для кого мы работаем день и ночь? Всё равно сколько не старайся, получим отходы, ибо хлеб и мясо местная власть заберёт для коммунистов». Говорил, что с колхоза нужно уходить, т.к. советская власть закабаляет в колхозах крестьян хуже, чем помещик. В октябре 1936 года, когда проводили в колхозе собрание по вопросу продажи хлеба государству через кооперацию, Мокляк Феоктист Семёнович выступил и сказал: «Хлеба продавать за бесценок коммунистам не нужно, ибо мы его заработали, мы его должны и получить. А они, если хотят хлеба, пускай поработают на земле так, как мы работаем, и будут иметь хлеб». Когда колхозники голосовали за продаж государству 200 центнеров хлеба, Мокляк не голосовал и другим по соседству предлагал не голосовать, говорил: «Не голосуйте, а то заберут весь хлеб для налогов, а мы его заработали и будем сидеть без хлеба». В 1937 году, в мае месяце, на колхозном собрании говорил: «Наши правители власти довольны, что загнали крестьян в колхозы, теперь начинают людей с колхоза менять на хлеб совхозу, скоро придёт время, что нас будут, как собак и скотину, гонять». Мокляк Феоктист Семёнович активную проводил религиозную пропаганду среди населения, говорил, что «в скорости господь бог будет рассчитывать с безбожниками, с антихристами, и тогда крестьянству только лучшая будет жизнь»; проводил собрания верующих совместно со священником, проводил подписку по селу на восстановление религиозного служения и открытия церкви в селе М-Будища, говорил всегда на колхозных собраниях: «Ничего, поживём ещё немного, тогда увидим дальше, что оно будет и к чему эта безбожная власть приведёт». Мокляк Феоктист Семёнович занимался воровством, расхищением колхозного имущества, уничтожением конского поголовья, что несколько раз обсуждалось на собраниях, два раза исключался с колхоза и в 1931 году суждён к 5 годам лишения свободы [14, арк.2-3].

06.11.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Феоктиста Мокляка й свідка Гордія Ширая, яку провів слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко:

– Свидетель Ширай, скажите следствию, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Мокляк Феоктист Семёнович, житель с.Малые Будища.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Ширай Гордей Семёнович, житель с.Малые Будища.

– Свидетель Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Ширайём Гордеем Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Ширайём Гордеем Семёновичем были нормальные.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мне известно о том, что Мокляк происходит из кулацкой семьи, сам кулак, земли имел собственной 15 десятин и арендной 19 десятин, 1-2 пары быков, лошадей 5-6 шт., коров 3-4 шт., эксплуатировал наёмный труд, 5-7 человек. Служил в белой армии Деникина в 1918–1919 годах. В 1931 году раскулачен, от высылки скрывался. В 1932 году осуждён к 5 годам лишения свободы за злостное уничтожение конского поголовья в колхозе.

– Свидетель Ширай, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской агитации и контрреволюционной деятельности Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович проводил агитацию за открытие церкви, на собраниях выступал против продажи хлеба государству, высказывал среди колхозников своё недовольство к существующему колхозному строю. Говорил: «Вот проклятая жизнь в колхозе, сколько не работай, а как подумаешь, что не для себя, а для кого-то, так и делать ничего не хочешь, и думаешь, ладно, как-нибудь, лишь бы день до вечера».

– Обвиняемый Мокляк, следствию известно о том, что вы вели антисоветскую агитацию против мероприятий партии и

правительства, срывали собрание, высказывали недовольства, требовали открытия церкви. Скажите, вы подтверждаете это?

– В отношении открытия церкви подтверждаю.

– Обвиняемый Мокляк, следствию известно о том, что вы во время продажи хлеба государству колхозом возражали на собраниях, говорили: «Мы продадим хлеб за бесценок, а сами будем голодные». Скажите, вы это говорили?

– Нет, я этого не говорил.

– Обвиняемый Мокляк, следствию известно о том, что вы среди колхозников говорили: «Вот жизнь в колхозе проклятая, сколько не работай, а как подумаешь, что делаешь не для себя, а для кого-то, то и делать ничего не хочется». Скажите, вы это говорили?

– Нет, этого я не говорил [14, арк.19-20].

07.11.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Феоктиста Мокляка й свідка Харитона Педченка, яку провів слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко:

– Свидетель Педченко, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Мокляк Феоктист Семёнович.

– Обвиняемый Мокляк Феоктист Семёнович, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Педченко Харитон Павлович.

– Свидетель Педченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Педченком Харитоном Павловичем?

– Взаимоотношения у меня с Педченком Харитоном Павловичем были нормальные.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович происходит из кулаков, сам кулак, земли собственной имел 15 десятин и арендной 19 десятин, имел 2 пары быков, лошадей 2-3 шт., коров 2-3 шт., эксплуатировал наёмный труд, 5-6 человек. После революции хозяйство было то же самое. Мокляк Феоктист Семёнович был офицер в старой армии. В 1919 году добровольно служил в деникинском карательном отряде на командных должностях. Помню, одно время вместе с карательным отрядом в офицерской форме на лошади разъезжал по селу Малых Будищах по выявлению и арестах красных партизан.

– Обвиняемый Мокляк, вы подтверждаете показания свидетеля?
– Показания свидетеля я подтверждаю, только я не кулак, а мощный середняк.

– Свидетель Педченко, расскажите, что вы знаете об антисоветской агитации и пропаганде Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводившего антисоветскую агитацию. В марте 1936 года, в присутствии Ширая Василия и других говорил: «Для кого мы работаем, день и ночь трудимся, а местная власть всё заберёт и отправит в город для коммунистов, а нам отходы дадут. Загнали нас в колхозы и теперь издеваются с нас, как хотят, хуже, чем раньше помещик». В октябре 1936 года на собрании выступал против продажи хлеба государству через кооперацию, говорил: «Что мы за бесценнок будем продавать государству, лучше на рынок продать за приличные деньги». В мае 1936 года говорил, что «советская власть начинает людей за хлеб мять, скоро, как над собаками, будут издеваться».

– Обвиняемый Мокляк, скажите, вы подтверждаете показания свидетеля?

– Показания свидетеля я не подтверждаю, так как я агитацией не занимался. Если когда что и говорил на собраниях или среди крестьян, то я это не считаю агитацией [14, арк.21-22].

09.11.1937 року відбулася очна ставка обвинуваченого Феоктиста Мокляка й свідка Василя Ширая, яку провів слідчий Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко:

– Свидетель Ширай, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Мокляк Феоктист Семёнович, житель села Малые Будища.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Ширай Василий Филиппович.

– Свидетель Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Мокляком Феоктистом Семёновичем?

– Взаимоотношения у меня с Мокляком Феоктистом Семёновичем были нормальные.

– Обвиняемый Мокляк, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Ширайём Василием Филипповичем?

– Взаимоотношения у меня с Ширайём Василием Филипповичем были нормальные.

– Свидетель *Ширай*, расскажите следствию, что вам известно о социальном и имущественном положении и политическом прошлом Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович имел крупное кулацкое хозяйство, земли собственной имел 15 десятин, арендной 17 десятин, 2 пары быков, лошадей 2 пары, коров 2-3 шт., молодняка 15 шт., эксплуатировал наёмный труд, 3 человека. После революции хозяйство имел то же. Мокляк Феоктист в 1919 году добровольно служил в денкинской армии на командных должностях. В 1931 году суждён к 5 годам лишения свободы за злостное невыполнение государственных налогов, уничтожение скота и расхищение соцсобственности.

– Обвиняемый Мокляк, вы подтверждаете показания свидетеля?

– Всё подтверждаю, за исключением того, что хозяйство я имел не кулацкое, а мощное середняцкое.

– Свидетель *Ширай*, расскажите следствию, что вам известно об антисоветской агитации и пропаганде Мокляка Феоктиста Семёновича?

– Мокляк Феоктист Семёнович является враждебной личностью по отношению к существующему строю, проводил антисоветскую агитацию. В 1936 году, весной, в марте, говорил: «Сколько в колхозе не работай, всё равно хорошей жизни не будет. Весь хлеб и мясо советская власть забирает, а нас заставляют гнуть только спины на коммунистов». Говорил, что «коммунисты загнали крестьян в колхозы, а теперь, что хотят, то с нами и делают, уже людей совхозу на хлеб меняют, наверное, скоро гонять будут, как собак». Выступал на собраниях против продажи хлеба государству, говорил, что «мы продадим государству за бесценок хлеб, а сами будем голодными». Мокляк Феоктист Семёнович занимался разлагательством в колхозе, собирал вместе со священниками верующих, проводили моления, подписку на открытие церкви.

– Обвиняемый Мокляк, расскажите следствию проводимую вами антисоветскую агитацию.

– Никакой агитации я не проводил против советской власти.

– Обвиняемый Мокляк, вы подтверждаете показания свидетеля?

– Частично подтверждаю о том, что я кое-что говорил, возможно по неосознанности, но это я не считаю агитацией [14, арк.23-24].

В обвинувальном висновку начальник Опішнянського райвідділу НКВС молодший лейтенант держбезпеки Тимченко, зокрема, зазначив:

«Арестованный в связи с этим и допрошенный Мокляк в своих показаниях отрицает предъявленные ему обвинения, однако

показаниями свидетелей Педченка, Ширая, Ширая достаточно избобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступления по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР Мокляка Феоктиста Семёновича в проведении контрреволюционной деятельности доказанными свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича предать на рассмотрение судебной Тройке при Полтавском областном Управлении НКВД по I-й категории» [14, арк.25].

Особлива трійка при УНКВС у Полтавській області на своєму засіданні 13.11.1937 року серед інших розглядала й справу Феоктиста Мокляка: «Слушали: 111. Дело №687 Опошнянского РО НКВД по обвинению: Мокляка Феоктиста Семёновича, 1899 г.р., уроженца и жителя села М-Будища Опошнянского района Полтавской области, украинца, кулака, добровольно служившего в армии Деникина в чине офицера, участника политбанды Бея. В 1931 году суждён к 5 годам тюрьмы за злостное уничтожение конского поголовья. Пролез в колхоз, где и работал до дня ареста. По ст.54-10 ч.1 УК УССР

Постановили: Мокляка Феоктиста Семёновича расстрелять. Имущество, принадлежащее лично Мокляку Ф.С., конфисковать» [14, арк.26].

19.11.1937 року вирок, винесений Феоктисту Мокляку, було виконано [14, арк.27]. Протягом багатьох років рідним нічого не було відомо про його долю.

21.12.1957 року дружина Феоктиста Мокляка – Олександра Романівна, звернулася у Військову колегію Верховного Суду СРСР з наступною заявою:

«Прошу Военную коллегию Верховного Суда СССР сообщить мне о судьбе моего мужа Мокляка Феоктиста Семёновича, 1888 г.р. (1888 г. 3 января), арестованного в октябре 1937 года и осуждённого тройкой МГБ. После ареста я о муже не имею никаких сведений. Ни на один из моих ранее посланных запросов я ответа не получала. Прошу Вас, не откажите, дайте ответ по указанному адресу» [14, арк.61].

20.01.1958 року з Військової колегії Верховного Суду СРСР було відправлено лист, у якому, зокрема, зазначалося:

«Начальнику УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл. [...]»

Копия: Для сведения гр.Мокляк А.Р. [...]

При этом направляется на Ваше распоряжение заявление, в котором запрашивается о судьбе Мокляка Феоктиста Семёновича, репрессированного УНКВД Полтавской обл. 13.11.1937 года.

О принятом решении прошу уведомить заявителя.

Гр. Мокляк Александре Романовне сообщаю, что по вопросу пересмотра дела Мокляк Феоктиста Семёновича следует обращаться в Прокуратуру Полтавской обл.» [14, арк.60].

31.01.1958 року з УКДБ в Полтавській області було зроблено запит у МВС СРСР з проханням перевірити «по центральному учёту» о «судимости» Феоктиста Мокляка і «что объявлено родственникам о его судьбе» [14, арк.63]. Звідти прийшла відповідь, що останній був засуджений трійкою УНКВС у Полтавській області 13.11.1937 року по ст.54-10 КК до вищої міри покарання і що ніяких повідомлень родичам не робили [14, арк.64].

20.02.1958 року з УКДБ в Полтавській області було направлено наступні листи:

«Начальнику 1 спецотдела МВД УССР полковнику Семёнову

Начальнику 1 спецотдела УМВД по Полтавской обл. подполковнику Кролю

Просим произвести отметки в учётных карточках формы №1 на Мокляка Феоктиста Семёновича, 1889 г.р., уроженца с.Малые Будища Опошнянского р-на Полтавской обл., осуждённого 13 ноября 1937 года Тройкой УНКВД Полтавской обл., о том, что он, находясь в ИТЛ, умер 4 августа 1940 года от склероза сердца. Архивное следственное дело №12665 в УКГБ Полтавской области.

Начальник УАО УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл.

Подполковник Молчанов» [14, арк.65].

«Начальнику Опошнянского райотделения милиции [...]

Прошу вызвать гражданку Мокляк Александру Романовну, проживающую в с.Малые Будища, и устно объявить, что Мокляк Феоктист Семёнович в 1937 году был осуждён на 10 лет ИТЛ и, находясь в заключении, умер 4 августа 1940 года от склероза сердца.

Дату объявления просим сообщить в Учётно-архивное отделение Управления КГБ при СМ УССР.

Начальник УАО УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл.

Подполковник Молчанов» [14, арк.66].

11.04.1958 року із Опішнянського райвідділу міліції в УКДБ в Полтавській області повідомили:

«На №3/1-М-7 от 21.02.1958 года Опошнянское РОМ сообщает, что гражданке Мокляк Александре Романовне с.Малые Будища объявлено, что её муж Мокляк Феоктист умер 04.08.1940 года. Дата объявления 12.03.1958 года.

Начальник Опошнянского РОМ

капитан Титаренко» [14, арк.67].

Проте, вочевидь, отримана інформація не влаштувала рідних, і 30.06.1958 року дружина Феоктиста Мокляка – Олександра Романівна, звернулася із заявою в Головне управління виправних таборів і колоній МВС СРСР:

«В октябре месяце 1937 года органами МГБ забрано, арестовано моего мужа Феоктиста Семёновича Мокляка. С тех пор я не имею никаких сведений, где он находится, и от него не было никаких известий. Прошу вас сообщить мне, если он жив, то на какой срок и за что он осуждён, и где находится. А если умер, то когда точно. Укажите точно месяц, год и число и где похоронен» [14, арк.68].

Однак, як видно з матеріалів кримінальної справи, після цього звернення Олександрі Мокляк лише ще раз повідомили про смерть чоловіка.

«Начальнику УАО УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл.

На №3/1-М-89 от 06.08.1958 года Опошнянское РОМ сообщает, что гражданке Мокляк Александре Романовне объявлено 28.07.1958 года об умершем её муже Мокляке Феоктисте Семёновиче.

Начальник Опошнянского РОМ старший лейтенант Лычко» [14, арк.69].

07.05.1970 року донька Феоктиста Мокляка – Віра Іваненко, звернулася до Полтавського обласного суду з наступною заявою:

«Прошу выслать мне справку об оправдании моего отца Мокляка Феоктиста Семёновича, осуждённого в 1937 году на 10 лет. Был он офицер и имел награды. Мать рассказывала, что всё у нас забрали петлюровцы, били её, а отца бросили в Зеньковскую тюрьму. Но в 1937 году случилось другое горе. Мать осталась с четырьмя детьми на руках. Мне тогда было 6 месяцев. Маму обкладывали налогами, а она не могла расплатиться, часто лежала в больнице.

Её упрекали: где твой муж. Натерпелись и мы от души. Но мы не знали, где папа и за что взят. Когда я училась, очень хотелось встретить отца. Не теряла на встречу надежды. Стали писать, и нам пришёл ответ, что отец умер ещё в 1940 году от остросердия. К нам приходил милиционер, рассказал, что папа оправдан, но на руки ничего не дал. Напишите, что нужно, чтобы прошёл суд без мамы, она слаба и не хочет видеть убийц папы. Она получает колхозную пенсию, хочет получать пенсию отца, если это можно.

Я жду ответа с нетерпением.

С глубоким уважением к Вам /підпис/» [14, арк.31].

18.05.1970 року, після отримання заяви Віри Іваненко, було прийнято постанову:

«Помощник прокурора Полтавской обл. по надзору за следствием в органах госбезопасности советник юстиции Волошко, рассмотрев уголовное дело по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича, истребованное по заявлению дочери осуждённого Иваненко Веры Феоктистовны,

Установил:

По постановлению Особой Тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13.11.1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР расстрелян Мокляк Феоктист Семёнович.

[...] К моменту ареста Мокляка органы следствия не располагали конкретными доказательствами о его преступной деятельности.

Виновным себя Мокляк не признал. В основу его обвинения положены неконкретные показания свидетелей Педченко Х.П., Ширая В.Ф., Ширая Г.С., допрошенных уже после ареста Мокляка.

Для проверки обоснованности ареста и осуждения Мокляка необходимо передпросить допрошенных свидетелей и конкретизировать их показания (где, когда, в присутствии кого, что конкретно высказывал Мокляк и откуда об этом известно свидетелям). Установить и допросить новых свидетелей из числа старожилов-односельчан Мокляка для получения объективной деловой и политической характеристики его личности.

Проверить данные о социально-имущественном прошлом Мокляка, службе его в армии Деникина и участии его в убийствах партизан и красногвардейцев.

Запросить Госархив и другие органы о наличии у них данных, подтверждающих службу Мокляка в деникинской армии и участии его в убийствах. Если в процессе расследования возникнет необходимость в проведении других следственных действий, провести и их.

В связи с тем, что для выполнения указанных действий нужно произвести дополнительное расследование, руководствуясь ст.399 УПК УССР,

Постановил:

Возобновить производство по делу по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича, расследование поручить следственному отделению УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл.» [14, арк.29-30].

18.05.1970 року на ім'я начальника Управління КДБ при РМ УРСР у Полтавській області генерал-майора А.А.Хорошуна було відправлено лист від заступника облпрокурора Л.Головка:

«Направляется уголовное дело по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича вместе с нашим постановлением и заявлением дочери осуждённого Иваненко Веры Феоктистовны для проверки.

После окончания проверки, дело с материалами проверки и заключением направить в прокуратуру Полтавской обл.

Заявление гражданки Иваненко Веры Феоктистовны поступило в облпрокуратуру 12.05.1970 года, поэтому прошу проверку по делу окончить с таким расчётом, чтобы заявление разрешить в установленный законом месячный срок.

Приложение: дело №12665 в одном томе на 27 листах, заявление на 2-х листах и постановление» [14, арк.28].

20.05.1970 року було прийнято постанову, у якій зазначалося: «Старший следователь следотделения УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл. капитан Шкурба, рассмотрев материалы архивного уголовного дела №12665 по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича, 1889 г.р., уроженца и жителя с.Малые Будища Зеньковского р-на Полтавской обл.,

Нашёл:

По постановлению Особой Тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13.11.1937 года на основании ст.54-10 ч.1 УК УССР Мокляк Феоктист Семёнович приговорён к высшей мере наказания – расстрелу.

Учитывая, что, согласно постановлению прокурора от 18 мая 1970 года, по делу необходимо произвести дополнительное расследование, руководствуясь ст.113 УПК УССР,

Постановил:

Архивное уголовное дело №12665 по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича принять к своему производству и приступить к дополнительному расследованию» [14, арк.34].

04.06.1970 року старший слідчий слідвдділення УКДБ в Полтавській області капітан Шкурба допитав кількох мешканців села Малі Будища, серед них – двох свідків, які давали показання в справі Феоктиста Мокляка 1937 року.

Протокол допиту Василя Пилиповича Ширая, 1907 р.н., пенсіонера, безпартійного (допит почато о 12 год. 40 хв., закінчено о 14 год. 10 хв.):

– *По существу поставленных вопросов поясняю: Мокляка Феоктиста Семёновича я знал как односельчанина, взаимоотношения между нами были нормальными. По социальному происхождению он из зажиточных крестьян, но какое точно хозяйство было у родителей Мокляка и у него самого, я не знаю. Во всяком случае, хозяйство Мокляка раскулачиванию не подвергалось. В период коллективизации он вступил в колхоз, где и работал вплоть до ареста в 1937 году. В связи с чем был арестован Мокляк Феоктист Семёнович, я сказать не могу – не знаю. Лично мне о какой-либо враждебной, антисоветской деятельности с его стороны ничего не известно. Каковы были*

взгляды и настроения Мокляка Феоктиста Семёновича, я сказать не могу, т.к. близких взаимоотношений между нами не было из-за большой разницы в возрасте. В моём присутствии, во всяком случае, он каких-либо антисоветских высказываний не допускал. Помню, что после ареста Мокляка Феоктиста Семёновича меня вызывали на допрос и проводили с ним очную ставку. На допросе я рассказал, что знаю Мокляка Феоктиста Семёновича как односельчанина, что он происходит из зажиточной семьи. Там же мне показали фотографию Мокляка Феоктиста Семёновича в форме офицера старой армии. Лично я протокол не читал, и всё ли было там записано так, как я говорил, не знаю. Очную ставку мне с Мокляком Феоктистом Семёновичем проводили всего несколько минут. Нас показали друг другу, спросили, знаем ли мы друг друга и какие между нами взаимоотношения, и на этом очная ставка закончилась.

– Вам предъявляется для ознакомления протокол допроса от 06.11.1937 года и протокол очной ставки от 09.11.1937 года, где вы показали, что Мокляк Феоктист Семёнович – выходец из кулацкой семьи, и охарактеризовали его как антисоветскую личность. Соответствуют ли эти показания действительности и подтверждаете ли вы их в настоящее время?

– С протоколом допроса от 06.11.1937 года и очной ставки от 09.11.1937 года я ознакомился и признаю, что оба эти протокола подписаны мной. Что же касается записанных в этих протоколах от моего имени показаний, в частности в отношении антисоветской деятельности Мокляка Феоктиста Семёновича, то это не соответствует действительности и подтвердить это я не могу. Я уже говорил, что Мокляк Феоктист Семёнович значительно старше меня, и поэтому, чем он занимался в молодости и каково было его поведение, не знаю. По этой же причине я не могу сказать, какое точно хозяйство он имел. В протоколе же записано подробно, что находилось в хозяйстве Мокляка. Я слышал от односельчан, что Мокляк по сравнению с другими жил более зажиточно, но относилось ли его хозяйство к кулацкому, не знаю. Во всяком случае, раскулачиванию Мокляк не подвергался и с начала коллективизации работал в колхозе. Служил ли Мокляк в деникинской армии, мне неизвестно. Помню, что мне на допросе показывали его фотокарточку, где Мокляк был снят в форме офицера старой армии, а служил ли он в армии Деникина не знаю. Привлекался ли Мокляк к уголовной ответственности в 1931 году, мне также неизвестно. С 1929 по 1933 год я находился на службе в Красной армии. Когда я возвратился домой, то Мокляк проживал в селе и работал в колхозе.

В отношении каких-либо антисоветских высказываний и разговоров со стороны Мокляка мне ничего не известно, и почему в протоколах допроса и очной ставки записано, что такие факты имели место, не знаю. В частности, я не слышал, чтобы в марте 1936 года Мокляк высказывался против колхозов и плохих условий труда и оплаты в них, чтобы он выступал против колхозов, совхозов, продажи хлеба государству. На очной же ставке, как я уже говорил, кроме того, знаем ли мы друг друга и выяснения наших взаимоотношений, больше ни о чём речи не было. Показания в таком виде, как они записаны в этих протоколах, не соответствуют действительности, и я их в настоящее время не подтверждаю. Ещё раз повторяю, что о какой-либо антисоветской деятельности Мокляка Феоктиста Семёновича мне ничего неизвестно, таких показаний я не давал, и почему так записали от моего имени, я не знаю [14, арк.35-37].

Протокол допиту Харитона Павловича Педченка, 1894 р.н., пенсіонера, безпартійного (допит почато о 14 год. 20 хв., закінчено о 15 год. 35 хв.):

– По существу поставленных вопросов поясню: Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю как односельчанина, взаимоотношения у меня с ним были нормальными. Происходит он из более меня зажиточных крестьян, но какое точно хозяйство было у родителей Мокляка Феоктиста Семёновича и у него самого, сказать не могу. Во всяком случае хозяйство его не раскулачивалось, и вплоть до своего ареста в 1937 году он проживал в селе. Охарактеризовать подробно взгляды и настроения Мокляка Феоктиста Семёновича я не могу, т.к. проживал от него далеко и близких отношений не поддерживал – знал только как односельчанина. Знаю, что в период коллективизации Мокляк Феоктист Семёнович вместе со всеми вступил в колхоз, где и работал до ареста в 1937 году. Каких-либо нареканий на него ни со стороны односельчан, ни со стороны руководства колхоза я не слышал. В связи с чем был арестован Мокляк Феоктист Семёнович в 1937 году, я не знаю. Скорее всего, как бывший офицер царской армии, т.к. в старой армии он служил в чине прапорщика или подпрапорщика. О какой-либо антисоветской, враждебной деятельности с его стороны мне ничего неизвестно. В моём присутствии разговоров антисоветского характера Мокляк Феоктист Семёнович никогда не вёл, и от других я не слышал, чтобы подаваемые факты имели место. В отношении Мокляка меня ранее не допрашивали и очной ставки с ним не проводили.

– Вам предъявляются для ознакомления (зачитываются) протоколы допроса от 08.11.1937 года и очной ставки от 07.11.1937

года, где вы показывали, что Мокляк Феоктист Семёнович является выходцем из кулаков, и охарактеризовали его как антисоветскую личность. Соответствуют ли эти показания действительности, какие конкретно факты антисоветских проявлений со стороны Мокляка Феоктиста Семёновича вам известны и кто их может подтвердить?

– С показанными записями в протоколах допроса от 08.11.1937 года и очной ставки от 07.11.1937 года, якобы от моего имени, я ознакомился, но категорически отрицаю тот факт, что меня тогда допрашивали и тем более проводили с Мокляком Феоктистом Семёновичем очную ставку. По причине слабого зрения я не могу сейчас сказать, моя ли подпись стоит на этих протоколах, но о Мокляке Феоктисте Семёновиче меня не допрашивали и очной ставки с ним не проводили. Возможно, мне могли дать что-то подписать, т.к. в то время я работал при сельсовете, но допроса как такового не было. Что касается записанных в моих протоколах от моего имени показаний, то я их также не подтверждаю как не соответствующих действительности. Являлись ли родители Мокляка Феоктиста Семёновича и он сам кулаками и какое конкретно у них было хозяйство, я не знаю. Могу сказать только одно, что Мокляк Феоктист Семёнович в период коллективизации и ранее не раскулачивался, работал вместе со всеми в колхозе. То, что Мокляк Феоктист Семёнович являлся офицером старой армии, соответствует действительности, но служил ли он в денкинской армии и занимался ли в тот период выявлением и арестом красных партизан, мне неизвестно. Об этом я не слышал и от односельчан. В колхозе Мокляк Феоктист Семёнович работал наравне со всеми и такого факта, чтобы его арестовывали в 1931 году и судили, не было. О каких-либо фактах враждебных, антисоветских высказываний со стороны Мокляка Феоктиста Семёновича, в частности направленных против колхозов, коммунистов, продажи хлеба государству или им подобным, мне ничего не известно, и от односельчан я не слышал, чтобы подобные факты имели место. Почему от моего имени так записали в протоколах допроса и очной ставки, я не знаю. Каким образом на этих протоколах оказалась моя подпись, объяснить я не могу, но в 1937 году в отношении Мокляка Феоктиста Семёновича меня не допрашивали [14, арк.38-39].

Протокол допиту Пилипа Олександровича Кирячка, 1891 р.н., пенсіонера, безпартійного (допит почато о 15 год. 45 хв., закінчено о 16 год. 50 хв.):

– По существу поставленных вопросов объясняю: Мокляка Феоктиста Семёновича я знал как односельчанина, взаимоотношения между нами были нормальными. По социальному происхождению и положению он был середняком, хотя точно какое хозяйство было у него, сказать не могу. Во всяком случае хозяйство Мокляка Феоктиста Семёновича не раскулачивалось, вместе со всеми он вступил в колхоз, где и работал вплоть до ареста в 1937 году. Знаю, что Мокляк Феоктист Семёнович служил в старой армии, но в каком чине, не скажу. В период революции и гражданской войны он против советской власти не выступал, и о том, что при Деникине Мокляк участвовал в выявлении и арестах красных партизан и активистов, я ничего не слышал. В отношении поведения и настроений Мокляка Феоктиста Семёновича я ничего плохого сказать не могу, ничего предосудительного за ним как будто не замечалось. Правда, в 1931 или 1932 году, когда Мокляк уже работал в колхозе, его вроде бы судили за колхозную лошадь или жеребёнка, но что точно тогда произошло и какова его вина, из-за давности времени не помню. Во всяком случае, после этого он продолжал работать в колхозе. В 1937 году Мокляк был арестован, и после этого в село больше не возвращался. Причина его ареста мне неизвестна. Имели ли место факты антисоветских, враждебных проявлений со стороны Мокляка Феоктиста Семёновича, я сказать не могу. Лично мне каких-либо высказываний антисоветского характера с его стороны слышать не приходилось, и от других я об этом не слышал [14, арк.40].

Протокол допиту Якіма Гавриловича Ситника, 1891 р.н., пенсіонера, безпартійного (допит почато о 17 год., закінчено о 18 год.):

– По существу поставленных вопросов поясняю: Мокляка Феоктиста Семёновича я знал как бывшего жителя нашего села, взаимоотношения между нами были нормальными. По социальному происхождению и положению Мокляк Феоктист Семёнович был середняком: имел в хозяйстве не больше 5 десятин земли и наёмным трудом не пользовался. До революции Мокляк Феоктист Семёнович служил в старой армии в чине унтер-офицера или младшего офицера, а после революции и во время гражданской войны проживал в селе и занимался сельским хозяйством. В деникинской армии Мокляк Феоктист Семёнович не служил и такого случая, чтобы он вместе с деникинцами ездил по селу и вылавливал красных партизан, не было. В период коллективизации Мокляк Феоктист Семёнович вместе со всеми вступил в колхоз, где проработал вплоть до 1937 года, т.е. до дня ареста. В отношении поведения Мокляка Феоктиста Семёновича я ничего сказать не

могу, ни в чём предосудительном он как будто замешан не был. Правда, в 1931 или 1933 годах его судили за то, что он из колхоза взял лошадь или жеребёнка, якобы для своих нужд, но это можно объяснить тяжёлым положением в то время. Во всяком случае, потом он опять работал в колхозе, но в 1937 году его арестовали. В связи с чем был арестован Мокляк в 1937 году, я не помню. О какой-либо враждебной антисоветской деятельности с его стороны мне ничего не известно и от других я не слышал, чтобы он допускал какие-либо антисоветские проявления [14, арк.41].

Протокол допиту Юхима Дмитриовича Чугуєвця, 1892 р.н., пенсіонера, безпартійного:

– По существу поставленных вопросов поясняю: Мокляка Феоктиста Семёновича я знаю как односельчанина, взаимоотношения между нами были нормальными. По социальному происхождению и положению он был середняком: имел десятины 3-4 земли, наёмным трудом не пользовался. До революции Мокляк Феоктист Семёнович служил в старой армии и был даже офицером – прапорщик или подпрапорщик. После революции он всё время проживал в селе и в каких-либо контрреволюционных армиях или бандах участия не принимал. Когда пришли денкинцы, то хотели его заставить служить в денкинской армии, но Мокляк Феоктист Семёнович отказался и остался дома. Таких случаев, чтобы Мокляк Феоктист вместе с денкинцами занимался выявлением и арестом красных партизан и активистов, не было. В 1930 году Мокляк Феоктист Семёнович вместе со всеми вступил в колхоз, где проработал вплоть до своего ареста в 1937 году. Работал он наряду со всеми, и никаких нареканий на него не было. Правда, в 1931 или 1932 году Мокляк Феоктист Семёнович был осуждён за то, что зарезал колхозного лошонка, но вскоре он возвратился и продолжал работать в колхозе. Лошонка он зарезал для того, чтобы прокормить семью, т.к. время тогда было тяжёлое. Последнее время Мокляк Феоктист Семёнович работал в колхозе счетоводом, а в 1937 году неожиданно был арестован. В связи с чем арестовали Мокляка Феоктиста Семёновича, мне неизвестно. Каких-либо проявлений враждебного, антисоветского характера я с его стороны не замечал и не слышал от других, чтобы такие факты имели место [14, арк.42].

Після перевірки справи Феоктиста Мокляка 09.06.1970 року було написано наступний висновок:

«Старший следователь следотделения УКГБ при СМ УССР по Полтавской обл. капитан Шкурба, рассмотрев материалы

архивного уголовного дела №12665 по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича [...],

Установил:

Мокляк Феоктист Семёнович 31.10.1937 года Опошнянским РО НКВД был арестован и по постановлению Особой тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13 ноября 1937 года на основании ст.54-10 ч.1 УК УССР расстрелян.

Мокляк Феоктист Семёнович обвинялся в том, что, являясь по социальному положению кулаком, в 1918–1919 годах служил добровольно в армии Деникина в чине офицера и принимал активное участие в убийствах красных партизан и красногвардейцев.

Будучи враждебно настроенным к советской власти, проводил антисоветскую агитацию, высказывал пораженческие настроения и опошлял мероприятия партии и правительства.

Это показание основывалось на неконкретных показаниях свидетелей Педченко Харитона Павловича, Ширая Василия Филипповича и Ширая Гордея Семёновича, допрошенных после ареста Мокляка Феоктиста Семёновича.

Обвиняемый Мокляк виновным себя не признал и показаний свидетелей на очных ставках о якобы проводимой им антисоветской деятельности не подтвердил.

Произведённым по указанию прокурора дополнительным расследованием установлено, что Мокляк в 1937 году был осуждён необоснованно, в связи с чем дело подлежит прекращению по ст.213 п.2 УПК УССР по следующим основаниям:

Как видно из материалов дела, к моменту ареста Мокляка органы следствия не располагали доказательствами о его преступной деятельности.

Передопрошенные свидетели Ширай Василий Филиппович, Педченко Харитон Павлович ранее данные ими показания об антисоветской деятельности Мокляка не подтвердили. Причём, свидетель Педченко Харитон Павлович заявил, что его вообще в 1937 году в отношении Мокляка не допрашивали и очной ставки с ним не проводили.

Вновь допрошенные свидетели Кирячок Филипп Александрович, Ситник Аким Гаврилович и Чугуевец Ефим Дмитриевич также показали, что о какой-либо враждебной антисоветской деятельности Мокляка им ничего не известно.

Не нашли подтверждения и данные о том, что Мокляк служил в армии Деникина и принимал участие в убийствах красных партизан и красногвардейцев.

Передопросить свидетеля Ширая Гордея Семёновича не представилось возможным, т.к. его нет в живых.

Дополнительным расследованием установлено, что Мокляк по социальному положению являлся середняком, а не кулаком, с начала коллективизации работал в местном колхозе на рядовых работах, а последнее время – счетоводом, занимаясь общественно-полезным трудом.

Как показали допрошенные свидетели, в 1931 году Мокляк привлекался к уголовной ответственности за хищение и убий колхозной лошади, однако сведений о его судимости в 1931 году в 1-м спецотделе МВД СССР и УВД Полтавской обл. не имеется.

Каких-либо данных о проведении Мокляком антисоветской агитации дополнительным расследованием не добыто.

На основании изложенного,

Полагал бы:

Уголовное дело архивный №12665 по обвинению Мокляка Феоктиста Семёновича вместе с материалами дополнительного расследования направить прокурору на рассмотрение в установленном порядке» [14, арк.50-52].

12.06.1970 року в Президію Полтавського обласного суду було направлено протест в.о. прокурора Полтавської області Ф.Дунця в справі Мокляка, де, зокрема, зазначено:

«По постановлению Особой тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13 ноября 1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР расстрелян Мокляк Феоктист Семёнович [...]

Мокляк признан виновным в том, что, являясь сыном кулака, в 1918–1919 годах служил добровольно в армии Деникина в чине офицера, принимал участие в убийствах красных партизан и красногвардейцев.

Будучи враждебно настроенным к советской власти, проводил антисоветскую агитацию.

Указанное постановление Особой тройки в отношении Мокляка Феоктиста Семёновича подлежит отмене по следующим мотивам.

К моменту ареста Мокляка органы следствия не располагали конкретными данными о его преступной деятельности.

Виновным себя Мокляк не признал. В основу его обвинения положены неконкретные и противоречивые показания свидетелей Ширая Василия Филипповича, Педченко Харитона Павловича и Ширая Гордея Семёновича, допрошенных уже после ареста Мокляка.

Передопрошенные в процессе проверки дела свидетели Ширай Василий Филиппович и Педченко Харитон Павлович не подтвердили показаний за 1937 год, как не соответствующие действительности.

Причём свидетель Педченко Харитон Павлович заявил, что его вообще в 1937 году по делу Мокляка не допрашивали и очной ставки с ним не проводили. [...]

Данных о проведении осуждённым Мокляком антисоветской агитации при проверке дела не добыто.

Санкция ст.54-10 ч.1 УК УССР не предусматривала высшей меры наказания, несмотря на это Мокляк расстрелян, что является грубейшим нарушением социалистической законности.

Руководствуясь ст.25 Положения о прокурорском надзоре в СССР, Прошу:

Постановление Особой тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13 ноября 1937 года в отношении Мокляка Феоктиста Семёновича отменить и дело производством прекратить за отсутствием состава преступления» [14, арк.53-54].

16.06.1970 року було прийнято Постанову Президії Полтавського обласного суду про реабілітацію Феоктиста Мокляка, в якій, зокрема, зазначено:

«По постановлению Особой Тройки УНКВД Полтавской обл. от 13 ноября 1937 года Мокляк Феоктист Семёнович [...] по ст.54-10 ч.1 УК УССР подвергнут расстрелу. [...]

В протесте и.о. прокурора Полтавской обл. [...] ставится вопрос об отмене указанного постановления и прекращении производства по делу за отсутствием в действиях Мокляка Феоктиста Семёновича состава преступления.

Прокурор Полтавской обл. т.Дунец Ф.А. протест поддерживает и просит удовлетворить его. [...]

Санкция ст.54-10 ч.1 УК УССР не предусматривала высшей меры наказания, однако в силу допущенных грубых нарушений социалистической законности Мокляк Феоктист Семёнович был расстрелян.

На основании изложенного и руководствуясь Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19.04.1955 года, Президиум Полтавского областного суда

Постановляет:

Протест и.о. прокурора Полтавской обл. удовлетворить. Постановление Особой Тройки УНКВД по Полтавской обл. от 13 ноября 1937 года в отношении Мокляка Феоктиста Семёновича отменить за отсутствием в его действиях состава преступления и производство по делу прекратить» [14, арк.55-56].

22.07.1970 року донька Феоктиста Мокляка – Віра Іваненко, звернулася до голови Полтавського обласного суду Потапенка з листом:

«Пишу Вам по поводу дела по обвинению моего отца Мокляка Феоктиста Семёновича, пересмотренного Президиумом Полтавского областного суда 16 июня 1970 года.

Я благодарю Вас за чуткое отношение к людям. Вы сделали для нас хорошее дело. Допросили старых 4-х свидетелей, которые продали отца на смерть, немного их пошарахали.

Мне хотелось бы знать больше о своём отце: когда он умер, от какой болезни, в каком городе, где его могила (или её совсем нет).

Если это вам неизвестно, напишите, у кого спросить. С уважением к Вам /підпис/. Жду ответа» [14, арк.81].

19.08.1970 року з УКДБ в Полтавській області старшому інспектору по ЗАГСам Полтавського облвиконкому було направлено листа:

«Просим привести регистрацию смерти гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича 1889 г.р. [...] По имеющимся данным Мокляк Феоктист Семёнович умер в местах заключения 4 августа 1940 года от склероза сердца. [...] Ранее смерть гражданина Мокляка Феоктиста Семёновича в установленном законом порядке зарегистрирована не была. В данное время смерть Мокляка Феоктиста Семёновича регистрируется в связи с возникшей необходимостью в получении родственниками установленного законом свидетельства о его смерти» [14, арк.82].

Доньці Феоктиста Мокляка було направлено такого листа:

«На ваше заявление, адресованное в Полтавский областной суд, сообщаем, что за получением свидетельства о смерти отца Мокляка Феоктиста Семёновича следует обращаться в Зеньковский районный ЗАГС Полтавской обл. О смерти отца Вашей матери объявлено в 1958 году дважды» [14, арк.83].

Проте справжня причина смерті Феоктиста Мокляка стала відома його доньці лише через 20 років, 1990 року, коли вона звернулася з листом до начальника УКДБ в Полтавській області.

«Я, жителька с.Малі Будища Зіньківського р-ну, Іваненко Віра Феоктистівна, 1937 р.н., безпартійна, обращаю до Вас с просьбой дать відповідь мені за мого батька Мокляка Феоктиста Семеновича, 1887 р.н. Мого батька забрано в 1937 році з поля в жива (по розказу мами), як би на допрос. Але більше ніхто з рідних його не бачив. Раніше мамі приходив лист, що батько реабілітован і будуть платити пенсію на 4 дітей. Я хочу знати, де загинув наш татко, в якому році і інше, що вам відоме. [...] Напишіть, будь ласка, чи буде в Москві пам'ятник жертвам сталінізму» [14, арк.85].

У довідці від 23.02.1990 року на ім'я Віри Іваненко, серед іншого, вперше повідомлялося, що Феоктист Мокляк був «приговорён к

расстрелу. Приговор приведён в исполнение 19 ноября 1937 года в г.Полтаве. По всей видимости, останки Мокляка Феоктиста Семёновича находятся в недавно обнаруженном вблизи города Полтавы урочище «Трибы» – месте массовых захоронений жертв репрессий 30–40-х годов [14, арк.86]».

Феоктист Мокляк реабілітований Полтавським обласним судом 16.06.1970 року [132, арк.382].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. **Бібліографія українського гончарства. 2006:** Національний науковий щорічник / За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2010. – Вип.8. – С.143.
2. **Книга скорботи Зіньківщини.** – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.181.
3. **Міщанин Віктор. Гончарі колишнього Опішнянського району, репресовані за віру** // Дачник. – Полтава, 2011. – №50. – Грудень. – С.12.
4. **Міщанин Віктор. Лисенки: Корній Якович, Афанасій Корнійович** // Реабілітовані історією. Полтавська область / Упорядник О.А.Білоусько. – Київ–Полтава: Оріяна, 2007. – Кн.5. – С.282.
5. **Міщанин Віктор. Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене...** – Миргород: Видавництво «Миргород», 2012. – С.41, 52, 53, 59.
6. **Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття).** – Опішне: Українське Народознавство, 2005. – С.110.
7. **Міщанин Віктор. Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках. Книга 1. Історико-краєзнавче видання.** – Полтава: Рік, 2006. – С.75, 77, 78.
8. **Реабілітовані історією. Полтавська область.** – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.382.

НКВД — УССР

ПОЛТАВСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

Зинвентаризовано в 1940 г.

ДЕЛО № 687 (центр. учета)
 _____ (по операции)

Мокляк Феоктист
Семенович

по вх 54-1011 УК УССР

УЧТЕНО в 1962 году

Перерегистрировано в 1955 г.

Дело оставлено на хранении в основном фонде следственных дел УКТБ при СМ УССР по Полтавской области.

12665

Архивный № _____

Пересмотрен _____

Мал.46. Обкладинка архівно-кримінальної справи Феоктиста Мокляка.
 Архів Управління СБУ в Полтавській області.
 Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

Д-16761

наказування органів АЗБ

УЧТЕНО в 1962 году

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № _____

по обвинению Мокляк Феоктиста
Семеновича

12-3

ДЕЛО АДМИНИСТРАЦИИ
УЧЕТНО-ОРГАНИЗАЦИОННОГО ОТДЕЛА
МВД СМ. УЧЕД. ПО ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ

Начато " " 19 г.
Окончено " " 19 г.

В _____ томах

Арх. № ~~12685~~ Том № **12177-с**

Архив _____
(наименование учетно-организационного отдела)

Сдано в архив " " 19 г.

Мал.47. Обкладинка архівно-кримінальної справи Феоктиста Мокляка.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

16

Лист № _____
к делу № _____

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО
Синотинское Р/О НКВД

1. Фамилия Мокляк

2. Имя и отчество Феоктист Семенович

3. Дата рождения: число 3 месяц Январь год 1889

4. Место рождения С.М.Будинька Синотинского
района Житомирской области

5. Местоожительство (адрес) там же

6. Профессия и специальность хисбар

7. Место службы и должность или род занятий счетовод кол-
хоза Х.Семёна КНС*
(указать вид (сведений) военного предприятия или учреждения и характер производства)

8. Паспорт проездной для паспортного
вещей, личности
(указать в каком органе выдан, номер и категорию, где выдан)

9. Социальное происхождение Отцы были кулаки
Кулацкое хозяйство
(указать род занятий и жилищно-бытовое положение)

10. Социальное положение Крестьянин-кулак
(указать род занятий и жилищно-бытовое положение арестованного)

а) до революции Крестьянин-кулак

б) после революции Крестьянин-кулак

11. Образование (общее и специальное) нищее

Мал.48. Анкета арештованого Феоктиста Мокляка (початок).

Опішне, Полтавщина. 01.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

12. Партийность (в прошлом и в настоящем) бессоюзный
в партизанский период

13. Национальность и гражданство (подданство) украинец, под-
данство СССР

14. Категория воинского учета-записа и где состоит на учете
снят по возрасту

15. Служба в белых и др. к-р армиях, участие в бандх и восстаниях против
сов. власти (когда и в качестве кого) армией, участвовал против банды "Бел"

16. Каким репрессивным подвергался при сов. власти: судимость, арест и др. (когда, каков
органом и за что) 13/1931 году судим к 5 м
тарам за злобное уничтожение
кавказского поголовья

17. Состав семьи Жена Александра Ивановича - 39
дочь Анна 17-лет, работает в арт. м. Круте
сын Иван 12-лет, учится, дочь Ульяна 7-лет,
Вера 5 м-цев, проживают в с. М-Будитца
Подпись арестованного Олекс.

1. Особые внешние приметы

2. Кем и когда арестован 31/12-34 года Оттошевский

3. Где содержится под стражей в Ново-Полтавской тюрьме

4. Особые замечания

Подпись сотрудника заполняющего анкету Л.В.В.В.В.

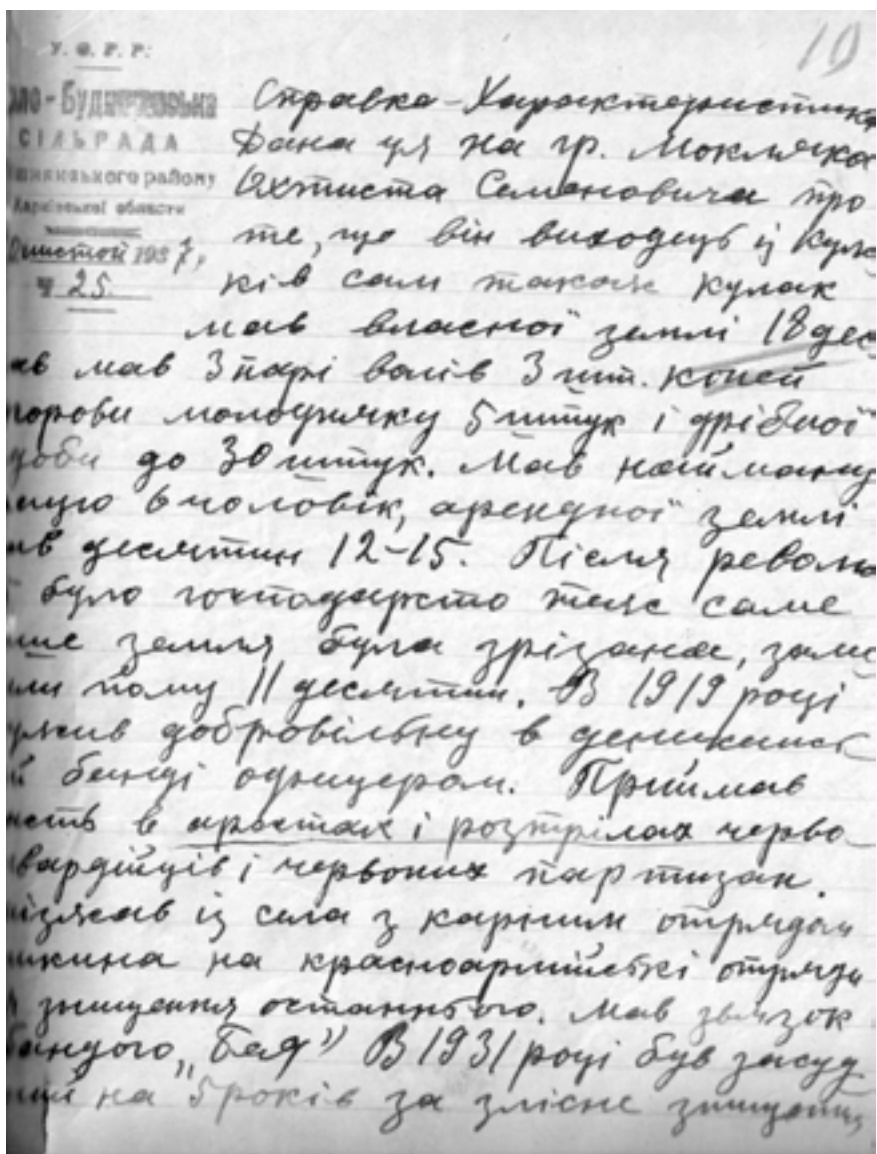
1. Ноябрь 1937 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного
и проверяется по документам.

Мал. 49. Анкета арештованого Феоктиста Мокляка (закінчення).

Опішне, Полтавщина. 01.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

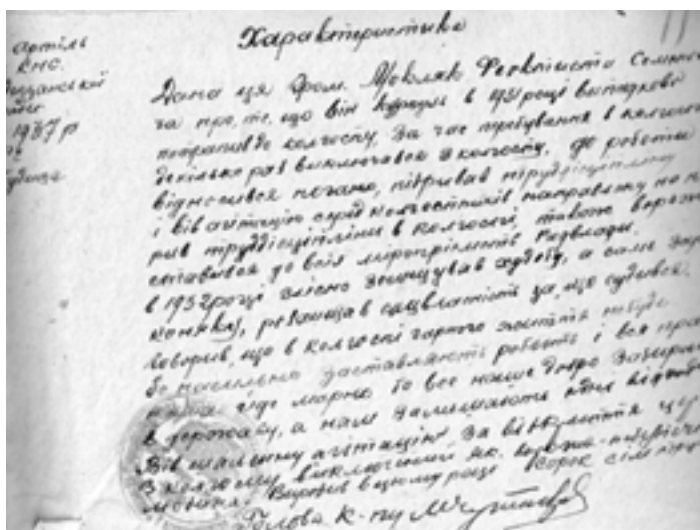
Мал.50. Довідка-характеристика на Феоктиста Мокляка з Малобудищанської сільської ради (початок). Малі Будища, Полтавщина. Листопад 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

кінського поголів'я, та розкрадан
соціалістичної власності в колгоспах.
Проводив контрреволюційну пропаганду і агітацію проти державної власності, проти здроби держави, проти початків і збудованості. Говорив, що тільки самі заклади в колгоспах дурних овець і зацікавлених їх працювати дені кіє на комуністичну владу забирає увесь зиск, а колгоспники видає відходи. Проводив військові з поїздками робити суржиків за відкриттям червоної боці камені владі безбожників до існування не буде. Не даючи колгоспам ходити перейняти населення, то тільки требами хто якої віри. Чи то на соціалістично не безпечно, про сур. і свідчить.

Голова сур. Кошич
Секретарь Витч

Мал.51. Довідка-характеристика на Феоктиста Мокляка з Малобудизанської сільської ради (закінчення). Малі Будища, Полтавщина. Листопад 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

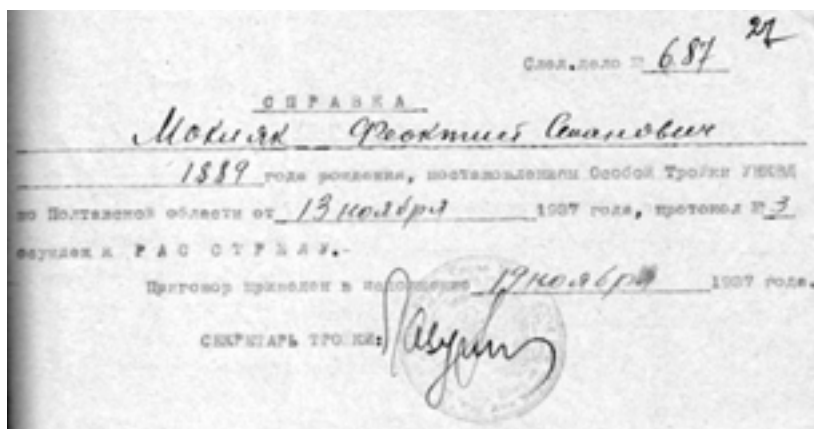
Мал.52. Характеристика на Феоктиста Мокляка із сільськогосподарської артілі імені XI-річчя КНС. Малі Будища, Полтавщина. 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.53. Виписка з протоколу засідання особливої трійки УНКВС у Полтавській області щодо Феоктиста Мокляка. Полтава. 13.11.1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №12177-с .
Репринт. Публікується вперше

Мал.54. Довідка про розстріл Феоктиста Мокляка. Полтава. 19.11.1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №12177-с.

Репринт. Публікується вперше

Мал.55. Довідка-характеристика на Феоктиста Мокляка з Малобудищанської сільської ради.

Малі Будища, Полтавщина. Травень 1970. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №12177-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.56. Феоктист Мокляк
під час перебування в російській армії.
≈ 1914–1917. Місце зйомки та автор фото
невідомі. Копія – приватна збірка
Віктора Міщанина
(Малі Будища, Полтавщина)

Мал.57. Дружина Феоктиста Мокляка –
Олександра Мокляк (Пошивайло). 1910-ті.
Місце зйомки та автор фото невідомі.
Копія – приватна збірка Віктора Міщанина
(Малі Будища, Полтавщина).
Публікується вперше

2.2.3.

ОНИЩЕНКО Лаврентій Андрійович

■ Біографічні відомості

- По-вуличному – Грицай.
- Народився 08.08 (27.07.) 1902 року в селі Малі Будища Заїченської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – Малобудищанська сільська рада Зіньківського району Полтавської області).
- Розстріляний 23.11.1937 року за постановою особливої трійки при УНКВС у Полтавській області. Місце поховання невідоме.
- Українець.
- Баптист.
- Батько – Андрій Остапович Онищенко, 1875 р.н., був теслею в Малих Будищах. Мати – Явдоха Михайлівна Онищенко, 1871 р.н.
- Дружина – Катерина Яківна, 1903 р.н.
- Діти: Надія, 1927 р.н.; Любов, 1928 р.н.; Михайло, 1930 р.н.; Віра, 1935 р.н.; Іван, 1937 р.н.
- Освіта початкова («нижча»).
- Позапартійний.
- Наприкінці 1910-х – упродовж 1920-х років був малобудищанським гончарем-кустарем. 1930 року був засуджений на 4 роки як пресвітер секти баптистів у Малих Будищах. Після відбуття покарання працював гончарем у гончарні малобудищанського колгоспу імені XI-річчя КНС. 30.10.1937 року був заарештований. 17-19.11.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до розстрілу з конфіскацією особистого майна.

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

30.10.1937 року начальник Опішнянського районного відділення НКВС молодший лейтенант держбезпеки Тимченко підписав постанову, в якій, зокрема, зазначено:

«Рассмотрев материалы по обвинению гр.Онищенко Лаврентия Андреевича [...] в преступлениях, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК УССР, выражавшихся в том, что он, будучи враждебно настроен к существующему строю, проводил активную контрреволюционную пропаганду, нашёл, что нахождение его на свободе может отразиться на ходе следствия.

На основании изложенного и руководствуясь ст.ст.143, 145 и 156 УПК УССР,

Постановил:

1. Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому Онищенко – содержание под стражей в Полтавской следственной тюрьме.

2. Настоящее постановление представить райпрокуратуру» [18, арк.12].

Того ж дня прокурор Опішнянського району Решетар підписав постанову про те, що *«арест Онищенко Лаврентия Андреевича [...] санкционировать с содержанием под стражей в Полтавской следственной тюрьме»* [18, арк.13].

30.10.1937 року співробітнику Харківського обласного управління НКВС Івану Денисенку, колишньому хижняківському гончарю, було видано ордер №197, у якому зазначалося, що йому *«поручается произвести обыск и арест гражданина Онищенко Лаврентия Андреевича, проживающего в с.М-Будища. Всем органам советской власти и гражданам УССР надлежит оказывать законное содействие предъявителю ордера при исполнении им возложенных на него поручений»* [18, арк.14].

Обшук і арешт здійснено 30.10.1937 року. У якості понятих були Іван Пилипович Остроушко – гончар, місцевий активіст, та Іван Миколайович Нагірний. Було вилучено військовий квиток Лаврентія Онищенка [18, арк.15].

Варто зауважити, що того ж дня, 30.10.1937 року, Іван Остроушко та Лаврентій Онищенко були присутні в статусі понятих під час обшуку в ще одного малобудищанського гончаря – Феоктиста Мокляка.

08.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів допит Лаврентія Андрійовича Онищенка:

– Обвиняемый Онищенко, скажите следствию ваше социальное и политическое прошлое.

– Отец имел середняцкое хозяйство, я также имел середняцкое хозяйство, земли имел 6 десятин, лошади, корову и сложный сельхозинвентарь. В 1930 году суждён к 4 годам за контрреволюционную сектантскую антисоветскую работу, срок наказания отбыл.

– Обвиняемый Онищенко, следствию известно о том, что вы занимались контрреволюционной пропагандой среди населения. В марте 1937 года говорили: «Вот скоро будет война и погонят нас на пушечное мясо», выступали против подписки на заём и вели агитацию о неподписке на облигации займа укрепления обороны страны, говорили, что «коммунисты загнали тёмных крестьян в колхозы и выжимают с них все соки до потери сознания», выступали против продажи хлеба государству, говорили, что за бесценок продавать хлеба не нужно. Скажите, вы подтверждаете перечисленные факты?

– Все факты я подтверждаю, антисоветской, сектантской работой занимался, вёл агитацию о предстоящей войне и гибели коммунизма.

– Обвиняемый Онищенко, следствию известно о том, что вы призывали колхозников потерпеть ещё немного – скоро власть переменится. Скажите, вы это говорили?

– Да, это я говорил [18, арк.18].

14.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів допит Анастасії Савівни Каші, 1900 р.н., уродженки й жительки села Малі Будища, голови місцевої сільської ради, члена КП(б)У з 1932 року:

– Свидетель Каша, скажите, вы знаете гражданина Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Онищенко Лаврентия Андреевича я знаю с малолетства как односельчанина с.Малые Будища.

– Свидетель Каша, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко Лаврентием Андреевичем были нормальные.

– Свидетель Каша, расскажите социальное и политическое прошлое Онищенко Лаврентия Андреевича.

– Онищенко Лаврентий Андреевич выходец из середняцкой семьи, сам середняк, имел хозяйство, 6 десятин земли, 1 пара лошадей, корову, после революции хозяйство имел то же. В 1927 году вступил в секту баптистов. В 1930 году был руководителем этой секты в

с.Малые Будища и был суждён в 1930 году к 4 годам лишения свободы за контрреволюционную работу.

– Свидетель Каша, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной пропаганде и агитации среди населения Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Онищенко Лаврентия Андреевича я знаю как враждебную личность, проводившего контрреволюционную пропаганду и агитацию. В марте месяце 1937 года мне лично, в присутствии колхозников Педченко, Ващенко и других говорил: «Вот в колхозах сеют хлеб, сажают огороды, но собирать не придётся, т.к. скоро будет война, заберут всех, погонят на пушечное мясо, не придётся увидеть своих детей». В мае 1937 года во время проведения подписки на заём укрепления обороны страны проводил агитацию среди крестьян, говорил: «Когда фашисты прижали со всех сторон, тогда и взялись за укрепление обороны страны, но теперь уже поздно. Всё равно фашисты разобьют советскую власть и большевиков». Онищенко при этом высмеивал руководителей партии и правительства т.т. Молотова и Ворошилова, говорил: «Они только шумиху поднимают, что Красная армия сильна, а на самом деле её фашисты разобьют, как мух». Вёл также разговоры, что хлеба в стране советов очень мало, потому что отправляют за границу, а также запасаются для войны. Призывал крестьян к терпению, говорил: «Ничего, православные, ещё немного нужно потерпеть, в скором власть переменится эта безбожная» [18, арк.5-6].

15.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів допит Харитона Павловича Педченка, 1894 р.н., уродженця й мешканця села Малі Будища, члена колгоспу імені ХІ-річчя КНС, безпартійного:

– Свидетель Педченко, скажите, вы знаете гражданина Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Да, знаю Онищенко Лаврентия Андреевича как односельчанина с малолетства.

– Свидетель Педченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко Лаврентием Андреевичем были нормальные.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Знаю Онищенко Лаврентия Андреевича как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводившего

контрреволюционную работу среди населения. В 1927 году завербован в секту баптистов Мороховцем Харитоном Трофимовичем, проживающим в с.Бухаловка Опошнянского р-на. Последние два года Онищенко Лаврентий Андреевич является пресвитером секты баптистов в с.Малых Будищах. В 1930 году был осуждён к 4 годам лишения свободы за антисоветскую пропаганду и агитацию. В 1935 году пролез в колхоз с целью разложения его снутри. В 1937 году, в марте месяце, среди колхозников говорил: «Вот смотрите, мы сейчас пахем землю, сеем хлеб, огороды садим, но собирать нам его не придётся, ибо в скором будет война с Японией, и нас погонят на пушечное мясо, нам не придётся увидеть своих детей». При этом разговоре присутствовали я – Педченко, Ващенко, Каша и другие. В мае 1937 года, когда проводили подписку на заём укрепления обороны страны, Онищенко, высмеивая руководителей советского правительства тов.Молотова и тов.Ворошилова, говорил: «Взялись за укрепление, тогда как уже прижали со всех сторон, теперь поздно уже укреплять, ибо к осени фашисты разобьют эту безбожную власть, как мух». Эти разговоры Онищенко Лаврентия Андреевича может подтвердить Ващенко Кость. Среди колхозников проводил агитацию о выходе с колхоза, говорил: «Вы смотрите, ведь до того, пока не было колхозов, правителям власти трудно удавалось взять хлеб и другие продукты, ибо крестьяне недовольны этой властью и хлеб сотнями пудов закапывали в землю. Вот коммунисты выдумали организовать колхозы, загнать тёмных крестьян в колхозы и выжимать, драть с них шкуры до тех пор, пока поумирают, а на все продукты ведут учёт ещё тогда, как только сходит, и при уборке забирают всё». Эти разговоры он ведёт всё время. В августе, во время уборки, в октябре сего года, во время продажи хлеба государству, на собрании, короткий с нами проводил разговор: «Государству нужен хлеб, а поэтому хоть мы будем отказываться, хоть проголосуем, то всё равно коммунисты заберут всё, ибо им нужно для войны. Наше дело молиться и покоряться власти, делать то, что заставляют, до потери сознания, а на пропитание что дадут, то и то ладно. Нужно потерпеть ещё немного, в скором власть должна измениться, и тогда наша жизнь улучшится». Онищенко Лаврентий Андреевич очень редко выходил на работу. Больше всего собирал у себя в доме моления и собрания баптистов. К нему часто заходили Кульбака Гавриил, Рева Зинаида, Кульбака Екатерина, Нагорная Екатерина, Мякоступ Елена и др. [18, арк.2-3].

15.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів допит Костянтина Яковича Ващенка, 1904 р.н.,

уродження й мешканця села Малі Будища, завгоспа колгоспу імені ХІ-річчя КНС:

– Свидетель Ващенко, скажите, вы знаете гражданина Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Да, знаю Онищенко Лаврентия Андреевича как односельчанина.

– Свидетель Ващенко, скажите, какие у вас взаимоотношения были с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Ващенко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Онищенко Лаврентий Андреевич происходит из середняцкой семьи, сам середняк, имел земли 6 десятин, лошади, корову, свиньи. В 1930 году суждён за контрреволюционную сектантскую работу к 4 годам лишения свободы.

– Свидетель Ващенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Онищенко Лаврентия Андреевича я знаю как враждебно настроенную личность по отношению к советской власти. Он систематически проводил контрреволюционную пропаганду. В марте 1937 года среди колхозников говорил, что «пускай сеют, посмотрим, кто убирать будет хлеб, ведь будет война – всех погонят на пушечное мясо и детей своих мы больше не увидим». Говорил, что в этой войне будет гибель советской власти, «фашисты разобьют Красную армию и фашистский строй восстановится во всём мире». Онищенко высмеивал руководителей партии и правительства, говорил, что «правители только кричат о достижениях, об укреплении Красной армии, а на самом деле это неправда. Если только фашисты охватят кольцом советскую страну и ударят со всех концов, то некуда большевикам будет и скрыться». Онищенко Лаврентий Андреевич эти разговоры вёл во время подписки на заём укрепления обороны страны в мае 1937 года. Кроме этого, я слышал, тогда он высмеивал т.т. Молотова, Ворошилова, говорил, что «поздно они взялись за укрепление обороны страны, всё равно фашисты разобьют» [18, арк.8-9].

15.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів очну ставку обвинуваченого Лаврентія Онищенка зі свідком Харитоном Педченком:

– Свидетель Педченко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Онищенко Лаврентий Андреевич, житель с.Малые Будища.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Педченко Харитон Павлович, житель с.Малые Будища.

– Свидетель Педченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко Лаврентием Андреевичем были нормальные.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Педченко Харитоном Павловичем?

– Взаимоотношения у меня с Педченко Харитоном Павловичем нормальные, с ним я не ссорился.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Знаю Онищенко как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводившего контрреволюционную пропаганду среди населения. Является пресвитером секты баптистов с 1927 года. В 1930 году осуждён к 4 годам тюрьмы за контрреволюционную пропаганду и агитацию. После отбытия наказания в 1935 году вступил, пролез в колхоз и там начал проводить антисоветскую агитацию. В марте 1937 года проводил разговоры о предстоящей войне в 1937 году. В мае месяце 1937 года выступал против подписки на заём укрепления страны, высмеивая при этом т.т. Молотова и Ворошилова, говорил: «Взялись за укрепление, только поздно уже», говорил, что «загнали бедных тёмных крестьян в колхозы да и издеваются с них».

– Обвиняемый Онищенко, вы подтверждаете показания свидетеля?

– Показания свидетеля я подтверждаю, только против Молотова и Ворошилова я ничего не говорил [18, арк.22].

16.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів додатковий допит Лаврентія Онищенка:

– Обвиняемый Онищенко, следствию известно о том, что вы являетесь пресвитером (руководителем) секты баптистов. Скажите, вы это подтверждаете?

– Да, это я подтверждаю, с 1927 года я состою в этой общине.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы проводили собрания своей общины в 1937 году, и если проводили, то где и сколько раз примерно?

– В 1937 году мы провели собрания 6-7 раз, раза два у меня, а то – у других баптистов [18, арк.19].

16.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів очну ставку обвинуваченого Лаврентія Онищенко зі свідком Анастасією Кашею:

– Свидетель Каша, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю. Это Онищенко Лаврентий Андреевич.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю. Это Каша.

– Свидетель Каша, какие у вас были взаимоотношения с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко Лаврентием Андреевичем были нормальные, с ним я не ссорилась.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Кашей?

– Взаимоотношения с Кашей у меня были нормальные. С ней я никогда не ссорился.

– Свидетель Каша, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Онищенко Лаврентий Андреевич выходец из середняцкой семьи, сам середняк, состоит в секте баптистов, осуждённый в 1930 году за контрреволюционную сектантскую работу на 4 года, наказание отбыл.

– Обвиняемый Онищенко, подтверждаете показания свидетеля?

– Показания свидетеля я подтверждаю.

– Свидетель Каша, расскажите следствию о контрреволюционной деятельности Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Онищенко Лаврентий Андреевич – враждебная личность по отношению к существующему строю. Он проводил систематически контрреволюционную антисоветскую агитацию против существующего строя, говорил, что скоро будет война и перемена власти, высмеивал руководителей партии и правительства тов. Молотова и тов. Ворошилова, говорил, что эти люди только шумиху поднимают, что Красная армия сильна, что войны мы не боимся, хоть и взялись за укрепление обороны страны, но поздно, всё равно фашисты разобьют, говорил, что хлеб забирают у крестьян и отправляют за границу и запасают для войны, которая в скором будет.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы подтверждаете показания свидетеля Каша?

– Да, показания я подтверждаю, но, что фашисты разобьют советскую власть, этого я не говорил, да и угадывать я не могу [18, арк.20-21].

16.11.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко провів очну ставку обвинуваченого Лаврентія Онищенка зі свідком Костянтином Ващенком:

– Свидетель Ващенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Онищенко Лаврентий Андреевич, житель с.Малые Будища.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Ващенко Константин Яковлевич.

– Свидетель Ващенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Онищенко Лаврентием Андреевичем?

– Взаимоотношения у меня с Онищенко Лаврентием Андреевичем были нормальные.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, какие у вас взаимоотношения с Ващенко Константином Яковлевичем?

– Взаимоотношения у меня с Ващенко Константином Яковлевичем были нормальные.

– Свидетель Ващенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Онищенко Лаврентия Андреевича?

– Знаю я Онищенко Лаврентия Андреевича как враждебную личность, он проводил антисоветскую агитацию о предстоящей войне и гибели советской власти. Говорил, что к власти в СССР придут в скором фашисты, что эта власть существовать не будет. Онищенко Лаврентий Андреевич высмеивал руководителей партии и правительства т.т. Молотова и Ворошилова.

– Обвиняемый Онищенко, скажите, вы подтверждаете показания свидетеля Ващенко Константина Яковлевича?

– Показания я подтверждаю, только на Молотова и Ворошилова я ничего не говорил [18, арк.23].

Ухарактеристиці, підписаній тогочасним головою Малобудищанської сільської ради Анастасією Кашею, зазначено (мову оригіналу збережено):

«Характеристика.

Дана на гр. Онищенка Лаврентія Андрійовича в тім, що він єсть мешканець М-Будищанської с/р народження 1902 р. виходець із середняцької сім'ї. Сам середняк. Мав 6 дес. землі, 1 пару коней 1

корову 3 шт. молодняка гарний будинок під залізним дахом дрібної різної худоби до 15 шт. Був просвітером секти бабтістів в с.Малих Будищах. За активну антирадянську сектантську роботу в 1930 році був суждьоний на 4 роки. Після відбуття кари повернувся в село. В 1935 році проліз до колгоспу, де продовжував свою сектантську кр. Роботу за що два рази виключався із колгоспу. Останній час виключений як ворожа людина» [18, арк.10].

Керівництво місцевого колгоспу так характеризувало колишнього гончаря колгоспної гончарні (мову оригіналу збережено):

«Характеристика

Дана настоящая быв. колхознику арт. XI р. КНС Онищенко Лаврентию Андреевичу в том, что будучи в колхозе куда пролез случайно с целью разложения колхоза вел сектантскую контрреволюционную пропаганду і агітацію. в 1937 г. проводил агитацию что «мы сеем хлеб и садим огороды а убирать небудем ибо будет война и погонят всех на войну которая будет проиграна; нужно потерпеть эту безбожную власть ее скоро прогонят» С колхоза исключен как чуждая антисоветская личность В 1937 г. С трудодней выработал 58.

Пред. Колхоза /підпис/» [18, арк.11].

В обвинувальному висновку за підписом начальника Опішнянського районного відділення НКВС, зокрема, зазначено:

«В Опошнянское районное НКВД поступили данные о том, что, Онищенко являясь пресвитером секты баптистов, проводил нелегально моления, занимался вербовкой новых членов в общину.

Будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду, высказывал пораженческие настроения, опошлял мероприятия партии и правительства.

Арестованный в связи с этим и допрошенный Онищенко в своих показаниях виновным себя признал в предъявленном ему обвинении, а также и показаниями свидетелей Педченко, Каши, Ващенко достаточно изобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступление Онищенко по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанным свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению по ст.54-10 ч.1 УК УССР Онищенко Лаврентия Андреевича представить на рассмотрение Судебной тройки при Полтавском облуправлении НКВД по 1-й категории» [18, арк.25].

У виписці з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Полтавській області від 17-19.11.1937 року зазначено:

«Слушали: 149. Дело №1070 Опошнянского РО НКВД по обвинению Онищенко Лаврентия Андреевича, 1902 г.р., уроженца и жителя с.М-Будыща Опошнянского района Полтавской области, украинца, из крестьян, кустарь, пресвитер секты баптистов. В 1930 г. за к-р деятельность осуждён на 4 года, до ареста работал в колхозе. По ст.54-10 ч.1 УК УССР. Постановили: Онищенко Лаврентия Андреевича расстрелять. Имущество, принадлежащее лично Онищенко, конфисковать» [18, арк.26].

Вирок було виконано 23.11.1937 року [18, арк.27].

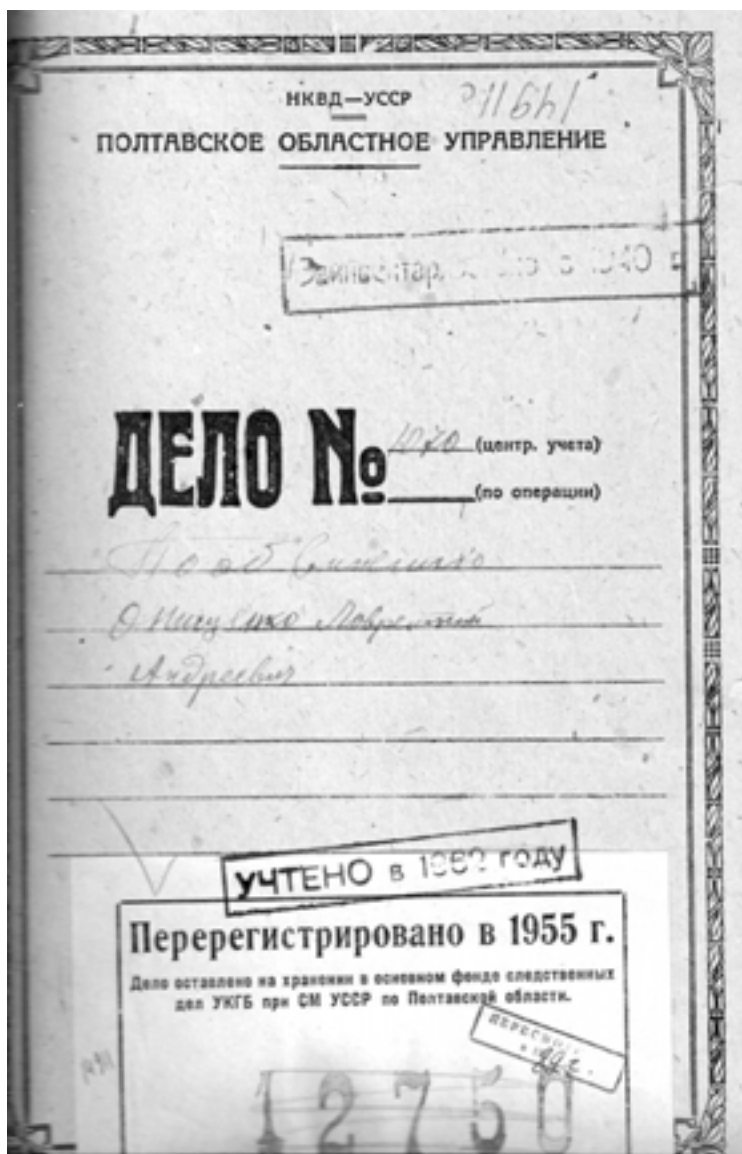
Лаврентій Онищенко реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 11.09.1989 року [132, с.487].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Книга скорботи Зіньківщини.* – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.202.
2. *Міщанин Віктор. Гончарі колишнього Опішнянського району, репресовані за віру* // Дачник. – Полтава, 2011. – №50. – Грудень. – С.12.
3. *Міщанин Віктор. Лисенки: Корній Якович, Афанасій Корнійович* // Реабілітовані історією. Полтавська область / Упорядник О.А.Білоусько. – Київ–Полтава: Оріяна, 2007. – Кн.5. – С.282.
4. *Міщанин Віктор. Малобудищанське колгоспне гончарство (1930-ті – 1950-ті роки).* – Миргород: Видавництво «Миргород», 2010. – 56 с.
5. *Міщанин Віктор. На спогад про гончаря Лаврентія Онищенка (До 100-річчя від дня народження)* // Український керамологічний журнал. – 2003. – №1. – С.158-160.
6. *Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття).* – Опішніне: Українське Народознавство, 2005. – С.110.
7. *Міщанин Віктор. Реабілітовані історією: До питання трагічної долі гончарів Полтавщини в 30-ті роки XX ст.* // Історичне краєзнавство: VIII Всеукраїнська конференція: Наукові доповіді та повідомлення. – Київ–Харків: Рідний край, 1997. – Ч.2. – С.153-154.
8. *Міщанин Віктор. Репресовані гончарі Малих Будищ* // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішніне: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.301-303, 307-309.

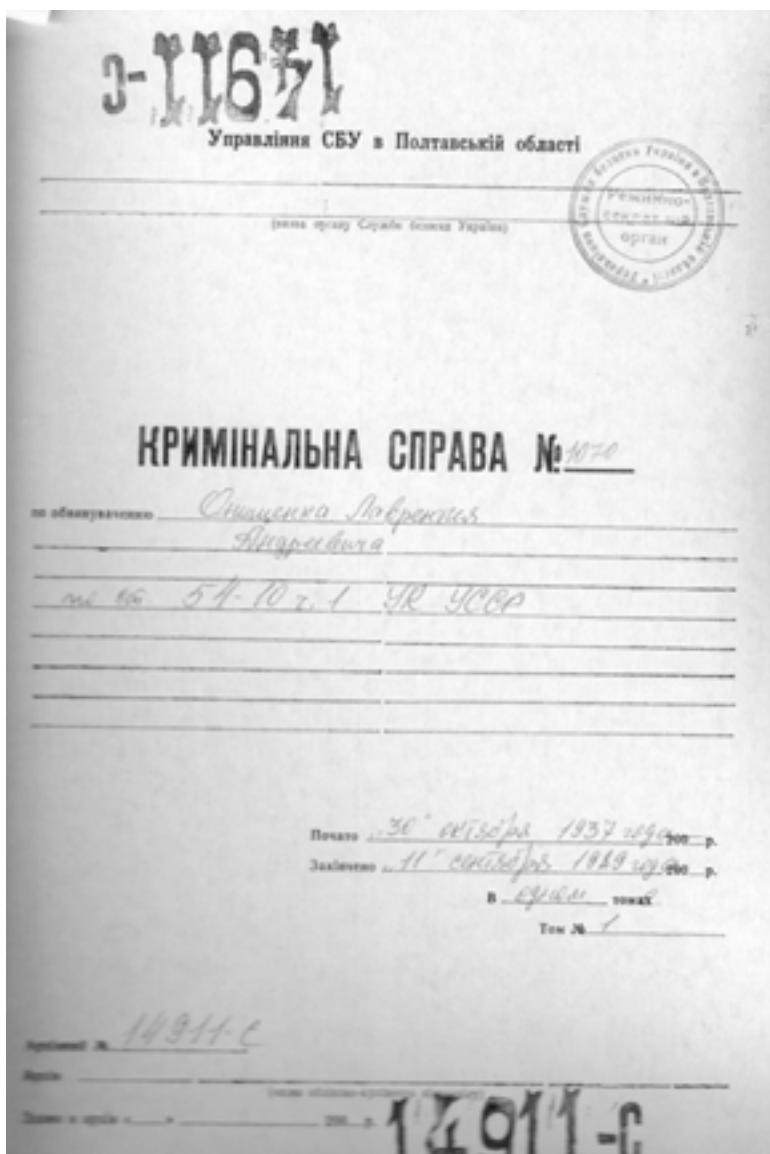
9. **Міщанин Віктор. Словник гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки: Матеріали до Національного словника «Українські гончарі».** – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн.1. – С.69, 176-178.
10. **Міщанин Віктор. Сторінки з історії гончарського роду Пічок (До 150-річчя з дня народження Павла Пічки – корифея малобудищанського гончарства) // Український керамологічний журнал.** – 2002. – №4. – С.120.
11. **Реабілітовані історією. Полтавська область.** – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.487.

Мал.58. Обкладинка архівно-кримінальної справи Лаврентія Онисенка.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт. Публікується вперше

16

Лист № _____
к делу № _____

АНКЕТА АРЕСТОВАННОГО

1. Фамилия Онищенко
2. Имя и отчество Лаврентий Андреевич
3. Дата рождения: число 6 месяц сентября год 1902
4. Место рождения село Ш-Будыча Опоншнен,
р-н Тамбовской области
5. Местоожительство (адрес) Таштас
6. Профессия и специальность Гончарь
7. Место службы и должность или род занятий Гончарем
в колхозе "Имени КФ" село Ш-Будыча
(указать без сокращений название предприятия или учреждения и характер производства)
Опоншненского р-на, Тамбовской области
8. Паспорт Не получал
(получил и указать орган выдачи, номер и категорию, где получен)
9. Социальное происхождение Кулибарт
(род занятий родителей и их профессиональное положение)
10. Социальное положение Крестьянин
(род занятий и профессиональное положение арестованного)
 - а) до революции учился в колхозной школе
 - б) после революции Кулибарт-Гончарь
11. Образование (общее и специальное) нижне

Мал.60. Анкета арештованого Лаврентія Онищенка (початок).

Опішне, Полтавщина. 02.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт

12. Партийность (в прошлом и в настоящем) Государственный

13. Национальность и гражданство (подданство) Украинцы СССР

14. Категория воинского учета-записа и где состоит на учете в Обкоминдел
Кавказского военного округа по категории 35

15. Служба в белых и др. к-р армиях, участие в бунтах и восстаниях против
сов. власти (когда и в качестве кого) Не служил

16. Какими репрессиям подвергался при сов. власти: судимость, арест и др. (когда, каким
органом и за что) судился Обкоминделом Кавказа
за то что работал сотрудником в белых армиях

17. Состав семьи жена Крайкова-Земляк дочь Работова-Ю.
дочь Люба-Я, сын Михаил-Иван, дочь Вера-Евг.
сын Иван-Игорь. Все мобилизованы во время
В-бывшей кампоз "Кавказ КМС"
(Полное наименование, из имени, фамилии, адреса и род занятий)
Подпись арестованного Онищенко.

1. Особые внешние приметы _____

2. Кем и когда арестован Обкоминделом 6/04/37 30"/5-37

3. Где содержится под стражей _____

4. Особые замечания _____

Подпись сотрудника заполнявшего анкету Крушин

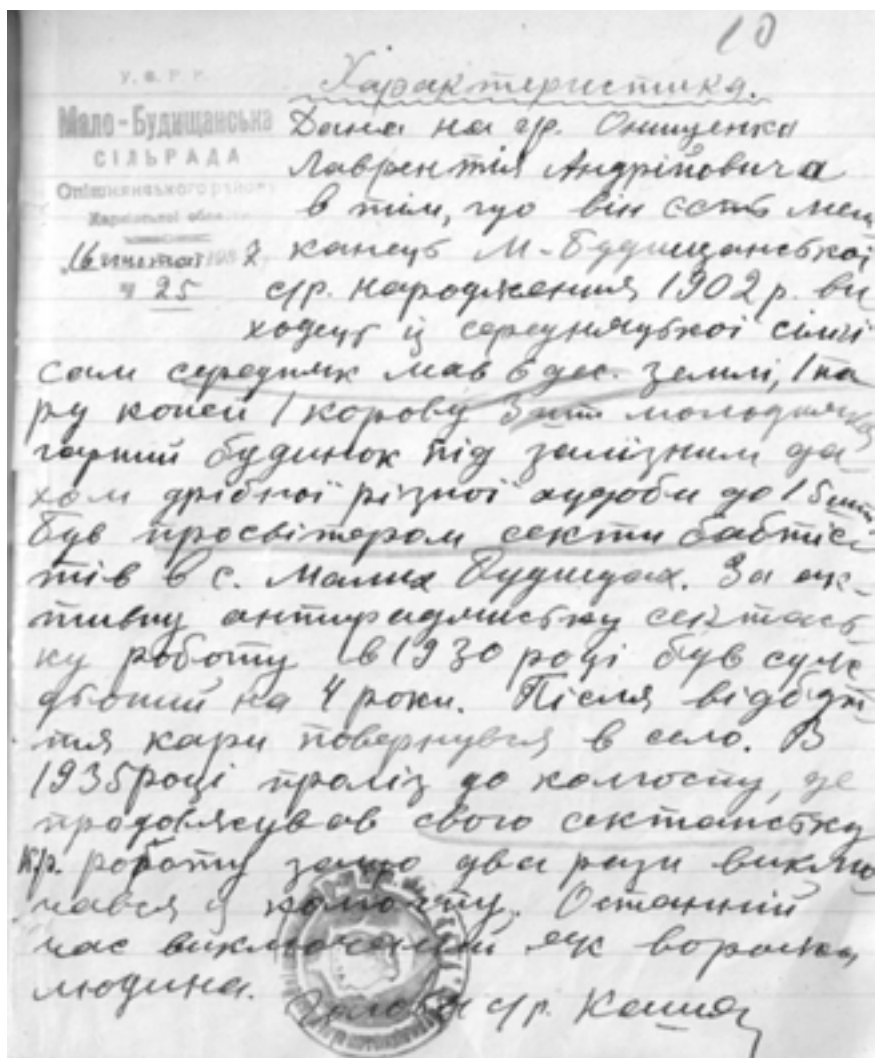
11. ноября 1937 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и проверяется по документам.

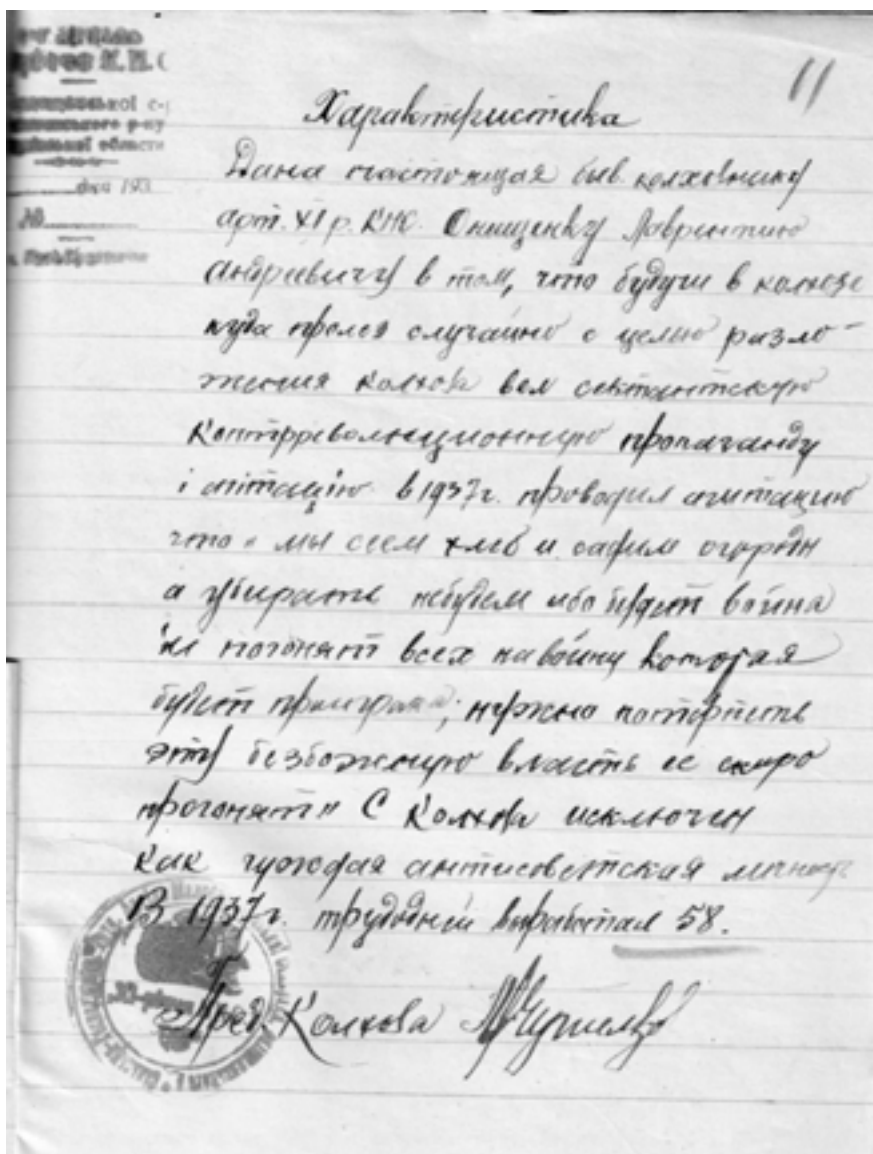
Мал.61. Анкета арештованого Лаврентія Онищенка (закінчення).

Опішне, Полтавщина. 02.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт

Мал.62. Характеристика на Лаврентія Онченка з Малобудищанської сільської ради.
Малі Будища, Полтавщина. 16.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.63. Характеристика на Лаврентія Онщенка з сільськогосподарської артілі імені XI-річчя КНС. Малі Будища, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.64. Посвідка про належність Лаврентія Онищенка до громади християн-баптистів. Полтава. 1934. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт

Мал.65. Виписка з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Полтавській області щодо Лаврентія Онищенка. Полтава. 17-19.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.66. Довідка про розстріл Лаврентія Онищенка. Полтава. 23.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №14911-с. Репринт. Публікується вперше

2.2.4.

ПІЧКА Іван Павлович

■ Біографічні відомості

- Народився 11.04. (30.03.) 1887 року в селі Малі Будища Заїченської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – Малобудищанська сільська рада Зіньківського району Полтавської області).
 - Помер 24.04.1942 року «в лазарете больничного городка Волголага НКВД (Рыбинский район Ярославской области) от пеллагры» [118, арк.8]. Похований у Рибінському районі Ярославської області (Російська Федерація).
 - Українець.
 - Православний.
- Батько – Павло Іванович Пічка – народився 1852 року в с. Малі Будища. Один із найвідоміших і найзаможніших гончарів кінця XIX – початку XX століття колишнього Зіньківського повіту. Виотовляв різноманітний полив'яний і теракотовий посуд, «мальовку». Мав 25 десятин землі. У нього постійно працювали 5 і більше найманих гончарів. Упродовж 1880-х – 1910-х років був церковним старостою місцевої Різдво-Богородичної церкви. Гончарювали також два інших сини Павла Пічки: Яків – у Хижняківці, а Мефодій – у Малих Будищах.
 - Дружина – Марія Іванівна Пічка (Таран) народилася 1892 року в Малих Будищах.
 - Діти: Єфросинія, 1913 р.н.; Степан, 1917 р.н.; Софія, 1920 р.н.;
 - Освіта початкова (2 роки сільської школи).
 - Позапартійний.
 - До 1912 року жив і гончарював разом із батьком. Після одруження став жити й господарювати окремо. Був учасником Першої світової війни. У нього працювали наймані гончарі. 1931 року вступив до місцевого колгоспу імені XI-річчя КНС. 1933 року його господарство за невиконання плану сплати податків було розпродане. У колгоспі працював бригадиром, а згодом – пильщиком дерева. 22.08.1937 року був заарештований. 19.10.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС у Харківській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Ярославській області.

■ Іван Павлович Пічка (фрагмент фото). 1914–1917. Автор фото та місце зйомки невідомі. Фотокопія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, інв.№623

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Іван Павлович Пічка був арештований 22.08.1937 року. Цьому передувала відповідна постанова за підписом начальника Опішнянського райвідділу НКВС:

«Я, начальник райотделения НКВД младший лейтенант госбезопасности Тимченко, рассмотрев материалы по обвинению гр.Пички Ивана Павловича, 1887 г.р., уроженец с.М-Будищечка Опішнянского р-на, женат, низшее образование, беспартийный, по социоложению кулак, в преступлениях, предусмотренных ст.54-10, ч.1 УК УССР, выразившихся в том, что он, будучи враждебно настроен к советскому строю, ведёт активную контрреволюционную пропаганду, нашёл, что нахождение его на свободе отразится на ходе следствия.

На основании изложенного и руководствуясь ст.ст. 143, 145 и 156 УПК УССР,

Постановил:

1. Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому содержание под стражей в Полтавской следственной тюрьме.

2. Настоящее постановление представить опішнянскому райпрокурору.

Утверждаю: Начальник межрайонергруппы капитан госбезопасности Вепринский.

Арест санкционирую: райпрокурор Решетарь» [21, арк.13].

23.08.1937 року помічник оперуповноваженого Опішнянського райвідділу НКВС Ворона провів допит Івана Павловича Пічки:

– Обвиняемый Пичка, скажите следствию, когда и за что вы были исключены из колхоза?

– В колхоз я первый раз вступил в 1931 году, откуда я дважды был изгнан как кулак: первый раз в 1933 году, а второй раз в 1934 году.

– Обвиняемый Пичка, расскажите следствию, каким репрессиям вы подвергались?

– В 1933 году мне был доведён налог в экспортном порядке. За невыполнение этого налога имущество моё распродано. Другим репрессиям я не подвергался.

– Обвиняемый Пичка, расскажите следствию, какую вы вели контрреволюционную работу?

– Никакой антисоветской работы я не вёл.

– Вы лжёте, следствию известно, что вы среди жителей с.Малых Будищ вели антисоветскую пропаганду. Вы подтверждаете это?

- Никакой антисоветской пропаганды я не вёл.
- Обвиняемый Пичка, расскажите следствию, кого вы знаете из кулаков, проживающих в с.Малых Будищах и ближайших сёлах?
- В с.Малых Будищах проживают кулаки: Мокляк Василий Денисович, Лысенко Корней Яковлевич, Лысенко Устина. Указанные кулаки облагались в экспортном порядке, и имущество их распродано.
- Скажите, вы были связаны с кулаками Мокляк, Лысенко?
- Никакой связи с указанными кулаками я не имел [21, арк.14].

У довідці від 23.08.1937 року, виданій Малобудищанською сільською радою, за підписом голови Анастасії Каші, зазначено (мову оригіналу збережено):

«Справка-Характеристика.

Дана ця на гр. Пічку Івана Павловича про те, що батько його до рев. Мав 25 дес землі мав 2 шт. коней, 2 корови, вівці, свині і т.д. мав своє гончарне виробництво, де мав найману працю по 5-6 чол. і більше. Син Іван Павлович Пічка, мав до рев. 7 дес. 770 кв.с. землі мав коня 1 корову 1 вівці свині і т.д. до 30 штук мав також найману працю, гончарне виробництво, одкладався в експортному порядку налогом за що був проданий в 1933 році, потім в 1935 році вступив у колгосп ХІ річчя КНС а потім Пічку Івана Павлов викидали із колгоспу і він сам в 1936 році, працював у колгоспі він і вся сім'я, але з насмішкою Працюючи у к-пі занімався агітацією проти к-пу, проти Радвллади. Увесь час Пічка компроментіровав к-п, сміявся із спільного харчування, був проти комбайна, тракторів і т.д. с/р дає своє заключення, що ця людина не наша не Радянська що і свідчить.

Голова с/р /підпис/» [21, арк.8].

Керівництво колгоспу імені ХІ-річчя КНС у вересні 1937 року так характеризувало Івана Пічку (мову оригіналу збережено):

«Справка дана ця члену арт. ім. «ХІ річчя КНС» Пічка Іван Павл. про те, що такий був розкуркулений, після того був прийнятий до колгоспу, за весь час будучи членом колгоспу до роботи відносився погано, крім того агітував серед колгоспників а саме, в часи уборочної кампанії 1937 року в бригаді приготівлялося сп. харчування де було видано м'ясо то такий одержавши м'яса говорив своїй дружині що мов наша кішка колись більшими кусками їла чим дають зараз колгоспникам, та нічого не зробиш крім цього, говорив, що ми тільки заробляємо трудовні, а хліб купуємо на ринку і вся його робота повела в колгоспі трудову дисципліну в колгоспі до розвалу

Голова к/п /підпис/

Рахівник /підпис/ І.Зубенко» [21, арк.9].

12.09.1937 року помічник оперуповноваженого Опішнянського районного відділення НКВС Ворона допитав свідка Анастасію Савівну Кашу, 1900 р.н., уродженку й жительку села Малі Будища, голову місцевої сільської ради, члена КП(б)У:

– Свидетель Каша, вы знаете гражданина Пичку Ивана Павловича?

– Гражданина Пичку Ивана Павловича я знаю давно, уже лет около 20, как односельчанина.

– Свидетель Каша, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Пичкой?

– Взаимоотношения с гражданином Пичкой у меня были нормальные. С ним я никогда не ссорилась.

– Свидетель Каша, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Пички Ивана Павловича?

– Пичку Ивана Павловича я знала как кулака с.Малые Будища. Отец Пички также был крупным кулаком, имел до 30 десятин земли, лошадей 2-3 штуки и другой скот. Кроме этого, имел кустарное гончарное производство, где эксплуатировал 5-8 батраков. Сам Пичка имел до 8 десятин земли, гончарное производство, скот, сельскохозяйственный инвентарь, облагался в экспортном порядке. За злостную невыплату налогов хозяйство его было распродано в 1933 году. В 1922–1923 годах Пичка Иван был тесно связан с политбандой Белоухи, совершившей ряд убийств активистов села и терроризировавшей последних. Отдельных участников политбанды Пичка перепрятывал в своём хозяйстве.

– Свидетель Каша, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Пички Ивана Павловича?

– Пичку Ивана Павловича я знаю как человека, враждебно относящегося к существующему строю и ведущего антисоветскую пропаганду, а также проводящего разложеническую работу среди колхозников, направленную на выход последних из колхоза. В период коллективизации Пичка открыто доказывал крестьянам нецелесообразность вступления в колхоз, заявляя, что когда вы пойдёте в колхоз, то там с голода пропадёте, в колхозе всё равно порядка не будет, помощи там не получишь, а если сами будете работать в своём хозяйстве, то будете всё иметь. Об этом Пичка говорил колхознице Рыбке Варваре, Онищенко и другим. Сам Пичка до 1933 года упорно не хотел вступать в колхоз, а когда уже был принят в колхоз, то в скором времени его раз обложили как кулака и дезорганизатора и изгнали из колхоза. В 1935 году он снова вступил в колхоз, где к работе относился плохо – по-кулацки, поздно выходил на работу... Во время уборочной кампании для рабочих

в поле изготавлялась вполне доброкачественная пища, по всей вероятности, желая вызвать недовольство у колхозников на якобы плохое питание, говорил последним, что «раньше хороший хозяин лучшей пищей кормил рабочих, чем теперь кормят в колхозе». [...] по заявлению Пички: «Ранее лучше кормили собак, чем теперь в колхозе кормят колхозников». Добавляю, что Пичка Иван как до революции, так и после её имел до 5 человек постоянных рабочих, которых он эксплуатировал в гончарном производстве [21, арк.1-3].

12.09.1937 року начальник Зіньківського районного відділення НКВС, молодший лейтенант держбезпеки Тимченко провів допит Костянтина Яковича Ващенка, 1904 р.н., уродженця й жителя села Малі Будища, завгоспа колгоспу імені ХІ-річчя КНС, безпартійного:

– Скажите, свидетель Ващенко, вы знаете гражданина Пичку Ивана Павловича, если да, то в каких взаимоотношениях с ним находились?

– Я гражданина Пичку Ивана Павловича знаю, с ним нахожусь в нормальных взаимоотношениях, не ссорился.

– Скажите социально-имущественное положение Пички до и после революции.

– До революции Пичка Иван Павлович совместно с отцом имели земли 30 десятин, кроме того, имел гончарное производство, где применял и наёмную рабочую силу. Хозяйство было кулацкое. После революции Пичка имел земли 12 га, лошадей 2, коров 2 и сельхозинвентарь, в хозяйстве применял наёмный рабочий труд. В 1931 году хозяйство Пички было раскулачено.

– Расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Пички Ивана Павловича?

– Пичка Иван Павлович, антисоветски настроенная личность, пролез в колхоз имени ХІ-летия КНС, где проводил разлагательную работу среди колхозников. В этом году во время уборки хлеба в поле, в обеденный перерыв, Пичка высмеивал общественное питание, говорил, что в старое царское время лучше кормили собак, чем сейчас едят люди в колхозах, при этом вынул из тарелки кусок мяса и, показывая его колхозникам, демонстративно сказал: «Это раньше столько давали кошкам, а теперь людям». В то время как мясо было свежее, весьма хорошее и потребное количество. Кроме этого, Пичка систематически среди колхозников говорил, что мы в колхозе зарабатываем трудодни, а хлеб покупаем, и что в колхозах сколько не работай, то обеспечен не будешь, потому что всё у них власть забирает [21, арк.4-5].

12.09.1937 року участковий інспектор Опішнянського районного відділення НКВС (прізвище не зазначено) провів допит свідка Харитона Павловича Педченка, 1893 р.н., уродженця й жителя села Малі Будища, члена колгоспу імені XI-річчя КНС, безпартійного:

– Свидетель Педченко, вы знаете гражданина Пичку Ивана Павловича?

– Гражданина Пичку Ивана Павловича я знаю давно, уже лет 30, как односельчанина.

– Свидетель Педченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Пичкой?

– Взаимоотношения с гражданином Пичкой у меня были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно о социальном происхождении в прошлом Пички Ивана Павловича?

– Пичку Ивана Павловича я знаю как кулака с.Малых Будищ, отец его имел до 30 десятин земли, лошадей 2-3 шт. и другой скот, кроме того, имел кустарное гончарство, где эксплуатировал 5-8 батраков. Сам Пичка имел до 8 десятин земли, кирпичный завод, скот, инвентарь, облагался в экспертном порядке. За злостное уклонение от выплаты налогов, хозяйство последнего продано в 1933 году. Участвовал в бандгруппировке политбандита Белюха, с каковым совершил ряд убийств активистов села и вообще терроризировал население с.Малых Будищ.

– Свидетель Педченко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Пички Ивана Павловича?

– Пичку Ивана Павловича я знаю как враждебно настроенного к существующему строю и ведущего антисоветскую пропаганду. Как, например, во время коллективизации доказывал крестьянам о нецелесообразном вступлении в колхоз. Заявлял, что кто пойдёт в колхозы, всё равно пропадёт с голоду, ибо работы вашей ценить не будут, и никакой пользы вы не получите, а лучше работать единоличником в своём хозяйстве. После его репрессирования Пичка вступил в колхоз, но активности не было и последнего изгнали с колхоза в 1935 году как кулака. Но в скором времени снова был принят на работу в колхоз и обратно стал заниматься пропагандой. Когда в поле бригада получала доброкачественный корм, то Пичка высказывал: «Такой пищей раньше не кормили», вызывая этим недовольство колхозников [21, арк.6-7].

В обвинувальному висновку начальник Опішнянського райвідділу НКВС Тимченко, зокрема, зазначив:

«Арестованный в связи с этим и допрошенный Пичка Иван Павлович в своих показаниях отрицает предъявленное ему обвинение, однако показаниями свидетелей Каши, Ващенко, Педченко изобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступление Пички Ивана Павловича по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанным свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению Пички Ивана Павловича по ст.54-10 ч.1 УК УССР представить на рассмотрение Судебной тройки при Харьковском облуправлении НКВД по II категории» [21, арк.17].

Справу Івана Пічки 19.10.1937 року розглянула особлива трійка при УНКВС у Харківській області:

«Слушали: 275. Дело №4664 Опошнянского РО НКВД по обвинению: Пички Ивана Павловича, 1887 г.р., урож. с.М-Будыщи Опошнянского р-на Полтавской области, украинца, кулака, раскулаченного, до ареста работавшего в колхозе по ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Постановили: Пичку Ивана Павловича заключить в лагерь на десять лет, считая срок с 22 августа 1937 г.» [21, арк.26].

05.03.1940 року дружина Івана Пічки, Марія Іванівна, звернулася зі скаргою до прокурора СРСР Панкратьєва (мову оригіналу збережено):

«Моего мужа Пичку Ивана Павловича в августе месяце 1937 года органами НКВД Опошнянского района бывшей Харьковской области арестовали. После того вели следствие около месяца (21 день), а потом дело на него было передано в Тройку при областном НКВД по Харьковской области, которая заочно осудила мужа к 10 годам Исправительно-Трудовых лагерей отдалённых лагерей местностей СССР.

Я считаю, что это осуждение произошло по недоразумению и недобросовестному отношению в то время следственных органов Районного НКВД, которое совершенно не разобравшись в поданном на мужа клеветническом материале и на этой клевете и личных счётах с мужем подавших этот материал построили обвинение для мужа которое нельзя даже было показать в судебные органы потому, что там бы всплыла вся гнусность клеветы от которой так жестоко и незаслуженно пострадал мой муж, а также с ним и его семья.

Ни я ни мой муж совершенно не знаем за что его осудили но из писем мужа которые он присылает из ссылки я вижу что все дело на него основано на том что мой муж как будто кулак. Это совершенно неправильно. Тройку введено в заблуждение людьми которые были в недружеских отношениях с моим мужем. Отец моего мужа до прихода

Советской власти действительно имел 25 десятин земли при чём имел четырёх сыновей-наследников. В 1912 году я вышла за него замуж и сразу же и отделились. Его отец отделил нам пахотной и садебной земли всего 5 десятин. На одной десятине мы построили себе хату и вдвоем с мужем посадили хороший сад. Имели в то время хату, сарай и клуня из построек и лошадей, корову. Для обработки своей земли мы никогда никого не нанимали, а все пахали вдвоем с мужем. Так мы жили когда пришла и Советская Власть. Все постановления Советской Власти мы всегда выполняли и никогда ничем не мешали Советскому строительству, а наоборот всячески старались помогать молодой Советской Власти. Во время организации колхозов на селе, мой муж один из первых вступил членом колхоза и агитировал других таких же бедняков ступать в члены колхоза. Много было упрёков со стороны заможных крестьян но мы на это не обращали внимания. В колхозе работала вся семья. Муж был бригадиром-полеводом, а мы работали на общих работах. Так шло хорошо до 1934 года. За это время подросток сад насажден нами и некоторым крестьянам стало завидно на нашу счастливую жизнь. На нас начали накладывать большие податки (налоги) до 4-х тысяч. Таких сумм выплотить мы не смогли и таким образом все хозяйство наше продали с торгов, а также исключили из членов колхоза та позбавили избирательных прав. Но так как через месяц нам возвратили избирательное право и приняли снова в члены колхоза. До сих пор мы и есть членами колхоза. Муж всё время хорошо работал в колхозе за что был премирован правлением колхоза. Но отдельные люди, которые считали себя активистами и хотели сделать себе хорошую карьеру не считались с тем что муж хорошо работал и дали клеветнические показания на мужа в НКВД.

Районное НКВД не разобралось по существу дела и по этим ложным материалам заочно осудило к 10 годам. Мой муж никогда ещё в жизни не был суждён. Мы зажили настоящей счастливой жизнью только при Советской Власти.

Мы имели 3-х детей из которых одна вышла замуж, а двое живут и сейчас при мне и работают так как и я в колхозе. Сын имеет 360 трудодней и работает добросовестно каждый день за что правление колхоза его, как ударника премировали.

В настоящий момент живем хорошо зажиточной колхозной жизнью, но обидно все же нести незаслуженное наказание и иметь ятно врагов народа.

Тов. Прокурор! Обращаюсь к Вам с большой просьбой помогите мне и Советскому суду найти правду и освободить моего мужа от незаслуженного наказания.

Если можно то направьте дело на пересмотр и в крайнем случае на пересмотр гласного, открытого суда о котором гласит Советская Сталинская Конституция, что бы муж мог оправдаться и дать своих свидетелей которые покажут кто он есть в действительности.

Я не знаю куда подавать заявление; если не к Вам подавать то не откажите и подайте этое заявление куда надо.

Если можно то пожалуйста дайте мне письменной ответ на мое заявление.

Мой муж сейчас находится по такому адресу: Город Рыбинск Ярославской области 7-е почтово отделение п/я №209/11 Пичка Иван Павлович.

5/ III 1940 года.

Добавляю: Ни один из братьев мужа, а также и его отец не был раскулачен, и работают братья до сего времени в колхозе» [21, арк.18-21].

24.09.1940 року прокурор Опішнянського району Федяєв провів допит Михайла Лукича Чуприни, 1888 р.н., уродженця й жителя села Малі Будища, члена колгоспу імені XI-річчя КНС, безпартійного:

– Гражданина Пичку Івана Павловича я знаю як односельчанина. До 1912 года он жил вместе со своим отцом, земли было 20 га. Из сельскохозяйственного инвентаря была сеялка, плуг, борона. Кроме этого, имел гончарное производство, вырабатывал горшки (посуду), где и имел наёмную рабочую силу по 2-3 человека. В 1912 году Пичка Иван Павлович отделился от своего отца и имел 5-6 га земли, лошадей и корову. В 1930 году вступил в колхоз, в 1933 году было его хозяйство продано за невыполнение государственных заданий. Контрреволюционной деятельностью не занимался [21, арк.24].

Малобудищанська сільська рада 23.09.1940 року дала наступну характеристику на Івана Пічку (мову оригіналу збережено):

«Характерістіка

Дана ця Мало-Будищанською с-радою на Пічку Івана Павловича в тому, що він виходець із куркульської сім'ї, що було у них землі до революції 25 га землі і гончарне проізвище де вживалась наймана праця Сам Пічка Іван Павлович розпроданий в 1933 році за не сплату державних завдань, позбавлявся виборчих прав як куркульській син сам він із'ятий органами НКВД в 1937 році, сім'я його тепер працює в колгоспі, до революції він мав 7 га землі, помічалися з ним протирадянські виступи на роботі у колгоспі це де хто підказує. Син його Пічка Степан Іванович заарештований на службі який користувався острочками при прізвиську був відсіяний через батьків

Що й свідчить

Голова с/р /підпис/ Барабаш

Секретар с/р /підпис/ Кирячок» [21, арк.23].

За результатами перевірки було прийнято постанову за підписом помічника облпрокурора Сметани:

«Пом. облпрокурора по спецделам Полтавской обл., рассмотрев в порядке надзора уголовное дело №4664 по обвинению Пички Ивана Павловича по ст.54-10 ч.1 УК УССР, его жалобу и дополнительный материал проверки райпрокуратуры,

Нашёл:

РО НКВД Опошнянского р-на Полтавской обл. 22.08.1937 года Пичка Иван Павлович был арестован и привлечён к уголовной ответственности по ст.54-10 ч.1 УК УССР, 19.10.1937 года Особой тройкой УНКВД по Харьковской обл. осуждён к 10-ти годам заключения в ИТЛ.

Жена осуждённого Пичка Мария Ивановна подала жалобу на имя Прокурора Союза ССР, в которой указывает, что её муж как будто осуждён неверно и что он не кулак по происхождению.

Дополнительной проверкой райпрокурором м.Опошны установлено, что Пичка Иван Павлович лишился избирательных прав, эксплуатировал наёмный труд, раскулачивался в 1933 году, что подтвердила характеристика Малобудицанского сельсовета Опошнянского р-на от 23.09.1940 года №25.

Таким образом, социальная опасность его очевидна. Исходя из вышеизложенного и руководствуясь ст.360 УПК УССР,

Постановил:

Жалобу жены осуждённого Пички – Пичкиной Марии Ивановны, оставить без удовлетворения, о чём сообщить ей.

Надзорное производство по делу Пички Ивана Павловича прекратить. Следдело направить в 1-й спецотдел Полтавского облуправления НКВД – для хранения в архиве» [21, арк.25].

Іван Павлович Пічка реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 12.02.1990 року [132, с.594].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. **Бібліографія українського гончарства. 2006:** Національний науковий щорічник / За редакцією доктора історичних наук Олеса Пошивайла. – Опішне: Українське Народознавство, 2010. – Вип.8. – С.55, 143.
2. **Книга скорботи Зінківщини.** – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.222.

3. **Міщанин Віктор. Лисенки: Корній Якович, Афанасій Корнійович // Реабілітовані історією. Полтавська область / Упорядник О.А.Білоусько. – Київ–Полтава: Оріяна, 2007. – Кн.5. – С.282.**
4. **Міщанин Віктор. Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене... – Миргород: Видавництво «Миргород», 2012. – С.49.**
5. **Міщанин Віктор. Північна група малих осередків гончарства Опішненського гончарного району (друга половина XIX – XX століття). – Опішне: Українське Народознавство, 2005. – С.110, 163, 165, 212.**
6. **Міщанин Віктор. Реабілітовані історією: До питання трагічної долі гончарів Полтавщини в 30-ті роки XX ст. // Історичне краєзнавство: VIII Всеукраїнська наукова конференція: Наукові доповіді та повідомлення. – Київ–Харків: Рідний край, 1997. – Ч.2. – С.153-154.**
7. **Міщанин Віктор. Репресовані гончарі Малих Будищ // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1995. – Опішне: Українське Народознавство, 1996. – Кн.3. – С.301-307.**
8. **Міщанин Віктор. Сторінки з історії гончарського роду Пічок (До 150-річчя з дня народження Павла Пічки – корифея малобудищанського гончарства) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №4. – С.110, 111, 114, 117-121.**
9. **Міщанин Віктор. Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках: Історико-краєзнавче видання. – Полтава: Рік, 2006. – Кн.1. – С.101, 104, 105.**
10. **Міщанин Віктор. Хутори ви мої, хутори... Минуле та сьогодення хуторів Безруки і Хижняківка: Літературно-наукове видання. – Полтава: Верстка, 2002. – С.117, 166.**
11. **Опішнянська мальована миска другої половини XIX – початку XX століття (у зібранні Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі) / Автор-упорядник Олесь Пошивайло, художник Юрко Пошивайло, фотограф Тарас Пошивайло. – Опішне: Українське Народознавство, 2010. – С.78.**
12. **Пошивайло Олесь. Етнографія українського гончарства (Лівобережна Україна). – К.: Молодь, 1993. – С.179.**
13. **Реабілітовані // Прапор комунізму. – Зінків, 1990. – 30 жовтня. – С.3.**
14. **Реабілітовані історією. Полтавська область. – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.594.**

НКВД — УССР

ХАРЬКОВСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

НОТ

*Отпущено
Войска*

ДЕЛО № 4664 (центр. учета)
145 (по операции)

По доп. Пичка Иван Павлович
по вст. 54-10 ст. 1 к УССР

10039

Начато *22. Август* 1937 г.
Окончено *1/1* 1937 г.

275 **10 1 1** 6160 6160

Мал.67. Обкладинка архівно-кримінальної справи Івана Пічки. 1937.
Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт. Публікується вперше

7522c

Лео Чуб
по Пилипавській обл.
(контрольний орган КГБ)

Відділ архіву Управління СБ України
Резервний секретний орган
Знаходиться в архіві КГБ

ВІДПЕЧАТО В 1962-2000

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № 4664

по обвинению *Пічка Івана Павловича*
м. 14.54-10 с.б. Чиб

Начато *18* *VII* 19*42* г.
Окончено *7* *IV* 19*42* г.

В *1* томах

Арх. № **7522-с** Том № *1*

Архив *Дело находится в архиве*
Управления СБ, с.б. отдела 1-го
кв. 101, 1-й этаж, 1-й этаж

Сдано в архив *25* *VI* 19*60* г.

(внесено в учетно-архивный отдел КГБ)

Мал. 68. Обкладинка архівно-кримінальної справи Івана Пічки.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №7522-с.
Репринт. Публікується вперше

Лист № _____
к делу № _____

Анкета арестованного
ОПОШНЯНСКОЕ РАЙОННОЕ ОТДЕЛЕНИЕ НКВД

1. Фамилия **П И Ч К А**

2. Имя и отчество **Иван Павлович**

3. Дата рождения: число **11** - месяц **апреля** год **1887**

4. Место рождения: **с.и-Будищечка, Опшлянського району, Харьковской области**

5. Место жительства (адрес): **с.и-Будищечка, Опшлянського району, Харьковской области**

6. Профессия и специальность **Хлебороб**

7. Место службы и должность или род занятий **Артель им. XI-тилетия КРС, Сельм-Будищечка, Опшлянського району, пильники по дереву.**
(указать без сокращений название артели или учреждения и характер производства)

8. Паспорт **применял вне паспортизированной местности**
(указать в каком органе выдан, номер и номерок, где арестован)

9. Социальное происхождение **Сын кулака**
(от какой родовой и из какого социального слоя)

10. Социальное положение **Кулак**
(от какой и из какой социальной категории арестован)

а) до революции **Кулак**

б) после революции **Кулак**

11. Образование (общее и специальное) **2 года сельской школы**
Иван П.

Мал.69. Анкета арестованного Івана Пічки (початок).

Опшнє, Полтавщина. 22.08.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт.

12. Партийність (в прошлом и в настоящем) **беспартийный**

13. Национальность и гражданство (подданство) **Украинец, подданство СССР**

14. Категории воинского учета-завеса и где состоит на учете **на военном учете не состо-
ит**

15. Служба в белых и др. к-р армиях, участие в бунтах и восстаниях против Советов (когда и
в качестве кого) **создан арестованного в армиях и бунтах не слу-
жил.**

16. Каким репрессиям подвергался при Советов: судимость, арест и др. (когда, каким органом
и за что) **в 1934 году был раскулачен как кулак**

17. Состав семьи **Жена-ПІЧКА Марья Ивановна, 42 года, работает в колхозе**
Сын-ПІЧКА Степан, 19 лет, работает в колхозе
Дочь-ПІЧКА София, 16 лет, работает в колхозе

Подпись арестованного *І. І. Пичка*

1. Особые внешние приметы

2. Кем и когда арестован **22/УП-37 года. Опомнясь Р/О ВПД**

3. Где содержится под стражей **в Полтавской следственной тюрьме**

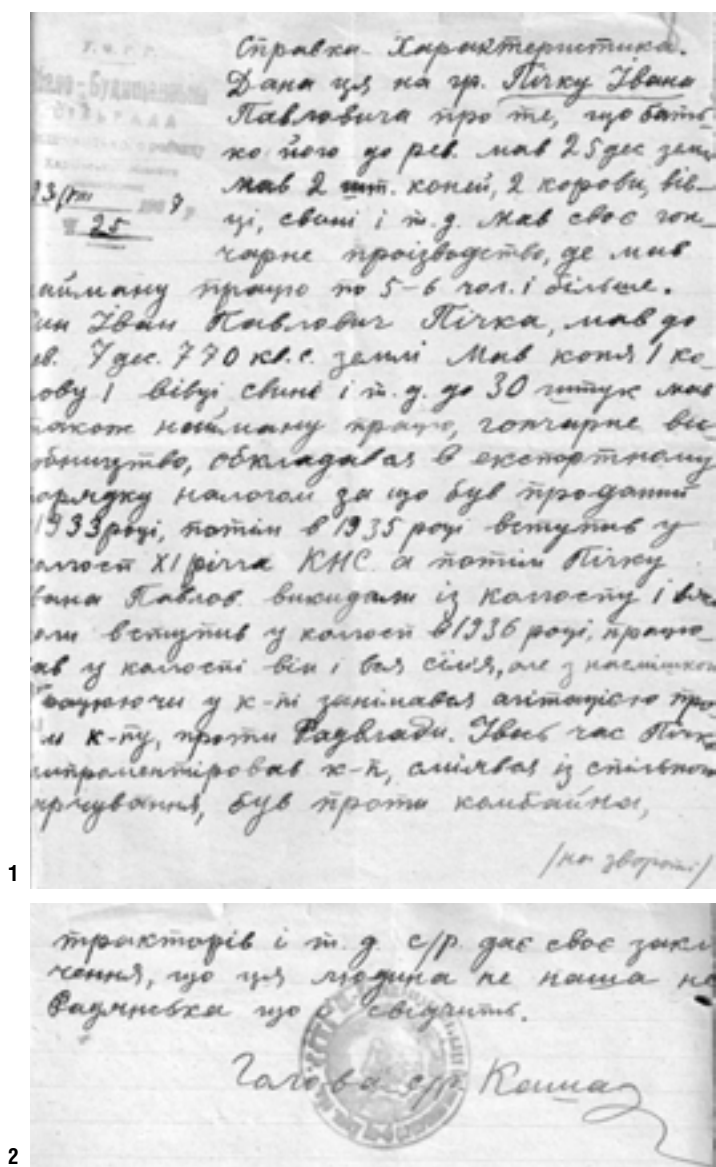
4. Особые замечания

Подпись сотрудника, заполняющего анкету *Анну*
22 августа 1937

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и
проверяется по документам.

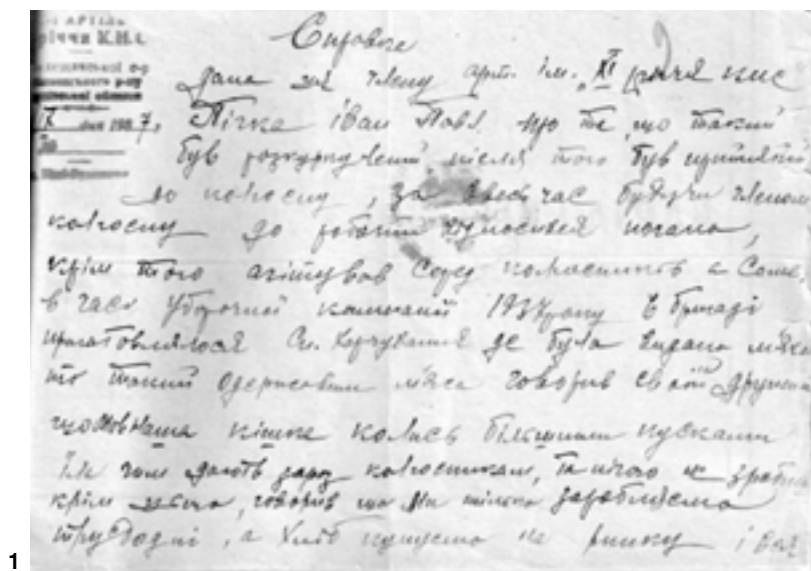
6-й отд. Трансформации. Харьков. Зак. № 15001—36 г.

Мал.70. Анкета арештованого Івана Пічки (закінчення).
Опішне, Полтавщина. 22.08.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт

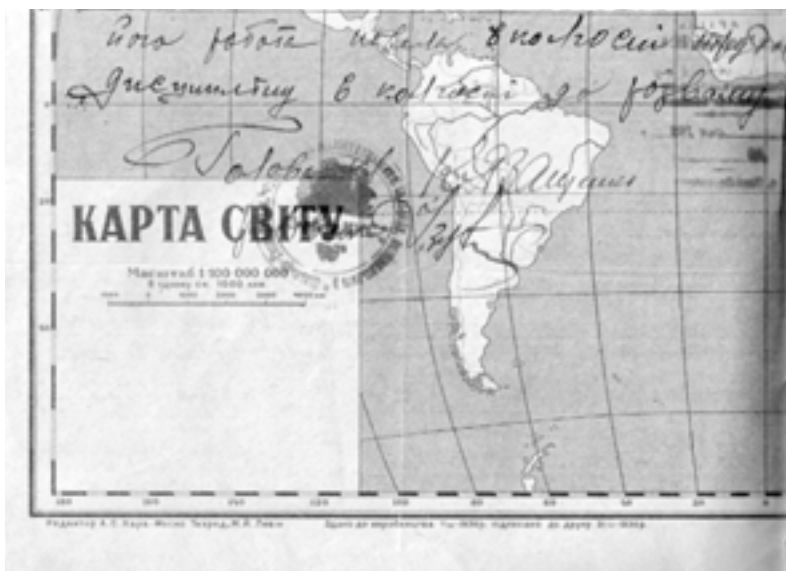

Мал.71. Довідка-характеристика на Івана Пічку з Малобудищанської сільської ради (1 – початок; 2 – закінчення). Малі Будища, Полтавщина. 23.08.1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт. Публікується вперше

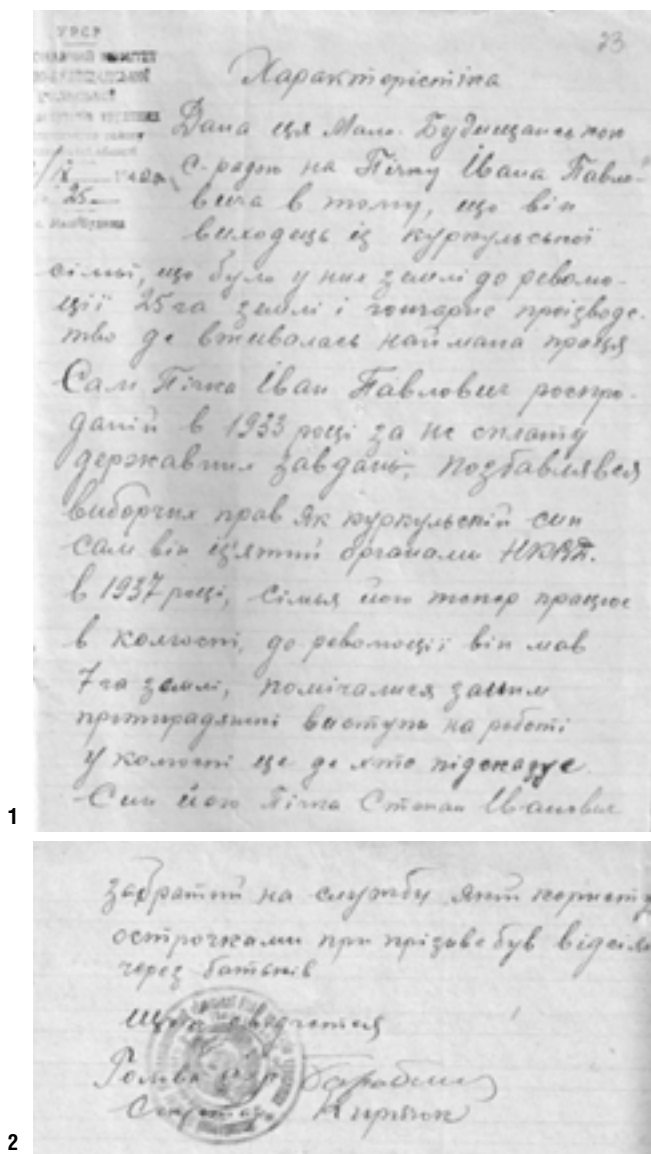
1

2

Мал.72. Довідка на Івана Пічку з сільськогосподарської артілі імені XI-річчя КНС (1 – початок; 2 – закінчення). Малі Будища, Полтавщина. Вересень 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.73. Характеристика на Івана Пічку з Малобудищанської сільської ради.

Малі Будища, Полтавщина (1 – початок; 2 – закінчення). 23.09.1940.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №7522-с.

Репринт. Публікується вперше

Мал.74. Виписка з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Харківській області щодо Івана Пічка. Полтава. 19.10.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №7522-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.75. Іван Павлович Пічка (посередині). 1914–1917. Автор фото та місце зйомки невідомі. Фотокопія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, інв.№623

2.3. КЕРІВНИКИ Й ПРАЦІВНИКИ ГОНЧАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.3.1.

ГЛАДИРЕВСЬКИЙ Іларіон (Ларіон) Федорович

■ Біографічні відомості

- Народився 19 (07.10). 1889 року в містечку Опішному Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – селище Опішне Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області).
- Помер 15.11.1960 року, похований у селищі Опішне Опішнянського (нині Зіньківського) району Полтавської області.

- Українець.
- Православний.
- Був представником відомого опішнянського гончарського роду. Батько – Федір Гладиревський – був гончарем-кустарем.
- Дружина – Гладиревська (Різник) Євдокія Петрівна, 1888 р.н.
- Діти: Марія, Оксана, Надія.
- Освіта – 4 класи сільської школи.
- Позапартійний.
- Гончар-цегельник. Ймовірно, саме Іларіон Гладиревський ставив на цеглі тавро «І.Ф.Г.». До 1915 року працював у господарстві батька, а також по найму. Учасник Першої світової війни. З 1924 року працював у Опішнянській гончарній майстерні, що входила до товариства «Кустар-Кредит». З 1929 року завідував виробництвом тонкої вогнетривкої цегли в Опішнянській гончарній артілі (з 1932 року – артіль «Художній керамік»). Перед німецько-радянською війною та впродовж місяця після повернення більшовицької влади, до дня свого арешту, керував артіллю «Художній керамік», у часи німецької окупації – Опішнянським керамічним заводом. 03.11.1943 року був заарештований. 29.01.1944 року засуджений Військовим трибуналом військ НКВС у Полтавській області до 10 років позбавлення волі з поразкою в правах на 5 років та конфіскацією особистого майна. Покарання відбував у «Северо-Чечёрском лагере». Після звільнення працював у Харкові, у промкомбінаті. Останні роки життя мешкав у Опішному.

■ **Ларіон Гладиревський (фрагмент фото). Опішне, Полтавщина. 1950-ті роки.**

Автор фото невідомий. Приватна збірка Миколи Колодки (Опішне, Полтавщина).

Публікується вперше

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Перед арештом Ларіона Гладиревського були допитані свідки, які працювали разом з ним.

01.11.1943 року начальник Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області старший лейтенант державної безпеки Хомутець провів допит свідка – Демида Антоновича Різника, 1900 р.н., уродженця й мешканця містечка Опішне, гончаря артілі «Художній керамік», безпартійного:

– Знаете ли вы Гладыревского Лариона Фёдоровича и как вы его знаете?

– Да, я Гладыревского Лариона Фёдоровича знаю хорошо как жителя м.Опошны, он работал директором керамзавода в м.Опошны.

– Что вам известно о предательской деятельности Гладыревского?

– Мне лично известно о том, что Гладыревский Ларион Фёдорович, работая при немцах директором керамзавода, выполнял все распоряжения и указания немецких властей, а также Гладыревский проводил предательскую деятельность. Был такой факт. В 1942 году, когда немецкое командование праздновало годовщину оккупации Украины, директор Гладыревский приказал всем рабочим завода быть на этом праздновании безоговорочно (празднование происходило в м.Опошны на площади возле памятника Ленина). Гладыревский заказал большой букет цветов и преподнёс немецкому командованию от завода, а затем выступил с антисоветской речью, написанной на немецком языке. Он читал из текста, в обращении этом я точно не могу сказать, что было написано, но другие товарищи говорили, что там, в этом обращении, восхвалял Гитлера и его армию и клеветал на советскую власть. Гладыревский, выслуживаясь перед немецкой властью, отправлял молодёжь завода на каторжные работы в Германию. Первые два случая, когда проходила мобилизация молодёжи в Германию, технорук завода Сидоренко отстоял нашу заводскую молодёжь от посылки в Германию, а когда мобилизовали третий раз и с нашего завода по списку должны отправить 15 человек, и когда Сидоренко пошёл просить о том, чтобы рабочих завода не брали на работу в Германию, то ему переводчик немецкий от коменданта сказал, что уже есть договорённость с директором завода Гладыревским о том, что эти 15 человек безусловно поедут на работу в Германию. И когда директора Гладыревского спросили, почему с завода берут рабочих в Германию, то он ответил: «Пуускай едут и работают, скорее война окончится».

– Что ещё вы можете добавить к своим показаниям?

– Я хочу добавить о том, что Гладыревский часто ходил пьяный на завод, он с кладовщиком продавали продукцию завода и деньги присваивали себе [5, арк.14-15].

01.11.1943 року начальник Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області старший лейтенант державної безпеки Хомутець провів допит свідка – Петра Дмитровича Шумейка, 1885 р.н., уродженця міста Миргород, мешканця містечка Опішне, художника артілі «Художній керамік», безпартійного:

– Знаете ли вы Гладыревского Лариона Фёдоровича и как вы его знаете?

– Я Гладыревского Лариона Фёдоровича знаю хорошо, он работал директором завода в м.Опошне.

– Что вам известно о предательской деятельности Гладыревского?

– Мне лично известно о том, что Гладыревский Ларион Фёдорович, работая при немцах директором керамзавода, выполнял все распоряжения немецких властей. Гладыревский был верным служакой немецких оккупантов. Во время празднования годовщины оккупации немецкими властями Украины, Гладыревский заказал большой букет цветов для немецкого коменданта. Всем рабочим завода приказал, чтобы присутствовали на праздновании. Сам Гладыревский выступил на праздновании с антисоветской речью и в конце заявил: «Спасибо гитлеровской армии, что освободила Украину» и что советская власть больше не вернётся. Гладыревский принимал активное участие в мобилизации молодёжи на каторжные работы в Германию. Был случай, когда последний раз была мобилизация молодёжи в Германию, то Гладыревский по своему усмотрению отобрал 15 человек и отправил в Германию. И когда ему начали говорить о том, чтобы он оставил рабочих и не отправлял в Германию, то Гладыревский ответил: «Пускай едут работать в Германию, скорее кончится война». Когда части Красной армии в марте месяце приближались к м.Опошне, девушки, работницы завода, изготовили кувшины с рисунками лебедя, т.е. как стимул приближения красных войск, то Гладыревский узнал об этом и побил эти кувшины. Гладыревский имел тесные связи с немецкими представителями власти. Когда у Гладыревского была свадьба, то у него на свадьбе присутствовал представитель окружного немецкого комиссара – Бресен. Гладыревский занимался спекуляцией выпускаемой продукции с завода, каждый день приходил пьяный на завод, очень много присвоил сырья с завода [5, арк.22-23].

01.11.1943 року начальник Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області старший лейтенант державної безпеки Хомутець провів допит свідка Андрія Єлисейовича Сидоренка, 1891 р.н., уродженця села Глинськ Глинського району Сумської області, мешканця містечка Опішне, інженера артілі «Художній керамік», безпартійного:

– Знаете ли вы Гладыревского Лариона Фёдоровича и как вы его знаете?

– Да, я Гладыревского Лариона Фёдоровича знаю хорошо, он работал в Опішні директором керамзавода.

– Что вам известно о предательской деятельности Гладыревского?

– Мне лично известно о том, что Гладыревский, работая при оккупации немецкими войсками м.Опішніа директором завода, был верным служакой немецко-фашистской власти. Когда немецкие власти проводили празднование годовщины вступления немецких войск на Украину, то Гладыревский объявил всем рабочим завода, чтобы они все безоговорочно присутствовали на этом праздновании. Сам Гладыревский заказал большой букет цветов и на этом праздновании преподнёс немецким офицерам сам лично от имени завода, а затем выступил с антисоветской речью. На этом праздновании восхвалял немецкую армию и клеветал на советскую власть. Мне лично неоднократно приходилось отстаивать рабочих-учеников, чтобы их не посылали на каторжные работы в Германию. И последний раз, когда назначили группу из 15 человек рабочих завода в Германию, я лично пошёл к коменданту немецкому, чтобы оставить этих рабочих в заводе, на что мне немецкий переводчик сказал, что об этом вопрос согласован и нечего об этом говорить. Как выяснилось, согласовано это было директором завода Гладыревским и этих 15 человек отправили на работы в Германию. Гладыревский часто продукцию завода продавал без ведома кого-либо, и за вырученные деньги устраивались пьянки. Эта практика продолжалась до сегодняшнего дня [5, арк.18-19].

02.11.1943 року начальник Опішнянського РВ УНКДБ Полтавської області старший лейтенант державної безпеки Хомутець провів допит свідка – Віри Антонівни Денисенко, 1915 р.н., уродженки й мешканки містечка Опішне, художниці артілі «Художній керамік», кандидата в члени ВКП(б):

– Знаете ли вы Гладыревского Лариона Фёдоровича и как вы его знаете?

– Да, я Гладыревского Лариона Фёдоровича знаю хорошо, я с ним вместе работала на керамичном заводе м.Опошны, он работал директором завода.

– Что вам известно о предательской деятельности Гладыревского?

– Мне лично известно о том, что Гладыревский Ларион Фёдорович при немцах работал директором керамического завода м.Опошны, выполнял все приказы и распоряжения немецких властей. Во время празднования немцами годовщины оккупации Украины, Гладыревский как директор завода предложил присутствовать на этом праздновании в обязательном порядке всем рабочим. Гладыревский лично сам преподносил немецким офицерам на этом праздновании букеты цветов и вазы, изготовленные в заводе. И на этом праздновании Гладыревский выступил с речью на трибуне. Гладыревский был верным служакой немецких властей, это видно из следующего факта. Когда я и рабочие завода Шумейко, Наливайко и Резник собирались вместе и начинали разговаривать о том, что скоро придут красные, то Гладыревский, заметив это, начинал на нас кричать, что мы собираемся и проводим агитацию против немецкой власти. Гладыревский принимал участие в мобилизации молодёжи на работу в Германию, он сам лично составлял списки по своему усмотрению и отправлял молодых рабочих на каторжные работы в Германию, а когда ему говорили, чтобы он не отправлял рабочих завода в Германию, то он заявлял: «Пуускай едут работают в Германию, скорей кончится война». Был такой случай. Когда части Красной армии приближались к Опошне, то рабочие завода изготовили кувшины с рисунками лебедей в честь того, что красные лебеди приближаются к нам и скоро нас освободят. Гладыревский узнал об этом и сразу все эти кувшины побил, пригрозив больше этим не заниматься [5, арк.16-17].

02.11.1943 року начальник Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області старший лейтенант державної безпеки Хомутець провів допит свідка Терентія Йосиповича Наливайка, 1899 р.н., уродженця містечка Котельви, мешканця містечка Опішне, художника артілі «Художній керамік», безпартійного:

– Знаете ли вы Гладыревского Лариона Фёдоровича и как вы его знаете?

– Да, я Гладыревского Лариона Фёдоровича знаю хорошо, я с ним работал в керамзаводе м.Опошня. Он работал директором завода.

– Что вам известно о предательской деятельности Гладыревского?

– Мне лично известно о том, что Гладыревский, работая при немцах директором керамзавода, выполнял все приказы и распоряжения немецких властей. Во время празднования немцами годовщины оккупации Украины, Гладыревский предлагал всем рабочим завода в обязательном порядке присутствовать на этом праздновании. Гладыревский преподносил немецким офицерам букеты цветов и вазы, изготовленные в заводе, как подарки для немецкого командования. Гладыревский сам лично выступал на этом праздновании с антисоветской речью, восхвалял гитлеровскую армию как освободительницу и клеветал на советскую власть, заявляя, что советская власть больше уже не вернётся. Гладыревский в угоду немецким властям проводил насильную мобилизацию рабочей молодёжи завода на каторжные работы в Германию, составлял списки лично сам, по выбору, кого он хотел отправить в Германию, тех и отправлял, а когда ему предложили, чтобы он не отправлял молодёжь с завода на работу в Германию, то он заявил: «Пусть едут, работают в Германии, скорей война окончится». Гладыревский часто устраивал пьянки с немецкими руководителями власти, используя своё служебное положение, занимался спекуляцией продуктами, часто на работу приходил пьяный. У Гладыревского на свадьбе присутствовал заместитель районного немецкого комиссара.

– Что ещё вы можете добавить к своим показаниям?

– Я хочу ещё добавить о том, что когда приближались части Красной армии к местечку Опошня, то я, Шумейко и Денисенко, было, соби́рёмся и начинаем вести разговор о том, что скоро придут красные. Гладыревский увидит, что мы собрались и ведём разговор, начинает на нас кричать, что мы занимаемся агитацией, и не разрешает нам собираться [5, арк.20-21].

02.11.1943 року було підписано постанову про арешт Ларіона Гладиревського.

«Я, помощник оперуполномоченного Опошнянского РО НКГБ младший лейтенант госбезопасности Бурдыкин, рассмотрев поступившие в РО НКГБ материалы о преступной деятельности Гладыревского Лариона Фёдоровича, 1889 г.р., уроженца м.Опошня Полтавской обл., украинца, гражданина СССР,

Нашёл:

Что Гладыревский, проживая на территории, оккупированной немецкими войсками, работал директором керамзавода м.Опошня Полтавской обл., выполнял все приказы и распоряжения немецких властей. Во время празднования немцами годовщины оккупации Украины Гладыревский предложил всем рабочим завода в

обязательном порядке присутствовать на этом праздновании. Гладыревский преподносил немецким офицерам букеты цветов, выступал на этом праздновании с антисоветской речью, восхвалял гитлеровскую армию как освободительницу и клеветал на советскую власть. Гладыревский проводил насильную мобилизацию молодёжи завода на работу в Германию.

Постановил:

Гладыревского Лариона Фёдоровича, проживающего в м.Опошня Полтавской обл., подвергнуть аресту и обыску» [5, арк.2].

Також 02.11.1943 року було підписано постанову «Об избрании меры пресечения», у якій, зокрема, зазначено:

«Гладыревский подозревается в преступлениях, предусмотренных ст.54-1 «а» УК УССР, и принимая во внимание, что Гладыревский, находясь на свободе, может уклониться от следствия и суда, руководствуясь ст.ст.143, 145 и 156 УПК УССР,

Постановил:

Мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда Гладыревского Лариона Фёдоровича избрать содержание под стражей, о чём объявить арестованному под расписку в настоящем постановлении.

В соответствии со ст.144 УПК УССР, копию постановления направить прокурору и передать начальнику тюрьмы для приобщения к личному тюремному делу» [5, арк.3].

Ларіона Гладиревського було заарештовано 03.11.1943 року. Перед цим у нього вдома було проведено обшук, про що було складено протокол, у якому зазначено:

«Я, оперуполномоченный Опошнянского РО НКГБ младший лейтенант ГБ Кряжев, на основании ордера №23, выданного Опошнянским РО НКГБ, произвёл обыск у гражданина Гладыревского Лариона Фёдоровича, проживающего в м.Опошня Полтавской обл.

При производстве обыска присутствовал: начальник РО НКГБ.

Наименование изъятого:

1. Паспорт советский №552741 –1.
2. Свидетельство о рождении – 1.
3. Доверенность на имя Гладыревского – 1.
4. Учётно-статистическая карточка –1.
5. Пропуск немецкой жандармерии – 1.
6. Удостоверение завода – 2.
7. Пропуск с немецкой полиции – 1.
8. Поручение на закупку товара –2.
9. Удостоверение от немецкой комендатуры – 1.

10. Заявление немецкой комендатуры – 1.
11. Денег советских – 213 р. Сданы в АХФо кв. №61.
12. Денег немецких – 11 купюр. Сданы в АХФо кв. №137.
13. Часы карманные №0865 – 1. На хранение приняты и находятся в Опошнянском РО НКГБ ПО» [5, арк.6].

Також було складено опис особистого майна арештованого Ларіона Гладиревського, знайденого в його помешканні:

- «1. Буфет – 1.
2. Койка с пружинным матрацом – 1.
3. Костюм шерстяной – 1.
4. Брюки – 1.
5. Рубашка – 2 шт.
6. Нательное белье – 2 пары.
7. Дом – 1.

Итого семь предметов с №1 по 7.

Опись произвели оперуполномоченные Опошнянского РО НКГБ:

1. Младший лейтенант госбезопасности (підпис)
2. Младший лейтенант госбезопасности (підпис)

Присутствовала:

Военнослужащий РККА (підпис) /Романова/

Домохозяйка – жена Гладыревского (підпис)

Поименованные выше предметы с №1 по №7 на хранение приняла /Гладыревская/ (підпис)» [5, арк.7].

04.11.1943 року оперуповноважений Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області молодший лейтенант державної безпеки Кряжев провів перший допит Ларіона Гладиревського:

– Расскажите кратко свою автобиографию.

– Родился я в семье кустика гончарных изделий. До 1915 года я работал в хозяйстве родителей и по найму. В 1915 году меня мобилизовали в царскую армию и направили в русский экспедиционный корпус во Франции. Два года мы воевали против немцев, а после совершения революции в России воевать мы отказались, и французы нас заставили работать как пленных. За требования об отправке в Россию нас, 7 человек, в том числе и меня, французские власти арестовали и заключили в тюрьму. 6 дней я находился в тюрьме, но потом мне и ещё одному товарищу из тюрьмы удалось бежать и присоединиться к лагерю, где собирали русских «военнопленных» для отправки в Россию. Таким образом мне удалось в 1919 году прибыть на родину – в Россию. В 1920 году я вступил в товарищество по совместной обработке земли, где работал до 1924 года. В 1924 году я вступил членом кустарно-промышленной артели гончарных изделий,

и с этого же времени я бессменно, по день моего ареста, являлся руководителем данной артели, а в настоящее время – керамзавода.

– Где вы находились и чем занимались в период немецкой оккупации Опошнянского района?

– В период всего пребывания немцев в Опошнянском районе, т.е. в течении двух лет, работал директором указанного мною выше керамзавода. Проживал в местечке Опошня Полтавской обл.

– Какие задания спускались немецкими властями вашему заводу?

– Немецкие власти неоднократно делали заказы на изготовление гончарных, художественно-отработанных изделий: мисок, тарелок, ваз, кувшинов и других.

– Все заказы и планы немецких властей вы выполняли?

– Да, все заказы и планы немцев по изготовлению гончарных изделий заводом выполнялись полностью, но в срок или нет – сказать не могу, т.к. за производство в целом отвечал инженер Сидоренко, работающий в настоящее время на керамзаводе.

– Какие ещё давались немцами задания по вашему заводу?

– Больше никаких заданий, планов и заявок со стороны немецких властей нашему заводу и мне в частности как директору не давались.

– Сколько человек рабочих отправлено с вашего завода на каторжные работы в Германию?

– За период моей работы директором завода при немцах отправлено в Германию рабочих с вверенного мне завода 15 человек, причём все они взяты по мобилизации.

– Согласовывался ли с вами как с директором вопрос о мобилизуемых для отправки в Германию рабочих?

– Мобилизацию рабочих немецкие власти проводили без какого бы то ни было моего согласия как директора завода. Это «мероприятие» ими проводилось самостоятельно, и никто меня по этому вопросу не спрашивал.

– Вы показываете неправду, следствием установлено, что вопрос об отправке рабочих с вашего завода в Германию согласовывался лично с вами как с директором завода. Расскажите об этом.

– Повторяю, что никто из представителей немецких властей вопрос об отправке рабочих в Германию со мной не согласовывал, никто меня по этому вопросу не вызывал и согласия моего на мобилизуемых лиц не спрашивал.

Допрос прерван, начат в 12.20, окончен в 14.10.

Продолжение допроса Гладиревского начато в 15.30.

– Какое празднование проводили немецкие оккупанты в период своего пребывания в Опошне?

– В октябре месяце 1942 года немцы праздновали годовщину «освобождения» от советской власти Опoшнн. С этой целью они проводили митинг на базарной площади, а после митинга было шествие собравшихся к райцентру.

– Расскажите о вашем личном участии в этом праздновании?

– Выполняя указание немецких властей, я как директор завода объявил всем рабочим о праздновании и обязал рабочих, чтобы они все, как один, в организованном порядке вышли на площадь и чтобы обязательно присутствовали на митинге и демонстрации. Это рабочими было выполнено. На митинге коллектив моих рабочих преподнёс букет цветов представителям немецкой власти, а я как директор и руководитель коллектива рабочих керамзавода выступил с речью, где высказал следующие слова: «От коллектива рабочих, работниц и служащих Опoшнянского керамзавода преподношу вам, гебитс-комиссар-доктор Лидельман букет цветов, изготовленный вам коллективом рабочих завода».

– И какими же словами вы закончили свою речь?

– Свою речь я закончил словами: «Преподношу вам, гебитс-комиссар-доктор Лидельман букет цветов, изготовленных вам коллективом рабочих завода». Больше ничего сказано мною не было.

– Вы говорите неправду. Следствием установлено, что своё выступление на митинге вы закончили словами антисоветского содержания. Требую говорить только правду.

– Антисоветских слов в своей речи я не говорил.

– Вы продолжаете показывать неправду. Свидетельскими показаниями доказано, что вы закончили свою речь восхвалением немецкой армии и поражением советской власти. (Выдержки из показаний свидетелей зачитаны). Требую вашей признательности.

– Показания свидетелей по этому вопросу считаю неправильными, т.к. в своей речи я не восхвалял немецкую армию, также ничего не говорил о поражении советской власти.

– Следствие располагает данными о том, что вы имели тесную связь с представителями немецкой власти. Расскажите об этом.

– Никакой связи с представителями немецких властей я не имел. Единственный раз ко мне на квартиру заезжал проездом немецкий переводчик (фамилию его не знаю), в тот момент, когда у меня проводилась свадьба. Больше никто из руководителей немецких властей мою квартиру не посещал.

– Кто из представителей немецких властей посещал керамзавод?

– Систематически керамзавод посещали гебитс-комиссар Лидельман, комендант Мюмстер и другие представители немецких властей, фамилии которых не знаю.

– Расскажите о вашем отношении к рабочим как директора завода.

– Считаю, что обид и притеснений рабочих с моей стороны не было. Но имели место такие случаи: отдельные рабочие, особенно молодые девушки, делали гончарные изделия лично для себя. Я как директор отнимал у рабочих эти изделия и уничтожал.

– Следствию известно, что рабочие делали изделия не лично для себя, а в подарок наступающей Красной армии. Но вы, узнав об этом, наносили угрозы рабочим и одновременно уничтожили изготовленные ими изделия-подарки. Расскажите об этом.

– Изготовленные некоторыми рабочими гончарные изделия мною отбирались не потому, что они изготовлены как подарки бойцам Красной армии, а как изготовленные лично для себя.

– Кто из членов вашей семьи служит в Красной армии?

– В Красной армии из членов моей семьи никто не служит.

– Что желаете дополнить к своим показаниям?

– Ничего не имею.

Допрос окончен в 17.25 [5, арк.8-11].

15.11.1943 року відбулася очна ставка між обвинуваченим Іларіоном Гладиревським і свідком Петром Шумейком, яку провів оперуповноважений Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області молодший лейтенант державної безпеки Кряжев:

– Свидетель Шумейко, вы подтверждаете свои показания, ранее данные вами по делу Гладыревского?

– Ранее данные мною показания по делу Гладыревского подтверждаю полностью, а именно: в начале октября 1942 года на митинге, собранном немецкими властями в честь годовщины оккупации немцами м.Опошня, Гладыревский выступил с антисоветской речью. Заканчивая своё выступление, он во всёуслышание перед собравшейся массой заявил: «Спасибо немецкому правительству, освободившему нас от большевиков. Советской власти больше никогда не бывает». И сам лично преподнёс представителям немецких властей на митинге букет цветов и художественно оформленные вазы. При последней мобилизации рабочих на каторжные работы в Германию, рабочие и их родители просили Гладыревского как директора, чтобы он ходатайствовал об освобождении рабочих от отправки в Германию. На это он отвечал: «Пусть едут в Германию и работают там, быстрее закончится

война». В августе-сентябре 1943 года, в момент приближения Красной армии к Опoшине, работницы-девушки изготовили гончарные изделия как символ победы Красной армии и как подарки бойцам-красноармейцам. Гладыревский, узнав об этом, отобрал все изделия и побил их. Гладыревский имел связь с представителями немецких властей. Лично я хорошо знаю, что на проводившейся у Гладыревского свадьбе присутствовал личный переводчик окружного комиссара – Брессен. Неоднократно Гладыревский совместно с представителями немецких властей посещал керамзавод.

– Обвиняемый Гладыревский, вы подтверждаете показания свидетеля Шумейко?

– Показания свидетеля Шумейко подтверждаю частично, а именно: на митинге в октябре 1942 года я действительно выступал, но антисоветских выступлений не производил и не восхвалял немецкое правительство за освобождение от большевистской власти. Букет цветов и вазы представителям немецких властей были преподнесены девушками-работницами завода, но не мною, как об этом показывает свидетель. Неправильными являются показания свидетеля Шумейко и в той части, что якобы с моей стороны говорилось рабочим, чтобы они ехали в Германию, тем скорее кончится война. Показания Шумейко по вопросу уничтожения мною изготовленных рабочими гончарных изделий являются правильными. Но побил эти изделия я не потому, что они были изготовлены как символ победы Красной армии и подарки бойцам, ибо я об этом ничего не знал, а потому что рабочие изготовили их лично для себя, и это за ними наблюдалось неоднократно. Личный переводчик окружного комиссара на свадьбе у меня действительно был. Были также неоднократно в заводе и другие представители немецких властей, но никакой связи у меня с ними не было [5, арк.24-25].

15.11.1943 року відбулася очна ставка між обвинуваченим Ларіоном Гладиревським і свідком Терентієм Наливайком, яку провів оперуповноважений Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області молодший лейтенант державної безпеки Кряжев:

– Свидетель Наливайко, вы подтверждаете ранее данные вами показания по делу обвиняемого Гладыревского?

– Ранее данные мною показания по делу Гладыревского я подтверждаю целиком и полностью. Повторяю, что Гладыревский был одним из преданных служак немецкой власти, выполняя все законы и задания последней. В октябре месяце 1942 года, во время празднования немцами годовщины оккупации Опoшни, Гладыревский приказал всем рабочим в обязательном порядке присутствовать

на собираемом немецкими властями митинге. Ещё за несколько дней до этого «праздника» Гладыревский как директор приказал лично мне художественно оформить две вазы, а работницам-девчатам он приказал подобрать хороший букет цветов для подарка представителям немецкой власти на митинге. На самом митинге Гладыревский выступал с антисоветской речью. Всей его речи я запомнить не мог, но мне хорошо запомнились такие слова Гладыревского: «Спасибо немецкой власти, освободившей нас от большевиков». После этого он преподнёс и вручил представителям немецких властей вазы и букет цветов. Преподнесённые задания немецкими властями по назначению и отправке рабочих на принудительные работы в Германию Гладыревский выполнял полностью. Он сам лично составлял списки рабочих и назначал к отправке в Германию тех, кого он хотел. Последняя же отправка рабочих была по мобилизации. Когда рабочие просили Гладыревского, чтобы он пошёл в сельуправу с ходатайством об освобождении рабочих от мобилизации и отправки рабочих в Германию, то он отвечал: «Пусть едут и работают в Германии, скорее кончится война». В момент подхода частей Красной армии к Опoшине, мы, рабочие завода, собирались группами и вели оживлённую беседу и агитацию за советскую власть. Гладыревский в категорической форме запрещал производить групповые сборища и вести агитацию за советскую власть. Он на нас кричал: «Кто вам разрешил проводить групповые сборища и вести агитацию? Немедленно приступайте к работе! Всё равно советской власти вы не дождётесь».

– Обвиняемый Гладыревский, вы подтверждаете показания свидетеля Наливайко?

– Показания свидетеля Наливайко подтверждаю частично, а именно: он правильно показал в той части, что мною действительно было предложено всем рабочим, чтобы они присутствовали на праздновании в честь годовщины оккупации немцами м.Опoшня. На митинге я выступал, но антисоветских высказываний не проводил и показания свидетеля в этой части считаю неправильными. Считаю неправильными заявления свидетеля Наливайко и в той части, что якобы заставлял его изготавливать вазы, девчат – изготавливать букет цветов как подарок представителям немецких властей. Это всё изготовлялось под руководством мастера Сидоренко. Списки рабочих завода для отправки в Германию мною не составлялись, это производилось по линии сельуправы. Показания свидетеля по вопросу запрещения мною производить сборы и вести агитацию за советскую власть являются, может быть, и правильными, но я в то время был

пьяным и, какие производил действия и разговоры, сейчас не помню [5, арк.26-27].

16.11.1943 року допит Ларіона Гладиревського проводили оперуповноважений Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області молодший лейтенант Державної безпеки Бурдікін і прокурор району Федяєв.

– Вам предъявлено обвинение по ст.ст. 54-1 «а», 54-10 ч.2 УК УССР в том, что вы, проживая на территории, временно оккупированной противником с января месяца 1942 года и по август месяц 1943 года, работали директором керамзавода и являлись активным пособником немецких властей, восхваляли гитлеровское правительство и клеветали на советскую власть, демонстративно вручали подарки немецким офицерам, запрещали всякую организованность рабочих на заводе в борьбе с немецкими оккупантами, активно проводили антисоветскую агитацию, не допускали советской пропаганды в среду рабочих и были одним из инициаторов насильственного угона рабочих в Германию. Признаёте ли вы себя в этом виновным?

– Виновным в предъявленном мне обвинении признаю себя в том, что я с января месяца 1942 года по август месяц 1943 года работал директором керамзавода м.Опошня и все директивы и задания немецких властей мною выполнялись полностью. В октябре 1942 года, в момент проведения немецкого «праздника», годовщины оккупации немецкими войсками м.Опошня, я действительно выступал с трибуны митинга с приветственной речью от имени коллектива завода и закончил свою речь: «Эти скромные подарки вам как нашим освободителям». Я признаю также и тот факт, что на этом же митинге лично по моему указанию были вручены немецким офицерам, гебитс-комиссару подарки – художественные вазы, специально изготовленные на моём заводе, и цветы, оформленные в букеты. В остальном, как-то антисоветской агитации, восхваление гитлеровского правительства и насильственного угона людей в Германию, виновным себя не признаю [5, арк.13].

05.01.1944 року оперуповноважений Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області молодший лейтенант державної безпеки Кряжев склав обвинувальний висновок у справі Ларіона Гладиревського за статтями 54-1 «а» і 54-10 ч.2 КК УРСР.

«В Опошнянский РО НКГБ Полтавской обл. поступили данные, что житель м.Опошня Гладыревский Ларион Фёдорович, проживая на временно оккупированной противником территории, являлся пособником немецких оккупационных властей и занимался антисоветской деятельностью.

На основании этих материалов Гладыревский 3-го ноября 1943 года арестован и привлечён к следствию в качестве обвиняемого по настоящему делу.

Проведённым по делу следствием установлено, что Гладыревский до прихода немцев работал директором Опошнянского керамического завода и остался добровольно служить в период немецкой оккупации, где работал на протяжении двух лет (I-42 – VIII-43). Как директор полностью выполнял все распоряжения и задания немецких оккупационных властей по изготовлению гончарных изделий: мисок, тарелок, ваз, кувшинов и других предметов.

Задания немецких властей по отправке рабочих завода на каторжные работы в Германию выполнял полностью, при этом заявлял по адресу отправляемых рабочих: «Пусть едут в Германию и работают, скорее кончится война». Всего им отправлено 15 человек.

Будучи враждебно настроенным к советской власти, систематически занимался антисоветской деятельностью. Так, в октябре 1942 года на митинге, посвящённом годовщине оккупации м.Опошня, выступал с антисоветской речью, восхваляя при этом Гитлера и его армию. По окончании речи преподнёс гебитс-комиссару подарок – букет цветов и художественно оформленные гончарные изделия.

Категорически запрещал рабочим завода производить сборы и вести разговоры за победу Красной армии.

Питая вражду и ненависть к Красной армии, в августе 1943 года отобрал у рабочих и уничтожил художественно оформленные гончарные изделия, изготовленные в подарок бойцам Красной армии, приближавшимся в то время к м.Опошня.

Гладыревский в предъявленном обвинении по ст.ст. 54-1 «а» и 54-10 ч.2 УК УССР виновным себя признал в том, что он добровольно остался директором керамического завода, где и служил весь период пребывания немецких оккупантов в м.Опошня. Полностью выполнял задания немецких властей по изготовлению гончарных изделий. В октябре 1942 года выступал на митинге с приветственной речью и по его указанию рабочие завода преподнесли букет цветов и подарки гебитс-комиссару. Отбирал у рабочих гончарные изделия и уничтожал, но якобы не потому, что они были изготовлены как подарки для бойцов-красноармейцев, а как изготовленные лично для себя.

Пункты предъявленного обвинения по вопросам отправки рабочих на каторгу в Германию, антисоветской деятельности и запрещения

рабочим производит сборы и вести беседы о победах Красной армии отрицает и виновным себя не признал.

В преступной деятельности изобличается показаниями свидетелей: Резник Д.А., Денисенко В.А., Сидоренко А.Е., Наливайко Т.И., Шумейко П.Д. и очными ставками со свидетелями Шумейко П.Д. и Наливайко Т.И.

На основании изложенного, обвиняется:

Гладыревский Ларион Фёдорович, 1899 г.р., уроженец м.Опошня Полтавской обл., украинец, гражданин СССР, из кустарей-ремесленников, грамотный, безпартийный, со слов несудим, женат. До оккупации работал директором Опошнянского керамического завода. В Красной армии близких родственников не имеет, в том, что:

Он, проживая на территории, временно оккупированной противником, добровольно поступил на службу к немецким оккупационным властям. В течении двух лет работал директором керамического завода м.Опошня. Являясь директором, полностью выполнял задания немецких властей по изготовлению гончарных изделий для немецкой армии. Активно выполнял спущенные немцами планы по отправке рабочих завода на каторжные работы в Германию.

Будучи враждебно настроенным к советской власти, систематически среди населения проводил антисоветскую пораженческую агитацию, восхвалял Гитлера и его армию. Категорически запрещал рабочим проводить сборы и вести разговоры за победу Красной армии. Отбирал подарки для бойцов Красной армии, т.е. в преступлении, предусмотренном ст.ст.54-1 «а» и 54-10 ч.2 УК УССР.

Руководствуясь ст.204 УПК УССР, следственное дело №968 по обвинению Гладыревского Лариона Фёдоровича направить военному прокурору войск НКВД для предания суду военного трибунала.

Оперуполномоченный Опошнянского РО НКГБ младший лейтенант госбезопасности Кряжев.

Справка: обвиняемый Гладыревский Ларион Фёдорович арестован 3 ноября 1943 года и содержится под стражей в КПЗ Опошнянского РО НКВД Полтавской обл. Вещественных доказательств по делу нет» [5, арк.29].

29.01.1944 року відбулося судове засідання Військового трибуналу військ НКВС у Полтавській області в справі Ларіона Гладиревського. Хід засідання зафіксовано в протоколі:

«В 13 час. 20 мин. председательствующий открыл судзаседание и объявил, какое будет слушаться дело.

Секретарь доложил, что подсудимый в судзаседание доставлен под конвоем, вызываемые свидетели явились.

Председательствующий удостоверяется в самоличности подсудимого, который о себе показал:

Гладыревский Ларион Фёдорович, 1889 г.р., уроженец с.Опошня Опошнянского р-на Полтавской обл., из кустарей, рабочий-гончар, безграмотный, безпартийный, несудим, до оккупации работал директором Опошнянского завода, с копией обвинительного заключения ознакомлен, под стражей с 03.11.1943 года.

Председательствующий предупреждает свидетелей об ответственности по ст.89 УК УССР и удаляется из зала суда.

Председательствующий объявляет состав суда и разъясняет подсудимому его процессуальные права в судзаседании. Отвода суда не заявлено, ходатайства не поступило.

Председательствующий оглашает и разъясняет подсудимому обвинительное заключение и определение подготовительного заседания, спрашивает подсудимого, понимает ли он в чём его обвиняют, признаёт ли себя виновным, желает ли давать суду свои показания.

На вопрос председательствующего подсудимый ответил: «В чём меня обвиняют – мне понятно, виновным себя признаю в том, что служил директором завода и что я выступал на митинге».

По существу дела подсудимый показал: «До оккупации я работал заведующим Опошнянского завода. Оставшись проживать на оккупированной территории, я в январе 1942 года поступил директором Опошнянского керамзавода. Сначала завпроизводством, а затем уже директором. Директором я служил по август 1943 года. На заводе вырабатывали тарелки, миски, кувшины и сдавали кооперации. Воктябре 1942 года проводилось торжественное собрание в районе по поводу годовщины оккупации нашего района. На этом собрании присутствовал и я. Я выступил от имени рабочих завода и преподнёс в подарок две вазы с цветами гебитс-комиссару. Гебитс-комиссару я сказал, что от имени рабочих завода преподносим вам скромный подарок: две вазы и цветы. О том, что преподносим вам как освободителям, я не говорил. По мобилизации в Германию было отправлено 15 человек советской молодёжи».

Председательствующий приступает к допросу свидетелей.

Денисенко Вера Антоновна, 1915 г.р.: «С подсудимым имею нормальные отношения, подсудимого знаю. Я знаю, что при немцах подсудимый Гладыревский был директором завода, который выпускал гончарные изделия. Я слышала, что Гладыревский присутствовал и

выступал на собраниях с речью, в которой и преподнёс подарок гебитс-комиссару. Точно я не знаю, но люди говорили, что отправленные люди были позначены Гладыревским».

Подсудимый к свидетелю вопросов не имеет.

Свидетель Сидоренко Андрей Елисеевич, 1891 г.р.: «С подсудимым имею нормальные отношения. При немцах Гладыревский был директором завода, а я был мастером. Все распоряжения, данные от немецких властей, выполнялись им. Выпускаемая заводом продукция часть шла райпотребсоюзу, а часть – немцам. Гладыревский объявил рабочим завода о том, что все должны явиться на празднование годовщины оккупации области. Сначала выступил немецкий шеф и староста сельуправы, затем выступил Гладыревский. Но что он говорил, я не слышал. Видел я, что он поставил перед гебитс-комиссаром две вазы с цветами и сказал ему что-то, но что, я не слышал. Точно я не знаю, но слышал, что людей отправляли по назначению Гладыревского. С намерением охлопотать завербованных людей в Германию, я ходил к гебитс-комиссару, но переводчик мне сказал, что я хожу напрасно, т.к. это уже согласовано. Ну, а с кем согласовано, я не знаю».

Наливайко Терентий Иосифович, 1903 г.р.: «С подсудимым имею нормальные взаимоотношения. Мне известно, что Гладыревский работал директором завода, продукцию завод сдавал промкооперации и немцам. В ноябре месяце 1942 года было празднование годовщины оккупации нашего района. На собраниях Гладыревский выступал с речью, в которой благодарил немецких властей за освобождение народа от Красной армии, тут же преподнёс гебитс-комиссару две вазы с цветами. Я сам лично слышал, что говорил Гладыревский: «Благодарим немцев за освобождение от большевиков». Если народ собирался в кучки, он разгонял, «успокаивая» нас тем, что «советской власти больше не будет». При мобилизации молодёжи в Германию, Гладыревский не старался об освобождении людей от поездки в Германию. От рабочих я слышал, что на отъезжающих граждан на каторжные работы в Германию Гладыревский говорил: «Пусть едут, скорей война кончится».

Шумейко Пётр Дмитриевич, 1889 г.р.: «С подсудимым имею нормальные взаимоотношения. Я знаю, что при немцах Гладыревский был директором завода. Выпускаемые изделия шли в потребкооперацию, были заказы и немцев. В районе было празднование по поводу годовщины оккупации, на котором выступал с речью Гладыревский, в которой говорил: «Спасибо гитлеровской армии, которая освободила нас от большевизма» и преподнёс вазы

с цветами. Свои показания, данные на предварительном следствии, я подтверждаю. Гладыревский говорил уезжавшей молодёжи, что пусть едут, скорей война кончится. Когда советские войска в 1943 году в марте приближались, лебеди-статуи изготовлялись, а с приходом Красной армии статуи не стали изготовляться. Я видел, что Гладыревский часто ходил пьяный, ругался на рабочих, присваивал продукцию. На свадьбе был у него немецкий переводчик».

Председательствующий спрашивает подсудимого, чем имеет дополнить судследствие. Последний ответил, что судследствие дополнить нечем.

Председательствующий объявляет судследствие законченным и предоставляет подсудимому последнее слово. «Прошу смягчить наказание».

В 14 час. 15 мин. военный трибунал удаляется на совещание для вынесения приговора.

В 14 час. 40 мин. военный трибунал возвращается из совещания, председательствующий оглашает и разъясняет приговор.

Меру пресечения осуждённого оставить прежней – содержание под стражей.

В 15 час. 00 мин. судзаседание объявлено закрыто» [5, арк.37-38].

У вироку, винесеному Військовим трибуналом військ НКВС у Полтавській області, зокрема, зазначено:

«Рассмотрев дело по обвинению Гладыревского Лариона Фёдоровича [...], установил:

Подсудимый Гладыревский в период оккупации г.Опошня в 1941 году проявил себя пособником фашистов. С января 1942 года по сентябрь 1943 года Гладыревский служил директором Опошнянского керамического завода и всю выпускаемую продукцию, как-то: миски, тарелки, вазы, кувшины, продавал оккупантам. В октябре 1942 года на митинге, посвящённом годовщине оккупации города Опошня, Гладыревский выступал с антисоветской речью, содержащей восхваление оккупантов за освобождение Украины от большевиков и тут же от имени коллектива завода преподнёс гебитс-комиссару подарок – две вазы с цветами.

Этими действиями подсудимый Гладыревский совершил преступления, предусмотренные ст.ст.54-3 и 54-10 ч.2 УК УССР, в чём и признан виновным.

Руководствуясь ст.ст.296, 297 УПК УССР и 45 ст. УК УССР, приговорил:

Гладыревского Лариона Фёдоровича по совокупности совершённых им преступлений, на основании ст.54-3 УК УССР, с санкции ст.54-2

УК УССР, к лишению свободы в исправительно-трудовых лагерях сроком на десять лет с поражением в правах по пунктам «а», «б», «в», «г» и «е» ст.29 УК УССР на пять лет, с конфискацией всего лично принадлежащего ему имущества.

Срок отбытия наказания исчислять с 3 ноября 1943 года. Приговор окончательный, обжалованию не подлежит» [5, арк.39-40].

З 29.01 по 11.02.1944 року Ларіон Гладиревський перебував у тюрмі №2 м.Полтави. 11.02.1944 року прибув у сільськогосподарську колонію Божково. 01.01.1945 року вибув у Північно-Печерський табір НКВС, ст.Інта [113].

30.01.1944 року на адресу начальника Опішнянського РВ УНКДБ в Полтавській області з Полтави було направлено лист наступного змісту:

«На основании протокола обыска Гладыревского Илариона Фёдоровича от 3 ноября 1943 года у вас на сохранении находятся часы за №0865 1 шт. и денег 213 руб.

Военный трибунал войск НКВД Полтавской обл. просит реализовать часы и деньги в доход государства. Об исполнении сообщите в военный трибунал войск НКВД Полтавской обл. – г.Полтава, ул.Комсомольская, 71-к 15.02.44 года.

И.о. председателя военного трибунала войск НКВД Полтавской обл. Капитан юстиции Рачко» [5, арк.44].

Ларіон Гладиревський відбув покарання й повернувся додому. Очевидно, за часів «хрущовської відлиги» він звертався у відповідні органи з проханням про перегляд його справи. Саме звернення відсутнє в кримінальній справі, але є відповідна постанова, яка стала відповіддю на це звернення.

Отож, 17.06.1958 року з'явилася постанова за підписом виконуючого обов'язки прокурора Полтавської області з нагляду за слідством в органах держбезпеки молодшого радника юстиції Куриленка, у якій зазначено: *що «рассмотрев уголовное дело по обвинению Гладыревского Илариона Фёдоровича по ст.54-10 ч.1 УК УССР, истребованное по жалобе Гладыревского И.Ф. о пересмотре его дела в порядке надзора, Установил:*

Приговором Военного трибунала войск НКВД по Полтавской обл. от 29 января 1944 года осуждён по ст.54-2 УК УССР на 10 лет ИТЛ с поражением на 5 лет в правах и конфискацией лично принадлежащего ему имущества Гладыревский Иларион Фёдорович, 1889 г.р., [...] за то, что он в период немецкой оккупации м.Опошня, в 1941 году проявил себя пособником фашистов. С января 1942 года по сентябрь 1943 года служил директором Опошнянского керамического завода и всю

изготовленную заводом продукцию передавал немецким оккупантам. В октябре 1942 года на митинге, проводимом немцами по случаю годовщины оккупирования Опoшны, выступил с антисоветской речью, содержащей восхваление оккупантов за освобождение Украины от большевиков, и тут же от имени коллектива завода преподнёс гебитс-комиссару в подарок два вазона с цветами.

Изучив материалы предварительного и судебного следствия, а также приняв во внимание жалобу осуждённого Гладыревского, последняя не заслуживает внимания и подлежит оставлению без удовлетворения по следующим основаниям:

[...]

2. В своей жалобе Гладыревский изложил, что против него свидетели Наливайко и Шумейко дали ложные показания на суде, но это заявление является голословным, т.к. между ним и свидетелями были нормальные взаимоотношения. Кроме того, показания упомянутых свидетелей о предательстве Гладыревского подтверждаются показаниями и других свидетелей.

Вынесенная судом мера наказания Гладыревскому соответствует содеянному.

Исходя из изложенного и руководствуясь ст.360 УПК УССР,

Постановил:

Жалобу осуждённого Гладыревского Иларіона Фёдоровича оставить без удовлетворения, о чём ему сообщить. Наблюдательное производство по жалобе прекратить, а архивное дело возвратить УАО КГБ при СМ УССР по Полтавской области для хранения в архиве» [5, арк.46-47].

З початком реабілітації жертв політичних репресій наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років справу Ларіона Гладиревського 1992 року теж було переглянуто.

23.06.1992 року співробітник УСБУ України в Полтавській області Ю.І.Хоменко після вивчення справи №6166 склав висновок, у якому зазначено: «рассмотрев материалы архивного уголовного дела №6166 в отношении Гладыревского Лариона Фёдоровича,

Установил:

29 января 1944 года военным трибуналом войск НКВД Полтавской обл. по ст.ст.54-3 и 54-10 ч.2 УК УССР к 10 годам лишения свободы в ИТЛ, с поражением политических прав сроком на 5 лет и конфискацией имущества осуждён Гладыревский Ларион Фёдорович, 1889 г.р.

[...]

Приговор был вынесен без права кассационного обжалования. По жалобе Гладыревского дело в порядке надзора рассматривалось

Прокуратурой Полтавской обл. и по нему 17 июня 1958 года вынесено постановление об отказе в удовлетворении жалобы осуждённого.

[...]

В судебном заседании Гладыревский не отрицал своей службы у немцев, показал о конкретных эпизодах своей деятельности в пользу оккупантов, отрицал показания свидетелей в части его причастности к угону рабочих завода на каторжные работы в Германию. Вина Гладыревского подтверждается показаниями свидетелей, допрошенных в суде.

В части осуждения Гладыревского за антисоветскую агитацию по ст.54-10 ч.2 УК УССР, на основании ст.1 Закона Украины «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине» от 17 апреля 1991 г., вынесено заключение о его реабилитации.

На основании изложенного и в соответствии со ст.ст.2 и 7 вышеупомянутого Закона, полагал бы:

Признать Гладыревского Лариона Фёдоровича обоснованно осуждённым за пособничество по настоящему уголовному делу» [5, арк.48].

10.09.1992 року висновок у справі Гладыревського, адресований президії Полтавського обласного суду, був підписаний виконуючим обов'язки прокурора Полтавської області В.В.Кривобоком. У ньому, зокрема, зазначено:

«Приговором военного трибунала войск НКВД Полтавской обл. от 29 января 1944 года Гладыревский Ларион Фёдорович, 1889 г.р., [...] осуждён по ст.ст.54-10 ч.2 и 54-3 УК Украины по совокупности совершённых им преступлений с санкции ст.54-2 УК УССР к лишению свободы сроком на 10 лет, с отбыванием в ИТЛ, с конфискацией всего принадлежащего ему имущества, с поражением в правах на 5 лет.

Указанным приговором Гладыревский Ларион Фёдорович осуждён за то, что он в период немецкой оккупации м.Опошны проявил себя пособником фашистов. [...] В отношении обвинения Гладыревского Лариона Фёдоровича по ст.54-10 ч.2 УК Украины он облпрокуратурой реабилитирован за отсутствием состава преступления.

Кроме частичного признания Гладыревским Ларионом Фёдоровичем своей вины в предъявленном ему обвинении по ст.54-3 УК УССР, его вина по делу полностью доказана. [...]

Действия Гладыревского Илариона Фёдоровича военным трибуналом правильно были квалифицированы по ст.54-3 УК УССР как пособника, т.к. он, занимая административную должность директора керамического завода, в период оккупации выполнял все

распоряжения и задания немецких властей и часть выпускаемой заводом продукции систематически сдавал немецким властям.

Он обоснованно осуждён по ст.54-3 УК Украины. В кассационном и надзорном порядке дело не рассматривалось.

На основании изложенного, руководствуясь ст.ст.2 и 7 Закона Украины от 17.04.1991 года «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине»,

Прошу:

Признать Гладыревского Лариона Фёдоровича обоснованно осуждённым по настоящему делу и не подлежащим реабилитации» [5, арк.51-52].

24.09.1992 року з'явилася постанова Полтавського обласного суду в справі Ларіона Гладиревського за підписом головуючого М.Г.Тягниридна:

«Рассмотрев уголовное дело по обвинению Гладыревского Лариона Фёдоровича, президиум установил:

Приговором военного трибунала войск НКВД Полтавской обл. от 29 января 1944 года Гладыревский Ларион Фёдорович, 1889 г.р., [...] осуждён по ст.ст.54-10 ч.2, 54-3 УК УССР на 10 лет лишения свободы с поражением в правах на 5 лет с конфискацией всего имущества.

В кассационном порядке дело не рассматривалось.

По ст.54-10 ч.2 УК УССР Гладыревский Ларион Фёдорович на основании ст.1 Закона Украины «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине» реабилитирован.

Согласно приговору он признан виновным в том, что работал в период временной оккупации немецкими войсками Украины директором завода, продукцией которого снабжалась немецкая армия.

В заключении и.о. прокурора области просит признать Гладыревского Лариона Фёдоровича обоснованно осуждённым, не подлежащим реабилитации.

Выслушав докладчика, и.о. прокурора области, поддержавшего заключение, проверив материалы дела, президиум находит заключение обоснованным.

Совокупность имеющихся в деле доказательств, показания самого осуждённого, свидетелей Сидоренко А.Е., Шумейко П.Д., Наливайко Т.И. и других позволяют сделать вывод об обоснованности осуждения Гладыревского Лариона Фёдоровича за пособничество, в связи с чем он не подлежит реабилитации.

Руководствуясь ст.2 Закона Украины «О реабилитации жертв политических репрессий на Украине», президиум постановил:

Признать Гладыревского Лариона Фёдоровича обоснованно осуждённым по ст.54-3 УК УССР и не подлежащим реабилитации» [5, арк.54].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

* * *

Григорій Максимович у своєму дослідженні *«Історія Опішнянського заводу «Художній керамік»* стверджував: *«Артіль «Художній керамік» першою в Опішні відновила свою діяльність. Фашисти не встигли чи не змогли спалити приміщення бувшої керамічної школи. У цьому приміщенні артіль вже через 4 дні після визволення почала давати промислову продукцію»* [74, арк.15]. Антон Черевань в історичному нарисі *«Опішня»* писав: *«Після визволення Опішні радянськими військами її населення під керівництвом партійної організації приступило до відбудови зруйнованого господарства. Вже на третій день було змонтовано радіовузол і електростанцію, а на шостий день видали першу продукцію керамічний завод і маслозавод»* [164, с.360.].

Вважаю, що певний внесок у швидке налагодження роботи артілі *«Художній керамік»* після повернення більшовицької влади вніс Ларіон Гладиревський – і як гончар-професіонал, і як людина, яка мала досвід керівника й організатора в різні історичні періоди. І цей досвід цінувався не лише німецькою владою, а й більшовицькою. Підтвердженням може слугувати посвідчення, яке зберігається в кримінальній справі Гладиревського, датоване 25.10.1943 року. Процитую його повністю: *«Предъявитель сего т.Гладаревский Иларион Фёдорович действительно является уполномоченным Областного Совета промысловой кооперации «Облпромсовет» по восстановлению и организации Опошнянской промартели «Художн. керамик», каковому и доверяется срочная подготовка производства артели до работы. Председатель Оргбюро Полтавского Облпромсовета Пичкур»* [5]. Це посвідчення було видано Ларіону Федоровичу майже за тиждень до його арешту. Отож, у Облпромраді в особі Ларіона Гладиревського вбачали людину-спеціаліста, яка за важких часів і в короткі терміни здатна налагодити роботу *«Художнього кераміку»*. Зовсім по-іншому сприймали Гладиревського в Опішнянському райвідділі УНКДБ в Полтавській області, для яких він був *«пособником фашистов»* і людиною, яка проводила *«антисоветскую агитацию»*.

Зміст вищеподаного посвідчення підтверджує, що Ларіон Гладиревський керував артіллю *«Художній керамік»* відразу після повернення більшовиків. З матеріалів кримінальної справи довідуємося, що він нібито очолював артіль і перед німецько-радянською війною.

Про це, зокрема, Гладиревський говорив у суді, у присутності свідків з *«Художнього кераміку»*: *«До окупації я работал заведующим Опшянского завода»* [5, арк.38]. Жоден зі свідків цього твердження не спростував. Хоча документальних підтверджень цього факту знайти не вдалося.

Григорій Максимович, подаючи *«Список керівників підприємства з початку організації до 1967 року»*, зазначив: *«1938–41 р.р. Демченко М.О., 1943–44 р.р. Сидоренко А.Я.»* [74, арк.32]. Тож, як бачимо, ім'я Гладиревського в цьому списку відсутнє, зрозуміло, що цілком з ідеологічних міркувань. Принагідно зазначу, що в роботі Максимовича з тієї ж причини немає жодного слова про діяльність *«Опшянського керамічного заводу»* (тодішня назва підприємства) за часів окупації Опшного німцями. Більше того, у переліку *«Хронологічні дати»* вказано: *«1943 рік – вересень. Відновлення після фашистської окупації діяльності артілі «Художній керамік»*. Якщо бути прискіпливим, то варто зауважити, що, з одного боку, правда в цих словах є. При німцях існувала не гончарна артіль, а керамічний завод, який підпорядковувався Полтавському обласному промислому управлінню. І тому з приходом більшовиків відновлювалася діяльність саме гончарної артілі. Але, з іншого боку, зрозуміло, що у свої слова Максимович вкладав зовсім інше значення: ніби все стояло пустою з осені 1941 по осінь 1943 року. Матеріали ж архівно-кримінальної справи Ларіона Гладиревського повністю це спростовують, як і спогади колишніх учнів, що навчалися гончарювати в підприємстві за часів німецької окупації.

Трохим Демченко у своїх спогадах описав стан цеху №2 в період, коли він прийшов працювати в артіль *«Художній керамік»* після демобілізації 1946 року. *«Виробниче приміщення артілі, як тоді його звали завод №2 [...] було зруйноване німецькими окупантами, стояло лише декілька стін, без криші й стелі, без вікон, без дверей, повиривані дерев'яні двері й віконні вставки, лишилися самі кирпичі. На подвір'ї серед зарослих бур'янів стояв недорозібраний каркас сарая, яких до війни було три. Розбиті горни, цеглу розтягало населення. Знищені засоби механізації, стояв пробитий осколками шаровий млин, розукомплектовано лежаки, бігуни, фільтр-прес. За актом урядової комісії від 23.XI.1943 р. артілі «Художній керамік» за час війни нанесені збитки німецькими окупантами на суму 1450000 крб.»* [60, арк.59].

З опису постає дійсно жаклива картина, яку, вважаю, перебільшено, як і перебільшено роль німецьких окупантів у тому, що артільне приміщення на Кардашівщині станом на 1946 рік перебувало в такому

стані. Адже в серпні 1943 року гончарне підприємство ще працювало під керівництвом усе того ж Гладиревського. Та й немає документальних підтверджень, що артільне приміщення *«було зруйноване німецькими окупантами»*. Воно могло бути пошкодженим унаслідок запеклих боїв за територію Опішного, що точилися кілька днів між радянськими військами, які наступали, й німецькими. Напевно, відбувався артобстріл і бомбардування прилеглої місцевості, тож унаслідок цього приміщення могло бути зруйнованим. І досі, майже через 70 років після тих подій, на своєму городі, що за кількасот метрів від заводського приміщення, я часто знаходжу чималі осколки від снарядів, які, вочевидь, належали наступаючій стороні і які лише підтверджують ці міркування. Та навіть якщо повірити, що приміщення зруйнували німці, то хто ж повиривав *«дерев'яні двері і віконні вставки»*, хто розкомплектував *«лежаки, бігуни, фільтр-прес»*? Після кого залишився *«недорозібраний каркас сарая»*? Чи це не наслідки діяльності населення, яке *«цеглу розтягало»*? Тимофій Середя у своїх спогадах писав: *«Бій за Опішню тривав 10 днів, і центром його був керамічний завод, за міцними кам'яними будівлями якого засів ворог»* [147].

Ці слова також підтверджують мою думку про те, що приміщення було зруйноване радянськими військами, які наступали, а не німецькими, які оборонялися.

Впадає також у вічі, що акт урядової комісії датовано 23 листопада 1943 року, тобто це більше, ніж через два місяці після повернення більшовиків. Отже, два місяці можна було все розтягувати, а потім списати на *«збитки, нанесені німецькими окупантами»*.

Переглядаючи в Державному архіві Полтавської області *«Список громадян, що потерпіли від німецьких окупантів по Малобудищанській сільській раді»*, я звернув увагу на такий факт: серед іншого, зазначено хати, хліви тощо, які повністю чи частково згоріли у війну. Причини: *«запалено особисто німцями»*, *«під час бою від снаряда»*, *«під час бою від зажигательних пуль»*, *«під час бомбежки»* [140, арк.23]. Тобто, точно не встановлено, від чиїх снарядів чи куль, німецьких чи радянських, постраждали громадяни Малобудищанської сільської ради. А списали все на німецьких окупантів.

Зі спогадів опішнянина Семена Павловича Яценка, 1926 р.н. Під час німецької окупації навчався гончарювати в *«Опішнянському керамічному заводі»*, у приміщенні колишнього цеху №2 артілі *«Художній керамік»*, *«на Кардашевому»*. Учні були й *«на Тарапуньці»*, у колишньому цеху №1.

«Набирали учнів, учили посуд робити, гончарства учили. Я жив там, на Ярах, од Ворскли аж крайня хата. Через бригаду і якраз, ото,

на завод я ходив. Там був мастер Пошивайло. З Будищ. Учив, як посуду робити. Та я підготовлений уже був. Я вже дома навчився. Потому що зараз, як, ото, увійшли німці, все – школа кончилась. А нада тіки браться за професію. Хто сапожником, хто портним, гончарем. Усі пішли хлопці учитись, ото. «Сідай, сину, – каже батько, – та вчися робити горшки». Брат, Олексій, ганчар був, він на фронті погіб, старший за мене. А туди прийшлося іти через те, що, кажуть, із заводу в Германію не беруть. Учили робити, платити нічого нам не платили, а ото тіки учили. Учили, і ми робили. Як уже, той, що гарне таке робив, посуду, то воно приймалося, то давали тими, горшками. Просте було, полив'яного не було, і малювати не малювали. Робили просте при мені. Посуду тоді, Боже мой, давай тіки, воно ж, як війна, посуду йшла, продавали. Тоді ж кіньми возили. Та й на базарі вона продавалася тут. При німцях. Люди брали, ото, купували в заводі і йшли міняти на хутори на зерно. Отак було. А тоді ж, ото, начали в Германію брати. Ну, кажуть, що треба ховаться. І я втік у Яблушине. У Яблушнім ховався. В Порскала Грицька. А тоді, весною, ото, мати почула десь, що на завод наложили бронь. В Германію брати не будуть, хто в заводі роби. Сказала мати: «Йди, вже не ховайся. Йди, поступай у завод». То я в завод, оце, як поступив, місяців, мабуть, три, отак. Весною, в 43-м, а у липні нас уже забрали в Германію. Якраз, ото, літом усіх на комісію, в Германію ж вони брали, так усі на комісію должні. Ну, кажуть, на комісію, і усіх одпускають. От. А нас, ото, як комісію пройшли, як заперли в клубі тут, і на тім кінець. І забрали в Германію всіх. Обдурили. Із заводу, ото, нас і забрали, всю молодьож, всіх хлопців, там хлопці такі були. Та, мабуть, так із 20, може, хлопців оцих було. Обдурили і не випустили, поліцаї загнали і всьо. Багато, знаю, молодьожі, хлопців. Плотиця Сергій. Оце тожи його забрали. Ото були Остапенко і Задорожний. То їх чогось освободили. Чи то, можі, викупили їх. Ото так, освободили. На війні погibli. Нема. Гарні хлопці такі були». Зі слів Семена Павловича, при німецькій владі заводом керували «Гладиревський і Сидоренко». На запитання, кому ж підпорядковувався завод і чи з'являлися там німці, він відповів: «Старості воно підчинялося, ну, дуже на такі організації воно не той... Та не було, не було... Ми ні разу не бачили. Не бачили. Ото так...». Серед тих, хто навчався гончарювати, були самі хлопці. Дівчата працювали, але не вчилися: «Були й дівчата. Дівчат не помню я фамилій. Ну, там, на доглядці, ото так» [153].

У щоденному українському часописі «Голос Полтавщини», який видавався під час німецької окупації, вдалося натрапити на замітку «Керамічний завод», у якій згадано й про Ларіона Гладиревського.

Невідомий автор, описуючи стан приміщення після приходу німців 1941 року, як і Трохим Демченко у своїх спогадах теж згадав масштаби руйнувань, проте не забув зазначити про роль місцевого населення, яке приклало руки до розграбування заводської будівлі.

«В м.Опішні при втечі жидо-більшевиків, був цілком зруйнований керамічний завод, де вироблявся різний полив'яний посуд з українськими візерунками. Чого не змогли зруйнувати втікачі, те докінчили дехто з мешканців. Повиймали шибки з вікон та частково позабирали станки тощо.

Але зі вступом в м.Опішню Німецької Армії був покладений край цим безчинствам. Завідувачем керамічного заводу був призначений п.Гладиревський, який відремонтував та очистив від бруду приміщення заводу.

На заводі працюють висококваліфіковані робітники, які випускають різний посуд високого гатунку. Готову продукцію продають на своєму ринку, а частково збувають через Райпотребсоюз або по наряду ВІКДО» [41, с.4].

Зі спогадів опішнянина Івана Васильовича Жилавця, 1928 р.н. Під час німецької окупації навчався гончарювати в «Опішнянському керамічному заводі», у приміщенні колишнього цеху №2 артілі «Художній керамік» «на Кардашевому».

«Як німці освободили, Гладиревський був, ото, директор заводу. Я вчився ганчарювати при німцях. Тоді було оцей цех повністю і перший цех, ото, тож забито (учнями – В.М.)». Навчалися самі хлопці. «Тоді й поняття не було, ні одної дівчини не було. Тоді хлопців було хтозна й стіки. Із Будищечок багато було пацанів. Училися. Отам, із Ярів». «На Кардашевому» вчив гончарювати малобудищанський гончар Яків Пошивайло, а «на Тарапуньці» «якийсь Крипак старий був, з Ярів, ото, вчив там». Під час війни на заводі працювало чимало старих гончарів із Опішного та навколишніх сіл: «І з Попівки приходили ганчарювати і і з Ярів відтіля. Багато ганчарів старих було». Батько Івана Жилавця також працював на заводі. «Робив все врем'я. На коні їздив. Глину возили кіньми, дрова возили». Зарплату батькові видавали «більшість горшками. Ото горшки дадуть, а потом на хутір поїхав, наміняв, і готове діло. В мене батько все врем'я на коні їздив. Свій кінь був. Я достав коня. Ото, як німці були, та як піймав коня і, ото, батько збрую зробив, і все врем'я їздили». На запитання, яким був Ларіон Гладиревський, Іван Васильович відповів: «Нам шо, ми пацани були, ми з ним не стикалися ніколи. Який був, шо до чого, а знаю, як сьогодні. Я був, ото, учився ганчарювати, а отуто хлів був, складали горшки. І отуто Сакун Олексій був, потом Петро Багрій, і вони побили черепицю

на хліві, на отому, а на мене звернули. І я дивлюсь, коли батько входе з батюрою, і мене як опоре раз та другий раз: «Я тобі, – каже, – дам черепиці». Кажу: «Я нічого не знаю». А той Гладиревський каже: «Я, Василь Павлович, оце із Вас стребую за черепицю». Отаке діло було». Щодо німців Іван Жилавець сказав: «Ми не бачили нікого. Колись, знаю, що пацанами заставляли нас, і я був, колись посуду носили туди, де реєстратура була, зубний (мова йде про приміщення в Опішному, у якому впродовж 1960-х – 1980-х років була поліклініка – В.М.). Чі заказували вони, чі що таке. Та я німців знаю, як своїх. Ше, було, отут ми, хлопці, сигарети міняємо за «яйка». Ну, вони і німці, я тобі чесно скажу, і німці, що наші, що німці. Німці ше були лучші, чим наші. Було, ось отутичко, по сусідці у мене жили вони на квартирі. Каже: «Оце аби Гітлера та Сталіна узяв отак, а ми б пішли до «матки». Ото. «Кіндер, – каже, – в мене є». Ото таке діло. Так шо вони хароші люди» [143].

Зі спогадів опішнянина Василя Кириловича Слободського, 1926 р.н. Під час німецької окупації навчався гончарювати в «Опішнянському керамічному заводі». Ходили розмови, нібито того, хто буде здобувати в заводі професію, не будуть забирати в Німеччину. Але згодом усе одно забрали. Учнів було близько 40 чоловік. Навчалися лише хлопці. Учив Сергій Трохимович Шиян. Учнів навчали всьому: гончарювати, малювати, готувати маси, випалювати. Спочатку навчалися в цеху №1, а тоді в цеху №2. Навчатися й працювати довелося від лютого-березня 1942 року по червень 1943 року – до відправки в Німеччину. Заводом керував Ларко Гладиревський. За «технорука» був Сидоренко – «кумекав, був розторопний». Готову продукцію здавали на склад, де завідував Іван Красножоненко з Малих Будищ, колишній офіцер царської армії, повний георгіївський кавалер. Він був «тіпа завхоза» [149].

Прозбут в Опішному продукції керамічного заводу, яка виготовлялася під керівництвом Ларіона Гладиревського, також писалося на сторінках «Голосу Полтавщини».

«Сільська управа потурбувалась, щоб відремонтувати крамницю ССТ, де проводиться торгівля гончарними виробами» [40, с.4].

Мал.76. Обкладинка архівно-кримінальної справи Ларіона Гладиревського.
Опішне, Полтавщина. 1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

9919

Взвешено на учете

У С С Р **НОВАЯ**
МИНИСТЕРСТВО ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

ПРОВЕРЕНО *1462*

ДЕЛО № _____

По обвинению *Гладиревский*

Начало _____ 19 ____ г. В _____ помех
Окончено _____ 19 ____ г. Том № _____

После судебного рассмотрения и вступления приговора в силу настоящее дело подлежит немедленному возвращению в _____
(указать в какой орган МГБ)

К делу должна быть приложена копия приговора. **ПЕРЕСМОТРЕНО** в ОВД.

ОСНОВАНИЕ: Приказ НКВД, Прокуратуры и ЦККЮ Союза ССР № 00359 от 10.07.1939 г.

Архив № *616*

Сделано в архиве _____ 19 ____ г.

Передача изходящая в производство следственных дел, в том числе из архива дел в суд, в отдел или орган МГБ, хотя бы в архивно, производится исключительно через _____
(указать участок аппарата)

Передача следственного дела оформляется восстановлением, утвержденным начальником соответствующего управления МГБ или его заместителем.

Мал.77. Обкладинка архівно-кримінальної справи Ларіона Гладиревського.
Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6166.
Репринт. Публікується вперше

5

АНКЕТА ЗАРІШОВАНОГО

1. Фамилия Гладиревский
2. Имя и отчество Лармон Фредериков
3. Дата рождения: 1889 год
4. Место рождения М. Опшине, Полтавской обл.
5. Настоящее место (адрес) М. Опшине, Полтавской обл.
6. Профессия и специальность Кантор - писарь
7. Место службы и должности. Как род занятый при инициал Директор Керем завода М. Опшине
8. Наличие: указан при инициал
указан в документах, касающихся, где инициал
9. Семейное положение не женат
(указан в документах, касающихся, где инициал)
10. Семейное положение Работа
(указан в документах, касающихся, где инициал)
11. Семейное положение не женат
12. Семейное положение не женат
13. Семейное положение не женат
14. Семейное положение не женат
15. Семейное положение не женат
16. Семейное положение не женат
17. Семейное положение не женат
18. Семейное положение не женат
19. Семейное положение не женат
20. Семейное положение не женат
21. Семейное положение не женат
22. Семейное положение не женат
23. Семейное положение не женат
24. Семейное положение не женат
25. Семейное положение не женат
26. Семейное положение не женат
27. Семейное положение не женат
28. Семейное положение не женат
29. Семейное положение не женат
30. Семейное положение не женат
31. Семейное положение не женат
32. Семейное положение не женат
33. Семейное положение не женат
34. Семейное положение не женат
35. Семейное положение не женат
36. Семейное положение не женат
37. Семейное положение не женат
38. Семейное положение не женат
39. Семейное положение не женат
40. Семейное положение не женат
41. Семейное положение не женат
42. Семейное положение не женат
43. Семейное положение не женат
44. Семейное положение не женат
45. Семейное положение не женат
46. Семейное положение не женат
47. Семейное положение не женат
48. Семейное положение не женат
49. Семейное положение не женат
50. Семейное положение не женат
51. Семейное положение не женат
52. Семейное положение не женат
53. Семейное положение не женат
54. Семейное положение не женат
55. Семейное положение не женат
56. Семейное положение не женат
57. Семейное положение не женат
58. Семейное положение не женат
59. Семейное положение не женат
60. Семейное положение не женат
61. Семейное положение не женат
62. Семейное положение не женат
63. Семейное положение не женат
64. Семейное положение не женат
65. Семейное положение не женат
66. Семейное положение не женат
67. Семейное положение не женат
68. Семейное положение не женат
69. Семейное положение не женат
70. Семейное положение не женат
71. Семейное положение не женат
72. Семейное положение не женат
73. Семейное положение не женат
74. Семейное положение не женат
75. Семейное положение не женат
76. Семейное положение не женат
77. Семейное положение не женат
78. Семейное положение не женат
79. Семейное положение не женат
80. Семейное положение не женат
81. Семейное положение не женат
82. Семейное положение не женат
83. Семейное положение не женат
84. Семейное положение не женат
85. Семейное положение не женат
86. Семейное положение не женат
87. Семейное положение не женат
88. Семейное положение не женат
89. Семейное положение не женат
90. Семейное положение не женат
91. Семейное положение не женат
92. Семейное положение не женат
93. Семейное положение не женат
94. Семейное положение не женат
95. Семейное положение не женат
96. Семейное положение не женат
97. Семейное положение не женат
98. Семейное положение не женат
99. Семейное положение не женат
100. Семейное положение не женат

Мал.78. Анкета арештованого Ларіона Гладиревського (початок).
Опшине, Полтавщина. 04.11.1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

14. Категорія домашнього уряду-селянства чи був зареєстрований на уряді _____
 " *С власним урядом селян по безробіттю*

15. Остання в сім'ї чи до 2-го шлюбу, утримувач чи одиноким в останній...
 " *2-й шлюб Осипович /вступив в шлюб 1929/ Не Служив*
в нім /прислужився/

16. Коли розлучення підвергався згідно Осиповича /судимість, арешт в...
 " *29. /когда закон органов и сс 1929/ Реприссиям не подверг*

17. Сестра сестра:
 " /Означення родственных их имен, фамилия, адрес и год
 рождения
Нико - Гладиревская Федора Григорьевна 1888 г.

Підпис арештованого *Гладирев*

1. Особі імені прізвища _____
 2. Коли і куди арештований *Опашинський Роман Григ. 43*
 3. Куди задержаний под охороною *КДБ Опашинський Роман Григ.*
 4. Особі замітки _____

Підпис слідчого, заповнювача анкети *В.В.*
 " *4. Часов* 1945 г.

Примітка: Анкета заповнюється тільки в розпорядку со зборів арештованого і проводиться на документі.

Мал.79. Анкета арештованого Ларіона Гладиревського (закінчення).
 Опішне, Полтавщина. 04.11.1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
 Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

**НАРОДНИЙ КОМИССАРИАТ
НАРОДНИЙ КОМІСАРІАТ**

ПРАВИЛЬНИЙ ВИСТІП СЕРІАЛ, СЕРІАЛІЗАЦІЯ
ПРАВИЛЬНИЙ ВИСТІП СЕРІАЛ, СЕРІАЛІЗАЦІЯ

**ВНУТРІШНІХ ДІЛ СРСР
ВНУТРІШНІХ СПРАВ СРСР**

ОТДЕЛ АКТОВ ГРАЖДАНСКОГО СОСТОЯНИЯ — ВІДДІЛ АКТИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ

**ПОСВІДКА ПРО НАРОДЖЕННЯ
СВИДЕТЕЛЬСТВО О РОЖДЕНИИ**

УВ № 102073

Гр. Гр.

Григорьевский
(фамилия, имя, отчество)

Мария Федоровна
(фамилия, имя, отчество)

родилась (или родился) 19 ноября 1938 года
(число, месяц, год, место, место рождения, место рождения, место рождения)

всего дней с 1938 года
(число, месяц, год, место, место рождения, место рождения, место рождения)

про то, что в книге актов гражданского состояния о рождении за 1938 года, 20 числа ноября
(число, месяц, год, место, место рождения, место рождения, место рождения)

о чем в книге актов гражданского состояния о рождении за 1938 года, 20 числа ноября
(число, месяц, год, место, место рождения, место рождения, место рождения)

примечание: См. в книге актов гражданского состояния о рождении за 1938 года, 20 числа ноября
(число, месяц, год, место, место рождения, место рождения, место рождения)

Безна
Отец
Родился
Мать
Мать

Григорьевский Федор Григорьевич
(фамилия, имя, отчество)

Григорьевский Григорий Григорьевич
(фамилия, имя, отчество)

Ономина Павлова
(фамилия, имя, отчество)

и Ономина Рибзаре
(фамилия, имя, отчество)

Место рождения Место рождения
(место рождения, место рождения, место рождения)

Место регистрации Место регистрации
(место регистрации, место регистрации, место регистрации)

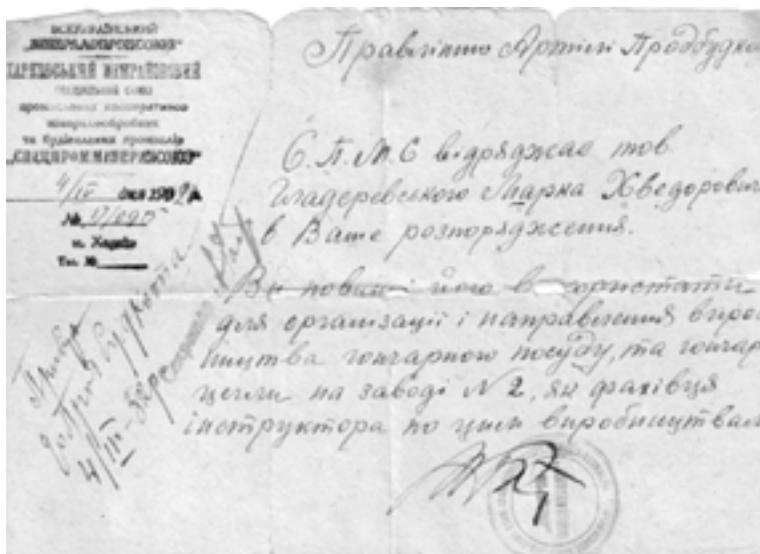
Место рождения Место рождения
(место рождения, место рождения, место рождения)

Место регистрации Место регистрации
(место регистрации, место регистрации, место регистрации)

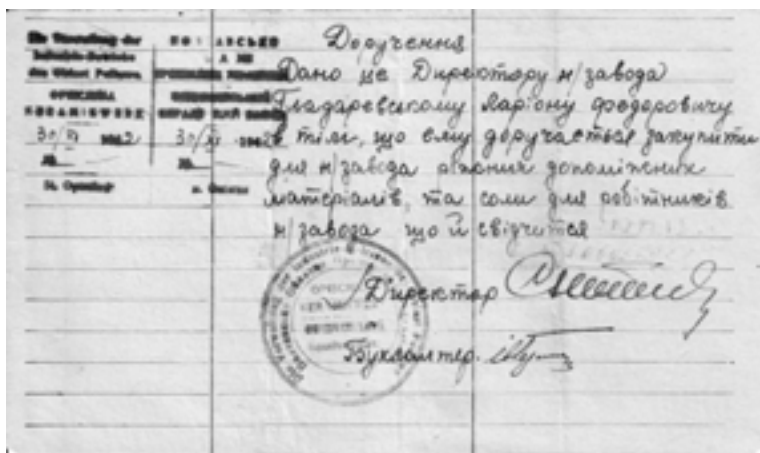
Лен. Бюро ЗАГС
Лен. Бюро ЗАГС

Лен. Бюро ЗАГС
Лен. Бюро ЗАГС

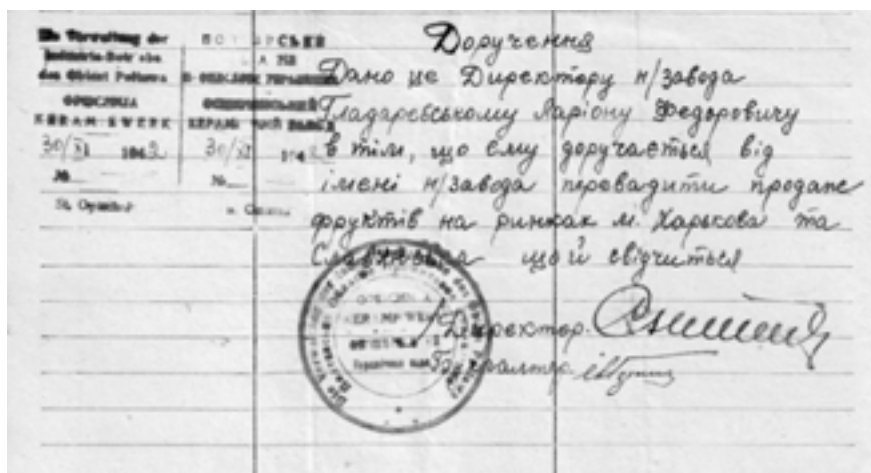
Мал. 80. Посвідка про народження Ларіона Гладиревського.
Опішне, Полтавщина. Кінець 1930-х. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Мал.81. Відрядне посвідчення, видане Ларіону Гладиревському Харківською міжрайовою спілкою промислових кооперативів мінералообробних та будівельних промислів «Спецпроммінералспілка». Харків. 04.04.1932. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Мал.82. Доручення, видане Ларіону Гладиревському Опішнянським керамічним заводом. Опішне, Полтавщина. 30.11.1942. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

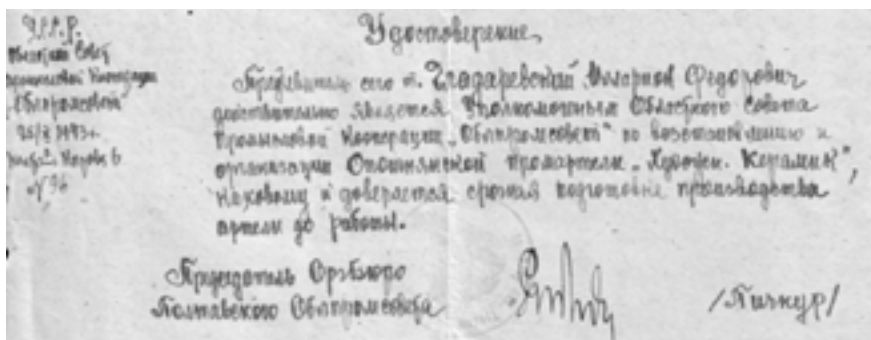
Мал. 83. Доручення, видане Ларіону Гладиревському Опішнянським керамічним заводом. Опішне, Полтавщина. 30.11.1942. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Мал. 84. Звернення Ларіона Гладиревського до коменданта м.Опішного. Опішне, Полтавщина. 28.11.1942. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Мал.85. Посвідка, видана Ларіону Гладиревському окружним керівником СС і поліції. Опішне, Полтавщина. 18.09.1942. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Мал.86. Посвідка, видана Ларіону Гладиревському як уповноваженому з відновлення роботи Опішнянської промартілі «Художній керамік». Полтава. 25.10.1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Вернувшись из Франции

ОДЕССКИЙ ЭВАКОПЛЕНБЕЖ

Учетно-статистич. карточка для военно-пленных

№ 4518 *17 августа* 1919 г.

1. Фамилия *Гладиревский*
2. Имя и отчество *Ларіон Олександр*
3. Возраст *35* лет. 4. Национальность *русская*
5. Военское звание: офицер, солдат, лицо медич. звания
6. Военская часть, название *Товар. ма. машин*
7. Род занятий до войны (специальность, профессия) *Кушторщик*
8. Семейное положение и где семья находится *Жена З. М. в Одессе*
9. Образование: низшее, среднее, высшее *Высшее*
10. Место постоянного жительства *Одесса*, *г. Выховатское* — дер.
11. Где и когда был взят в плен
12. Где был в плену *Во Франции*
13. Находился-ли в плену на работах и сколько времени *в плену*
14. С какого времени находится в Одессе *17 августа 1919*
15. Состоит-ли в профессиональном союзе (указать № членского билета)
16. Болен — диагноз
17. Род помощи: денежная, вещевая, служба
18. Когда и куда выбыл

Регистратор *В. М. М.*

Мал.87. Обліково-статистична карточка військово-полоненого Ларіона Гладиревського. Одеса. 17.08.1919. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Schlachtschein
Посвідка убою

Gladerewsky / *Gladerewsky*

ist berechtigt, im der Zeit
має право зарізати в тварин

Vom 15. I 43 bis 18. I 43
від до

— Stück Rindvieh im Gewicht von über 100 kg — Stück Kälber
штук рогатої худоби вагою понад 100 кг штук телят

— Stück Schafvieh — Stück Schweine im Gewicht von mehr
штук овець штук свиней вагою

als 80 kg zu schlachten. Dieser Schlachtschein ist bis zum 18. I 43
понад 80 кг Цей посвідку убою належить до дня

der ausstellenden Dienststelle zurückzugeben.
звернути цій установі, яка її видавала.

Obere... den 15. I 1943

Gebiets- landwirt
Kreis . Окремий сільськогосподарський керівник

Wassermann

Am Grund obiger Genehmigung sind in der Zeit
На основ наведеного дозволу заріzano в часі

vom 18-1 43 bis 18-1 43
від до

	Rinder	m. einem Ges.	Leb.	- Gew. von	kg
—	рогатої худоби	закл.	живої ваги		
—	Schweine				<u>100</u> kg
—	Kälber				— kg
—	Schafe				— kg
—	овець				— kg

geschlachtet worden. Lebend- und Fleischschau hat — nicht —
Охолоджені жовці та зарізані тварини — не — відбавлялись.

stattgefunden. Die Richtigkeit und Vollständigkeit der Angaben wird
Правдивість та докладність зазначеного зазначається.

versichert.
Om... den 18-1 1943

952.50.000

Мал. 88. Посвідка убою, видана Ларіону Гладиревському (початок).
Опішне, Полтавщина. 15.01.1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

Bescheinigung des Viehkontors
Посвідка контори для збуту худоби

Dem umstehend Genannten wurden in der Zeit
Називаному на підпорядкованій території продало на зарп в часі

vom 194 bis 194 insgesamt
від до разом

_____ Rinder говяд	_____ Schweine свиней
_____ Kälber телят	_____ Schafe овечь

zu Schlachtzwecken verkauft.

_____, den 194
г. д.р.

Bescheinigung der Häutesammelstelle
Посвідка пункту збору шкір

Der Larion Gladirevsky hat am 18-1-1943
з.п.р. д.р.

_____ Rinderhäute im Gewicht von _____ kg шкіри рогатої худоби вагою	_____ kg
1 Schweinehäute свинячих шкір	45 kg
_____ Kälbfelle телячих	_____ kg
_____ Schaffelle овечьих	_____ kg

abgeliefert.
надано.

18-1-1943 den 18-1-1943
г. д.р.

Myer

Мал.89. Посвідка убою, видана Ларіону Гладиревському (закінчення).
Опішне, Полтавщина. 15.01.1943. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №6166. Репринт. Публікується вперше

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ**

Режимно-секретне управління

вул. Богомольця, 10, м. Київ, 01024,
тел. 256-1586, rmu@min.gov.ua

с/у хімія 2012 року № 33/РВУ
На № 158/55 від 16.03.2012

Директорові Інституту керамології –
відділення Інституту народознавства
НАН України,
доктору історичних наук,
професору
Пошивайлу О.М.

снт. Опішине,
Зіньківський район,
Полтавська обл.,
38164

Шановний Олесею Михайловичу!

Ваш запит щодо надання інформації про директора Опішнянської артілі „Художній керамік“ Гладиревського Ларіона Федоровича, 1889 р.н., ретельно опрацьовано в Державному архіві МВС України.

За обліковими даними МВС України значиться:

„Гладиревський Іларіон Федорович (так в документах), 1889 г.р., уроженец с. Опішня Полтавской области.

03.11.1943 арестован Опішнянським РО НКГБ, осужден 29.01.1944 военным трибуналом войск НКВД г. Полтавы по ст. 54-3М уголовного кодекса СССР к 10 годам лишения свободы с поражением в правах на 5 лет.

29.01.1944 прибыл в тюрьму № 2 г. Полтавы.

11.02.1944 прибыл в с/х колонию Божково.

01.01.1945 убыл в Северо-Печерский лагерь НКВД ст. Инта.

Данных об освобождении нет”.

Архівна кримінальна справа № 6166 Гладиревського Л.Ф. знаходиться на зберігання в Управлінні Служби безпеки України в Полтавській області.

Інших відомостей про долю Гладиревського Л.Ф. в Державному архіві МВС України немає.

Т. в. о. начальника Управления

Ю.В. Иванов

О. П.

Крамаренко Н.М.
254-7622

Мал.90. Повідомлення про Ларіона Гладиревського з Режимно-секретного управління МВС України. Київ. 04.04.2012. Архів Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України. Репринт. Публікується вперше

Мал.91. На подвір'ї Гладиревських (зліва направо): Євдокія Гладиревська, Ларіон Гладиревський, Марія Колодка (Гладиревська), ?. Опішне, Полтавщина. 1950-ті. Автор фото невідомий.
Приватна збірка Миколи Колодки (Опішне, Полтавщина).
Публікується вперше

Мал.92. Ларіон Гладиревський у формі свого племінника. Опішне, Полтавщина. 1950-ті.
Автор фото невідомий.
Приватна збірка Миколи Колодки (Опішне, Полтавщина).
Публікується вперше

Мал.93. Біля будинку Гладиревських (зліва направо): Ларіон Гладиревський, ?, ?, Євдокія Гладиревська, Іван Колодка. Опішне, Полтавщина. 1950-ті.
Автор фото невідомий. Приватна збірка Миколи Колодки (Опішне, Полтавщина).
Публікується вперше

Мал.94. Похорон Ларіона Гладиревського: Оксана Гусаренко (Гладиревська) (перший ряд, третя ліворуч), Степан Гусаренко (другий ряд, другий ліворуч), Іван Колодка (перший ряд, четвертий ліворуч), Марія Колодка (Гладиревська) (перший ряд, друга праворуч), Євдокія Гладиревська (другий ряд, друга ліворуч), Віктор Колодка (перший ряд, перший праворуч). Опішне, Полтавщина. Листопад 1960. Автор фото невідомий. Приватна збірка Миколи Колодки (Опішне, Полтавщина). Публікується вперше

Мал.95. Могили Ларіона та Євдокії Гладиревських. Опішне, Полтавщина. Лютий 2012.
Фото Марії Яценко.
Приватна збірка Марії Яценко (Опішне, Полтавщина).
Публікується вперше

2.3.2.

ЛИСЕНКО Опанас Корнійович

■ Біографічні відомості

- Народився 02.05 (19.04) 1903 року в селі Малі Будища Заїченської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – Малобудищанська сільська рада Зіньківського району Полтавської області).
- Помер у концтаборі 13.03.1942 року, в селищі Абезь Комі АРСР. Місце поховання невідоме.
- Українець.
- Православний.
- Дід – Лисенко Яків Семенович (1846–1933), був заможним хліборобом, мав понад 40

десятин землі. На початку колективізації був розкуркулений. Бабуся походила із заможного малобудищанського хліборобського роду Мокляків, померла до 1926 року. Батько – Лисенко Корній Якович (1876–1938), був малобудищанським хліборобом-«середняком». На початку 1930-х років господарство розкуркулили, а самого Корнія засудили. Після відбуття покарання жив у Малих Будищах. Був одноосібником. 1938 року був репресований і засуджений до розстрілу. Мати – Анастасія Йосипівна Лисенко (Козак) (1880–1954), походила із заможного хліборобського роду з Опішного.

- Дружина – Лисенко Євдокія Романівна, 1904 р.н.
- Доньки: Галина, 1929 р.н.; Лідія, 1937 р.н.
- Освіта початкова («нижча»). 1914 року закінчив Малобудищанське початкове народне училище.
- Позапартійний.
- До 1927 року Опанас Лисенко жив і займався хліборобством разом із батьками. Після одруження господарював окремо. На початку 1930-х років за несплату податків його господарство було розкуркулено й розпродано, а самого господаря засуджено. Після відбуття покарання жив у селі Попівка й працював теслею в Опішнянській артілі «Художній керамік». 07.09.1937 року був заарештований. 29.09.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС у Харківській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років позбавлення волі. Спочатку покарання відбував у місті Улан-Уде, а потім у «Печорлаге».

■ Опанас Лисенко (фрагмент фото). Перша половина 1920-х.

Місце зйомки та автор фото невідомі. Приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина)

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

07.09.1937 року начальник Опішнянського райвідділу НКВС молодший лейтенант держбезпеки Тимченко підписав постанову про вибір запобіжного заходу й пред'явлення обвинувачення щодо Опанаса Корнійовича Лисенка. У ній зазначено, що, розглянувши слідчі матеріали в справі й узявши до уваги те, що Лисенко *«достаточно изобличается в том, что он ведёт контрреволюционную пропаганду, постановил: гражданина Лысенко привлечь в качестве обвиняемого по ст.54-10 ч.1 УК, мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда избрать содержание под стражей в Полтавской тюрьме»* [13, арк.11].

Того ж дня в помешканні Опанаса Лисенка дільничний міліціонер Радченко, у присутності свідків Назара Васильовича Поросного й Петра Захаровича Морівця, провів обшук, під час якого вилучив паспорт і військовий квиток. Опанаса Лисенка заарештовано.

11.09.1937 року було проведено допит Опанаса Корнійовича Лисенка:

– Следствию известно, что родители ваши имели до революции 40 десятин земли и кулацкое хозяйство. Расскажите, обвиняемый Лысенко, о социальном происхождении ваших родителей.

– Отец мой имел до революции всего 1 десятину земли, дом крестьянский, клуню, сарай, корову и одну лошадь. Занимался исключительно извозом, но 40 десятин у отца никогда не было, возможно, ещё у деда, т.е. у отца моего отца, было. Для меня неизвестно, но в разговорах я слышал от отца, что дед имел 40 десятин. Из этого количества в 1918 году моему отцу припало всего 8 десятин. После этого мой отец стал заниматься хлебопашеством и имел 2 лошадей, 2 коровы, овец 5-6 шт., молодняка 2 шт., а также имел сельскохозяйственный инвентарь: плуг, борону и рало. Земля обрабатывалась своими силами, наёмных работников не было.

– Расскажите, обвиняемый Лысенко, ваше имущественное положение до революции и после революции?

– До революции жил при отце, а с 1927 года жили с женой отдельно, и имел собственную землю 2,75 десятины, дом и клуню, одну рабочую лошадь, занимался хлебопашеством и извозом.

– Расскажите, обвиняемый Лысенко, кто у вас с родственников служил у белых и где они в настоящее время, и какую вы держите связь с ними?

– Мой родной брат, Лысенко Иван, добровольно служил у денкинской армии и отступил, и где в настоящее время, мне неизвестно. Связи никакой с ним не имел.

– *Расскажите, обвиняемый Лысенко, каким репрессиям вы лично подвергались, когда и за что, при советской власти?*

– *Судился за несплату государственных налогов к 2½ годам лишения свободы с конфискацией имущества.*

– *Скажите, обвиняемый Лысенко, кто ещё судился с состава вашей семьи при советской власти?*

– *Отец, Лысенко Корней Яковлевич, за несплату хлебазаготовок к 2 годам лишения свободы с конфискацией имущества, сестра, Анна Лысенко, за спекуляцию в 1937 году к лишению свободы на 5 лет [13, арк.13].*

Лише через 12 днів після арешту Опанаса Лисенка було проведено допит першого свідка.

19.09.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Г.І.Чирка провів допит свідка Івана Пилиповича Остроушка, 1891 р.н., члена колгоспу імені XI-річчя КНС, члена сільради з 1924 по 1937 рік, активного учасника колективізації, колишнього гончаря (має нагороду – грамоту за успіх у весняній сівбі (1932); склад родини на 1937 рік: дружина – Уляна Григорівна, 46 років; діти: доньки – Палажка, 21 рік; Єлизавета, 19 років; Марія, 13 років; сини – Іван, 16 років; Йосип, 11 років):

– *Скажіть, Остроушко Іван Пилипович, чи знаєте ви Лисенка Опанаса Корнійовича?*

– *Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича як односельчанина з 1903 року.*

– *Скажіть, Остроушко Іван Пилипович, які взаємовідносини у вас були із громадянином Лисенком Опанасом Корнійовичем?*

– *Взаємовідносини у нас із Лисенком були нормальними, ми ніколи не сердилися.*

– *Скажіть, Остроушко Іван Пилипович, що ви знаєте за минуле, соціальне й політичне Лисенка Опанаса Корнійовича?*

– *Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича до революції як кулака, мав землі 45 десятин, мав кулацьке господарство: хату, клуню, комори, сараї, мав млин-вітряк, худобу: воли 1 пара, коней 7 шт., коров 4 шт., молодняка рогатої худоби і свиней до 25 шт. Після революції мав 8 га землі, господарство кулацьке, користувався найманою працею. В час окупації німецькими військами України був організатором хліборобів-власників. У час перебування білих армій Денікіна мав тісний зв'язок із контрреволюційною армією. В час революції був ворожебно настроєний проти існуючого ладу радвлади, був позбавлений виборчих прав.*

– *Скажіть, свідок Остроушко Іван Пилипович, що ви знаєте про контрреволюційну діяльність Лисенка Опанаса Корнійовича?*

– Я знаю, що Лисенко Опанас Корнійович у час колективізації сільського господарства розкрадав колгоспну власність – худобу. В 1930 році украв у колгоспі імені XI-річчя КНС усуспільнену кобилу. Агітував протів колективізації. Мені відомо, що Лисенко Опанас Корнійович агітував, що в колгосп іти не треба, бо там ви самими хазяїнами не будете, а будете рабами, що колективізація – це грабунок селян. Лисенко злісно ставився до міроприємств радвлади і був вороже настроєний. Навмисно зривав державні зобов'язання, за що господарство було розпродане [13, арк.6].

20.09.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Г.І.Чирка провів допит свідка Костянтина Яковича Ваценка, 1904 р.н., члена колгоспу імені XI-річчя КНС, члена сільради з 1928 по 1937 рік, активного учасника колективізації:

– Скажіть, Ваценко Костянтин Якович, чи знаєте ви громадянина Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича як односельчанина з малолітства, тобто з 1911 року.

– Скажіть, Ваценко Костянтин Якович, які у вас відношення були з громадянином Лисенком Опанасом Корнійовичем?

– Відношення у нас із громадянином Лисенком Опанасом Корнійовичем були нормальними, ніколи не лаялись і не сердилися.

– Скажіть, громадянин Ваценко Костянтин Якович, слідству, що ви знаєте про соціальне й політичне минуле Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича до революції як кулака, мав землі 45 десятин, кулацьке господарство: хату, клуню, комори і сарай. Мав худобу: волів 2 пари, коней 4 шт., коров 3 шт., молодняка рогатої худоби і свиней до 20 шт., млин-вітряк. Після революції господарство осталося те ж саме, крім землі, яка осталась в його користуванні 16 десятин. Лисенко Опанас Корнійович у час окупації німецькими військами України був активним учасником у знущанні селян-бідняків і радянських активістів і організації хліборобів-власників. У час перебування контрреволюційної денікінської армії на Україні був учасником білих армій і участував у вбивстві 3-х красноармійців із села Батки Опішнянського р-ну.

– Скажіть, свідок Ваценко Костянтин Якович, що ви знаєте про контрреволюційну діяльність Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Я знаю, що Лисенко Опанас Корнійович агітував протів колективізації, казав, що «в колгосп не треба іти, колгосп є закабалення бідняків і середняків, і що через колективізацію радянське правительство грабує населення». Лисенко Опанас Корнійович

сміявся, знущався й погрожував колгоспникам, говорив, що «хай організовують колгосп і відбирають землю, а коли повернеться наша влада, то в моєму лісі хватить лубків і гілля, щоб повішати вас». Лисенко Опанас Корнійович був вороже настроєний протів існуючого радянського ладу, зривав міроприємства радянської влади, злостно не виконував державних зобов'язань, за що було господарство продане, позбавлявся виборчих прав і був суждён за агітацію протів міроприємств радвлади на 2,5 роки з конфіскацією всього майна [13, арк.3].

19.09.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Г.І.Чирка провів допит свідка Василя Пилиповича Ширая, 1907 р.н., бригадира колгоспу імені XI-річчя КНС:

– Скажіть, Ширай Василь Пилипович, чи знаєте ви громадянина Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича як односельчанина з 1917 року.

– Скажіть, громадянин Ширай Василь Пилипович, які ви мали взаємовідносини з Лисенком Опанасом Корнійовичем?

– Взаємовідносини між мною і Лисенком Опанасом Корнійовичем були нормальними, ніколи не сердились.

– Скажіть, свідок Ширай Василь Пилипович, слідству, що ви знаєте про соціальне й політичне минуле Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Я знаю Лисенка Опанаса Корнійовича як кулака. Мені відомо, що Лисенко Опанас Корнійович мав кулацьке господарство як до революції, так і після революції. До революції мав землі, точно не знаю, але не менше 15 десятин, до 20 десятин. Мав будівлі: хату, клуню, сараї й ін. Мав худобу: воли, коров 2, бугая 1, коней 1. Користувався найманою працею. Лисенко Опанас Корнійович ставився до радянської влади вороже. Господарство розпродане за невиконання державних зобов'язань, мав зв'язок із братом, який служив у білій контрреволюційній Денікінській армії.

– Скажіть, свідок Ширай Василь Пилипович, слідству, що ви знаєте про контрреволюційну діяльність Лисенка Опанаса Корнійовича?

– Мені відомо, що Лисенко Опанас Корнійович у час колективізації сільського господарства весь час виступав протів колективізації. Говорив, що в колгоспі жити буде гірше і туди йти не треба, що в колгоспі не можна одержати того, що виробите, бо весь хліб забере держава. У колгоспі не можна бути повновласним хазяїном, а під гнітом. Громадянин Лисенко судився за невиконання державних зобов'язань, а також за агітацію протів колективізації й існуючого ладу [13, арк.4].

У довідці, виданій 20.09.1937 року Малобудищанською сільською радою, зазначалося (мову оригіналу збережено):

«Справка.

Дана ця гр. Лисенко Опанасу Корнійовичу про те що батько Корній мав до рев. 40 га землі, коней 2шт. волів 1 пару корів 2 шт. був хлібороб власник, мав найману працю. Син Корнія Опанас Корнійович жив до рев з батьком мав коней 2 шт. 1 корову вівці свині і т.д. до 20 шт. учасував із слов селян теж у організ. хлібороб. власників, допомагав білим під час вступу диникина в Опішнянський р-н. Судився за виконання хлібопоставки в 1935 році і засуджений був на 2 роки позбавлення волі, що і відбував в межах України. Відбувши кару і повернувшись в с.Малі Будища, Лисенко Опанас Корнійович заімався агітацією проти к-пу говорячи, що к-п нічого гарного недасть, крім того, що ти об нищєєш, бо хліба на трудове не получиши в такій мірі, щоб прогодував ти свою сім'ю, а коли треба той ще можна позичити. Лисенко Опанас заімався організацією церковників, які ще й ідосі ходять вимагають церкву. Сельрада вважає, що така людина як Лисенко Опанас в цілому не наша, не Радянська і як член суспільства не може бути, ця людина підлегла буржуазії і цю людину держати в селі небезпечно, що і стверджує.

Голова с/р Каша» [13, арк.7].

У довідці, виданій керівництвом артїлі «Художній керамік», зазначалося (мову оригіналу збережено):

«Справка

Дана органам Н.К.В.Д.

Від артїлі художній керамік не гром. Лисенка Офанасія Карповича мешканця села М-Будищ батко його був розкуркулений він жив окремо від батка теж був засуджений за невиконання державних зобов'язан і відбував кару поступів на роботу в артїл худ кермек 1936 р 2 го червня працював в артїлі плотником не хотів учасуват ні на яких зборах і політ гуртках у вигляді пасивности він вів розлагателну роботу серед артїльщиків артїлі «художній керамік» і зривав підписку на позику оборони країни в чім і свідчатця

Голова арт /підпис/ Середя парторг /підпис/ Різник» [13, арк.7^а].

23.09.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Шевченко провів додатковий допит Опанаса Лисенка:

– Обвиняемый Лысенко, следствию известно о том, что вы занимались контрреволюционной пропагандой, говорили, что в скором будущем вспыхнет война, и в этой войне будет поражение Советского Союза. Скажите, вы говорили это?

– Я этого не говорил.

– Скажите, обвиняемый Лысенко, вы говорили среди населения о том, что колхозы всё равно в скором развалятся – нужно заранее выходить. Вы говорили это?

– Этого я не говорил [13, арк.14].

У заключній постанові по слідчій справі Опанаса Лисенка за підписом начальника Опішнянського райвідділу НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Тимченка, зокрема, зазначалося:

«В Опешнянское районное отделение НКВД поступили данные о том, что Лысенко Афанасий Корнеевич при белых выдавал всех, кто сочувствовал советской власти. Брат его принимал участие в аресте и расстреле 3-х красноармейцев, после чего бежал с белыми. Во время коллективизации Лысенко Афанасий Корнеевич, будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл антисоветскую пропаганду против организации колхозов, угрожал колхозникам, предсказывал о перевороте власти. В 1932 году его имущество было продано за злостное невыполнение налога и был суждён на 2½ года лишения свободы. В 1937 году вёл контрреволюционную пропаганду, опешлял мероприятия партии и правительства. Арестованный в связи с этим и допрошенный Лысенко Афанасий Корнеевич в своих показаниях отрицает представленное ему обвинение, однако показаниями свидетелей Ващенко, Ширая, Остроушко изобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступление Лысенко Афанасия Корнеевича по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанным свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению по ст.54-10 ч.1 УК УССР Лысенко Афанасия Корнеевича представить на рассмотрение судебной Тройки при Харьковском облуправлении НКВД по 2-й категории» [13, арк.15].

У виписці з протоколу засідання Особливої трійки УНКВС у Харківській області від 29.09.1937 року зазначалося:

«Слушали: 99. Дело №3001 Опешнянского РО НКВД по обвинению Лысенко Афанасия Корнеевича, 1903 г.р., урож. с.М-Будищи Опешнянского р-на Харьковской области, кулака, раскулаченного, в 1932 году осуждённого за невыполнение гос. обязательств к 2 ½ годам, до ареста работавшего в артели плотником. По ст.54-10 ч.1 УК УССР. Постановили: Лысенко Афанасия Корнеевича заключить в лагерь на десять лет, считая срок с 7 сентября 1937 года» [13, арк.?).

19.06.1939 року Опанас Лисенко, перебуваючи в місцях позбавлення волі, написав лист Верховному прокурору УРСР (мову оригіналу збережено):

«У.С.С.Р.

Верховному Прокурору

От заключонного В.С.Ж.Д. Город Улан-Уде 1 отделение Колона №7
от Лысенка Афанасия Корнеевича.

Заявление.

Мой арист 7 сентября 1937 года Опишнянским Р.Н.К.В.Д. миня обвиняли потрём вопросам Как будто бия говорил в массах? Чтобы хлопотали за церкву. Як будто я говорил против колхоза. Чтобы выписувалися из колхоза. Невидомый вопрос точно я немогу розьяснит в том что когда то било время проходили немцы як будто бы я виступав за ихню организацию такого нипомню потому что я бил несовешено летний таких приступлений сомной нибувало.

1937 года 29 сентября сужден Харьковской тройкой Н.К.В.Д. статьи 54 пункт /10/: 10 лет № л/д.: 66/797.

В том что я непринимал никакого учатия приступление немцев. Я неучатувал с немцами, я бил принят в Красную Армию могут доказат таки свидетелисела Малых Будещечёк Опишнянского района Полтавской Области Иван Аликсандровыч Пошывайло, Мыхайло Савич Дядечко, Кырыло Степановыч Гергель. Никаких агитацией за церкву і против колхоза, я не приизводел выше указанные обвинание предъявление напрасно. И если будет [...] Автомому прошу пирисмотреть моё дело и о наслідках оповастыть мне. Город Улан-уде 1 отдиление Колона №7. Проситель Лисенко Афанасий Корнийовыч

1939 года 19/VI

Место жителства

Полтавская Област

Опишнянский район

Мало-Будыщанской С/р

Лисенко Афанасий Корнеевич

Прошу оповистыть про наслідки мойи жыни.

Полтавської Область Опишнянский района

Попивской С./р.

Лисенко Явдокии Романовне» [13, арк.19].

У липні 1940 року дружина Опанаса Лисенка написала скаргу в Прокуратуру СРСР:

«Мой муж, Лысенко Афанасий Корнеевич, 7 сентября 1937 года был арестован Опошнянским райотделением НКВД Полтавской обл. по обвинению по ст.54-10 Уг. Код. УССР, а 29 сентября того же года осуждён Харьковской тройкой при НКВД сроком на десять лет, наказание отбывает ВСЖД, город Улан-Уде, 1 отделение, колона №7.

Муж, Лысенко, осуждён за то, что якобы занимался агитацией, чтобы колхозники выписывались с колхозов, занимался изходатайствованием возврата церкви молящимся, такой агитацией мой муж в действительности не занимался, а если на него по этим двум эпизодам кем-либо и даны показания, так они в действительности есть неправдоподобны, а вымышлены на почве личной только мести и вражды.

Кроме того, муж, Лысенко, признан виновным за перебывание в немецких отрядах в 1918 году, чего в действительности также не было, ибо он никогда в немецких отрядах не служил, что могут удостоверить такие свидетели: Пошивайло Иван Александрович и Дядечко Михаил Савич, живущие в с.М-Будищечках Опошнянского района.

Поэтому я прошу Вашего распоряжения затребовать за моего мужа дело, опротестовать решение по делу с тем, чтобы оно вторично рассматривалось областным НКВД» [13, арк.24].

31.07.1940 року прокурор Опішнянського району Сутуга провів допит Кирила Степановича Гергеля, 37 років, жителя села Малі Будища, сторожа колгоспу імені XI-річчя КНС:

– Я працюю в колгоспі «XI-річчя КНС» Мало-Будищанської сільської ради з початку колективізації. Громадянина Лисенка Панаса Корнійовича я знаю як свого сусіду. Батько його Лисенко Корній Якович по сільраді рахувався кулаком, господарство якого на початку колективізації розкулачено. Землі в цьому господарстві було до 20 га, лісу було гектарів 2-3. Складних сільськогосподарських машин не було, наймана праця використовувалась сезонна – 5-6 чоловік. Сам Лисенко Панас Корнійович мав окреме господарство від батька. В господарстві його наймана праця не використовувалась, складних сільськогосподарських машин не було. Лисенко Панас Корнійович до сплати держподатків ставився вороже, внаслідок чого господарство його було продане, але в якому році, я не пам'ятаю.

– Скажіть, свідок Гергель, чи відомо вам, щоб Лисенко Панас приймав участь в банді чи приймав участь з німцями в катуванні селян і чи видавав бандитам кращих селян, які боролись за радвладу?

– Щоб приймав участь в банді, у катуванні людей у час перебування німців, я не знаю. Знаю, що в 1920 році бандою Бея було вбито в хаті громадянина Герасименка Романа Панасовича партизан Оленича Олександра Юхимовича й самого Герасименка Романа Панасовича, а Герасименко Яків утік, але хто їх видав, я не знаю.

– Скажіть, свідок Гергель, що вам відомо про справу контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко проти колективізації й міроприємств

радвлadı. Коли, де, при яких обставинах, у присутності кого і хто, крім вас, може ствердити?

– У справі контрреволюційної агітації, яку проводив громадянин Лисенко Панас Корнійович, мені нічого не відомо [13, арк.28].

31.07.1940 року прокурор Опішнянського району Сутуга провів допит Михайла Лукича Чуприни, 52 років, жителя села Малі Будища, члена колгоспу імені XI-річчя КНС:

– Я працюю в колгоспі «XI-річчя КНС» з початку колективізації. Громадянина Лисенка Панаса Корнійовича я знаю як односельця. Батько його, Лисенко Корній Якович, рахувався по сільраді кулаком, мав землі 12 га, лісу приблизно 1 га, складного сільськогосподарського реманенту не мав, найманої робочої сили не використовував. Господарство на початку колективізації було розкулачено і продано. Лисенко Панас Корнійович жив від батька окремо, мав своє господарство. Землі мав до 3,5 га. Складних сільськогосподарських машин не мав. До сплати держподатків ставився вороже. За що господарство його приблизно в 34-35 роках було продане, як злісного неплательника держподатків.

– Скажіть, свідок Чуприна, чи відомо вам, хто видав банді Бея партизан Герасименка Романа Панасовича, Оленича Олександра Юхимовича й Герасименка Якова Григоровича?

– Хто видав партизан Герасименка Романа Панасовича, Оленича Олександра Юхимовича й Герасименка Якова Григоровича, я не знаю. Хто може ствердити, що їх видав Лисенко, я також сказати не можу.

– Скажіть, свідок Чуприна, що вам відомо в справі контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко Панас Корнійович, спрямованої проти колективізації і міроприємств радвлadı, коли, де, при яких обставинах і хто, крім вас, може ствердити його контрреволюційну діяльність?

– Щоб займався Лисенко контрреволюційною агітацією, агітував проти колгоспного будівництва, виступав на зборах, я особисто не чув і не знаю, хто може ствердити його контрреволюційну діяльність [13, арк.32].

31.07.1940 року прокурор Опішнянського району Сутуга провів допит Василя Пилиповича Ширая, 32 років, жителя села Малі Будища, бригадира колгоспу імені XI-річчя КНС:

– Я працюю в колгоспі «XI-річчя КНС» бригадиром рілнничої бригади 2 роки. Лисенка Панаса Корнійовича я знаю як односельця. Лисенко виходець із кулацької сім'ї, господарство його батька на початку колективізації було роскулачено. Лисенко Панас Корнійович жив від батька окремо. Злісно ставився до сплати державних обов'язкових

податків, за що його господарство також було продане в 33 чи 34 році, як злісного неплатника державних обов'язкових податків. Старший брат його перебував у банді Денікіна, який невідомо де перебуває й зараз.

– Скажіть, свідок Ширай, що вам відомо в справі контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко Панас Корнійович, спрямованої проти колективізації і міроприємств радвлади, в чому вона полягала, коли, де, при яких обставинах і хто, крім вас, може ствердити?

– В справі контрреволюційної агітації, яку проводив громадянин Лисенко мені нічого невідомо. Хто може ствердити його контрреволюційну діяльність, я сказати не можу. Чи видавав Лисенко партизан, кому і коли саме, я також сказати не можу [13, арк.34].

31.07.1940 року прокурор Опішнянського району Сутуга провів допит Костянтина Яковича Ващенка, 36 років, жителя села Малі Будища, «агента з поставок»:

– Громадянина Лисенка Панаса Корнійовича я знаю як мешканця Малих Будищ. Батько Лисенка Панаса Корнійовича – Лисенко Корній Якович кулак, господарство якого у 1932 році було розкулачене. Сам Лисенко Панас Корнійович жив від батька окремо, мав своє господарство, землі 3,5 га, коняку, найманої праці не використовував, складного сільськогосподарського реманенту не мав, господарство його декілька раз продавалось за несплату державних обов'язкових податків, і в 1933 році було продано хату.

– Скажіть, свідок Ващенко Кость Якович, чи видавав Лисенко білобандитам співчуваючих радвладі, якщо видавав, то кому, кого саме і коли?

– Щоб видавав Лисенко будь-кого банді, я особисто не бачив і не знаю, але мені відомо, я особисто чув від громадянина Остроушко Івана Пилиповича, що Лисенко видав банді Бея у 1920 році громадян Герасименка Романа Панасовича, Оленича Олександра Юхимовича і Герасименка Якова Григоровича, яких 2-х було забито, а Герасименко Яків Григорович утік. Хто може ствердити цей факт, крім Остроушка, я не знаю. Остроушко в цьому році виїхав із Малих Будищ на переселення.

– Скажіть, свідок, що вам відомо в справі контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко Панас Корнійович, спрямованої проти колгоспного будівництва, проти держпоставок, що колгосп це є закабалення бідняків і середняків і що через колгоспи радвлада грабує населення, а також коли повернеться наша влада, то в моєму лісі дубків і гілок хватить, щоб вивішати вас. Коли, де, при яких

обставинах і хто, крім вас, може ствердити його контрреволюційну діяльність?

– Мені відомо, що громадянин Лисенко Панас Корнійович на початку колективізації 1929–1930 років виступав на зборах проти колективізації. Він говорив, що колгоспи існувати не будуть, радянська влада через колгоспи грабує селян-колгоспників, що колгоспи – це є закабалення бідняків і середняків. Він також говорив: «Нехай відбирають землі – хіба не вернеться наша влада, у моему лісі хватить дубків і гілок, щоб вивішати вас (у слові «вас» треба розуміти актив і представників влади, які працювали по колективізації), а також в лісі хватить і лип, щоб нашивати лубки». Ці всі його слова, крім мене, можуть ствердити громадянин Діденко Трохим Демидович, який зараз працює головою колгоспу імені Сталіна в с.Попівці, й Педченко Харитон Павлович, який працює пасічником у колгоспі «ХІ-річчя КНС», в с.Малі Будища. В справі сплати державних податків Лисенком, то Лисенко завжди до сплати податків ставився вороже, і коли його визивали в сільраду, то він говорив: «Я не розчитаюся за податки ніколи, тому що радвлада поставила такі рамки, що розчитатись не можна ніколи» [13, арк.30].

01.08.1940 року прокурор Зіньківського району Волошин провів допит Харитона Павловича Педченка, 46 років, жителя села Малі Будища, працівника плотницької бригади колгоспу імені ХІ-річчя КНС:

– Громадянина Лисенка Панаса Корнійовича я знаю як односельця. Лисенко Панас Корнійович виходець із куркульської сім'ї, господарство якого розкулачене. Сам Лисенко Панас Корнійович жив одноосібником, окремо від батька, мав хату, землі 3,5 га, найманої робочої сили у своєму господарстві не використовував, складних сільськогосподарських машин не мав. Лисенко до сплати державних обов'язкових податків ставився вороже, за що господарство його в 1934 році продане як злісного неплатника податків.

– Скажіть, свідок Педченко, що вам відомо, щоб Лисенко видавав білогвардійським частям співчуваючих радвладі, якщо видавав, то коли й кого саме?

– Як видавав Лисенко співчуваючих радвладі білобандитам, я не знаю. Знаю, що в 1920 році було забито громадян Герасименка Романа Панасовича й Оленича Олександра, але, яким чином і чи їх було видано, я не знаю. А також не знаю, яку участь приймав Лисенко в справі катування селян у час перебування німців.

– Скажіть, свідок Педченко, що вам відомо в справі контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко Панас Корнійович, спрямованої проти колгоспного будівництва, держпоставок і

міроприємств радвлadı; чи говорив Лисенко, що в колгоспи не треба іти, що колгоспи – це закабалення селян, що через колгоспи держава грабує населення і що в його лісі хватить дубків, щоб вивішати актив, що працює по колективізації. Коли, де, при яких обставинах і хто, крім вас, може ствердити його контрреволюційну діяльність?

– Чи займався Лисенко контрреволюційною агітацією проти колгоспного будівництва і міроприємств радвлadı, щоб виступав він на зборах і погрожував тим, що в його в лісі хватить дубків, щоб вивішати актив, я особисто цього не чув, а також не можу сказати, хто може ствердити його контрреволюційну діяльність. Мені лише відомо, що він був вороже настроений проти колективізації, а також злісно ставився до сплати державних обов'язкових податків, за що господарство його було ліквідоване як злісного неплатника податків [13, арк.27].

02.08.1940 року прокурор Опішнянського району Сутуга провів допит Трохима Демидовича Діденка, 38 років, жителя села Попівка, голови колгоспу імені Сталіна.

– Громадянина Лисенка Панаса Корнійовича я знаю з 1931 року, тому що в 1931 році я працював у с.Малі Будища головою сільської ради. Лисенко Панас Корнійович виходець із кулацької сім'ї. Батько його по сільradі рахувався кулаком. Землі мав 12 га. Чи був у його в господарстві складний сільськогосподарський реманент, я не знаю, а також не знаю, чи використовувалась у його господарстві робсила. Господарство його батька в 1931 році було розкулачено. Знаю, що син, Лисенко Панас Корнійович, жив від батька окремо. Злісно ставився до сплати державних податків, за що його господарство було продане, але, в якому році, не пам'ятаю.

– Скажіть, свідок Діденко, що вам відомо в справі контрреволюційної агітації, яку проводив Лисенко Панас Корнійович, спрямованої проти колгоспного будівництва й міроприємств радвлadı?

– У справі контрреволюційної діяльності, яку проводив гр. Лисенко проти колгоспного будівництва і міроприємств радвлadı, мені нічого невідомо.

– Скажіть, свідок Діденко, хто може ствердити контрреволюційну діяльність Лисенка і в чому вона полягала?

– У чому полягала контрреволюційна діяльність Лисенка Панаса Корнійовича і хто може це ствердити, я сказати не можу [13, арк.26].

Малобудищанська сільська рада так характеризувала Опанаса Лисенка в серпні 1940 року (мову оригіналу збережено).

«Справка

На гр. М-Будищанской с.р. Опішнянского района Полтавской Области Лисенка Опанаса Корніевича тому що такий дісно е мешканець с. М Будища Опішнянского района Полтавской Облаті Сам Лисенко Опанас К. виходець, із сімей кулаків. Землі батьки мали до революцій 12 гет. Занималис батки його а также він і сам сільським господарством майно його батка було хата з хліви комора також клуня. Батька Лисенка Опанаса Кор. тобто Лисенка Корнія Яков. Репресіровано все господарство а также і самого Лисенка Опанаса також репресіровано і сабрано обох. Органами Н.КВ.Д. Брат Лисенка Опанаса служив. у білогвардійцях. у Денікона Армії і вибув разом із Деніконом. що і свідчеця

Голова /підпис/ Гр. Різник Секретар /підпис/» [13, арк.37].

24.08.1940 року тимчасово виконуючий обов'язки помічника облпрокурора Полтавської області Науменко підписав постанову, у якій, зокрема, зазначено:

«Жена обвиняемого Лысенко – Лысенко Евдокия Романовна, подала жалобу прокурору Полтавской области, в которой просит пересмотреть дело в порядке надзора. В процессе пересмотра дела дополнительной проверкой и материалами дела установлено, что обвиняемый Лысенко проводил контрреволюционную агитацию. [...] Свидетель Ващенко также эти эпизоды подтверждает при дополнительной проверке от 31.07.1940 года. [...] Таким образом, контрреволюционная деятельность Лысенко Афанасия Корнеевича материалами дела полностью установлена. А посему, на основании вышеизложенного и руководствуясь ст.360 УПК УССР, постановил:

Жалобу Лысенко Евдокии Романовны оставить без удовлетворения, о чём сообщить ей.

Надзорное производство по делу прекратить. Следдело направить в 1-й спецотдел Полтавского облуправления НКВД для хранения в архиве» [13, арк.40].

Відтоді рідні Опанаса Лисенка понад 20 років нічого не знали про його долю.

14.11.1963 року дружина Опанаса Лисенка – Євдокія Романівна, написала скаргу в Прокуратуру Полтавської області:

«Мой муж Лысенко Афанасий Корнеевич, 1903 г. рождения работал в Опішнянском керамическом заводе в качестве мастера. В сентябре 1937 г. он был арестован органами, в то время НКВД.

Впоследствии я из письма узнала, что он был осуждён без указания срока меры наказания, но отбывал он меру наказания в Коми АССР.

До начала Великой Отечественной войны я имела с ним переписку, а затем переписка прекратилась, он прекратил отвечать на мои письма, и я потеряла с ним связь.

С тех пор прошло очень много времени, и я о судьбе своего мужа ничего не знаю.

Кроме того, я считаю, что он осуждён был неправильно, т.к. он не совершил никакого преступления.

Прошу Вас проверить правильность суждения моего мужа, кроме того, установить место его нахождения, а если его нет в живых, принять меры к тому, чтобы я получила документ о его смерти» [13, арк.42].

29.11.1963 року з Прокуратури Полтавської області на ім'я начальника УКДБ при Раді Міністрів УРСР у Полтавській області А.А.Хорошуна надійшов лист:

«Направляется архивно-уголовное дело №10192 по обвинению Лысенко Афанасия Корнеевича для проверки в порядке ст.399 УПК УССР.

По постановлению Особой Тройки УНКВД по Харьковской обл. от 29 сентября 1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР Лысенко Афанасий Корнеевич заключён в лагерь на 10 лет.

Арестован Лысенко Афанасий Корнеевич 7 сентября 1937 года при отсутствии доказательств преступной деятельности, чем допущено грубое нарушение соцзаконности.

Виновным себя Лысенко не признал, обвинение ему построено на неконкретных и непроверенных показаниях свидетелей: Ващенко, Ширая, Остроушко, допрошенных более чем через 10 дней после ареста Лысенко.

В связи с поступившим заявлением от жены осуждённого Лысенко Афанасия Корнеевича, необходимо проверить объективность данных ими показаний.

Допросите других лиц, хорошо знающих Лысенко Афанасия Корнеевича, которые могут его охарактеризовать.

Дело с материалами проверки и Вашим заключением прошу направить в Прокуратуру Полтавской обл.» [13, арк.41].

20.01.1964 року старший слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області капітан Редькін допитав Костянтина Яковича Ваценка, фуражир колгоспу «Прогрес»:

– Сам я уроженец и постоянный житель с.М-Будища, и как уроженец этого села я бывшего своего односельчанина Лысенко Афанасия Корнеевича знаю хорошо. Вместе с ним я «парубковал». Он, примерно, на год-два старше меня. Он мне не родственник и взаимоотношения

у меня с ним нормальные: ссор, вражды у меня с ним не было и нет. По социальному происхождению он являлся по-моему середняком, а по социальному положению он являлся бедняком. Примерно, в 1927 году он из хозяйства родителей отделился и вёл самостоятельно бедняцкое хозяйство. Его родители до революции имели, примерно, 7-8 десятин земли и следующее хозяйство: хату, сарай, клуню, комору, пару лошадей, пару коров. Сложных сельскохозяйственных машин они не имели. Хозяйство его родителей и его самого было распродано за невыполнение гособязательств, но из села не выселялись. Если я не ошибаюсь, сам Лысенко Афанасий Корнеевич, не помню когда, судился также за невыполнение гособязательств. Сам Лысенко Афанасий Корнеевич в период гражданской войны участия в политбандах не принимал и связи с политбандитами не поддерживал. Насколько мне известно, сам Лысенко Афанасий Корнеевич красноармейцев и советских активистов не выдавал и в их расстреле не участвовал. Его старший брат, правда, служил в денкинской армии. В колхозе он не работал, а, примерно, года 2 до ареста он работал в м.Опошня, в артели «Керамик», но кем – я не знаю. В 1937 году он органами советской власти был арестован, но, что послужило причиной его ареста, я не знаю. Во всяком случае, мне о его враждебной деятельности советской власти ничего не известно. Лично я сам за ним никакой антисоветской деятельности никогда не замечал и с его стороны я никогда не слышал каких-либо антисоветских разговоров, высказываний или проявлений недовольств советской властью и проводимыми ею в то время мероприятиями. От самих односельчан я также не слышал о том, что Лысенко Афанасий Корнеевич занимался антисоветской деятельностью. Охарактеризовать его в деловом и политическом отношении я не могу, т.к. с этих сторон я его не знаю, а поэтому ни хорошего, ни плохого о нём что-либо показать не могу. В 1937 году я по его делу в качестве свидетеля не допрашивался, однако вскоре после его ареста меня вызвали в Опошнянское РО НКВД, где и предложили подписать заранее написанный протокол допроса, а когда я попытался не согласиться с содержанием зачитанного мне протокола о нём, то мне пригрозили арестом, после чего я и подписал предложенный мне протокол допроса. Я ещё раз заявляю, что об антисоветской деятельности Лысенко Афанасия Корнеевича мне ничего неизвестно, и я его в этом никогда не изобличал. Предложенный мне протокол допроса от 20.09.1937 года действительно подписан мной при обстоятельствах, о которых я показал, однако показания, как они записаны в этом протоколе и которые мне прочитаны, я в настоящее время не только

не подтверждаю, но категорически их отрицаю, ибо записаны они не с моих слов и действительности не соответствуют. Протокол допроса от 20.09.1937 года был составлен раньше без допроса меня, и я его подписал лишь потому, что заставили под угрозой ареста. Допрашивался ли я по его делу в 1940 году, я в настоящее время не помню. Предоставленный мне протокол допроса от 31.07.1940 года подписан мной, и я хорошо прослушал записанные в нём показания, по существу которых заявляю следующее: в настоящее время я так же отрицаю их, ибо они не соответствуют действительности, ибо я ни от кого не слыхал и сам не знаю, чтобы Лысенко Афанасий Корнеевич выдавал политбанде Бея в 1920 году Герасименко Романа Панасовича, Оленича Александра и Герасименко Якова. Я также никаких антисоветских разговоров и выступлений, в том числе и против коллективизации, от Лысенко Афанасия Корнеевича никогда не слыхал. Почему неверно записаны мои показания в протоколе допроса от 31.07.1940 года, я объяснить не могу. Местонахождение Остроушко Ивана Филипповича мне неизвестно, в нашем селе он не проживает. Дополнений я больше не имею» [13, арк.43-45].

20.01.1964 року капітан Редькін допитав Василя Пилиповича Ширая, заферми колгоспу «Прогрес»:

– Сам я уроженец и постоянный житель с.М-Будища, и бывшего своего односельчанина Лысенко Афанасия Корнеевича я знаю хорошо. Знал я его с малых лет и, примерно, до 1929 года, т.е. до того времени, как я был призван на действительную службу в Советскую армию, где я служил до 1933 года. С 1933 года, возвратившись по демобилизации из армии в М.-Будища, я больше Лысенко Афанасия Корнеевича в селе не видел, и где он жил и чем занимался мне неизвестно. [...] Родителей его я не знал, т.к. он жил в другом конце села. По социальному происхождению и положению он являлся кулаком. Однако сказать, какое имущество имели его родители и он сам, я не могу. Скакого года он отселился от родителей, я не знаю. Его родители органами советской власти, если я не ошибаюсь, раскулачивались. А раскулачивался ли сам Лысенко Афанасий Корнеевич, я не знаю. Женат был на беднячке. В период гражданской войны он был ещё молодым и, по-моему, в политбандах не участвовал, и связь с бандитами не поддерживал. В колхозе он не работал, а вёл единолично хозяйство. Арестовывался ли он органами советской власти, я не знаю. О его антисоветской деятельности мне ничего не известно. Во всяком случае, мне лично не приходилось за ним замечать какой-либо враждебной советской власти деятельности. И с его стороны я никогда не слыхал каких-либо антисоветских разговоров, высказываний или проявлений

недовольств советской властью и проводимыми ею в то время мероприятиями. Я также ни от кого из односельчан не слышал о том, что Лысенко Афанасий Корнеевич занимался антисоветской деятельностью. Охарактеризовать его в деловом и политическом отношении я не могу, т.к. с этих сторон я его не знаю и ничего отрицательного или положительного о нём в этих отношениях я показать не могу. Уточняю свои показания и ещё раз заявляю, что об антисоветской деятельности Лысенко Афанасия Корнеевича мне ничего не было известно, и изобличить его в этом когда-либо я не мог. Я в настоящее время не помню, допрашивался ли я по его делу в качестве свидетеля когда-либо, но если и допрашивался, то я не мог его изобличать во враждебной деятельности, т.к. об этом мне ничего не было известно. Зачитанный мне протокол допроса от 19.09.1937 года, на котором стоят мои подписи (я подписи хорошо обозрел), я хорошо прослушал и по существу записанных в нём показаний я заявляю следующее: показания в протоколе допроса от 19.09.1937 года записаны не с моих слов, и я их в настоящее время категорически отрицаю, т.к. я никогда не слышал от Лысенко Афанасия Корнеевича каких-либо антисоветских разговоров, в том числе и не слышал тех его разговоров против колхозов, о которых сказано в зачитанном мне протоколе. Всё, что касается его социального происхождения и положения в протоколе допроса от 19.09.1937 года, сказано, по-моему, правильно. Допрашивался ли я по его делу в 1940 году – я не помню. На предоставленном мне протоколе допроса от 31.07.1940 года стоит моя подпись, однако я не помню, чтобы меня допрашивали. Зачитанные мне показания из протокола допроса от 31.07.1940 года я хорошо слушал и заявляю следующее: в основном они записаны правильно, и я их подтверждаю, однако не подтверждаю лишь в той части, что касается его отношения к гособязательствам, и в той части, что якобы его брат был в Деникинской армии. Как он относился к выполнению гособязательств, мне неизвестно, и его брата я даже не знал и не знаю, и потому и не могу утверждать, служил ли его брат в деникинской армии. Почему неточно были записаны мои показания в 37 году и в 40 году, я объяснить не могу [13, арк.46-48].

20.01.1964 року капітан Редькін допитав Івана Олександровича Пошивайла, члена колгоспу «Прогрес»:

– Лысенко Афанасия Корнеевича я знаю хорошо. Он мне одногодка. По социальному происхождению и положению являлся, по-моему, середняком. Ни он сам, ни его родители в своём хозяйстве сложных сельскохозяйственных машин не имели и наёмный труд

не использовали. Примерно, с 1927 года сам Лысенко Афанасий Корнеевич, женившись на беднячке нашего села, вышел из хозяйства родителей и занимался самостоятельно земледелием. Правда, в период коллективизации хозяйство его родителей и его самого было распродано за невыполнение гособязательств. В колхозе нашего села он не работал. Не помню, в каком году, и не знаю, за что, он органами советской власти был арестован. Во всяком случае мне о его враждебной советской власти деятельности ничего неизвестно. Я лично сам за ним никакой антисоветской деятельности не замечал, и с его стороны я никогда не слышал каких-либо антисоветских разговоров, высказываний или проявлений недовольств советской властью и проводимыми ею в то время мероприятиями. Я также ни от кого из односельчан не слышал о том, что Лысенко А.К. занимался антисоветской деятельностью. Охарактеризовать его в деловом и политическом отношении я не могу, т.к. с этих сторон я его не знаю, однако я за ним ничего отрицательного не замечал. Как житель села, он ничем от других не отличался. Вместе с ним я проходил всеобуч при Заиченском военкомате в 1920 году. Я в советской армии не служил, а также не служил и Лысенко Афанасий Корнеевич. Больше я о нём ничего показать не могу. Остроушко Иван Филиппович в нашем селе не проживает и его местонахождение в настоящее время мне не известно [13, арк.49-50].

20.01.1964 року капітан Редькін допитав Григорія Яковича Вервиченка, 1898 р.н., члена колгоспу імені XXII з'їзду КПРС:

– Сам я уроженец и постоянный житель с.Поповки, и как бывшего жителя с.Поповки Лысенко Афанасия Корнеевича я знаю хорошо, ибо он, примерно, года три до 1937 года проживал в с.Поповке. [...] Сам уроженец с.Малые Будища. Его родителей я не знаю, а поэтому и не могу сказать, каково его социальное происхождение и положение. Мне также ничего неизвестно и о его социально-политическом прошлом. Проживал он со своей семьёй в с.Поповке по ул.Процикивка, но на квартире или в своём доме, я не знаю. Проживая в с.Поповке, Лысенко Афанасий Корнеевич в колхозе не работал, а работал в какой-то организации в м.Опошня плотником. В 1937 году он органами советской власти был арестован, но за что, я не знаю. Во всяком случае мне ничего обстоятельно о его антисоветской деятельности не известно. Лично я сам за ним никакой враждебной деятельности не замечал. И с его стороны я никогда не слышал каких-либо антисоветских разговоров, высказываний или проявлений недовольств советской властью и проводимыми ею в то время мероприятиями. От своих односельчан я также не слышал о том, что Лысенко Афанасий Корнеевич занимался

антисоветской деятельностью. Охарактеризовать его в деловом и политическом отношении я не могу, т.к. вместе с ним я не работал и не знаю, как он относится к советской власти. Я за него ни плохого, ни хорошего что-либо показать не могу, т.к. знал его просто как жителя с.Поповки, и то непродолжительное время [13, арк.?).

Після проведення допитів свідків старший слідчий УКДБ в Полтавській області капітан Редькін 31.01.1964 року написав висновок у справі Опанаса Лисенка. У ньому, зокрема, зазначалося:

«Дополнительной проверкой, произведённой по указанию органов прокуратуры в 1964 году, установлено, что Лысенко Афанасий Корнеевич в 1937 году был осуждён необоснованно, а поэтому постановление Особой тройки от 29 сентября 1937 года в отношении его и все последующие решения по делу подлежат отмене, а само дело – прекращению по п.2 ст.213 УПК УССР по следующим основаниям.

Арестован Лысенко Афанасий Корнеевич при отсутствии на день ареста доказательств его преступной деятельности.

Лысенко Афанасий Корнеевич, как это видно из обвинительного заключения, обвинялся в том, что он, будучи выходцем из кулацкой среды населения, проводил контрреволюционную агитацию.

Данное обвинение основывалось на показаниях, допрошенных в 1937 году свидетелей: Ващенко, Ширая и Остроушко, которые дали разноречивые показания о якобы проводимой обвиняемым враждебной деятельности.

При проверке дела в 1940 году передопрошенный свидетель Ващенко подтвердил свои показания за 1937 год, тогда как свидетель Ширай от своих показаний за 1937 год отказался, а вновь допрошенные свидетели: Диденко, Педченко, Гергель, Чуприна, каких-либо фактов антисоветской деятельности со стороны осуждённого не привели.

На допросе в 1964 году свидетель Ващенко заявил, что в 1937 году он не допрашивался, а лишь подписал заранее написанный от его имени протокол допроса на арестованного Лысенко Афанасия Корнеевича, а вновь допрошенные свидетели Пошивайло, Вервиченко также никаких фактов враждебной деятельности со стороны Лысенко Афанасия Корнеевича не привели.

Таким образом, основаниями к осуждению Лысенка Афанасия Корнеевича послужили неконкретные и противоречивые показания свидетелей, которые в ходе расследования проверены не были и ничем не подкреплялись.

На основании изложенного, полагал бы:

Архивно-следственное дело №10192 по обвинению Лысенко Афанасия Корнеевича с материалами дополнительной проверки

и настоящим заключением направит на расследование в установленном порядке прокурору Полтавской обл.» [13, арк.56-57].

06.02.1964 року в Президію Полтавського обласного суду був направлений протест виконувача обов'язків прокурора Полтавської області Л.Головка. У ньому, зокрема, зазначено:

«Таким образом, проверкой установлено, что осуждён Лысенко Афанасий Корнеевич необоснованно, дело на него подлежит прекращению. На основании изложенного и руководствуясь ст.25 Положения о прокурорском надзоре в СССР, прошу:

Постановление Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 29 сентября 1937 года в отношении Лысенко Афанасия Корнеевича отменить и дело на него прекратить за недоказанностью обвинения» [13, арк.59].

19.02.1964 року Президія Полтавського обласного суду прийняла постанову, у якій, зокрема, зазначалося:

«В протесте и.о. прокурора Полтавской обл. [...] ставится вопрос об отмене вышеуказанного постановления и прекращении дела производством за недоказанностью обвинения. Президиум областного суда находит протест подлежащим удовлетворению...

[...] Таким образом, проверкой установлено, что осуждён был Лысенко необоснованно и дело в отношении его должно быть прекращено.

Руководствуясь Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19-го августа 1955 года, Президиум

Постановил:

Протест и.о. прокурора Полтавской обл. удовлетворить. Постановление Особой тройки УНКВД по Харьковской обл. от 29 сентября 1937 г. в отношении Лысенко А.К. отменить, и дело производством прекратить за недоказанностью предъявленного ему обвинения» [13, арк.60-61].

Опанас Корнійович Лисенко реабілітований Полтавським обласним судом 19.02.1964 року [132, с.229].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. **Книга скорботи Зіньківщини.** – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.155.
2. **Міщанин Віктор. Лисенки: Корній Якович, Афанасій Корнійович** // Реабілітовані історією. Полтавська область / Упорядник О.А.Білоусько. – Київ–Полтава: Оріяна, 2007. – Кн.5. – С.265-283.

3. **Міщанин Віктор. Озираючись у минуле, згадуючи пройдене, підсумовуючи зроблене...** – Миргород: Видавництво «Миргород», 2012. – С.41, 60, 135.
4. **Міщанин Віктор. Трагічні сторінки в історії хліборобського роду Лисенків із села Малі Будища** // Голос Зіньківщини. – 2006. – №56. – 19 липня. – С.2; №58. – 26 липня. – С.3; №60. – 2 серпня. – С.3; №72. – 13 вересня. – С.3; №78 – 4 жовтня. – С.3; №80. – 11 жовтня. – С.3; №88. – 8 листопада. – С.3.
5. **Міщанин Віктор. Храми землі нашої: Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках.** – Полтава: Рік, 2006. – Кн.1. – С.33.
6. **Реабілітовані історією. Полтавська область.** – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.229.

НКВД — УССР
ХАРЬКОВСКОЕ ОБЛАСТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ

*Опашко
Воско*

ДЕЛО № 3001 (инстр. учета)
124 (по номеру)

По №. Лисенко Француз Корнилов

по инст. НК-1021 НК УССР.

0112-116-1021/100.

10192

Начато 3/4 193 7 г.
Окончено 20/10 193 7 г.

8411

3020

Мал.96. Обкладинка архівно-кримінальної справи Опанаса Лисенка. 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

11434

ВЕРХОВНИЙ СУД УСРР

УЧТЕНО в 1902 ГОДУ

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № _____

по обвинению *Лисенко Оганаса Корнейовича*

Дело хранится в архиве
Учред.-архивного отдела УСРР
по дел. УСРР на Периодический отчет

Начато " " 19__ г.
Окончено " " 19__ г.

В _____ томах

Том № **11434-с**

Арх. № _____

Архив _____
(наименование учред.-архивного отдела отделика)

Сдано в архив " " 19__ г.

Мал.97. Обкладинка архівно-кримінальної справи Опанаса Лисенка.
Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

Лист № _____ 10
к делу № _____

Анкета арестованного

Опошнѣтєне вє нѣтє

1. Фамілія Лисенко
2. Ім'я і отчество Опанаасі Порфир
3. Дата народження: число 5 - місяць маї год 1903
4. Место народження с. Маліе Будинцє, Опошнѣтєнє рѣн
Карьковєтєй Обласїє.
5. Мєстожитєльство (адрес) с. Понєтє, Опошнѣтєнє рѣн
Карьковєтєй Обласїє.
6. Професїя і спеціальність Мєстєнїє
7. Мєстє службї і должностї или род занятїє сєрї будованїє Керасїє
Родовоїм Мєстєнїєм.
(указати вє со-ф амєтїє мєстєнїє прєдпрїємєтє или учрєждєнїє и кератор прєдпрїємєтє)
8. Пєр порт Мєстєнїє при обласїє.
(указати и вєтєнїє органє вєтєнїє, вєтєр и категорїє, вєтє прєдпрїєтє)
9. Соціальное и оисходженїє Прєдпрїєтєнїє из прєдпрїєтєнїє-Рєсїєнїє
(указати вєтєнїє рєсїєнїєтє и итє вєтєнїєтєнїєтєнїєтє)
10. Соціальное положєнїє Сєтє Рєсїєнїєтє
(указати вєтєнїєтє и вєтєнїєтєнїєтєнїєтєнїєтє прєдпрїєтєнїєтє)
 - а) до рєволюцїє Сєтє Рєсїєнїєтє
 - б) послє рєволюцїє Сєтє Рєсїєнїєтє
11. Образованїє (общєє и спеціальное) Мєстєнїєтєнїєтє

Мал.98. Анкета арештованого Опанааса Лисенка (початок).

Опішне, Полтавщина. 07.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

12. Партидность (в прошлом и в настоящем) бн

13. Национальность и гражданство (подданство) Украинец, СССР

14. Категорию военного учета-записа и где состоит на учете Военный в
Опошнженском РКК на учёт, садовод

15. Служба в белых и др. и-армиях, участие в бунтах и восстаниях против Советской
(когда и в качестве кого) не участвовал

16. Какими репрессиями подвергался при Советской судимости, арест и др. (когда, кем
органом и за что) Судим по ст. 10 УК РСФСР за
свободы, срок наказания отбывал

17. Состав семьи Жена Федора Романовича Лисенко, дог.
(данные родственника, их имена, фамилии, адреса и род занятий)
Виктор Лисенко, дог. Виктор Лисенко, дог. Виктор Лисенко, дог.
"Крипачка" по чини впе.

Подпись арестованного Лисенко

1. Особые внешние приметы

2. Кем и когда арестован Опошнженским НКВД 2/3 34

3. Где содержится под стражей в Полтавском ИТЛ

4. Особые замечания

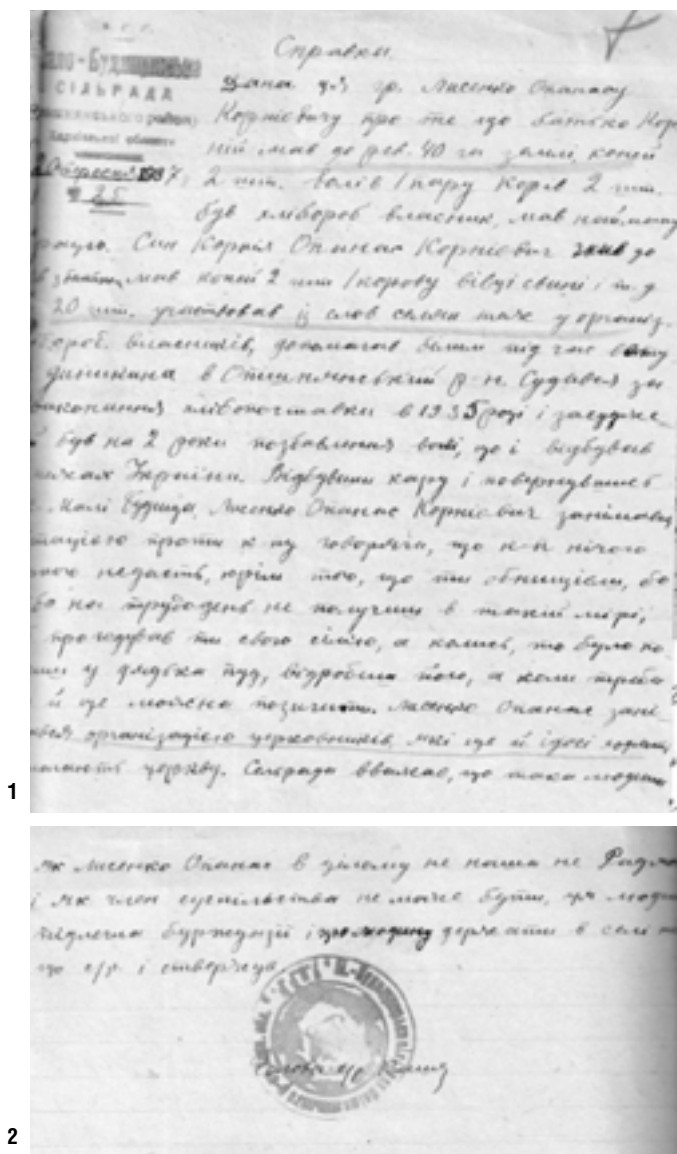
Подпись сотрудника, заполнявшего анкету В. В. В.

1937 г.

Мал.99. Анкета арештованого Опанаса Лисенка (закінчення).

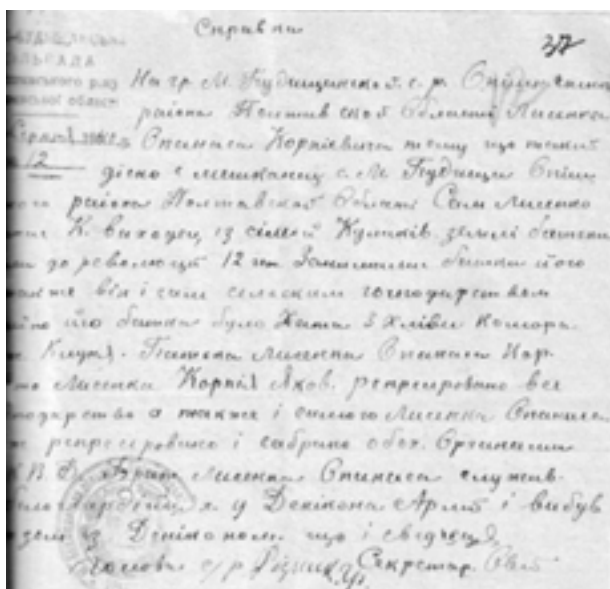
Опішне, Полтавщина. 07.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

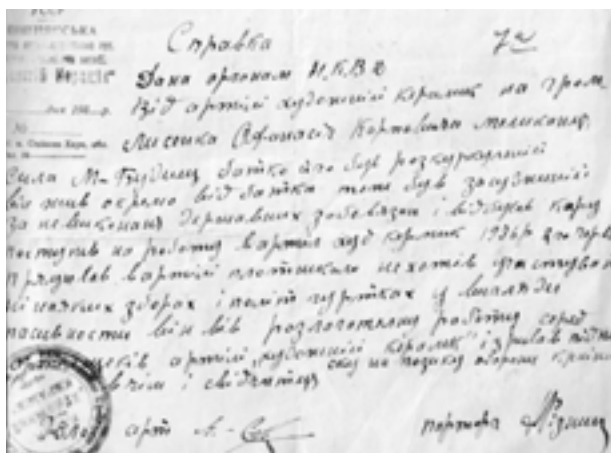

Мал.100. Довідка на Опанаса Лисенка з Малобудищанської сільської ради
(1 – початок; 2 – закінчення). Малі Будища, Полтавщина. 20.09.1937.

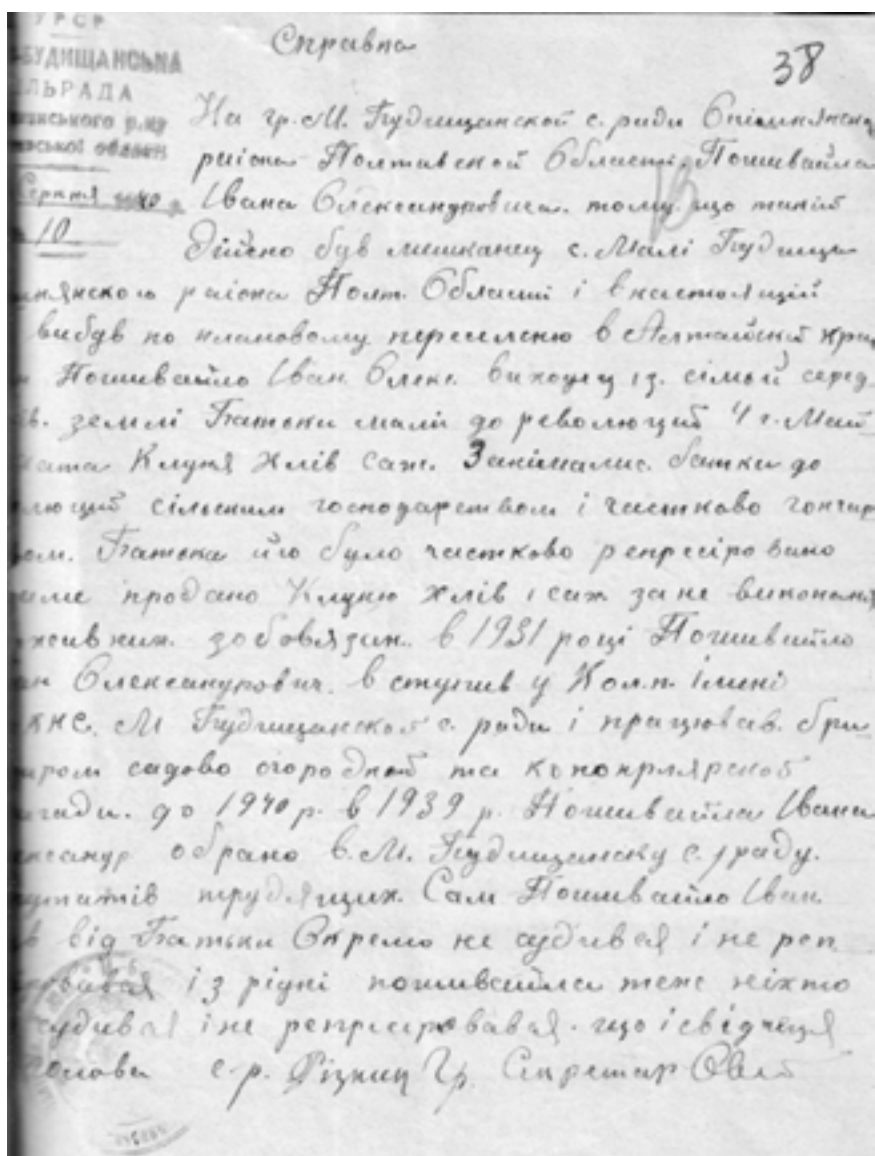
Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №11434-с.
Репринт. Публікується вперше

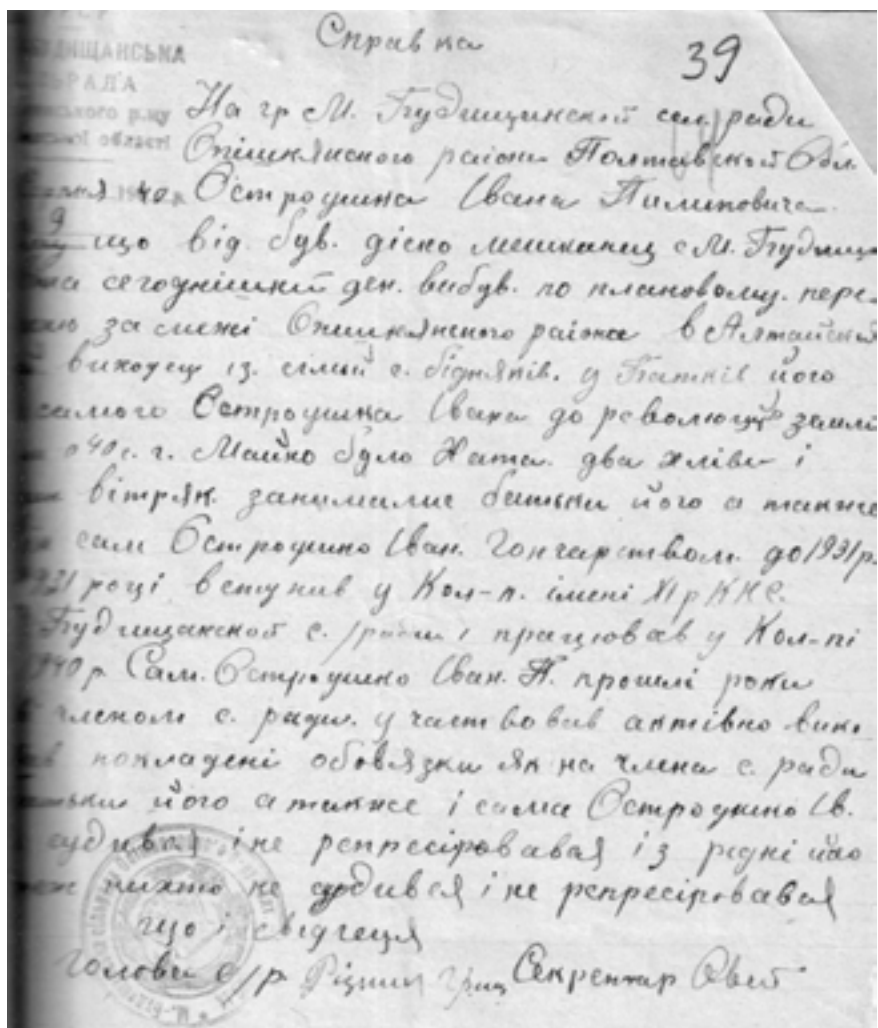
Мал. 101. Довідка на Опанаса Лисенка з Малобудищанської сільської ради.
Малі Будища, Полтавщина. Серпень 1940. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

Мал. 102. Довідка на Опанаса Лисенка з Опішнянської промкооперативної артілі
«Художній керамік». Опішнє, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ
в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт.
Публікується вперше

Мал.103. Довідка на Івана Пошивайла з Малобудичанської сільської ради.
Малі Будища, Полтавщина. Серпень 1940. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.104. Довідка на Івана Остроушка з Малобудищанської сільської ради.

Малі Будища, Полтавщина. Серпень 1940. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №11434-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.105. Опанас Лисенко (сидить праворуч), Горпина Лисенко (стоїть ліворуч),
Наталія Лисенко (стоїть посередині). Перша половина 1920-х. Місце зйомки та
автор фото невідомі. Приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина)

МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
Российской Федерации
Главный информационный центр

Гр. Мищанину Виктору Даниловичу

315127 Республика Украина,
Долгоруковский район,
С.М.Будинка

от 06.97 № 34/3/3-1986

На № _____ от _____

На Ваше заявление сообщаем, что Лисенко Александр Корнеевич, 1903 г.р., умер 18.03.42 в местах лишения свободы Республики Коми.

Одновременно сообщаем, что Ваше заявление по вопросам, связанным со смертью Лисенко А.К., направлено в МВД Республики Коми, откуда Вы получите ответ.

Начальник отделения Т.Н.Селеверстова

ТВ 2726-81

Мал.106. Повідомлення про Опанаса Лисенка з Головного інформаційного центру Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації. Москва, Російська Федерація. 05.06.1997. Приватний архів Віктора Міщанина. Репринт. Публікується вперше

ОПАНАС ЛИСЕНКО
Александр Корнеевич
1903 г.р.
Долгоруковский район,
С.М.Будинка

А Р Х И В Н А Я С П Р А В К А.

Основа: архивная
13 мая 1998 г.
№ 14/17-86

Дело состоит в том, что ЛИСЕНКО Александр Корнеевич 1903 года рождения, уроженец села М-Будинка, Спасского р-на, Ярославской области, действительно находился в местах лишения свободы на основании постановления УИИ МВД по Ярославской области от 22 сентября 1937 года по ст.54-10 ч.1 УК РСФСР и 10 годам лишения свободы с началом истечения срока с 07 сентября 1937 года.

Из них в Печорлаг НКВД пос.Абесса, Коми АССР с 13 июня 1941г.

Умер 13 марта 1942 года.

Основания: архивно-личное дело Печорлага НКВД.

343. Архивом УИИ МВД Республики Коми

И.Г. Ульманов

Мал.107. Архівна довідка про Опанаса Лисенка з Архівного відділу Управління виконання покарань Міністерства внутрішніх справ Республіки Комі. Ухта, Російська Федерація. 13.05.1998. Приватний архів Віктора Міщанина. Репринт. Публікується вперше

2.3.3.

ШИРАЙ Петро Петрович

■ Біографічні відомості

- Народився 24(12).08.1895 року в містечку Опішному Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – селище Опішне Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області).
 - Помер 1976 року. Похований у Полтаві.
 - Українець.
 - Православний.
- Батько – Петро Ширай, був селянином-бідняком в Опішному.
 - Дружина – Ольга Іванівна (1895 р.н.) була родом із с.Попівка Опішнянської волості.
 - Діти на 1937 рік: Парасковія, 18 років (1918 р.н.), Марія, 14 років (1923 р.н.), Іван, 10 років (1927 р.н.), Василь, 7 років (1930 р.н.).
 - Освіта – закінчив 3 класи сільської школи.
 - Був членом партії лівих есерів (боротьбистів).
 - У три роки залишився без батька. Згодом навчався в чоботаря, їздив на заробітки в Катеринославщину. 1916 року був призваний в армію. Додому повернувся наприкінці 1918 року. До 1924 року займався хліборобством. Упродовж 1924–1929 років – голова Опішнянського товариства «Кустар-Кредит», куди належала й місцева гончарна майстерня. Згодом очолював пошивну артіль, а в 1931–1935 роках – районну контору «Союззаготшкіра». У 1936–1937 роках був головою гончарної артілі в селі Цвітне тодішньої Одеської області. Після повернення в Опішне, 07.09.1937 року був заарештований. 01.11.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Хабаровському краї. Після звільнення (1945) проживав у Опішному. 20.12.1948 року заарештований удруте. 13.04.1949 року засуджений особливою нарадою при МДБ СРСР до заслання в Красноярський край, де й проживав після відбуття покарання. Останні роки життя мешкав у Полтаві.

■ **Петро Ширай. 1940-ві.** Місце зйомки та автор фото невідомі.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Публікується вперше

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

07.09.1937 року в помешканні Петра Ширая (за адресою вул.Червоногвардійська, 24) начальник Опішнянського райвідділу міліції, молодший лейтенант Заїченко провів обшук. Присутніми були дільничий інспектор Радченко та в якості понятих Василь Олійник та Юхим Шевченко. Після проведення обшуку Петра Ширая було затримано.

07.09.1937 року підписано постанову про вибір запобіжного заходу й пред'явлення обвинувачення стосовно Петра Ширая:

«Я, помоперуполномоченного 4 отдела УГБ, сержант госбезопасности Ворона, рассмотрев следственный материал по делу и принял во внимание, что Ширай Пётр Петрович, 1895 г.р., уроженец с.Опошны Харьковской обл., украинец, женат, имеет низшее образование, по соцположению служащий, бывший эсерово-борьбист, достаточно изобличается в том, что он, будучи враждебно настроен, ведёт контрреволюционную пропаганду,

Постановил:

Гражданина Ширая Петра Петровича привлечь в качестве обвиняемого по ст.54-10 ч.1 УК, мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда избрать содержание под стражей в Полтавской следственной тюрьме» [28, арк.12].

09.09.1937 року обвинуваченого Петра Ширая допитував начальник Опішнянського районного відділення НКВС, молодший лейтенант держбезпеки Тимченко.

– Скажите, обвиняемый Ширай, в каких антисоветских партиях вы состояли?

– Я был сочувствующим партии левых эсеров (боротьбистов), действительным членом её не был.

– Вы говорите неправду, следствие располагает данными, что вы были действительным членом партии левых эсеров (боротьбистов). Скажите правдиво, вы были членом этой партии?

– Вторично подтверждаю, что я действительным членом партии левых эсеров (боротьбистов) не был.

– Какую вы выполняли работу, будучи сочувствующим партии левых эсеров (боротьбистов)?

– Я один раз выступал на общем собрании граждан местечка Опошны на площади в 1919 году от имени партии левых эсеров (боротьбистов). На этом собрании стоял вопрос, куда должно примыкать население – или к партии большевиков-коммунистов, или

левым эсерам-боротьбистам. Предлагалось населению разойтись на две стороны.

– Следствию известно о том, что вы вели активную работу, будучи в партии левых эсеров (боротьбистов), выступали неоднократно от её имени на сходах граждан, во время чего опошляли партию коммунистов-большевиков. Скажите правдиво, какую вы исполняли партийную работу?

– Кроме вышеупомянутого выступления на общем собрании граждан местечка Опошня, от имени этой партии нигде не выступал.

– Следствию известно, что вы вели контрреволюционную пропаганду среди населения. Скажите, какую вы вели контрреволюционную работу?

– Я контрреволюционной пропагандой не занимался и контрреволюционной работы не вёл [28, арк.14].

01.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів допит Потапа Касяновича Лисенка, 1887 р.н., безпартійного, завгоспа колгоспу імені XVI партз'їзду:

– Свидетель Лысенко, скажите, вы знаете гражданина Ширая Петра Петровича?

– Гражданина Ширая Петра Петровича я знаю с 1917 года.

– Свидетель Лысенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Ширайём?

– Взаимоотношения с гражданином Ширайём у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Ширая Петра Петровича?

– Ширая Петра Петровича я знаю как твёрдого эсеровца, который твёрдо защищал эсеровскую линию. Как факт: в 1917–18 году, во время общего собрания граждан м-ка Опошня, он выступал с клеветой на большевиков, он говорил: «Мы (эсеры) завоевали власть большевикам, мы им дали кресла, но этому будет конец». Когда большевики настаивали на том, чтобы немедленно передать без выкупа беднейшему крестьянству землю, он выступил против, сказал: «Землю надо передавать только за выкуп». Это значит передать землю кулакам, с которыми он был всё время связан, и не дать беднейшему крестьянству, которое вместе с большевиками завоевали её. За контрреволюционное выступление его было на этом собрании с трибуны снято под силой оружия.

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича?

– Мне известно следующее: Ширай Пётр Петрович с первых дней революции и до сего время твёрдо стоял на эсеровской позиции, он её защищал и проводил. Вот факт. В 1933, 1934 и 1935 годах он состоял членом колхоза «16 партсъезд». В колхозе он вёл подрывную работу по отношению к руководству, он всегда говорил, что руководство неверное, неспособное, вследствие чего зажиточными не будем. Это он говорил для того, чтобы вызвать недовольствие со стороны масс к руководству, которое верно выполняло указания партии и правительства. На всех производственных совещаниях он всегда выступал против общего мнения, доказывая свою «правоту», сложенной на контрреволюционно-эсеровской почве. Во время убийства Кирова он говорил: «Это убийство произошло на почве ревностей». Этим он старался усыпить бдительность и ненависть с врагом народа. На одном из совещаний в 1935 году он выступил с такой контрреволюционно-эсеровской речью: «Видите, дохаживались!!! Вот вам колхозный строй». Он хотел стать во главе колхоза с целью развалить колхоз. Его на этом совещании присекли, и он после этого в скорости выбыл с колхоза. Полагаю, что он и до последнего времени не разоружился от своей эсеровской линии, он её проводил до сего время. Я его знаю как враждебно настроенную личность по отношению к существующему строю [28, арк.2].

03.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів допит Миколи Івановича Манжуренка, 1900 р.н., безпартійного, робітника редакції райгазети:

– Свидетель Манжуренко, скажите, вы знаете гражданина Ширая Петра Петровича?

– Гражданина Ширая Петра Петровича я узнал в 1918 году как односельчанина.

– Свидетель Манжуренко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Ширайём?

– Взаимоотношения с гражданином Ширайём у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Манжуренко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Ширая Петра Петровича?

– Ширая Петра Петровича я знаю как активного эсеровца. В 1918 году на одном из собраний он вместе с кулаками Правдюком, Кругляком и другими выступал против надела беднейшему крестьянству земли, он говорил: «Бедноте земля не нужна, потому что в них нечем обрабатывать и потому что они не знают, что с ней делать». И дальше: «Землю надо пустить только на выкуп». Все

эти слова сводились к тому, чтоб вся земля перешла кучке кулаков, которые в то время организовали Союз хлеборобов-собственников. С этого время я узнал, что он твёрдо защищал контрреволюционную эсеровскую позицию. Спустя год, он снова выступал на собрании граждан м-ка Опошни, где заявлял: «Мы (эсеры) завоевали крестьянству землю, поэтому отдать нада её только на выкуп». Он клеветал на большевиков, говорил: «Большевики пришли на готовое, они захватили комиссарские кресла, но этого не будет».

– Свидетель Манжуренко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича?

– О контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича мне известно следующее. Он был членом колхоза «16 партсъезд». Там он себя проявил как контрреволюционер. Например, он говорил: «Руководство колхозами неверное, тому зажиточной жизни не будет». Этим он вызывал со стороны колхозников недовольствие на советское руководство, на ослабление трудовой дисциплины и т.п. Он часто на базаре вёл такую враждебную агитацию: «Колхозы хорошая вещь, но не для нас». Слышал я, что он говорил среди кучки неизвестных мне людей на базаре, что ожидают приятные новости, мов, куда не глянь, всюду неурядицы. Во время убийства т.Кирова, он заявил: «Это убийство совершено на почве ревности». Это явная контрреволюционная агитация. Со слов мне известно, что грубо обращался к трудящим Опошни. С этих фактов видно, что он с самого начала революции и до сего время проводил контрреволюционную эсеровскую линию [28, арк.4].

07.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів допит Євдокима Демидовича Середи, 1885 р.н., члена КП(б)У, голови Опішнянської артіль «Художній керамік», колишнього голови Опішнянського ревкому.

– Свидетель Середа, скажите, вы знаете гражданина Ширая Петра Петровича?

– Гражданина Ширая Петра Петровича я знаю как односельчанина с 1918 года.

– Свидетель Середа, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Ширайём?

– Взаимоотношения с гражданином Ширайём в нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Середа, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Ширая Петра Петровича?

– Ширая Петра Петровича я знаю как активного эсеровца-боротьбиста, который твёрдо проводил контрреволюционно-эсеровскую работу. В 1919 году он был активным агитатором за эсеровскую платформу. В этом же году эсерами было собрано собрание граждан м-ка Опошня, для того чтобы использовать это собрание для пропаганды своих эсеровских целей. На этом собрании Ширай был в красной и жовтий ленте через плечо. В своём выступлении он призывал крестьян пойти за эсерами, он говорил: «Только эсеровская партия даст крестьянству землю и хорошую жизнь». Он клеветал на большевиков, заявляя: «Большевики – это босяки. Они хорошего вам не дадут». В этом же году был организован большевистский ревком, который проводил большевистскую линию, но Ширай всё время вёл контрреволюционную работу против большевиков, и только тогда их было арестовано и отправлено в уезд – Зеньков. С Ширайём активно участвовали эсеры – Билык Дмитрий Аврамович, Начальный Петро, Рева Павло, Рева Сергей, Левин Павло и другие, как Грыпыч Явдоха, Костенко Параска, Омеляненко Оксентий и т.п.

– Свидетель Середа, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционно-эсеровской деятельности Ширая Петра Петровича?

– О контрреволюционно-эсеровской деятельности Ширая Петра Петровича мне известно следующее. Во время НЭПа он говорил: «Вот видите, большевики уже отступили, мы правы, теперь НЭПу не будет конца». Будучи председателем кустарной кооперации, он тоже вёл контрреволюционно-эсеровскую работу, всё время был связан с кулаками, открывал подпольные чинбарни, защищал непманов, вёл подрывную работу в кооперации, за что был снят с работы.

Будучи председателем артели имени Ленина (на Одещине, м.Цвитне), во время присуда над троцкистской, контрреволюционной бандой убийц – Дробниса и других, он заявлял: «Врагов стреляют, но я ещё жив». Об этом знает и гражданин Романчук Омелько Омелькович, сучасный председатель этой артели. Он всё время настроен враждебно против существующего строя. Тесно он был связан с врагом народа, бывшим председателем Укрхудожсоюза Розенбергом, который защищал Ширая всё время. А Ширай в свою очередь выхвалял этого врага, заявляя: «Это лучший с лучших руководителей Украины» [28, арк.6].

10.10.1937 року начальник Опішнянського районного відділення НКВС молодший лейтенант держбезпеки Тимченко провів додатковий допит Петра Ширая:

– Следствию известно, что вы являетесь участником подпольной контрреволюционной организации. Когда и кем вы были завербованы?

– Я в никакой организации не состоял и не состою.

– Обвиняемый Ширай, следствию известно, что вы вели активную контрреволюционную пропаганду. Скажите, вы подтверждаете это?

– Я контрреволюционной агитацией не занимался.

– Вы говорили, что руководство колхозов неверное и зажиточной жизни не будет?

– Я этого не говорил.

– Вы говорили о том, что куда не глянь – всюду непорядки, что ожидаются изменения?

– Я этого не говорил.

– Следствию известно, что вы распространяли провокационные слухи во время убийства тов.Кирова, говорили, что убийство совершено на почве ревности. Скажите, вы говорили это?

– Я этого нигде не говорил и контрреволюционной агитацией не занимался [28, арк.15].

10.10.1937 року Опішнянська селищна рада так характеризувала Петра Ширая (мову оригіналу збережено):

«Характеристика.

Гр. Ширай Петро Петровичч народження 1895 року, уродженець м.Опішня, по соцпоходженню із бідняків, зараз має: середняцьке господарство, сім'ї 5 душ, садибу.

В 1918 році був організатором есерівської партії, в час окупації німців був організатором хліборобів-власників, судився за шахрайство, виключався з колгоспу за розкладницьку роботу в колгоспі, мав зв'язок з контрреволюційними елементами.

Голова /підпис/

Секретар /підпис/» [28, арк.7].

19.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів очну ставку обвинуваченого Петра Ширая й свідка Миколи Манжуренка:

– Обвиняемый Ширай, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Манжуренко Николай Иванович.

– Свидетель Манжуренко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Ширай Пётр Петрович.

– Обвиняемый Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с сидящим перед вами Манжуренком Николаем Ивановичем?

– Взаимоотношения с гражданином Манжуренко у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Манжуренко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с сидящим перед вами Ширайём Петром Петровичем?

– Взаимоотношения с гражданином Ширайём у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Манжуренко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Ширая Петра Петровича?

– Мне известно следующее. Ширай Пётр Петрович – эсер, он вместе с другими эсерами – Левиным, Беликом, проводил контрреволюционную эсеровскую работу. В 1918 году он на собрании граждан местечка Опошни выступал с такой речью: «Бедноте земля не нужна, потому что в них нечем обрабатывать и они не знают, что с ней делать». Он был тогда за выкуп земли, которая, по его мнению, должна перейти зажиточному крестьянству – кулакам. На собрании он также говорил: «Мы завоевали крестьянам землю, и нада отдать её на выкуп». Он также клеветал на большевиков, заявляя: «Большевики пришли на готовое, они только захватили комиссарские кресла, но этого не будет».

– Обвиняемый Ширай, вы подтверждаете показания свидетеля Манжуренко Николая Ивановича?

– Я подтверждаю следующее. На собрании граждан местечка Опошни я выступал за контрреволюционно-эсеровскую линию. В партии эсеров не был. Был только сочувствующим.

– Свидетель Манжуренко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной эсеровской деятельности Ширая Петра Петровича?

– Он, будучи членом колхоза имени 16 партсъезда, вёл подрывную работу, заявляя: «Руководство колхозами неверное, поэтому зажиточной жизни не будет». На базаре он говорил: «Колхозы хорошая вещь, но не для нас». Во время убийства врагами народа товарища Кирова, он говорил: «Это убийство произошло на почве ревностей». Это является контрреволюционная агитация.

– Обвиняемый Ширай, вы подтверждаете показания свидетеля Манжуренко?

– Не подтверждаю. Я никакой контрреволюционной работы не вёл [28, арк.18].

20.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів очну ставку обвинуваченого Петра Ширая й свідка Потапа Лисенка:

– Обвиняемый Ширай, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Лысенко Потап Касьянович.

– Свидетель Лысенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Ширай Пётр Петрович.

– Обвиняемый Ширай, скажите, какие у вас были взаимоотношения с сидящим перед вами Лысенко Потапом Касьяновичем?

– Взаимоотношения у нас были ненормальные, потому что гражданин Лысенко при слитье колхозов имени Первого Мая и имени 16 партсъезда на меня сердился.

– Свидетель Лысенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Ширайём?

– Взаимоотношения с гражданином Ширайём в нас были нормальные. С ним я никогда не ссорился. Ширай говорит, что я на него сердился при слиянии колхозов имени Первого Мая и имени 16 партсъезда, это неверно. Я ничего к нему не имел.

– Свидетель Лысенко, расскажите, что вам известно о социальном и политическом прошлом Ширая Петра Петровича?

– Мне известно, что Ширай Пётр Петрович эсер. В 1919 году он выступал на собрании граждан м-ка Опішня, заявляя: «Мы завоевали большевикам комиссарские кресла, но этому будет конец». Он также заявлял, что землю надо пустить только на выкуп. Это значит, что беднейший крестьянин земли получить не мог.

– Обвиняемый Ширай, вы подтверждаете показания свидетеля Лысенко?

– Я контрреволюционных выступлений не вёл. Я только разбивал общество: кто за эсеров и кто за большевиков. Членом партии левых эсеров не был, был только сочувствующим.

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной эсеровской деятельности Ширая Петра Петровича?

– О контрреволюционной эсеровской деятельности Ширая Петра Петровича мне известно следующее. Он всегда был настроен враждебно. Он заявлял: «Руководство колхозов неверное, поэтому зажиточной жизни не будет». Во время убийства врагами народа товарища Кирова он говорил: «Это убийство совершено на почве ревностей». Это было направлено на усыпление классовой

бдительности и компроментацию руководителей партии. На одном из собраний в колхозе он заявлял: «Видите, дохазяйничались! Вот вам колхозный строй». После этого он вскоре скрылся.

– Обвиняемый Ширай, вы подтверждаете показания свидетеля Лысенко?

– Не подтверждаю. Я никакой контрреволюционной работы не вёл [28, арк.16].

В обвинувальному висновку начальник Опішнянського райвідділу НКВС Тимченко зазначив, що «в Опішнянское райотделение НКВД поступили данные о том, что Ширай, бывший эсер, принимал активное участие в работе партии эсеров, неоднократно выступал на общих собраниях граждан от имени эсеров, опошлял большевистскую партию. До последнего времени не разоружился и твёрдо стоит на эсеровских контрреволюционных позициях.

Будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду, опошлял большевистскую партию.

Арестованный в связи с этим и допрошенный Ширай Пётр Петрович в своих показаниях отрицает предъявленные ему обвинения. Однако показаниями свидетелей Середы, Манжуренко, Лысенко изобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступления Ширая Петра Петровича по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанными свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению по ст.54-10 ч.1 УК УССР Ширая Петра Петровича представить на рассмотрение Судебной тройки при Харьковском обласном управлении НКВД по 2-й категории» [28, арк.20].

У виписці з протоколу №1 засідання особливої трійки при УНКВС у Полтавській області від 1.11.1937 року зазначено:

«Слушали: 49. Дело №98 Опішнянського РО НКВД по обвинению Ширай Петра Петровича, 1895 г.р., уроженца м.Опошня Опішнянського району Полтавської області, українця, бывш. эсера и боротьбиста, из крестьян-середняков, до ареста без определенных занятий. По ст.54-10 ч.1 УК УССР постановили: Ширая Петра Петровича заключить в ИТЛ сроком на десять лет, считая срок с 7-го сентября 1937 года» [28, арк.21].

27.01.1939 року у Верховну Раду України було написано заяву «от заключённого Ширая Петра Петровича 1-го отделения Бур. жел. дорожнего лагеря колона №6 ДВЖД ст. Известковая». У ній

зазначалося: «7-го сентября 1937 года я был арестован Опошнянским Рай НКВД Полтавской области УССР. На следствии мне было предъявлено обвинение в агитации против некоторых мероприятий советской власти. А именно:

1) Что не надо проводить землеустройства, а повернуть землю крестьянам.

2) Что плохое руководство в колхозах, а поэтому не может быть зажиточной жизни колхозников.

3) Что Кирова убито на почве ревности.

По этому обвинению я осуждён теперь на 10 лет, ст.54/10. Суждён Тройкой НКВД. Как на следствии, так и сейчас я искренне заявляю, что ни контрреволюционной агитации, никаких других контрреволюционных преступлений против мероприятий советской власти не совершал. Наоборот, вся моя работа со дня Октябрьской революции была направлена на активное укрепление советской власти.

Краткая моя биография следующая. Родился я в 1895 году в бедняцкой батрацкой семье. Сам бедняк, родители имели только хату и 50 сажнив усадьбы. Померли до революции. Сам, благодаря советской власти, имею хату, сарай, саж и садибы 0,30 сотых. Семьи семь душ: детей 4, стариков, отцовжены – 2 и жена. С 1904 года я пошёл в батраки к куркулям и батраковал до 1915 года. В этом году был мобилизован в армию, из которой вернулся в 1918 году. Активно с оружием в руках участвовал в Февральской и Октябрьской революциях в Ленинграде за советскую власть. Проживая дома в м.Опошня Полтавской обл., с оружием в руках активно боролся против банд Петлюры, Гетьмана, немцев, Деникина и других банд, которые шли против советской власти. За мою активную борьбу с врагами советской власти семья моя в этот период терпела от них жестокие истязания, что и сейчас жена моя сильно болеет. С 1918 года до дня моего ареста, т.е. до 1937 года, непрерывно работал на ответственной общественной работе в общественных и кооперативных организациях с 1927 года по 1930 год. Состоял и работал членом Полтавского окрисполкома, всегда участвовал в хозяйственно-политических кампаниях, членом колхоза с 1928 года. С порученными мне работами я всегда справлялся честно и аккуратно. Нигде и никогда в своей работе не кривил душой, в партиях и группировках не состоял, никаким репрессиям со стороны органов советской власти не подвергался. Не судили, так как вся моя сознательная жизнь и работа была активно мной направлена на всемерное укрепление советской власти, на полное осуществление директив коммунистической партии. И вот в этом, 1937 году, мне

задумали отомстить, подавши заявление в Опошнянское НКВД, люди с прошлым, плохим для советской власти. А для меня, как с прошлым от меня для них выкрывательства состоят в следующем.

1) Лисенко Потап Касьянович в часы оперирування банды Левченка в Опошнянском районе, ця банда мала своє главное кубло в с.Карабазовке, где и сам Лисенко проживал. И в часы боя с этой бандой нам удалось выгнать эту банду и разорить несколько домов. В числе этих разоренных домов был дом и Лисенка. В это время я был начальником этого отряда и боролся с бандой. Сам Лисенко скрывал эту банду и банду Гонты.

В 1929 году по постановлению районных органов сельскохозяйственная артель имени 1-го Мая слилась с артелью имени 16 партсъезда. В это время я был членом правления артели имени 16 партсъезда и заведующим господарством. Мне и одному представителю от Райземуправления, был т.Пересада, нам было поручено сделать приёмку этой артели. А в часы приёмки нам удалось выяснить загибель зернохлеба, двух племенных маток. Это были очень хорошие кобылицы, и другие вещи. Нами всё это было заявлено следственным органам. По следствию органы чому то это прикрыли. Виновником головным этого был Лисенко.

2) Манжуренко Николай. В часы хлебозаготовок я был уполномоченным по Опошнянской сельраде и во время обходов по домохозянам мне пришлось выявить и забрать у Манжуренко самогонный аппарат и маслобойку. Всё это изложенное есть верность.

Учитывая, что никаких преступлений против советской власти и коммунистической партии я не совершал, то мой арест и заключение в лагерь я считаю тяжёлой ошибкой, в которой органы советского правосудия разберутся. Поэтому убедительно прошу вас, Верховну раду, дать ваше распоряжение о пересмотре моего дела, об освобождении меня из лагерей с восстановлением мне прав гражданства СССР, за которое я активно всю жизнь боролся, и спасти свою семью, которая не имеет никаких засобов жизни и больная жена.

Я же клянусь быть верным сыном трудящей семьи советской страны СССР» [28, арк.27-30].

1939 року було переглянуто справу Петра Петровича Ширая. Из місця відбуття покарання йому надали наступну характеристику:

«Бурейнский железнодорожный лагерь НКВД ст.Известковая. В лагере занимается: мастер и завсапожной мастерской. Работает

аккуратно. Производственные нормы выполняет. Дисциплинирован, правил внутреннего распорядка не нарушал» [28].

Були передопитані свідки Лисенко та Манжуренко.

31.07.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев провів допит Миколи Манжуренка, 1900 р.н.:

– Свидетель Манжуренко, вы подтверждаете данные вами показания 03.10.1937 года об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича?

– Ширая Петра Петровича я знаю ещё с малых лет, а особенно хорошо знаю с 1918 года как активного эсеровца, который в 1918 году на одном из собраний граждан м.Опошня, на площади в райцентре, совместно с другими эсеровцами, как Правдюк, Кругляк и другими, выступал против советов и против надела крестьянам земли. Говорил: «Бедноте земли не нада давати, потому что в них нечем обрабатывать, а дать на выкуп». Ширай Пётр Петрович был ярым организатором союза хлеборобов-собственников и в то время твёрдо защищал контрреволюционную эсеровскую позицию. На втором собрании в 1919 году на собрании граждан м-ка Опошня выступал и проводил антисоветскую агитацию, говорил, что «мы завоевали крестьянству землю», клеветал на большевиков, что «большевики пришли на готовое, они захватили не власть, а комиссарские кресла, но этого не будет». Во время убийства товарища Кирова он говорил, что убийство совершено на почве ревности. Ширай Пётр Петрович, будучи в колхозе «16-го партсъезда» Опошнянского р-на, проявлял недовольство на руководство, заявляя, что «зажиточной жизни колхозников не будет, потому что руководство колхозами неверное». Свои показания от 03.10.1937 года подтверждаю полностью [28, арк.31].

31.07.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев провів допит Потапа Лисенка, 1887 р.н.:

– Свидетель Лысенко, вы подтверждаете данные вами показания 01.10.1937 года об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича?

– Своё показание я полностью подтверждаю. Ширая Петра Петровича я хорошо знаю. Последний состоял в контрреволюционной организации эсеров. В 1918 году в м-ке Опошня на собрании крестьян выступил против большевиков, в это же время призывал массу идти на сторону эсеров, говорил, что «мы завоевали власть советов большевикам и дали им кресла. Но этого скоро не будет». Когда большевики ставили вопрос передать землю бедноте, то в этот период Ширай выступил против и проводил среди широкой массы

населения антисоветскую агитацию, что «бедноте землю давать не нужно, им нечем обрабатывать, а отдать её на выкуп». Ширай, будучи в колхозе «16 партсъезд» в м.Опошня, вёл разлагательную работу среди колхозной массы, подрывал трудовую колхозную дисциплину. В 1935 году в этом же колхозе не раз выступал на заседаниях правления и на общих колхозных собраниях, где выражал большое недовольство на власть, доказывал, что зажиточной колхозной жизни не будет, потому что советская власть неправильно руководит колхозами. Во время убийства т.Кирова Ширай вёл разговоры среди трудящихся жителей, что убийство т.Кирова произошло на почве ревности. Это делалось для того, чтобы усыпить бдительность и ненависть колхозников к врагам народа. Ширай Пётр Петрович всё время занимался антисоветской агитацией с начала 1918 года до 1937 года [28, арк.34].

16.09.1939 року з Прокуратури УРСР був відправлений лист за підписом виконувача обов'язків прокурора УРСР Другобицького наступного змісту:

«Начальнику 1 спецотдела УНКВД по Полтавской обл.

Копия: Прокурору Полтавской обл.

Возвращаю дело по обвинению Ширая Петра Петровича. Прошу принять меры по выполнению в/указаний от 23.08.1939 года [28].

Допрос свидетелей произвести с участием прокурора. Областному прокурору по окончании перепроверки после разрешения жалобы по линии областного Управления НКВД пересмотреть дело в порядке надзора, разрешить дело по существу: копию заключения в Прокуратуру УССР к 05.10.1939 года».

Опішнянська селищна рада в жовтні 1939 року так характеризувала Петра Ширая (мову оригіналу збережено):

«Гром. Ширай Петро Петрович бувший мешканець м.Опішня, за час мешкання на терені Опішнянської с ради, по соцстану був середняк, по соцпроісходженню із бідняків. В 1917 році був організатором ліво есеровської партії: 1918 році під час окупації німців на Україні був організатором хліборобів власників, брав активну участь проти Червоної гвардії, судився за розтрату кооперативних грошей, був в колгоспі Ім. 16 парт з'їзд, звідки виключений за розкладницьку роботу в колгоспі, служив в царські армії в чині молодшого нач. составу. що свідчитьсяя

Голова с/р /підпис/

Секретар с/р /підпис/» [28, арк.36].

Було допитано двох нових свідків: Семена Васильовича Животовського – заступника голови Опішнянської селищної ради, та Луку Харитоновича Окару – завідувача Кінофотоуправління.

03.10.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев у присутності прокурора Опішнянського району Корчагіна провів допит Семена Васильовича Животовського, 1897 р.н., безпартійного (до революції «кустарь керамизделий», «в 1918 году был арестован етъманской бандой за революционную деятельность» [28]; Родина: жінка – Агафія, 34 роки; діти: сини – Олександр, 21 рік; Михайло, 16 років, дочки – Ганна, 14 років; Марія, 12 років):

– Свидетель Животовский, скажите следствию, знаете ли вы гражданина Ширая Петра Петровича, если да, то какие у вас были взаимоотношения?

– Да, гражданин Ширая Петра Петровича я хорошо знаю с 1918 года, взаимоотношения у меня с последним были нормальные, ссориться с Ширайём никогда не ссорился.

– Свидетель Животовский, расскажите следствию о социально-имущественном положении гражданина Ширая Петра Петровича как до, так и после революции.

– Социально-имущественное положение гражданина Ширая Петра Петровича как до, так и после революции я не знаю.

– Свидетель Животовский, расскажите, что вам известно о контрреволюционной деятельности гражданина Ширая Петра Петровича?

– О контрреволюционной деятельности гражданина Ширая мне известно следующее. В 1918 году я служил в Червоной гвардии. Осенью я приехал с г.Зенькова в м-ко Опішня, где в это время стоял отряд Домненко, который был организован в левозэсеровской партии. Ширай Пётр Петрович к этому отряду присоединился и с последним в этом же году выехал для меня неизвестно куда. До 1919 года Ширая Петра Петровича в м-ке Опішня не было. Я хорошо знаю, что Ширай Пётр Петрович был ярым эсером. Совместно с другими членами левозэсеровской партии: Левиным Павлом, Ревой Сергеем, Начальным Петром и другими, в 1919 году, не помню в каком месяце, но весной, Ширай на собрании жителей м-ка Опішня, которое было созвано на площади по вопросу укрепления советов представителями партии большевиков, выступил против этого мероприятия и проводил антисоветскую агитацию, говорил, что «власть советов завоевали мы и дали крестьянам землю, но не большевики», клеветал по адресу большевистской партии и говорил, что «большевики пришли на готовое, они не завоёвывали власть советов, а захватили готовые

комиссарские кресла». Тут же Ширай Пётр Петрович выступил с призывом к крестьянам, чтобы последние шли на сторону левозэсеровской партии [...]. На этом собрании присутствовали активисты-червоногвардейцы Шатько Яков, Дяченко Фёдор, Окара Лука, Манжуренко Николай и ряд других, которые об этом могут подтвердить [28, арк.38].

05.10.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев у присутності прокурора Опішнянського району Корчагіна провів допит Миколи Івановича Манжуценка, 1900 р.н., робітника пекарні:

– Свидетель Манжуренко, расскажите, что вам известно о контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича?

– Гражданина Ширая я знаю как враждебно настроенную личность по отношению к существующему строю. Ширай Пётр Петрович был активным организатором союза хлеборобов собственников, состоял в левозэсеровской партии совместно с кулаками Правдюком, Кругляком, Левиным Павлом, Ревой Сергеем, Начальным Петром. В 1919 году, весной, из-за давности времени не помню в каком месяце, но в моем присутствии на общем собрании жителей м.Опошня, которое было собрано на площади райцентра представителями большевистской партии по вопросу укрепления советов и надела земли крестьянам, Ширай Пётр Петрович выступил против того, чтобы укреплять советы и наделять крестьян землёй. Тут же, на этом собрании, Ширай Пётр Петрович как отъятый эсер в своём выступлении проводил антисоветскую агитацию. Говорил: «Советы укреплять не нужно и давать землю крестьянам», во враждебной форме клеветал на большевиков, говорил, что «большевики власть советов не завоевывали, завоевали мы, а они пришли на готовое и захватили комиссарские кресла, а землю бедноте давать не нужно, потому что им нечем обрабатывать, а отдать на выкуп». На этом же собрании произошло разделение на две группы. Ширай как ярый эсер выступил с призывом к крестьянам, чтобы последние шли на сторону левозэсеровской партии. [...] На этом собрании были следующие люди, активисты, которых я хорошо помню: Середа Евдоким, Окара Лука, Дяченко Фёдор Садович, Грипич Даниил, которые могут это подтвердить. В 1935 году Ширай Пётр Петрович мне лично говорил, что зажиточной жизни в колхозах не будет, потому что руководство колхозами неверное. В этом же году он также говорил мне, что советская власть руководить страной не очень способная, видно с того, что даже в колхозах нет порядка. Во время убийства Кирова, Ширай мне лично говорил в присутствии Окары Луки возле

конторы колхоза «16 партсъезд» в м.Опошня, что «Киров застрелил себя на почве ревности».

– Свидетель Манжуренко, скажите, кто ещё может об этом подтвердить?

– Об этом могут подтвердить Окара Лука, Дяченко Фёдор и другие выше указанные лица [28, арк.39].

07.10.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев у присутності прокурора Опішнянського району Корчагіна провів допит Луки Харитоновича Окари, 1901 р.н., члена ВКП(б), завідувача Кінофотоуправління:

– Свидетель Окара, скажите, что вам известно о проводимой контрреволюционной деятельности гражданина Ширая Петра Петровича?

– О проводимой гражданином Ширайём контрреволюционной деятельности мне известно следующее. Ширай Пётр Петрович – это отъявленно левый эсер. В 1919 году последний совместно с другими эсерами, как Левин Павло, Бильк, Правдюк и другие, когда было собрано собрание в м-ке Опошня на площади райцентра, возле бывшей в то время волости, по вопросу наделов земли крестьянам, на этом собрании выступали представители от большевистской партии, что нужно раздать, в первую очередь, бедноте, а также стоял вопрос об укреплении советов. В это время Ширай Пётр Петрович с указанной группой эсеров выступил против надела землёй крестьян, говорил, что «землю крестьянам не давать, им нечем обрабатывать, а отдать её на выкуп». В отношении укрепления советов Ширай выступал и сказал: «Советы укреплять не надо, а нужно укреплять эсеровскую партию», отошёл в сторону, совместно с другими эсерами, и начал призывать крестьян идти на его эсеровскую сторону, а также в это время во враждебной форме проводил антисоветскую агитацию, говорил: «Мы завоевали власть, но не большевики, они пришли на готовое и захватили комиссарские кресла». В это время Ширай Пётр Петрович был выдающимся левым эсером, имел знак отличия – жёлтую перевязь через плечо. И когда Ширай отошёл в сторону и призывал крестьян перейти до его на левозеровскую сторону, то часть перешла, в большинстве кулацкого элемента. И на этом собрании произошло разделение на две группы: на большевиков и левозеровскую группу. Даже после окончания собрания левозеровская группа была обезоружена. Я сам лично отобрал в Ширая Петра Петровича наган. В отношении того, что Ширай Пётр Петрович говорил, что Киров сам себя застрелил из-за ревностей, об этом я лично сам слышал, когда он говорил об этом

гражданину Манжуренко возле конторы колхоза «16-й партсъезд» с. Опошня [28, арк.40].

15.10.1939 року оперуповноважений УДБ Опішнянського райвідділу НКВС Потапцев провів допит Євдокима Демидовича Середи, 1885 р.н., члена ВКП(б), який на той час працював у «Райхлібторзі»:

– Свидетель Серед, скажите, знаете ли вы гражданина Ширая Петра Петровича?

– Гражданина Ширая Петра Петровича я хорошо знаю с 1919 года.

– Свидетель Серед, расскажите, что вам известно о проводимой контрреволюционной деятельности гражданином Ширайём Петром Петровичем?

– О проводимой контрреволюционной деятельности Ширайём Петром Петровичем мне известно следующее. Ширай Пётр Петрович в 1919 году являлся активным левым эсером. Последний твёрдо отстаивал левозеровскую линию. В 1919 году, в феврале месяце, Ширай Пётр Петрович совместно с эсерами Левиным Павлом, Бильком Дмитрием, Жежурой Арсентием, Начальным и другими выступал против проводимых мероприятий большевистской партии. Это было на общем собрании крестьян м-ка Опошня, где большевиками ставился вопрос укрепления советов и борьбы против антисоветской левозеровской партии. Ширай как отъявленный эсер выступил против. Сперва говорил, что эсеры завоевали власть, а большевики пришли на готовое. В этом же году на этом собрании Ширай с указанными эсерами отошёл в сторону отдельно от собрания и сказал: «Кто за эсеров – переходите до нас». В это время часть кулаков перешла на сторону Ширая Петра Петровича, и получилось разделение на две группы: на большевиков и левозеровскую группу. Я в то время работал в ревкоме и вёл борьбу с левозеровской партией. Мне было дано распоряжение от Зеньковского уездного партийного комитета обезоружить эсеров, где нами были разоружены эсеры Левин Павло, Ширай Петро и другие. В разоружении принимали участие Окара Лука, Манжуренко Николай, а также и я. Но когда брали мы наган в Ширая Петра Петровича, последний сопротивлялся и угрожал убийством, но, несмотря на сопротивление, Ширай был разоружён. После этого Ширай Пётр Петрович вёл антисоветскую пропаганду против большевиков, часто выступал на собраниях актива. Но последний в 1919 году, в июле месяце, нами был арестован как эсер и отправлен в г.Зеньков в распоряжение уездного ревкома.

– Свидетель Серед, скажите, кто об этом ещё может подтвердить?

– Об этом может подтвердить Окара Лука, Манжуренко Николай, Животовский и другие [28, арк.41].

За результатами перевірки справи Петра Ширая 02.02.1940 року з'явилася наступна постанова:

«Я, младший следователь Следственной части УНКВД по Полтавской обл., Доценко, рассмотрев в порядке приказа НКВД СССР №00116 архивно-следственное дело №98 по обвинению Ширая Петра Петровича по ст.54-10 ч.1 УК УССР,

Нашёл:

07.09.1937 года Опошнянским райотделением НКВД был арестован и привлечён к ответственности по ст.54-10 ч.1 УК УССР Ширай Пётр Петрович. Особая Тройка УНКВД по Полтавской обл. 04–05.12.1937 года, рассмотрев следственное дело №98, осудила Ширая Петра к заключению в ИТЛ сроком на 10-ть лет, где в данное время Ширай Пётр Петрович и отбывает наказание.

01.01.1939 года осуждённый Ширай Пётр Петрович на имя Верховного Совета УССР подал заявление с ходатайством о пересмотре его дела и досрочном освобождении от дальнейшего отбывания наказания, по существу которого, в порядке приказа НКВД СССР №00116, было произведено дополнительное следствие и установлено, что Ширай Пётр Петрович в 1935 году в беседе с колхозниками по вопросу зверского убийства Сергея Мироновича Кирова, вместо мобилизации масс на борьбу с врагами народа, создал клевету, пытаясь этим самым усыпить бдительность в борьбе с врагами народа.

Таким образом, виновность Ширая Петра Петровича в антисоветской агитации материалами дополнительного следствия вполне установлена и избранная мера наказания – 10 лет ИТЛ, соответствует содеянному составу преступления со стороны Ширая Петра Петровича.

Однако, принимая во внимание, что Ширай Пётр Петрович происходит из социально близкой нам среды – до революции бедняк, после революции середняк, и что содеянное им преступление серьёзных последствий не вызвало, а также участие его в партии левых эсеров-боротьбистов относится к 1918–1919 годам, кроме того, осуждённый Ширай за время пребывания в ИТЛ ни в чём себя не скомпрометировал, а наоборот характеризуется с положительной стороны, руководствуясь приказом НКВД СССР №001469,

Постановил:

Осуждённому Особой Тройкой УНКВД по Полтавской области от 04-05.12.1937 года к 10-ти годам ИТЛ Шираю Петру Петровичу меру наказания понизить с 10-ти до пяти лет содержания в ИТЛ.

Копию настоящего постановления направить полтавскому облпрокурору – для сведения» [28, арк.42]. Тож Петро Ширай мав вийти на волю восени 1942 року. Але свої корективи внесла німецько-радянська війна.

У справі Петра Ширая міститься довідка про те, що «заключённый Ширай Пётр Петрович по директиве 185 освобождением задержан до конца войны» [28, арк.55].

30.03.1944 року Петро Ширай звернувся із заявою до Особливої наради при НКВС СРСР:

«Особое Совецание при НКВД СССР, умолиительно прошу Вас обратите внимание на моё заявление. В 1937 году арестован я Опошнянским райНКВД, где было предъявлено мне обвинение в агитации против некоторых мероприятий советской власти, и я был суждён Полтавской Тройкой НКВД сроком на 10 лет. На моё обжалование мне срок снижен на 5 лет, то конец моего срока 7 сентября 1942 года, но меня не освободили, а задержали до конца войны. На мои запросы, почему меня не освободили, я получаю ответы, что вы были в какой-то партии. Гр. Особое Совецание, прошу вас обратите внимание на мою верную и действительную автобиографию. За весь час нахождения моего в лагере я не имел никаких ни замечаний, ни наказаний, в работе всегда был в числе первых.

В настоящее время я инвалид [...], имею сильный склероз сердца, частые сердечные удары. Вот как результат 21.03.1944 года был сильный сердечный удар, от которого получил паралич ноги. Гр. Особое Совецание, хотя может быть и недолго, но хочу пожить на воле, хочу увидеть семью, а тогда хотя и умереть. А поэтому, Гр. Особое Совецание, умоляю Вас и прошу Вашего постановления: освободить меня из-под стражи и пустить меня на волю. Клянусь Вам и заверяю Вас, что был я и буду верным и преданным сыном трудового народа и советской власти.

Вот моя краткая автобиография. Отец и мать были бедняки, батраки, померли до революции. Сам я бедняк до революции и батрак. До 1918 года я был в старой армии рядовым. С 1918 года по 1921 год был в партизанских отрядах, активно с оружием в руках боролся против врагов советской власти: Петлюры, поляков, немцев, гетьмана, Григорьева, Деникина и других банд Махно, Левченко. С 1921 года по день ареста весь час работал на ответственных работах. Активно участвовал в строительстве советской власти. Несудимый.

В партиях ни в каких не был. Вот моё преступление в том, что в 1919 году я был бойцом в партизанском отряде, в котором был командиром отряда левый эсер Домненко. Но я в это время был далёк и в партиях не разбирался, а воевал за советскую власть, за власть Ленина. В данное время моих две дочери в Красной армии. Всё мною изложенное честное и верное» [28, арк.47-48].

В анкеті щодо клопотання про помилування є характеристика з місця відбуття покарання – «2 отделение Улага НКВД ст.Бира ДВЖД»:

«З/к Ширай Петр Петрович отбывает меру наказания на л/п №2 2-го отделения Улага НКВД по Хабаровскому краю. Работает сапожником, средний % выработки выполняет на 125%, является отличником производства. В культмассовой работе не участвует. Админвызысканию не подвергался» [28, арк.49].

20.09.1944 року з Народного комісаріату Держбезпеки УРСР в Полтаву було відправлено лист наступного змісту:

«Начальнику отдела «А» УНКГБ капитану госбезопасности т.Кузякину

При этом припровождаем пересланное из секретариата Особого Совещания НКВД СССР заявление з/к Ширая Петра Петровича с просьбой о пересмотре его дела и освобождении из заключения на ваше рассмотрение.

Рассмотрение заявления Ширая Петра Петровича проведите в соответствии с указанием НКГБ УССР №А/4–2937 от 28.04.1944 года и результаты сообщите нам.

Сообщаем, что по учётам 1-го спецотдела НКВД УССР Ширай Пётр Петрович значится арестованным в 1937 году и осуждённым Тройкой УНКВД Полтавской области к 10-ти годам ИТЛ, где хранится следственное дело, неизвестно» [28, арк.45].

27.11.1944 року старший слідчий слідвідділу УНКДБ в Полтавській області лейтенант держбезпеки Махненко написав постанову, у якій, зокрема, зазначено:

«Нашёл: что Ширай Пётр Петрович [...] 01.11.1937 года был осуждён Особой тройкой УНКВД Полтавской области сроком на 10 лет ИТЛ. 02.02.1940 года по жалобе осуждённого Ширая следдело было пересмотрено УНКВД Полтавской обл. и срок наказания снижен с 10-ти до 5 лет.

Отбывая наказание в Улаге НКВД Хабаровского края с марта 1944 года, Ширай вторично подал в Особое Совещание при НКВД СССР заявление о пересмотре его дела и освобождении его из-под стражи.

Учитывая, что Ширай Пётр Перович ранее являлся эсером и состоял в партии боротьбистов, поэтому, руководствуясь

циркуляром НКВД, НКО и Прокурора СССР за №375/18/37/11311-с от 24.06.1943 года,

Постановил:

Шираю Петру Петровичу в ходатайстве о пересмотре дела отказать, оставив его под стражей до конца войны.

Копию настоящего постановления направить прокурору Полтавской области для сведения, а начальнику отдела «А» УНКГБ Полтавской области вместе с делом для хранения в архиве» [28, арк.58].

Із табору Петро Ширай повернувся 1945 року, а наприкінці 1948 року його знову було заарештовано як колишнього лівого есера (боротьбиста).

20.12.1948 року було підписано дві постанови про вибір запобіжного заходу й про арешт Петра Ширая.

«Я, зам.начальника 3 отделения 5 отдела УМГБ по Полтавской области капитан Гузар, рассмотрев поступившие в УМГБ Полтавской области материалы о преступной деятельности Ширая Петра Петровича [...],

Нашёл:

Что Ширай Пётр Петрович подозревается в преступлениях, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК УССР. Принимая во внимание, что Ширай Пётр Петрович, находясь на свободе, может скрыться от следствия и суда, руководствуясь ст.ст.143 и 156 УПК УССР,

Постановил:

Мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда Ширая Петра Петровича избрать содержание под стражей, о чём в порядке ст.144 УПК УССР объявить арестованному под расписку в настоящем постановлении.

В соответствии со ст.158 УПК УССР, копию постановления направить прокурору и передать начальнику тюрьмы для приобщения к личному тюремному делу» [27, арк.3].

«Я, зам.начальника 3 отделения 5 отдела УМГБ по Полтавской области капитан Гузар, рассмотрев поступившие в УМГБ Полтавской обл. материалы о преступной деятельности Ширая Петра Петровича [...],

Нашёл:

Что Ширай Пётр Петрович в 1918–1919 годах являлся членом партии левых эсеров-боротьбистов. Как член партии эсеров, среди жителей м.Опошня [...] проводил агитацию против большевиков [...].

Преступная деятельность Ширая Петра Петровича подтверждена показаниями свидетелей: Лысенко Потапа Касьяновича, Манжуренко Николая Ивановича, Середы Евдокима

Демидовича, Животовского Семёна Васильевича, Окары Луки Харитоновича.

За выше указанные преступления Ширая Пётр Петрович 01.11.1937 года постановлением Особой тройки УНКВД по Полтавской области заключён в ИТЛ сроком на 10 лет, после отбытия срока наказания возвратился из ссылки в 1946 г.

Постановил:

Ширая Петра Петровича, проживающего в с.Опошня Опошнянского района, подвергнуть аресту и обыску» [27, арк.2].

29.12.1948 року співробітник УМДБ в Полтавській області, молодший лейтенант Никоненко в присутності понятих Івана Тимофійовича Івера й Андрія Матвійовича Лещенка в помешканні Петра Ширая провів обшук, а потім його арешт.

Під час обшуку було вилучено:

«1. Справка, выдана Управлением лагерей и ИТК НКВД по Хабаровскому краю 12 января 1945 года №2-98294, на имя Ширая Петра Петровича.

2. Удостоверение №123, выданное Управлением лагерей и ИТК НКВД по Хабаровскому краю 10 июля 1946 года.

3. Военный билет, выдан Бирским РВК ЕАО 3 февраля 1945 года.

4. Профсоюзный билет №0209235.

5. Пропуск №02515, выдан 10.08.1945 года Управлением РКМ г.Биробиджан.

6. Справка ВТЭК при Опошнянской медамбулатории, выдана 01.08.1948 года.

7. Разные справки – три (3) штуки.

8. Фотокарточка одна.

9. Часы дамские ручные, диаметром 2,5 см» [27, арк.11].

30.12.1948 року була підписана постанова про здачу цінностей на зберігання:

«Я, помоперуполномоченного 1 отделения 5 отдела УМГБ Полтавской обл. младший лейтенант Никоненко, рассмотрев материалы по обвинению Ширая Петра Петровича,

Наиёл:

Что при аресте и обыске Ширая Петра Петровича были изъяты часы дамские [...] диаметром 2,5 см. Учитывая, что вышеуказанные часы доказательством по делу не являются (часы круглые ручные из белого металла исправные с жёлтым ремешком),

Постановил:

Изъятые при обыске Ширая Петра Петровича часы сдать на хранение в ФО УМГБ Полтавской области до решения суда» [27, арк.13].

Під час допиту 29.12.1948 року на запитання заступника начальника 3-го відділення 5-го відділу УМДБ в Полтавській області, капітана Гузяра: «Расскажите свою биографию», Петро Ширай розповів наступне:

– Я родился в 1895 году в местечке Опошня Опошнянского района Полтавской области в семье крестьянина-бедняка. Когда мне было три года, мой отец умер, я жил на иждивении матери. Затем пошёл в ученики к сапожнику. Приобрёл специальность сапожника, ездил на заработки в Днепропетровскую область в ряд сёл. Возвратившись в м.Опошня в 1916 году, я женился, и в этом же году был призван на воинскую службу в царскую армию, где сперва служил рядовым, а в 1917 году я был произведён в унтер-офицеры. Службу проходил в 90 пешей Вологодской дружине, дислоцировавшейся в то время в Петрограде.

В составе указанной части я принимал участие в Февральской революции, а затем и в Октябрьской революции. Принимал участие во взятии Зимнего дворца, Таврического дворца.

После Октябрьской революции я был переведён в 178 запасной полк, который дислоцировался в гор.Старая Руса, с 178 полка я был переведён в 190 Зарайский полк Красной армии, который дислоцировался на территории Витебской области.

В 1918 году, 24 декабря, я был демобилизован из армии и возвратился на родину в м.Опошня Полтавской области. В этом же году на митинге, происходившем в м.Опошня, я был избран членом Волисполкома – Опошнянского. В мои функции как члена Волисполкома входило: отбор земли у помещиков и распределение её среди крестьян-бедняков.

В 1919 году местные жители м.Опошня Билык Дмитрий, Левин Павел, Дымнич Сергей, Рева Сергей всё время агитировали меня вступить в партию левых эсеров, на что я и дал своё согласие и около 2-х месяцев являлся кандидатом в члены партии левых эсеров, существовавшей тогда в м.Опошня.

Возглавляли организацию партии левых эсеров Билык Дмитрий, Левин Павло, Дымнич Сергей. Где они в настоящее время, мне неизвестно, так как все они с местечка Опошня выехали. Билык Дмитрий в Опошне проживал в период немецкой оккупации, а затем опять куда-то выехал.

Возвратясь в м.Опошня в 1918 году, я принимал активное участие в изгнании с оружием в руках с Украины немецких оккупантов,

поляков, Гетьмана, гайдамак и другие политические банды. Будучи кандидатом в члены партии эсеров, в 1919 году на одном из митингов, проходившем в м.Опошня, я был председателем митинга. На этом митинге я производил раздел общества на сторонников партии левых эсеров и сторонников большевистской партии, т.е. я объявил народу, чтобы, кто из них поддерживает эсеров, шли в одну сторону, а кто – большевиков, отходили в другую сторону.

Несмотря на то, что я состоял в партии левых эсеров, агитации за них, а также и за большевиков на этом митинге я не проводил.

Спустя до 2-х месяцев с момента моего вступления в партию эсеров, я был не согласен с политикой, проводимой партией эсеров, разругался с её руководителями и вышел с её состава, и после этого никогда не поддерживал ни в какой мере её политики.

В 1924 году я начал работать председателем «Кустарь-Кредит», где работал до 1929 года включительно, а затем я и другие организовали колхоз, в котором работал завхозом. Одно время работал председателем пошивочной мастерской. Председателем пошивочной артели я работал до 1931 года.

С 1931 по 1935 год я работал заведующим Районной конторы «Союз-заготкожа».

В 1929 году я принимал активное участие в раскулачивании кулаков.

В 1936–1937 годах работал председателем керамической артели в с.Цвितнэ Одесской области по направлению Укрхудпромсоюза.

В 1937 году по случаю болезни жены я возвратился в м.Опошня и в этом же году я Опошнянским РО НКВД был 7-го сентября арестован. В обвинение мне предъявили антисоветскую агитацию. В ноябре 1937 года Особой тройкой НКВД Полтавской области я был осужден к 10 годам ИТЛ, но, согласно поданной мной жалобы, срок наказания мне снизили до 5 лет.

Срок наказания я отбывал на Дальнем Востоке, ст.Известковая, затем ст.Бира. Находясь в лагере, работал в сапожной мастерской, весь период был отличником по выполнению норм, а также и в поведении.

В январе 1945 года я по отбытию наказания из лагерей был освобождён.

По освобождению из лагеря я работал заведующим пошивочной мастерской Военведа на ст.Бира Хабаровского края, затем тяжело заболел и находился на излечении. В августе 1945 года я выехал на родину в м.Опошня, где и проживал до момента моего ареста, то есть до 29 декабря 1948 года.

С 1945 по 1947 год я нигде не работал, был тяжело болен и находился в постельном режиме. С 1947 года по день ареста работал в колхозе «16-й партсъезд» – сторожем» [27, арк.15].

04.01.1949 року допит Петра Ширая проводив старший слідчий УМДБ в Полтавській області майор Осипов:

– Вы ранее подвергались арестам или судимостям?

– Да, подвергался, 07.10.1937 года я был арестован Опошнянским районным отделением НКВД Полтавской обл. и 01.11.1937 года Особой тройкой УНКВД был осуждён к 10 годам лишения свободы, но в 1940 году по моему ходатайству срок наказания снижен до 5 лет.

– За что вы были осуждены к 10 годам лишения свободы?

– К 10 годам заключения меня судили по ст.54-10 ч.1 УК УССР за антисоветскую агитацию, других обвинений мне не предъявляли.

– Какой срок наказания отбыли по решению Тройки УНКВД?

– Срок наказания по решению Тройки отбыл 7 лет с лишним, т.е. с сентября 1937 года и по январь 1945 года.

– Где отбывали срок наказания и чем занимались?

– С момента ареста и по декабрь 1937 года содержался в Полтавской тюрьме. С декабря 1937 года и по день освобождения срок наказания отбывал в Улаге МВД, ст.Известковая и ст.Бира Хабаровского края. Первое время работал на строительстве железнодорожной ветки, а с 1938 года использовался по своей специальности как сапожник.

– Когда вы освобождены из заключения и на каком основании?

– Из заключения я освобождён 12.01.1945 года по отбытию срока наказания.

– Какими доказательствами вы можете это подтвердить?

– Об освобождении из лагеря у меня имеется справка, которая изъята у меня сотрудниками МГБ при моём аресте.

– Расскажите о своей принадлежности к антисоветским партиям в прошлом?

– В прошлом я примыкал к партии левых эсеров-боротьбистов, но это был непродолжительный период.

– Когда и при каких обстоятельствах вы примкнули к партии левых эсеров?

– В декабре 1918 года я демобилизовался из Красной армии и прибыл на жительство в с.Опошню Полтавской области, где в том же году был избран членом Опошнянского волисполкома. По прибытию из армии мне было известно, что при волости м.Опошня существует организация левых эсеров-боротьбистов, в которой находится около 15-20 человек. Члены этой организации: Билык Дмитрий Абрамович, Левин Павел, Рева Сергей Никитович и Дымнич Сергей, меня стали

агитировать вступить в партию левых эсеров, на что я дал своё согласие. Всего в партии левых эсеров я находился около двух месяцев вначале 1919 года и состоял на учёте в Опошнянской эсеровской организации, а затем, будучи недоволен политикой, проводимой партией эсеров, я из состава организации вышел и с тех пор к ней не примыкал.

– Нам известно, что вы в партии левых эсеров состояли не два месяца, а гораздо больше, уточните это обстоятельство.

– Я утверждаю, что в партии левых эсеров я состоял не более 2-х месяцев, это может подтвердить Кочерга Тимофей Данилович, уроженец с.Поповка Опошнянского района, который в одно время со мной состоял в партии эсеров. Кочерга в данное время проживает в г.Киеве, но точного адреса его не знаю.

– Расскажите о своей практической деятельности как участника эсеровской организации.

– Являясь участником организации левых эсеров в м-ке Опошня, я примерно около 8 раз участвовал на общих собраниях эсеровской организации, где нами решались два основных вопроса. Первый вопрос – взять власть в свои руки и не допустить на руководящие посты управления властью коммунистов. Второй вопрос – противодействовать большевикам в части национализации помещичьих земель и раздаче её бедноте.

Для проведения этих решений в жизнь весной 1919 года по инициативе организации левых эсеров в м.Опошня был созван митинг, председателем которого являлся лично я. На данном митинге выступали с речью левые эсеры: Билык Дмитрий Абрамович, Левин Павел, Дымнич Сергей и Тягун Михаил, которые в своих выступлениях восхваляли партию левых эсеров и призывали население примкнуть к эсеровской организации для совместной борьбы с коммунистами и с советской властью.

Будучи на этом митинге, я также поддерживал и защищал позицию левых эсеров и после того, как были произнесены речи, о которых я показал выше, я как председатель митинга, обращаясь к собравшимся, объявил: «Кто за левых эсеров, выходите в одну сторону, а кто за коммунистов – в другую», и движением руки показал место, куда должен отойти. В результате толпа людей, собравшихся на митинге, разделилась на три части, т.е. одна часть примкнула к левым эсерам, другая – к коммунистам, а третья – осталась на месте. После окончания митинга я антисоветской деятельностью не занимался.

– Вы показываете не точно, нам известно, что вы как левый эсер среди населения проводили антисоветскую агитацию, направленную на подрыв ВКП(б) и существующего советского строя, не так ли это?

– Нет, этого я не подтверждаю, антисоветской агитации среди населения я не проводил.

– В 1919 году на митинге в с.Опошня вы выступали с речью антисоветского содержания?

– Я уже выше показал, что, являясь участником эсеровской организации в с.Опошня и будучи на митинге в 1919 году, я поддерживал позицию левых эсеров, но с речью антисоветского содержания не выступал, а спрашивал население, кто желает присоединиться к партии эсеров.

– Вы задерживались в 1919 году за антисоветскую эсеровскую деятельность?

– Да, летом 1919 года в с.Опошню приехал председатель уездного исполкома Гаманко, обезоружил меня, после чего отвёз в уезд г.Зеньков, где предложил мне немедленно сдать должность члена волисполкома, которую я занимал, как невнушающему доверия и участнику эсеровской организации, что мною и было выполнено [27, арк.18-22].

09.01.1949 року було підписано постанову про пред'явлення Петру Шираву обвинувачення:

«Я, старший следователь УМГБ Полтавской области капитан Осипов, рассмотрев следственный материал по делу №5476 и приняв во внимание, что Ширай Пётр Петрович достаточно изобличается в том, что в 1918–1919 г.г. являлся членом партии левых эсеров-боротьбистов, как участник эсеровской организации среди населения проводил агитацию против политики коммунистов [...], одновременно призывал население примкнуть к партии эсеров для совместной борьбы с коммунистами [...],

Постановил:

Руководствуясь ст.ст.126 и 127 УПК УССР, привлечь Шираву Петра Петровича в качестве обвиняемого по ст.54-10 ч.1 УК УССР, о чём объявить обвиняемому под расписку в настоящем постановлении. Копию постановления в порядке ст.144 УПК УССР направить прокурору» [27, арк.23].

09.01.1949 року допит Петра Шираву проводив старший слідчий УМДБ в Полтавській області капітан Осипов (допит почато о 21 год. 00 хв., закінчено о 24 год. 00 хв.):

– Вам пред'явлено обвинення по ст.54-10 ч.1 УК УССР, понятно ли, в чём вы обвиняетесь, и признаёте ли себя виновным в пред'явленном обвинении?

– В чём я обвиняюсь, мне понятно, виновным в пред'явленном мне обвинении по ст.54-10 ч.1 УК УССР признаю себя в том, что летом 1918 года в м-ке Опошня я вступил в партию левых эсеров (боротьбистов), в которой состоял как кандидат не более двух месяцев. Являясь кандидатом партии левых эсеров, я около 8 раз участвовал на общих собраниях эсеровской организации, где нами решались два основных вопроса: 1) вести борьбу с большевиками, не допуская их на руководящие посты управления властью, т.е. за взятие власти в свои руки; 2) всячески противодействовать большевикам в вопросе национализации помещичьих земель, раздачи её беднейшему крестьянству. Для осуществления этих задач летом 1918 года по инициативе левых эсеров, в том числе и меня, в м.Опошня был созван митинг в количестве около тысячи человек. На данном митинге я являлся председателем и полностью поддерживал позицию, занимаемую левыми эсерами. После того, как руководители эсеровской организации выступили на митинге с призывом к населению примкнуть к организации левых эсеров для совместной борьбы с большевиками, то я, поддерживая их выступление, обратился к населению, собравшемуся на митинге с вопросом: «Кто за эсеров – выходите в одну сторону, а кто за большевиков – в другую?» Таким образом, в результате проводимой нами на митинге агитации, некоторая часть населения из числа собравшихся примкнула к эсерам. В этом я виновным себя полностью признаю. Не признаю себя виновным во второй части пред'явленного мне обвинения, т.е. в том, что я якобы проявлял недовольство колхозным строем и высказывал среди колхозников клевету по поводу злодейского убийства Сергея Мироновича Кирова, потому что таких фактов не было.

– В проводимой вами антисоветской агитации в 1933 году и в последующих годах вы изобличаетесь показаниями свидетелей, почему вы это отрицаете?

– Отрицаю это потому, что таких фактов не было, свидетели показывают на меня неправильно.

– На допросе 04.01.1949 года вы показали, что в партии левых эсеров вы состояли с 1919 года, а сейчас показываете – в 1918 году, уточните это обстоятельство?

– Уточняю, что в партии левых эсеров я состоял в 1918 году. На допросе 04.01.1949 года по вопросу времени я показал ошибочно [27, арк.24-25].

Опішнянська селищна рада 21.01.1949 року так характеризувала Петра Ширая (мову оригіналу збережено):

«Характеристика

На Ширая Петра Петровича 1894 року народження, уродженець м.Опішня Опішнянського району виходениць з сім'ї бідняків. До революції займався шевством на дому. Після революції до 1933 року ніде не працював. В 1933 році працював в заготживсир'ї прийомщиком по 1936 рік. В 1937 році був заарештований як ворог народів. До 1945 року в м.Опішні не проживав. В 1945 році прибув в м.Опішне. З 1945 року по 1947 рік ніде не працював. З 1947 року по 1948 рік працював в колгоспі 16 Парт з'їзд сторожком.

Жінка Ширай Ольга Іванівна 1894 року народження виходениць з сім'ї бідняків. До революції займалась домашнім господарством. В 1935 році вступила в колгосп 16 Парт з'їзд і працювала на різних роботах. Під час окупації перебувала дома і ніде не працювала. Дочка Ширай Параска Петрівна 1917 року народження до 1941 року працювала вчителем в середній школі. Під час окупації працювала переводчиком в німецькій комендатурі. Під час відступу німців втекла з м.Опішня з німцями. Прибула в м.Опішня в 1947 році, зараз засуджена.

Дочка Ширай Марія Петрівна 1922 року народження. До 1941 року навчалася в школі. Під час окупації мала зв'язок з німцями. В 1943 році під час відступу німців втекла з німцями і не повернулася. Зараз перебуває невідомо де.

Син Ширай Василь Петрович 1930 року народження. До 1941 року навчався в школі, під час окупації ніде не працював. Зараз працює в МТС.

Голова с/р /підпис/

Секретар /підпис/» [27, арк.43].

25.01.1949 року начальник Опішнянського райвідділу МДБ старший лейтенант Копиця провів допит Дмитра Савовича Шубки, 1902 р.н., уродженця Котельви, жителя Опішного, безпартійного, рахівника колгоспу імені XVI партз'їзду:

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича и какие у вас с ним взаимоотношения?

– Ширая Петра Петровича я знаю с 1947 года по совместной работе в колхозе имени 16 партсъезда, где я работаю счетоводом, а Ширай работал рядовым колхозником. Взаимоотношения у меня с Ширайём были и есть нормальные, личных счётов не имею.

– Расскажите, что вы знаете о Ширае Петре Петровиче и его поведение во время работы в колхозе?

– Лично мне о Шираве известно, что он до 1945 года отбывал наказание в заключении, за что – не знаю. В 1947 году Ширай несколько раз подавал заявление в колхоз, чтобы его приняли колхозником, но ему правление колхоза отказывало, мотивируя отказ в том, что он отбывал наказание, семья его во время немецкой оккупации являлась активными немецкими посодниками. В частности дочь его Прасковья во время оккупации служила переводчицей в гебитс-комиссара, вторая дочь Мария работала учительницей. Как первая, так и вторая дочери при отступлении немцев бежали с ними. Прасковья в настоящее время осуждена органами МГБ, вторая Мария неизвестно где находится. Вот поэтому Ширая долго не принимали в колхоз. В 1948 году весной всё же Ширая приняли в колхоз и он работал сторожем в дворе колхоза. Работая в колхозе, Ширай в общественной жизни никакого участия не принимал, отбудет своё время и уходит с колхоза, нигде никогда на собрания не выступал, а всегда старался запрятаться, чтоб никого не видеть. В политические разговоры он ни с кем не вступал, и я от него не слышал. Больше о Шираве мне ничего неизвестно [27, арк.32-34].

26.01.1949 року керівництво колгоспу імені XVI партз'їзду так охарактеризувало Петра Ширая (мову оригіналу збережено):

«Характеристика.

Видана на члена Колгоспу ім. 16 го партз'їзду Опішнянської с/ради – Ширай Петра Петровича – Вступив членом колгоспу в 1948 році. До 1945 року в м.Опіння не проживав, а був засуджений, як ворог народа і відбував кару – З сім'ї Ширая П.П. одна його дочка Ширай Параска Петровна при німецькій окупації працювала переводчицею при гебельськомісарі, а друга дочка при німецькій окупації працювала учителькою – При звільненні м.Опіння від німецьких окупантів обидві дочки виїхали з німцями і одна з них Параска Петровна в 1947 році повернулася в м.Опіння і засуджена радянським судом. А друга дочка Марія Петровна в Опіння не повернулася і невідомо де зараз знаходиться. Сам Ширай Петро Петрович в колгоспі працював сторожем і в громадсько-політичній житті колгоспу будь якої участі не приймав.

Голова колгоспу /підпис/

Рахівник /підпис/» [27, арк.44].

26.01.1949 року начальник Опішнянського райвідділу МДБ старший лейтенант Копиця провів допит Луки Харитоновича Окари, завідділу соціального забезпечення:

– Как давно вы знаете Ширая Петра Петровича и какие у вас с ним взаимоотношения?

– Ширая Петра Петровича я знаю как жителя м.Опошня с детства. Взаимоотношения у меня были и есть нормальные, личных счётов никогда не было и нет.

– Расскажите, что вы знаете о Шираве Петре Петровиче и его деятельности как до войны, так и в настоящее время?

– Ширая Петра Петровича я стал хорошо знать с 1918 года, т.е. с того времени, как он стал в Опошне в период восстановления советской власти на путь борьбы против партии большевиков и советской власти. Во-первых, Ширай являлся в 1918–1919 годах одним из активных организаторов в Опошне партии эсеров и входил в состав руководства этой организации. Руководителем организации эсеров в Опошне был Левин, Билык Дмитрий, также к ним примыкал и Ширай. Помню, как Ширай в конце 1918 года и 1919 году выступал на митингах от имени организации эсеров против советской власти, доказывая, что только партия эсеров, и никакая другая партия, способна повести за собой народ. Организация эсеров в Опошне была сильная, и потому нам, красногвардейцам, приходилось вести очень большую борьбу против эсеров. Причём все члены эсеровской организации были в то время вооружены. После гражданской войны Ширай работал в разных учреждениях в Опошне до 1937 года. В 1937 году Ширай был арестован и осуждён. После войны и возвращения его из места заключения мне с Ширавом не приходилось встречаться. Правда, один раз в 1948 году Ширай пришёл ко мне как к заведующему отдела соцобеспечения и просил, чтобы я ему помог оформить документы для получения пособия. Причём Ширай, обращаясь ко мне, заявил: «Ты знаешь меня, я же тоже принимал участие в гражданской войне, только ты шёл по одной пути, а я по другой». Я ему ответил: «Вот потому, что ты шёл по другому пути, я тебе не буду оформлять документов, потому что это будет незаконно и неправильно». Других фактов в отношении Ширая мне неизвестно. Хочу только подчеркнуть, что Ширай в прошлом был одним из активных членов партии эсеров в Опошне. И не было такого собрания, митинга, где бы он не выступал с контрреволюционными речами [27, арк.35-38].

26.01.1949 року начальник Опішнянського райвідділу МДБ старший лейтенант Копиця провів допит Потапа Касяновича Лисенка, члена колгоспу імені XVI партз'їзду:

– С какого времени вы знаете Ширая Петра Петровича и какие у вас с ним взаимоотношения?

– Ширая Петра Петровича я знаю с конца 1918 года, взаимоотношения у меня с ним были и есть нормальные, личных счётов не имею.

– Как вы знаете Ширая Петра Петровича и что о нём вам известно?

– Ширая Петра Петровича я знаю как человека, который с первых дней восстановления советской власти был враждебно настроен и не желал советской власти. В подтверждение этого наведу такой пример. В конце 1918 года, когда на Украине восстанавливалась советская власть, я в то время находился в партизанском отряде, комиссаром которого был Мусиенко, и, помню, мы с группой партизан приехали из Зенькова в Опошню. В Опошине на это время была организована сильная эсеровская организация, в которую входил и Ширай Пётр Петрович. Руководителем эсеровской организации в Опошине был Левин, который впоследствии куда-то побегал. По приезду нас в Опошню мы собрали возле волости сходку жителей м.Опошня. Когда эсеры узнали, что мы приехали в Опошню для организации советской власти, то они также пришли на этот митинг и выступили против того, чтобы была советская власть. Ширай Пётр Петрович, помню как сегодня, выступал тогда из крыльца волости и говорил, что нам не надо советской власти, только партия эсеров может руководить и повести народ за собой. До какого времени Ширай являлся членом партии эсеров, я не знаю. В 1937 году Ширай был арестован органами НКВД и осуждён. Затем, в 1945 году или, может быть, позже, точно не помню, он возвратился из ссылки в Опошню. По возвращению из ссылки Ширай, помню, несколько раз подавал заявление в колхоз, чтобы его приняли в члены, но ему в этом отказывали долгое время, т.к. он сам был скомпрометирован и его все колхозники знали как активного эсера в прошлом. Кроме этого, его дочери во время немецкой оккупации являлись активными немецкими пособниками, одна из них осуждена в 1947 году. Будучи уже колхозником, в 1948 году его приняли в члены колхоза, Ширай никакого участия в общественной жизни не принимал. Больше о Ширае мне ничего неизвестно [27, арк.39-42].

10.02.1949 року допит Петра Ширая провів старший слідчий УМДБ в Полтавській області, на той час уже майор Осипов (допит почато о 20 год. 10 хв., закінчено о 23 год. 15 хв.):

– Дайте показання о проводимой вами антисоветской агитации среди колхозников?

– Антисоветской агитации среди колхозников я никогда не проводил, и показаний об этом дать не могу.

– Вы говорите неправду, нам известно что в 1935 году вы проводили антисоветскую агитацию, направленную против колхозного строительства.

– Это неправильно и об этом никто не может подтвердить.

– Как вы знаете Лысенко Потапа Касьяновича, какие ваши с ним взаимоотношения?

– Лысенко Потапа Касьяновича я знаю хорошо с 1929 года, взаимоотношения у меня с ним нормальные, однако был такой случай, что в 1929 году по распоряжению районных организаций происходило слияние нашего колхоза с колхозом имени 1 Мая. Я как член правления колхоза поддерживал это мероприятие, а Лысенко, также являясь членом правления колхоза имени 1 Мая, был против слияния колхозов, и, возможно, он за это на меня имеет зло.

– Лысенко показал, что в 1935 году вы, выступая на колхозных собраниях, заявляли, что «зажиточной жизни колхозной не будет, потому что советская власть неправильно руководит колхозами». Вы подтверждаете его показания?

– Показания свидетеля Лысенко я слышал, но их не подтверждаю. С такими заявлениями на колхозных собраниях я не выступал.

– Свидетель Лысенко также показал, что вы среди населения распространяли ложные слухи о причинах смерти Сергея Мироновича Кирова, с тем чтобы усыпить бдительность к врагам народа. Зачитываю вам показания Лысенко по этому вопросу, подтверждаете их?

– Показания Лысенко я слышал, но и эти его показания не подтверждаю, таких случаев о причинах смерти Кирова я не высказывал. Лысенко показывает обо мне ложно.

– Показания Лысенко также подтверждают допрошенные свидетели Манжуренко Николай и Окара Лука, которые вам зачитываются, теперь вы намерены это признать?

– Показания Манжуренко и Окары я также не подтверждаю. О причинах смерти Кирова я нигде, ничего не говорил [27, арк.26-27].

24.02.1949 року допит Петра Ширая провадив старший слідчий УМДБ в Полтавській області майор Осипов (допит почато о 23 год. 00 хв., закінчено в 24 год. 50 хв.):

– Назовите известных вам лиц, состоявших ранее в партии левых эсеров.

– В партии левых эсеров, совместно со мной, состояли следующие известные мне лица:

1) Билык Дмитрий Абрамович, около 58 лет, уроженец м.Опошня Полтавской области, из бедняков, украинец, в 1918 и 1919 годах являлся организатором и руководителем эсеровской организации при Опошнянском волисполкоме, выступал на митинге с антисоветской речью, призывал население примкнуть к эсерам для борьбы с

комуністами. В 1947 году Бильк выехал в Западную Украину, семья его проживает в м.Опошня.

2) Бильк Иван Абрамович, около 45 лет, уроженец м.Опошня Полтавской области, из бедняков, украинец, являлся членом партии левых эсеров, в 1918–1919 годах у него на квартире часто производились сборища эсеров. В данное время проживает в Опошне, работает при райизомотделе. Является родным братом Билька Дмитрия.

3) Черненко Кузьма Архипович, около 60 лет, уроженец м.Опошня, из бедняков, украинец, являлся членом партии левых эсеров, посещал эсеровские собрания, сейчас проживает в м.Опошня, работает в колхозе.

4) Кочерга Тимофей Данилович, около 50 лет, уроженец м.Опошня, из бедняков, украинец, состоял в партии левых эсеров, посещал эсеровские сборища, являлся членом волисполкома. Во время гражданской войны из м.Опошня выехал, в данное время по неточным данным проживает в г.Киев.

5) Рева Сергей Никитович, около 55 лет, уроженец м.Опошня, из бедняков, украинец, являлся членом партии левых эсеров, возглавлял эсеровскую организацию в Опошне, выступал в 1919 году на митинге от имени эсеров, призывал население примкнуть к эсерам для совместной борьбы с коммунистами.

6) Дымнич Сергей, около 55 лет, из м.Опошни, из торговцев, украинец, также состоял во главе эсеровской организации, проводил ту же преступную деятельность, что и Рева Сергей.

В 1937 году последние двое арестованы органами НКВД, с тех пор мне о них ничего неизвестно. Других лиц, состоявших в партии левых эсеров, не знаю [27, арк.28].

24.02.1949 року було прийнято постанову про виділення слідчих матеріалів, де зазначено:

«Я, старший следователь УМГБ Полтавской области майор Осипов, рассмотрев следственное дело № 5476 по обвинению Ширая Петра Петровича в преступлениях, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК УССР,

Нашёл:

Что по делу Ширая проходят лица, состоящие ранее в антисоветской левозэсеровской партии, как-то: Бельк Дмитрий Абрамович, Бельк Иван Абрамович, Черненко Кузьма Архипович, Кочерга Тимофей Данилович, Рева Сергей Никитич и Дымнич Сергей.

Принимая во внимание, что большинство из указанных лиц в данное время по старому месту жительства не проживают и,

кроме того, их преступная деятельность требует перепроверки, руководствуясь ст.114 УПК УССР,

Постановил:

Следственные материалы на перечисленных выше лиц выделить из следственного дела в отдельное производство» [27, арк.46].

25.02.1949 року допит Петра Ширая проводив старший слідчий УМДБ в Полтавській області майор Осипов:

– Вы арестовались за антисоветскую эсеровскую деятельность, признаёте ли в этом себя виновным?

– Виновным признаю себя в том, что, проживая в м.Опошня Полтавской области в конце 1918 года или в начале 1919 года, я вступил в антисоветскую партию левых эсеров-боротьбистов, в которой состоял около 2-х месяцев кандидатом, после чего связи с эсерами порвал, о чём в 1926 году опубликовал через местную газету «Робитнык». Являясь кандидатом указанной партии, я около семи раз участвовал в общих собраниях членов эсеровской организации, где нами решались вопросы борьбы с коммунистами за захват власти эсерами. Также обсуждали вопрос противодействия коммунистам в вопросе национализации кулаческих земель и передачи их беднякам. В конце 1918 года или в начале 1919 года по инициативе эсеровской организации в с.Опошня был созван митинг граждан, на котором я являлся председательствующим, и полностью поддержал линию, предложенную эсерами. На данном митинге руководители эсеровской организации: Левин, Рева, Билык, выступили с призывом к собравшемуся на митинг населению примкнуть к эсерам для совместной борьбы с коммунистами. После этих высказываний я, являясь председателем митинга, обратился к населению с вопросом: «Кто за эсеров, выходите в одну сторону, а кто за коммунистов – в другую» и действием руки показал кто куда должен отойти. В результате проводимой нами агитации на митинге часть населения примкнула к эсерам, а впоследствии все разошлись по домам. Дня через два после митинга меня вызвали в уездный исполком в г.Зеньков, где предложили сдать должность административного комиссара, которую я в то время занимал, что мною и было выполнено. Другой антисоветской эсеровской деятельности я не проводил.

– Вам зачитываются показания свидетелей Лысенко, Манжуренко и Окары о проводимой вами антисоветской агитации, подтверждаете ли вы их?

– Показания свидетелей Лысенко, Манжуренко, Окары о моей антисоветской агитации я слышал, но их не подтверждаю [27, арк.30-31].

В обвинувальному висновку від 26.02.1949 року за підписом старшого слідчого УМДБ в Полтавській області майора Осипова, зокрема, зазначалося: «29.12.1948 года Управлением МГБ Полтавской области за антисоветскую эсеровскую деятельность был арестован Ширай Пётр Петрович и привлечён к уголовной ответственности по настоящему делу.

Произведённым расследованием установлено, что Ширай с 1918 года состоял в партии левых эсеров /боротьбистов/ и занимался преступной деятельностью. [...]

Будучи допрошен в качестве обвиняемого, Ширай свою принадлежность к партии эсеров и контрреволюционную деятельность, относящуюся к 1918–1919 годам, признал.

Отрицает свои антисоветские высказывания в 1934–1935 годах, однако в этом достаточно изобличается показаниями свидетелей: Лысенко Потапа Касьяновича, Манжуренко Николая Ивановича и Окары Луки Харитоновича [...].

Руководствуясь ст.204 УПК УССР, следственное дело по обвинению Ширая Петра Петровича направить прокурору Полтавской области для передачи на рассмотрение Особого Совещания при МГБ Союза ССР.

Мера наказания Шираю Петру Петровичу предлагается ссылка на поселение.

Старший следователь следотдела УМГБ Полтавской области майор Осипов» [27, арк.49-50].

У висновку від 12.03.1949 року зазначено:

«Я, сотрудник Следственной части МГБ УССР капитан Бейдик, рассмотрев следственное дело №5476 по обвинению Ширая Петра Петровича, в совершении преступлений, предусмотренных ст.54-10 ч.1 УК УССР, поступившее из УМГБ по Полтавской области,

Нашёл:

Ширай в прошлом эсер. Проживал в м.Опошня Полтавской области, в 1934–1936 годах среди населения проводил антисоветскую агитацию. 01.11.1937 года Особой Тройкой УНКВД по Полтавской области Ширай осуждён к 10 годам ИТЛ.

Виновным себя признал. Изобличается показаниями свидетелей Лысенко, Манжуренко, Середы, Окары и Животовского.

В январе 1945 года по окончании срока наказания Ширай был освобождён.

На основании изложенного

Постановил:

Следственное дело №5476 по обвинению Ширая Петра Петровича направить на рассмотрение Особого Совещания при МГБ СССР.

С предлагаемой УМГБ мерой наказания обвиняемому Шираю – ссылкой на поселение – согласиться» [27, арк.51].

У виписці з протоколу Особливої Наради при МДБ СРСР від 13.04.1949 року зазначалося:

«Слушали: 63. Дело №5476 МГБ УССР /УМГБ Полтавской обл. / по обвинению Ширая Петра Петровича, 1895 г.р., уроженца Полтавской обл., из крестьян-бедняков, украинца, гражданина СССР. Обвиняется по ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Постановили: Ширая Петра Петровича за принадлежность к эсеровской организации сослать на поселение» [27, арк.52].

30.04.1949 року з відділу «А» Міністерства державної безпеки СРСР за трьома адресами було відправлено документ такого змісту:

*«Начальнику УМГБ Полтавской области,
Начальнику УМГБ Красноярского края,
Начальнику отдела «А» МГБ УССР
Наряд*

На отправку заключённого в ссылку на поселение Ширая Петра Петровича, 1895 г.р., осуждённого Особым совещанием при МГБ СССР 13 апреля 1949 г. по ст.54-10 к ссылке на поселение.

Характер преступления – принадлежность к эсеровской организации.

Этапировать в г.Красноярск в распоряжение УМГБ Красноярского края для направления в ссылку на поселение.

Начальника УМГБ Полтавской области просим дать указание объявить заключённому Шираю прилагаемую при этом виписку из протокола Особого совещания при МГБ СССР, сообщить нам дату объявления виписки и проследить за направлением осуждённого к месту ссылки на поселение» [27, арк.53].

01.05.1956 року Петро Ширай звернувся з листами до Голови Президії Верховної Ради СРСР Кліма Ворошилова та Верховного прокурора СРСР з проханням його реабілітувати.

У листі до Ворошилова він писав:

«Г. Председатель, умоляя Вас, прошу Вас вашей помощи в разобрании моего заявления без всякой задержки и по сути справедливости данного заявления помочь мне добиться справедливости. Этим самым помочь мне в моей жизни, как мне, так и моей семье. Чтоб я имел к себе и своей работе надлежащую заслуженную правду, чтоб я был верным сыном для своей родины, для советской власти, для коммунистической партии, чтоб для меня была правда и чтоб я был

для всего справедлив. И по разборе моего дела, если я чист и прав, дать мне право и возможность вступить в ряды коммунистической партии и быть честным и верным сыном её» [28, арк.65].

У листі Верховному Прокурору СРСР він писав:

«Т.Прокурор, прошу вас разобрать моё заявление. Краткая моя автобиография. Родился в 1895 году в м.Опошня Полтавской области. Родители мои были бедняки, батраки, до революции померли. Сам я бедняк, батрак. Окончил школу (3 класса). По окончанию школы и до 1915 года я батраковал. Работал в хозяев, в 1915 году меня забрали в царскую армию. Военную службу я отбывал тогда в Петрограде в 90 пеший Вологодской дружинне. Активно с оружием в руках я участвовал в Февральской революции против царизма. Активно с оружием в руках я участвовал в разгроме 1 комендантского правления, Арсенала, взятия Зимнего дворца. Активно с оружием в руках участвовал в Октябрьской революции против буржуазного временного правительства, был председателем дружинного комитета. По ранению и болезни во время Октябрьской революции я был отпущен домой. В 1918 году в феврале месяце я приехал домой на родину в м.Опошня Полтавской области. В то время на Украине царила власть петлюровщины. Я активно выступал на митингах против власти Петлюры и боролся за советскую власть. Активно борючись против петлюровщины, немцев, гетьмана, был неоднократно сажён и попадал в нечеловеческие издевательства. Изгнав всю эту сволоту: петлюровщину, гетьмана, немцев, хлебобобов-собственников – избираем советскую власть. Меня избирают административно-политическим комиссаром и председателем волревштаба, где я активно и справедливо работаю за советскую власть и рабочий класс. Работал я с товарищами [...], Ночивник, Кандзюба, Кочерга Тимофей Данилович и другие. Участвовал в боях с бандами Махно и Левченко. Во время интервенции Деникина я отступал. Приехавши в г.Зеньков, меня по постановлению уездного ревштаба и со мной т.Байрачного Ан. оставили работать в подполье в уезде. Мы остались и работали активно. В 1919 году я по своей малоопытности попадаю в партию украинских боротьбистов. Пробувиши там около 2-х месяцев, я увидел свою не нравственность, не по душе. Я оттуда вышел, вытянув оттуда Кочергу Тимофея Даниловича, его отца, Байрачного, Онищенко и других, про что был объявил в газете «Полтавский рабочий». С 1922 года и по 1937 год я работал на ответственных работах. Работы выполнял честно и добросовестно.

В 1937 году, 7 сентября, меня арестовывают и предъявляют обвинение, что я на базаре в м.Опошня собрал народ и агитировал

против колхозов и что т.Кирова убито на почве ревности. Я спрашиваю: «Какой ревности, когда это было?» Начальником был в то время Тимченко. По его приказу надо мной издеваются нечеловечески. Меня избивают, ставят на стойку, я дохожу. Говорю: «А где же советская власть?» Мне отвечают: «А вот мы тебе показуем». Кончается это мёртвое мучение. Меня отправляют в Полтаву, в тюрьму. С тюрьмы отправляют на Дальний Восток, ст.Известковая. Там читают: «Судила Тройка НКВД, ст.54-10, срок 10 лет». «Спасибо», – я отвечаю. В 1945 году меня с лагеря освобождают. 2 сентября 1945 года я приезжаю домой на родину, живу до 1948 года. В 1948 году меня обратно забирают в тюрьму МВД. И в мае 1949 года мне предъявляют постановление особого совещания, обвиняют в принадлежности до левых эсеров и дают высылку. В 1953 году я получаю паспорт согласно амнистии.

Но меня это не удовлетворяет. Я хочу быть чист и непорочен, я хочу быть чистый и честным членом пролетарской семьи, и верным защитником нашей советской родины, советского правительства и нашей родной верной коммунистической партии, ибо я был и есть, и буду враг волкам в овечьих шкурах, которые беспощадно уничтожали людей верных, верных советской власти и коммунистической партии, разорили нашу цветущую жизнь. Нет возврата волкам и их неправде, да здравствует правда и все борцы за правду.

Т.Прокурор, пишу вам искреннюю правду. Т.Прокурор, прошу вас пересмотреть моё дело и полностью меня оправдать. Ибо я, как попал в эту партию, и сам себе не могу дать отчёта. Но факт тот, что я сам оттуда вышел и товарищей вытянул. И то, что я за всю свою жизнь не сделал ничего плохого, кроме хорошего для советской власти и коммунистической партии. Ибо я пишу очень мало того, что я сделал для советской власти и революции, ибо я парализован.

Петлюра бил меня, немцы били, Гетьман бил, банды били, Деникин бил и волки в овечьих шкурах для советской власти били, над семьёй издевались, семью разорили, а кто же меня пожалеет, я уже стар, измучен, истерзан, больной, а жить хочется теперь, ибо тогда, когда засияла правда.

Т.Прокурор, прошу не задержать моё дело и открыть мне справедливые двери в справедливую жизнь, ибо я хочу пожить в счастье, и сам быть счастливым, и забыть всё прошлое, неверное и мучительное.

Всё написанное верно. Проситель /підпис/
01.05.56. Подтёсово Красноярского края» [28, арк.66-67].

23.07.1956 року з Прокуратури Полтавської області було відправлено лист в УКДБ в Полтавській області на ім'я його начальника – підполковника Ключка:

«В прокуратуру обратился гражданин Ширай Пётр Петрович о его реабилитации. При изучении архивно-следственного дела видно, что Ширай Пётр Петрович 01.12.1937 года Особой тройкой был осуждён по ст.54-10 ч.1 УК УССР к 10 годам ИТЛ [...].

Согласно жалобы Ширая Петра Петровича, в 1940 году производилась повторная проверка показаний свидетелей, в результате чего постановлением от 04.11.1940 года за подписью начальника УНКВД и прокурора Полтавской области мера наказания была снижена на 5 лет.

Ширай Пётр Петрович виновным себя не признал и сейчас пишет, что к нему применялось насилие в период следствия и что его несправедливо осудили.

В целях объективности прошу сделать дополнительную проверку, в процессе которой подробно допросить Ширая Петра Петровича.

Передопросить свидетелей Лысенко, Манжуренко, Середу, Окару, Дяченко, Грипича и Животовского.

Для правильности решения вопроса о реабилитации Ширая Петра Петровича выяснить круг лиц, хорошо знающих его по работе и в быту, которые могли бы дать сведения о деятельности Ширая в прошлом и о настроении его в настоящее время.

В процессе допроса свидетелей выясните, что им было известно о контрреволюционной деятельности Ширая.

После дополнительной проверки материалы дела направляйте в облпрокуратуру со своим заключением.

Зампрокурора Полтавской обл. И.Базь» [28, арк.64].

Після цього було проведено допит свідків, яких допитували раніше – в 1937 і 1939 роках, та кількох нових.

21.11.1956 року слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Євдокима Середу, 1885 р.н., члена КПРС з 1930 року, голову промартілі «імені XX-річчя ВЛКСМ» (допит почато о 18 год. 00 хв., закінчено о 19 год. 45 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете, какие у вас с ним были взаимоотношения и что вам о нём известно?

– Да, Ширая Петра Петровича как уроженца и жителя м.Опошня я знаю хорошо. Взаимоотношения у меня с ним были нормальные, ссор и личных счётов у меня с ним никогда не было. Знаю я Ширая Петра Петровича с 1919 года, т.е. с того времени, как я приехал на

постоянное местожительство в м.Опошню. Я с 1917 года был членом КПСС до 1922 года, т.е. до чистки, во время которой я по болезни не явился на чистку и был исключён, с предложением вступить вновь, что я и сделал – с 1924 года по 1930 год я был кандидатом в члены ВКП(б). О Шираве Петре Петровиче мне известно то, что он являлся левым эсером, но когда он вступил в партию левых эсеров, я не знаю. Знаю, что Ширай Петр Петрович в 1937 году или в 1938 году органами советской власти был арестован, но за что он был арестован, я не знаю.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– В 1919 году, с марта месяца по июль месяц, я работал председателем ревкома м.Опошня и мне приходилось выступать как коммунисту перед населением м.Опошни. Помню, что в 1919 году, примерно в апреле месяце, после моего выступления перед жителями м.Опошня, собравшимися на площади по вопросу о политике партии большевиков на селе, выступал и Ширай Пётр Петрович, который в своём выступлении проводил эсеровскую линию, говоря, о том, что большевистская партия крестьянам ничего не даст, а что только партия эсеров может всё дать населению. Вообще вспомнить все подробности его выступления я из-за давности времени не могу. Однако знаю, что он в своих выступлениях был сторонником самостоятельной Украины. Выступал он, будучи перевязан лентами на груди крест-накрест – красной и жёлтой лентой. Выступая перед жителями м.Опошни и обращаясь к ним, он никогда не говорил «Товарищи!», а просто говорил «Селянство!». Кроме рассказанного выше, мне об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича ничего больше неизвестно. О том, что я рассказал выше, может подтвердить Лысенко Потап Касьянович, проживающий в м.Опошня, Джежура Иван Яковлевич, который также проживает в м.Опошня. Кто ещё может подтвердить это, я, из-за давности времени, не помню.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской агитации Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Об антисоветской агитации Ширая Петра Петровича мне абсолютно ничего не известно. Лично я, кроме рассказанного выше, каких-либо антисоветских высказываний со стороны Ширая Петра Петровича никогда не слышал.

– Известно ли вам социальное происхождение и положение Ширая Петра Петровича?

– Ширай Пётр Петрович происходит сам из бедняцкой семьи, он был сапожником.

– Вам зачитываются ваши показания, данные вами на следствии в 1937 году из протокола допроса от 07.10.1937 года, и показания, данные вами на допросе 15.10.1939 года. Подтверждаете ли вы свои показания, данные вами в 1937 году и в 1939 году?

– Зачитанные мне мои показания, данные мной на допросах 07.10.1937 года и 15.10.1939 года, я слышал хорошо. Свои показания, данные мной на допросе 15.10.1939 года, я подтверждаю полностью, однако я сейчас, из-за давности времени, не помню, когда именно в 1919 году, в феврале или марте месяце, Ширай Пётр Петрович выступал перед жителями м.Опошня с левозеровскими речами. Свои же показания, данные мной на допросе 07.10.1937 года, я также подтверждаю, за исключением того, что знаю я Ширая Петра Петровича не с 1918 года, как записано в протоколе от 07.10.1937 года, а с 1919 года. Также не подтверждаю и ту часть показаний, которая относится к его высказываниям о суде над троцкистами на Одещине. Этого я не слышал и не знаю, было ли, но почему в протоколе это записано, я объяснить не могу. Далее я не подтверждаю и то обстоятельство, как записано в протоколе, что собрание жителей м.Опошни в 1919 году было созвано эсерами, так как это записано неверно, ибо собрание жителей м.Опошня в 1919 году, на котором выступал и Ширай, было собрано большевиками. По вопросу высказывания Ширая Петра Петровича о НЭПе я также показания, как они записаны в протоколе допроса от 07.10.1937 года, не подтверждаю, ибо я лично сам таких высказываний его о НЭПе не слышал от него, а об этом я слышал от жителей м.Опошня, но от кого именно я это слышал, из-за давности времени, не помню, а в протоколе допроса записано, что как будто я сам слышал. В остальной части свои показания я подтверждаю.

– Известно ли вам что-либо о выходе Ширая Петра Петровича из партии эсеров и порыве с последней всякой связи, в том числе и идеологической?

– О выходе Ширая Петра Петровича из партии эсеров и порыве с ней всякой связи мне ничего абсолютно не известно.

– Можете ли вы охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны и в политическом отношении? Если да, то как можете?

– Охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны я не могу, т.к. трудового контакта я с ним не имел. Знаю, что Ширай Пётр Петрович был левым эсером, о чём я рассказывал уже выше, но охарактеризовать его в политическом отношении за период с 1919 года по 1937 год я не могу, т.к. не знаю его. Всё то, что я знал о нём, я рассказал, и больше ничего сказать не могу [28, арк.76-78].

22.11.1956 року слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Потапа Лисенка, 1888 р.н., бригадира колгоспу імені Ворошилова (допит почато о 9 год. 30 хв., закінчено об 11 год. 20 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если знаете, то как вы его знаете и в каких вы с ним находились взаимоотношениях?

– Да, Ширая Петра Петровича я знаю хорошо как жителя м.Опошня. Знал я его, примерно, с 1918 года, т.е. с того времени, как я возвратился по ранению с гражданской войны в м.Опошня и стал работать председателем комбеда х.Яблочного Опошнянского района и сельсовета. Знал я его по день ареста органами советской власти. Но когда он был арестован, я, из-за давности времени, не помню. Арестован он был, как мне известно, за принадлежность к партии левых эсеров. Взаимоотношения у меня с ним были нормальные – ссор и вражды у меня с ним никогда не было.

– Известно ли вам о прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– О прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича мне абсолютно ничего не известно. Однако я знаю, что Ширай Пётр Петрович был активным сторонником партии левых эсеров, что мне стало известно из собственных высказываний Ширая Петра Петровича на собраниях жителей м.Опошня. Помню такой случай. Однажды, примерно в 1918–1919 годах, из-за давности времени точной даты я не помню, когда я работал председателем комбеда, было собрано собрание жителей м.Опошня, на котором выступали от большевиков Середа Евдоким Демидович, Кононенко Александр Семёнович, который, примерно в 1954 году, умер, и другие, фамилии которых я, из-за давности времени, не помню, по вопросу политики партии большевиков на селе, а именно по вопросу распределения земли и других, которых я, из-за давности, не помню. Выступавшие большевики говорили о том, что партия большевиков – это партия бедняков, что только она принесёт хорошую зажиточную жизнь крестьян, при этом выступавшие предлагали крестьянам-беднякам отбирать землю у помещиков и куркулей без выкупа и обрабатывать

её. После выступления большевиков на трибуну поднялся Ширай Пётр Петрович, который стал пропагандировать эсеровскую линию, говоря о том, что только эсеровская партия выражает интересы бедняков и что землю, мол, ещё рано раздавать крестьянам. Подробностей всего выступления Ширая я, из-за давности времени, сейчас не помню. Однако из его выступления я понял, что он был против политики партии большевиков на селе. Это собрание было на бывшей площади м.Опошня. Указанный мной факт могут подтвердить Середа Евдоким Демидович, Окара Лука Харитонович, проживающие в Опошне. Кто ещё может подтвердить это, я, из-за давности времени, не помню.

– Известно ли вам ещё что-либо об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам ещё известно и из каких источников?

– Кроме рассказанного мной выше случая, мне об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича ничего больше неизвестно.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской контрреволюционной агитации Ширая Петра Петровича в период после 1919 года? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Об антисоветской контрреволюционной агитации Ширая Петра Петровича мне за период после 1919 года ничего неизвестно. Однако помню такой случай. Примерно, в 1926 или 1929 году было собрание колхозников колхоза «16-го партсъезда» на котором выступал Ширай Пётр Петрович, но что он говорил, я не помню. Однако знаю, что присутствовавший здесь представитель с района, фамилии которого я не помню, не дал закончить Ширая Петру Петровичу выступление и предложил ему покинуть собрание. После чего Ширай Пётр Петрович, не окончив выступления, ушёл. Кто этот случай может подтвердить, я сказать не могу, т.к. не знаю, ибо тех, кого я знал, уже нет в живых – часть погибла на фронте, а часть расстреляна немцами.

– Известно ли вам социальное происхождение и положение Ширая Петра Петровича?

– О социальном происхождении и положении Ширая Петра Петровича мне абсолютно ничего не известно, и я об этом ничего сказать не могу.

– Вам напоминаются ваши показания, данные вами на следствии в 1937 и 1939 годах. Подтверждаете ли вы свои показания, ранее данные вами?

– Зачитанные мне мои показания из протоколов допроса от 01.10.1937 года и 31.07.1939 года, а также из протокола очной ставки от 20.10.1937 года с Ширай Петром Петровичем я слышал очень хорошо и полностью их подтверждаю и заявляю, что все факты, изложенные в протоколах допроса на следствии 1937 года и 1939 года, имелись в действительности, но я, из-за давности времени, их позабыл и на сегодняшнем допросе упустил из виду. Действительно, Ширай Пётр Петрович неоднократно выступал на собраниях колхозников, говоря о том, что, мол, руководство колхозами неправильное и что зажиточной жизни не будет. Действительно, во время убийства т.Кирова я сам лично слышал от Ширая Петра Петровича, как он говорил, что «убийство произошло на почве ревностей», но кто ещё это слышал, я, из-за давности времени, не помню. Теперь я припомнил, что Ширай Пётр Петрович говорил тогда на собраниях колхозников, когда он был выгнан с собрания представителем с района (действительно, это было в 1935 году, а не в 1926 году или 1927 году, как сказал я выше), когда Ширай Пётр Петрович стал клеветать на колхозный строй, заявляя: «Видите, дохазяиновались – вот вам колхозный строй». За это он и был лишён слова и выгнан с собрания. Я ещё раз заявляю о том, что свои показания, данные мной на следствии в 1937 году и в 1939 году, я полностью подтверждаю. Больше дополнить о Шираве Петре Петровиче ничего не могу.

– Можете ли вы охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны и в политическом отношении? Если да, то как?

– Охарактеризовать с деловой стороны Ширая Петра Петровича я не могу, т.к. трудового контакта я с ним не имел, а в политическом отношении, исходя из сказанного мной выше, я знаю Ширая Петра Петровича только с отрицательной стороны [28, арк.69-72].

22.11.1956 року слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Федора Садотовича Дяченка, 1895 р.н., безпартійного, директора колгоспного ринку м.Опішного (допит розпочато об 11 год. 25 хв., закінчено о 12 год. 45 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете, в каких взаимоотношениях вы с ним находились и что вам о нём известно?

– Да, Ширая Петра Петровича я знаю хорошо как уроженца и жителя м.Опошни. Взаимоотношения у меня с ним были нормальные, ссор и вражды у меня с ним никогда не было и нет. О нём мне известно то, что, примерно в 1937 году, он был органами советской власти арестован, по моему мнению, за то, что он был членом эсеровской партии. Не помню, в каком году, но после окончания Отечественной

войны он возвратился в м.Опошня и работал в колхозе имени Ворошилова сторожем около двух лет, а затем снова был арестован, но за что, я не знаю. Больше мне о нём ничего не известно.

– Известно ли вам что-либо о прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича? Если да, что вам известно и из каких источников?

– О прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича мне неизвестно, что Ширай Пётр Петрович принадлежал к партии левых эсеров, куда входили Рева Сергей Никитич, Дымнич Сергей, Билык Дмитрий Аврамович и другие, фамилии которых я не помню сейчас, что мне известно из выступлений Ширая Петра Петровича на собраниях жителей м.Опошня, когда он, выступая, проводил эсеровскую линию. Помню один случай, когда, примерно в 1919 году, на площади, на собраниях жителей м.Опошня после выступления от большевиков Середы Евдокима Демидовича по вопросу о политике партии на селе, который заявлял, что только партия большевиков – защитница интересов рабочих и крестьян, а поэтому крестьяне должны сплотиться вокруг партии большевиков в борьбе с врагами, при этом он призывал крестьян отобрать у помещиков и куркулей землю и её обрабатывать. На этом собрании выступали и другие большевики, но их уже в живых нет. После выступления Середы Евдокима Демидовича выступал на собрании Ширай Пётр Петрович, который стал проводить эсеровскую линию, но, что он говорил, я подробно вспомнить не могу. Помню только, что он призывал крестьян объединиться вокруг партии эсеров и бороться за самостоятельную Украину. В результате, произошёл раскол населения: часть пошла на сторону большевиков, а меньшая – на сторону эсеров. Этот факт может подтвердить Середа Евдоким Демидович. Кто ещё может это подтвердить, я, из-за давности времени, не помню. Возможно, этот факт помнит Суконька Варвара Павловна, проживающая в м.Опошня.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Кроме рассказанного мной выше случая, мне об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича больше ничего не известно.

– Известно ли вам, что-либо об антисоветской контрреволюционной агитации среди колхозников Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Об антисоветской деятельности, т.е. антисоветской агитации Ширая Петра Петровича, мне известно то, что он в период коллективизации выступал против колхозов. Я сам лично слышал, как Ширай Пётр Петрович среди людей на базаре говорил, что «начто здались нам колхозы, там моя жена работает, так над ней издеваются, работает за «палочку» и ничего не получает». Этот случай был, примерно, в 1930 году. Кто это может подтвердить, я не знаю, ибо, из-за давности времени, не помню, кто ещё слышал это. Других высказываний Ширая Петра Петровича я из-за давности времени не помню.

– Был ли такой случай, чтобы в 1935 году на собрании колхозников колхоза «16-го партсъезда» Ширай Пётр Петрович, пытаясь выступить с клеветой на колхозный строй, был лишён права выступить и представителем из района выведен из собрания?

– Я лично сам тогда на собрании не был, т.к. я не был членом того колхоза. Однако знаю из рассказов жителей м.Опошны, но, кого именно, из-за давности времени, не помню, что действительно Ширай Пётр Петрович был выгнан с собрания колхозников, но за что, не знаю. Было это, примерно, в 1935 году, и об этом все жители говорили: «Выгнали с собрания Ширая Петра Петровича».

– Можете ли вы охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны и в политическом отношении?

– Охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны я не могу, т.к. трудового контакта я с ним не имел. С политической стороны я его могу охарактеризовать только с отрицательной стороны, исходя из того, что я рассказал выше. Всех коммунистов он называл «шкурниками», что я сам слышал. Он был красноречив, грамотен, выступал на украинском языке и считал себя умнее всех. Обе его дочери в период оккупации немецкими захватчиками м.Опошня находились на службе у немцев – обе они работали переводчицами и вместе с немцами отступили [28, арк.79-80].

22.11.1956 року слідчий слідвдділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Федора Івановича Жадана, 1904 р.н., безпартійного, бригадира шевського цеху артілі «імені ХХ-річчя ВЛКСМ» (допит почато о 12 год. 50 хв., закінчено о 13 год. 30 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете, в каких отношениях вы с ним находились и что вам о нём известно?

– Да, Ширая Петра Петровича как уроженца и жителя м.Опошны, а также по совместной работе с ним около полгода в артели «Шлях до кращого», где я работал сапожником, а Ширай Пётр Петрович

председателем артели, я знаю хорошо. Взаимоотношения у меня с ним нормальные, ссор и вражды никогда не было и нет. О нём мне известно, что в 1937 году он был органами советской власти арестован но, за что, я не знаю. Затем он после Отечественной войны возвратился, но вскорости снова был органами советской власти арестован и в настоящее время он в м.Опошня не проживает. Больше мне о нём ничего не известно.

– Известно ли вам что-либо о прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– О прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича мне ничего неизвестно. Однако я знаю, что Ширай Пётр Петрович был активным сторонником партии левых эсеров, что мне известно из его выступлений в 1918–1919 годах. Из-за давности времени, всех подробностей его выступления, т.е. что именно он говорил, я не знаю. Однако помню, что он был против политики партии большевиков.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Кроме рассказанного мной выше случая, мне больше ничего не известно.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской контрреволюционной агитации Ширая Петра Петровича среди работников артели «Шлях до крацого», а также среди колхозников м.Опошня? Если да, то что и когда он говорил, и в чьём присутствии?

– Об антисоветской контрреволюционной агитации Ширая Петра Петровича среди членов артели «Шлях до крацого», а также среди колхозников м.Опошня мне абсолютно ничего неизвестно. Я лично каких-либо антисоветских высказываний со стороны Ширая Петра Петровича не слышал, за исключением того, что я рассказал уже выше.

– Можете ли вы охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой стороны и в политическом отношении? Если да, то как вы его можете охарактеризовать?

– Охарактеризовать Ширая Петра Петровича с деловой и политической стороны я не могу, т.к. я его в этом отношении не знаю. В политике я разбираюсь слабо, а потому и охарактеризовать Ширая Петра Петровича в политическом отношении я затрудняюсь.

– Кто может всесторонне охарактеризовать Ширая Петра Петровича?

– Всесторонне охарактеризовать Ширая Петра Петровича может Середа Евдоким Демидович, других лиц я не знаю [28, арк.82-83].

22.11.1956 року слідчий слідвдділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Івана Яковича Джежуру*, 1891 р.н., безпартійного, пенсіонера (допит почато о 13 год. 50 хв., закінчено о 14 год. 15 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете и в каких взаимоотношениях вы с ним находились?

– Да, Ширая Петра Петровича как уроженца и жителя м.Опошня я знаю хорошо. Взаимоотношения у меня с ним были нормальные, ссор и вражды у меня с ним никогда не было и нет.

– Известно ли вам что-либо о прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– О прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича мне ничего неизвестно. Выступлений Ширая Петра Петровича я лично никогда не слышал, ибо я почти совсем мало находился в м.Опошне, а с 1925 года по 1941 год я проживал в г.Константиновке.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Мне об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича абсолютно ничего не известно, по этому вопросу я ничего сказать не могу. Я лично сам каких-либо антисоветских контрреволюционных высказываний Ширая Петра Петровича не слышал. Однако со слов жителей, но, от кого именно, я не помню, из-за давности времени, мне известно, что он был против советской власти. Со слов жителей мне также известно, что он был активным эсером. Больше мне о нём ничего не известно.

– Можете ли вы охарактеризовать Ширая Петра Петровича в деловом и политическом отношении? Если да, то как вы его можете охарактеризовать?

– Охарактеризовать Ширая Петра Петровича в деловом и политическом отношении я не могу, ибо трудового контакта с ним я никогда не имел и бесед на политические темы с ним не вёл.

* Ймовірно, слідчий помилково записав прізвище свідка як Джежура. Типовим для Опішного є прізвище Жижюра

– Кто может всесторонне охарактеризовать Ширая Петра Петровича?

– Всесторонне должны знать и охарактеризовать Ширая Петра Петровича жители с.Опошня Середа Евдоким Демидович, Окара Лука Харитонович. Других лиц я не знаю [28, арк.84-85].

24.11.1956 року слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Данила Йосиповича Грипича, 1883 р.н., безпартійного, непрацюючого (допит почато о 9 год. 15 хв., закінчено о 10 год. 00 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете, в каких взаимоотношениях вы с ним находились и что вам о нём известно?

– Ширая Петра Петровича я не знаю. Лиц по фамилии Ширай я знаю, но Ширая по имени и отчеству Пётр Петрович я не знаю.

– Ширай Петро Петрович, 1895 г.р., уроженец м.Опошня, до 1937 года со своей семьёй (жена Ольга Ивановна и 4 детей – Прасковья, Мария, Иван и Василий) проживал в м.Опошня, ул.Красноармейская, д.24, т.е. уточняю улицу – не Красноармейская, а Красногвардейская. Может быть вы теперь вспоминаете его?

– Нет, Ширая Петра Петровича, 1895 г.р., уроженца и жителя м.Опошня я не знаю, и припомнить, знал ли я когда-либо его, не могу. О нём я не могу ничего сказать, ибо абсолютно не могу вспомнить, знал ли я такого жителя м.Опошня – Ширая Петра Петровича.

– Присутствовали ли вы в 1919 году на собрании, собранном большевиками в м.Опошня по вопросу укрепления советов и надела крестьян землёй, на котором произошёл раскол жителей м.Опошня на две группы: одна пошла на сторону эсеров после выступления эсера, а другая часть пошла за большевиками? Если да, то расскажите подробности этого собрания – кто на этом собрании выступал и что говорили выступающие?

– На собранном большевиками в 1919 году собрании жителей м.Опошня я не был и ничего об этом собрании сказать не могу. Возможно, что меня с кем-либо путают, ибо в м.Опошня раньше проживал мой однофамилец Грипич Даниил, если не ошибаюсь по отчеству Михайлович, который лет 10 тому назад умер [28, арк.86-87].

24.11.1956 року слідчий слідвідділу УКДБ в Полтавській області лейтенант Редькін допитав Луку Харитоновича Окару, 1901 р.н., члена КПРС з 1932 року, завідувача райсоцзабезу (допит почато об 11 год. 00 хв., закінчено о 12 год. 10 хв.):

– Знаете ли вы Ширая Петра Петровича? Если да, то как вы его знаете и какие у вас с ним взаимоотношения были?

– Ширая Петра Петровича как уроженца и жителя м.Опошня я знаю с 1918 года очень хорошо. Взаимоотношения у меня с ним были нормальные. Личных счётов и ссор у меня с ним никогда не было и нет.

– Известно ли вам что-либо о прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– О прошлой партийной принадлежности Ширая Петра Петровича мне ничего не известно. Однако я знаю, что Ширай Пётр Петрович был активным сторонником партии левых эсеров, к чему я пришёл на основании выводов из следующих фактов. В период с 1918 года по 1919 год Ширай Пётр Петрович неоднократно выступал на собраниях и митингах жителей м.Опошня против большевиков, проводя эсеровские националистические взгляды. Подробностей всех его выступлений, т.е. что, когда именно он говорил, выступая на митингах и собраниях жителей м.Опошня, я сейчас в деталях припомнить не могу. Помню хорошо один факт, примерно в 1919 году, на собрании, собранном большевиками в м.Опошня, на площади, после выступлений ряда большевиков, среди которых был и Середа Евдоким Демидович и другие, которых в живых уже нет, которые говорили об укреплении советов, большевистской партии, которая выражает интересы рабочих и крестьян, о наделе крестьян землёй. После выступления большевиков выступал Ширай Пётр Петрович, который стал клеветать на большевистскую партию, заявляя о том, что большевики – это не наши, что, мол, только партия эсеров выражает интересы народа, что землёй крестьян наделять не надо, и говорил, что Украина должна быть самостоятельной. В результате его выступления, присутствующие на собрании жители разбились: часть склонилась к эсерам, а большая часть склонилась к большевикам. Указанный факт могут подтвердить жители м.Опошня – Середа Евдоким Демидович, Суконька Варвара Павловна. Кто ещё может подтвердить, я, из-за давности времени, не помню.

– Известно ли вам ещё что-либо об антисоветской контрреволюционной деятельности Ширая Петра Петровича?

– Кроме рассказанного мной выше случая, что-либо ещё об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича мне больше ничего неизвестно, ибо с 1919 по 1926 год я находился в рядах РККА и в м.Опошня не проживал. Что-либо об антисоветской деятельности Ширая Петра Петровича в период с 1926 года по 1937 год мне неизвестно.

– Известно ли вам что-либо об антисоветской агитации Ширая Петра Петровича в период с 1926 года по 1937 год? Если да, то что вам известно и из каких источников?

– Я лично что-либо антисоветского со стороны Ширая в период с 1926 года по 1937 год не слышал. Однако со слов знакомых, кого именно, я, из-за давности времени, не помню, а также со слов моего отца, который умер в 1954 году, мне известно, что Ширай Пётр Петрович выступал против колхозного строя на собрании колхозников «16-го партсъезда», за что он был даже выведен из собрания и затем даже исключён из членов колхоза. Когда этот случай был, я не знаю.

– Вам зачитывается протокол допроса от 07.10.1939 года. Подтверждаете ли вы свои показания?

– Зачитанные мне показания, которые я дал на следствии в 1939 году, я слышал хорошо и их полностью подтверждаю. Все факты, изложенные в протоколе допроса от 07.10.1939 года, освещены правильно и были в действительности. Часть фактов, о которых я говорил на следствии в 1939 году, мной сейчас были упущены, т.к. я просто забыл их осветить. Ещё раз заявляю, что в протоколе от 09.10.1939 года всё отражено правильно [28, арк.73-75].

Після допиту свідків і вивчення справи Петра Ширая 27.11.1956 року з'явився такий висновок:

«Я, следователь следотдела УКГБ при СМ УССР по Полтавской области лейтенант Редькин, рассмотрев архивно-следственное дело №4406 по обвинению Ширая Петра Петровича [...] и материалы дополнительной проверки, произведённой согласно указанию прокурора Полтавской области,

Нашёл:

Ширай Пётр Петрович был арестован Опошнянским РО НКВД Полтавской области 06.09.1937 года. [...]

Что послужило основанием к аресту Ширая Петра Петровича, из материалов дела не видно.

В обвинительном заключении указано, что Ширай Пётр Петрович, будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду и ополчал большевистскую партию.

Будучи допрошенным на следствии в 1937 году, Ширай Пётр Петрович виновным себя в проведении антисоветской агитации не признал. [...]

На очных ставках Ширай Пётр Петрович показания свидетелей, изобличающих его в проведении антисоветской агитации, также отрицал. Виновность Ширая Петра Петровича в антисоветской

агитации была подтверждена в процессе дополнительного расследования в 1939 году, проводившегося по жалобе Ширая. [...].

Постановлением от 05.10.1940 года мера наказания Ширая Петру Петровичу была снижена с 10 до 5 лет содержания в ИТЛ.

В процессе дополнительной проверки, проведённой в 1956 году согласно указания прокурора Полтавской области, были передопрошены свидетели [...].

На допросе в 1956 году свидетели Окара Лука Харитонович, Середа Евдоким Демидович и Лысенко Потап Касьянович свои прежние показания, изобличающие Ширая в проведении антисоветской агитации, полностью подтвердили. Кроме того, свидетель Дяченко Фёдор Садотович также изобличает Ширая Петра Петровича в проведении антисоветской агитации.

Передопросить свидетеля Манжуренко, а также вновь допросить свидетелей Дяченко Е.Д., Грипича Д.И. не представилось возможным, т.к. местонахождение их не установлено.

На основании изложенного, полагал бы:

Архивно-следственное дело №4406 по обвинению Ширая Петра Петровича с материалами дополнительной проверки направить прокурору Полтавской области на рассмотрение» [28, арк.94-95].

22.12.1956 року в.о. помічника прокурора Полтавської області Стеценко підписав постанову, у якій, зокрема, зазначено: «рассмотрев в порядке надзора архивно-следственное дело по обвинению Ширая Петра Петровича и его заявление о неосновательности осуждения, [...]»

Не усматривая оснований к отмене постановления Тройки по делу Ширая,

Постановил:

В удовлетворении заявления Ширая Петра Петровича об отмене постановления Тройки по его делу отказать, о чём поставить его в известность» [28, арк.98-99].

Ширай Петро Петрович реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 19.06.1989 року [133, арк.522].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Книга скорботи Зінківщини.* – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.304.
2. *Міщанин Віктор. Сторінки з історії гончарського роду Пічок (До 150-річчя з дня народження Павла Пічки – корифея малобудищанського гончарства) // Український керамологічний журнал.* – 2002. – №4. – С.120.
3. *Реабілітовані історією. Полтавська область.* – Київ–Полтава: АСМІ, 2006. – Кн.4. – С.522.

* * *

■ З книги Івана Майстренка **«Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні»** (1985) про опішнянських боротьбистів.

Про Андрія Заливчого: «Народився 1894 року в родині жebraка (батько ходив по дворах по милостиню). Закінчив Опішнянську двокласову (п'ятирічну) школу і, як талановитий учень, був посланий власником маєтку в Млинах банкіром Рубінштейном до харківської гімназії, яку закінчив із золотою медаллю. Потім вступив на юридичний факультет університету. Він, мабуть, зробив це з політичних міркувань, бо вже тоді був підпільним соціалістичним діячем. Це була дуже яскрава, талановита й динамічна постать і з нього виробився б видатний діяч всеукраїнського масштабу, якби не передчасна загибель у повстанні проти гетьманського режиму й німецької окупації в Чернігові 1918 року, як одного із вождів боротьбистської партії. Сашко Лісовик (теж один із діячів боротьбізму, розстріляний у 1930-х роках, як і всі боротьбисти), розповідав мені в 1919 році, що Заливчий «задавав тон у Центральному комітеті (ЦК) боротьбистів». Після загибелі Заливчого Василь Блакитний (Елланський) (теж один із вождів боротьбізму) написав на його пам'ять вірша, де було сказано:

«Сніг ішов, так м'яко, м'яко танув,
На заціплений в руках наган,
На криваву чорну рану.
Душ блакить пекучо повна вщерть
Загорілась, ятриться любов'ю.
За життя розплата тільки кров'ю,
Тільки смертю переможемо смерть» [73, с.16].

«В Опішньому у став одним із організаторів місцевої групи УПСР (Українська партія соціалістів-революціонерів) та Селянської спілки. До Селянської спілки записувалися поголовно всі селяни, які сподівалися

дістати від революції землю. Здається і до УПСР записувалися теж, якщо не поголовно, то масово. Як відомо, УПСР нараховувала влітку 1917 року понад мільйон членів (здається 1,2 мільйони). Це була сира маса. Членських квитків для всіх не було, але актив їх мав. Я був членом опішнянського волосного комітету УПСР.

Таким чином, у Опішньому влітку 1917 року утворилися дві організовані політичні групи, які протистояли одна одній: згадана група кадетів, яка під час революції назвала себе «Партія народної свободи», і група українських соціалістів-революціонерів» [73, с.20-21].

«Інших організованих політичних груп після Лютневої революції 1917 року в Опішньому не було. [...] Пізніше, вже в 1919 році на базі колишніх українських есерів російські ліві есери брати Білики утворили організацію лівих соціалістів-революціонерів – партію борбистів. Це була партія російського походження, яка перебудовувалася на українські позиції. Ніхто з них в Опішньому не вступив до більшовиків, як ця партія вступила в цілості.

Більшовиків у Опішньому в 1917 році були одиниці, але під зиму 1918 року солдати з фронту принесли в Опішнє більшовицькі ідеї. Однак значної партійної групи більшовиків у нашому селі в 1917 році не існувало.

Отож улітку 1917 року, під час мого перебування у батьків на канікулах, нечисленній групі кадетів у Опішньому протистояла велика масова організація УПСР, яка становила переважну більшість в Українській Центральній Раді. Протистояла і національно, і соціально. Есери були за Центральну Раду і за національно-державне відродження України. Кадети були проти, у кращому разі байдужі до українського відродження. Соціально есери були за передання селянам великих землеволодінь без викупу; власне за скасування приватної власності на землю, за соціалізацію землі тільки з приватним землекористуванням, без права торгівлі землею. Кадети були за збереження земельної власності. Серед опішнянських кадетів поміщиків не було і поміщицької власності вони не обороняли. Але вони були проти будь-яких революційних дій, як захоплення без закону поміщицьких маєтків тощо.

Бідніші селяни масово підтримували есерів, не розуміючи й не входячи в деталі соціалізації землі. Їх гіпнотизувало безплатне передання землі в їхнє приватне користування. А хто мав трохи власного поля, той теж не задумувався над соціалізацією, бо був певен, що його власне поле залишиться в його приватному користуванні. Наприклад, мій батько, маючи чотири десятини поля, був певен, що за есерівською програмою це поле залишиться його власністю.

УПСР була молода партія, вона утворилася тільки за пару років перед революцією 1917 року, під час війни, але в революцію вона відразу опанувала українські селянські маси. В Опішньому після революції виявилися люди, які до революції були російськими есерами (українських же не було). Таким був, наприклад, лікар-єврей Табачников. Він відразу пристав до опішнянської групи УПСР, робив на її зборах доповіді російською мовою. Отже, якоїсь окремої групи есерів, крім УПСР, у Опішньому влітку 1917 року не було.

У грудні 1917 року – січні 1918 року відбулися вибори до Українських установчих зборів (Конституанти). В Опішньому я був приставлений від організації УПСР агітатором до виборчої дільниці коло приміщення волості. Була неділя (це був час різдвяних вакацій у семінарії). Перед установчими зборами українські есери на Полтавщині були вже поділені: ліва група (пізніші боротьбісти) на чолі з моїм «заочним учителем» і політичним кумиром Заливчим виставила свій список кандидатів до Установчих зборів (список ч.17). Основна ж УПСР разом із Селянською спілкою мала свій список (ч.8). Ми, опішнянські есери, хилилися до лівої частини УПСР, але агітацію вели за список із Селянською спілкою, розуміючи, що тільки цей список дістане більшість» [73, с.21-23].

«Федір Твердохліб – мій земляк з села Міські Млини під Опішнім та вихованець вождя боротьбістів Заливчого (я гадаю, що й сьогодні завдячую Заливчому свій революційний характер)». Твердохліб кінчав опішнянську п'ятирічну школу разом зі мною, разом ми вступили до семінарії, але він відстав на рік. Пізніше він, як і я, разом з боротьбістами влився до КП(б)У (Я в Кобеляках, він – у Костянтинограді, пізнішому Червонограді). Твердохліб закінчив пізніше Харківський технологічний інститут і, як інженер-комуніст, їздив вивчати західню техніку в Німеччині й у США. Під час ежовщини зник, мабуть, був розстріляний» [73, с.28].

«Перед від'їздом я побачився з товаришами есерами. Голова комітету Олійник, років за тридцять, міський робітник, який у Опішньому працював на ремонті різного технічного обладнання, приклав мені на клаптику паперу чи білої матерії печатку опішнянського комітету УПСР. Організація есерів по всій Україні була розпущена після гетьманського перевороту, бо була масова і недієздатна як революційна організація. На IV з'їзді УПСР 13-16 травня 1918 року, вже в гетьманському підпіллі, більшість виявилася ліва, боротьбістська, і ЦК УПСР був обраний суцільно боротьбістський. Отож мій клаптик матерії з печаткою опішнянського комітету

УПСР був формально недійсний, але досвідчені товариші в центрі могли б йому повірити» [73, с.34-35].

«В есерівській групі в Опішньому брав участь згаданий уже робітник Олійник, що ще до революції працював підпільно. Це була мовчазна людина, зайнята передусім організаційними справами. Далі дуже діловою сильною людиною в УПСР був Кузьма Багрій, син бідного гончара, що закінчив сорочинську семінарію на рік раніше від мене. У семінарії ще перед революцією він збирав у своєму помешканні нас, семінаристів, і читав нам підпільно, бож українською мовою, оповідання Винниченка. Але вже 1918 року Багрій як партійний функціонер УПСР виїхав з Опішнього. Через рік він помер від сухот у Костянтинограді, де керував боротьбістською організацією. Це був фанатик-революціонер. Його старший брат Іван, який теж закінчив сорочинську семінарію у 1914 році, був дуже здібний політик, але хрунь. Він був обраний у 1917 році від УПСР головою зінківської повітової земської управи (належав до лівої боротьбістської течії УПСР). За гетьманщини не пішов, як інші боротьбісти, в революційне підпілля, а залишився головою повітової управи і льяльним до гетьманської влади. З приходом радянської влади зник.

Далі в Опішньому працівником УПСР був згаданий вихованець Заливчого теж сорочинський семінарист Федір Твердохліб. Та мабуть найвидатнішою постаттю був старший від мене на пару років Павло Левін. Його батько був єврей-вихрист, ремісник, працював у церкві паламарем. На всю округу славився як фахівець насаджування хрестів на високих церковних банях. Павло вчився в духовному училищі, але чомусь не закінчив, хоч був людиною здібною, з залізним холодним характером. Не мав ніякого фаху, а під час революції став сільським учителем. Левін був постаттю, яка в УПСР не висувала сама себе, але яку висунуло життя. Коли боротьбісти влилися до КП(б)У, Левін не приєднався, вже за моєї відсутності, з опішнянською організацією до неї, потім зв'язався в Опішньому з представником лівих есерів-борбістів (назва від їхньої російської газети «Борьба») і перевів опішнянську організацію УПСР до цих лівих есерів. Колись ці есери були російською партією, яка, як селянська партія, швидко українізувалася. Характеристичним для Левіна було те, що він зовсім не цікавився українським культурним відродженням, хоч говорив, очевидно, тільки українською мовою. Його повна байдужість до українського відродження була, мабуть, головною причиною того, що він так легко перевів опішнянських есерів-боротьбістів до борбістів» [73, с.37-38].

«Хтось мені сказав, що партизанами командує мій шкільний товариш з Опішнього, син коваля і сам коваль Тимофій Кочерга. Тимофій був старший від мене на рік, кремезний як справжній коваль і надзвичайно відважний вояка. За гетьмана він уже був на Дону, де воював з білими і командував червоним загonom. Він був під впливом опішнянських лівих есерів, які не захотіли еволюціонувати з боротьбістами в бік комунізму і приєдналися до партії лівих есерів (борбистів).

За своє есерство Кочерга був відсіяний з Червоної армії, а в роки ежовщини заарештований. У ті часи Сталін винищував усіх партизанських вождів, особливо найпопулярніших у народі, боячися, що вони стануть вождями селянства, що бунтувалося проти колективізації. Так були знищені в тридцятих роках Огій, Матяш, Лісовик і всі інші, кого я знав. Кочерзі пощастило звільнитися з-під арешту, і я, після повернення з Сибіру, бачився з ним у Києві, де він розповідав мені про свої пригоди під час арешту і про минулі воєнні події.

Коли я почув, що Полтаву зайняв після денікінців партизанський лівоесерівський загін Кочерги, я став шукати його штаб. Його я знайшов у якомусь буржуйному єврейському мешканні. Ми довго говорили з Тимофієм, і він твердо сказав, що не є більшовиком, а тільки лівим есером. Поправляю себе: може то не опішнянські ліві есери-борбисти зробили з Кочерги лівого есера, а, навпаки, він вплинув (не своєю слабенькою ідеологією, а своїми великими успіхами талановитого червоного військовика) на опішнянських боротьбістів, перетворивши їх на лівих есерів-борбистів. Тимофій говорив доброю українською мовою, але національної свідомості не мав. Жонатий був на сестрі Павла Левіна, теж боротьбіста, який став лівим есером-борбистом. Сестра Левіна блискуче закінчила гімназію, була українською вчителькою, але без національної свідомості» [73, с.115].

■ З «Енциклопедії українознавства», том 9, про боротьбістів.

«Українська Партія Соціалістів-Револуціонерів [...] У 1905–17 існували окремі гуртки укр. есерів у Симферополі, Одесі, Радомислі, Баришполі, Києві (видавали нелегально орган «Боротьба» 1913–15). Як всеукр. партія оформилася щойно 17-18.4.1917 у Києві; на установчих зборах устійнено тимчасову програму УПСР, ухвалено постанову про територіальну автономію України й скликання Укр. Установчих Зборів, вирішено домагатися націоналізації землі. [...] Органами партії були: щоденник «Народна Воля» і тижневик

«Боротьба». Завдяки ефективній пропаганді («земля – народам без викупу») УПСР здобула у виборах до рос. Установчих Зборів перевагу над ін. партіями (50% всіх голосів на Україні). [...] За Центр. Ради УПСР брала участь в уряді В.Винниченка [...]. Після проголошення IV Універсалу 30.1.1918 створено уряд з есерів на чолі з В.Голубовичем (7 есерів і 2 есдеки). УПСР мала перевагу в Раді Міністрів також після повернення уряду до Києва (1.3.1918).

За гетьманату УПСР провадила діяльність нелегально. На IV з'їзді, що відбувся 13-16.5.1918 в околицях Києва, стався розкол УПСР на ліве крило – боротьбістів [...] і праве крило, т. зв. «центр. течія» [54, с.3375].

«Українська Партія Соціалістів-Революціонерів – Боротьбістів (комуністів), ліва фракція УПСР, яка на 4 з'їзді УПСР (13-16.5.1918) захопила Центр. Комітет, пропагувала «радянську» форму влади та домагалася співпраці з більшовиками. Видавала тижневик «Боротьба» [...]. По окупації України більшовиками на поч. 1919 боротьбісти співпрацювали з більшовиками і входили до складу «Роб.-сел.» уряду Х.Раковського [...]. На V з'їзді партії (6-8.3.1919) у Харкові боротьбісти ухвалили ком. плятформу і переіменувалися на Укр. Партію Соціалістів-Революціонерів (комуністів). Згодом у серпні 1919 оформилися як Укр. Ком. Партія (боротьбістів), домагаючись прийняття до Комінтерну, але без успіху. З уваги на чималий вплив, який мали боротьбісти серед селянства, Ленін пішов на компроміс, обіцяючи «незалежність» УССР, а натомість УКП(б) добровільно самоліквідувалася і влилася до КП(б)У (березень 1920). Пізніше кол. боротьбісти відіграли значну роль на відтинку українізації, але у 1930-их рр. були ліквідовані» [54, с.3376].

Матеріали проведених досліджень, які лягли в основу написання цієї книги, показують, що репресії проти лівих есерів (боротьбістів) з Опішного відбувалися в 1930-х – 1940-х роках. До того часу, у 1920-х, влада примушувала колишніх членів партії боротьбістів, які *«фактически вышли из партии УПСР»* (адже партія на той час фактично не існувала), щоб кожен *«оформил свой выход из партии УПСР через прессу»*, тобто *«юридически»*, публічно заявивши про свій розрив із лівими соціалістами-революціонерами [15, арк.38]. Таку заяву написав і Петро Ширай. Він опублікував її в газеті *«Робітник Полтавщини»*. 04.03.1926 року в рубриці *«Виходи з антирадянських партій»* (копія зберігається в його кримінальній справі).

«Шановний тов.РЕДАКТОРЕ.

Будучи з 1918 року в партії лівих есерів, я впевнився, що вона не є партія революційна, себто не захищає інтересів робітників та біднішого селянства, а, навпаки, є партія, політика й тактика якої веде нас до табору міжнародньої буржуазії.

За час існування революції, партія Л.С.Р. досить виявила свою контрреволюційність, а тому я впливаю її ганьбою й закликаю всіх товаришів, що до цього часу не визнали своєї помилки, вийти з неї. Лише Комуністична партія здатна боротися за інтереси робітників та селян.

П.П.Ширай» [27, арк.45].

Таку ж публічну заяву про вихід із партії боротьбистів написав і згадуваний вище Павло Левін. Її надрукувала газета «Більшовик Полтавщини» у номері за 16.10.1925 року, в рубриці «Виходи з протирадянських партій».

«В.Ш. тов.РЕДАКТОРЕ!

Прошу вас надрукувати в часописі слідууючу мою замітку.

В 1918–1919 році я перебував членом партії лівих с.р. (боротьбистів). Бачучи наочно політику цієї партії в часи реакції і під час Рад. Влади і керівництва компартії, політику яку весь час вела і веде до зриву пролетарської боротьби за визволення робітничої класи, переконавшись із дійсности, що тільки тим шляхом, який накреслила компартія, пролетаріат зможе подолати всесвітню буржуазію, поліпшити життя робітників і біднішого селянства, а також розв'язати ту дрібно-буржуазну гнилизну, яку сіють різні дрібно-буржуазні партії, як с.-р. (боротьбисти), я на початок 1920 р. вийшов із партії с.-р., порвав як ідеологічний, так і організаційний зв'язок з нею, до чого і закликаю всіх т.т., з якими мені приходилось працювати по цій партії.

Левін» [39, с.4].

Аналогічну заяву Сергія Реви в «Більшовику Полтавщини» було надруковано двома днями раніше – 14.10.1925 року.

«В.Ш. т.РЕДАКТОРЕ!

З огляду на те, що деякі громадяни, навіть з моїх знайомих, думають, що я й досі у партії лівих соціалістів-революціонерів (боротьбистів), заявляю, що я з тої партії вийшов ще на початку 1920 року після того, як впевнився, що тільки комуністична партія обороняє інтереси робітників та селян.

9-х-25 р. Сергій Рева

м.Опішня» [39, с.4].

У. С. Р. Р.

Полтавський Округовий Виконавчий Комітет.

Район _____

ПЕРСОНАЛЬНА СПРАВА

Прізвище, ім'я та по батькові *Ширай Петро Петрович*

Посада *Член Полтавського окружного виконавчого комітету*

Призначен-^{ня}_а на посаду _____ наказ протокол № _____ § _____

Знятий-^{ня}_а з посади _____ наказ протокол № _____ § _____

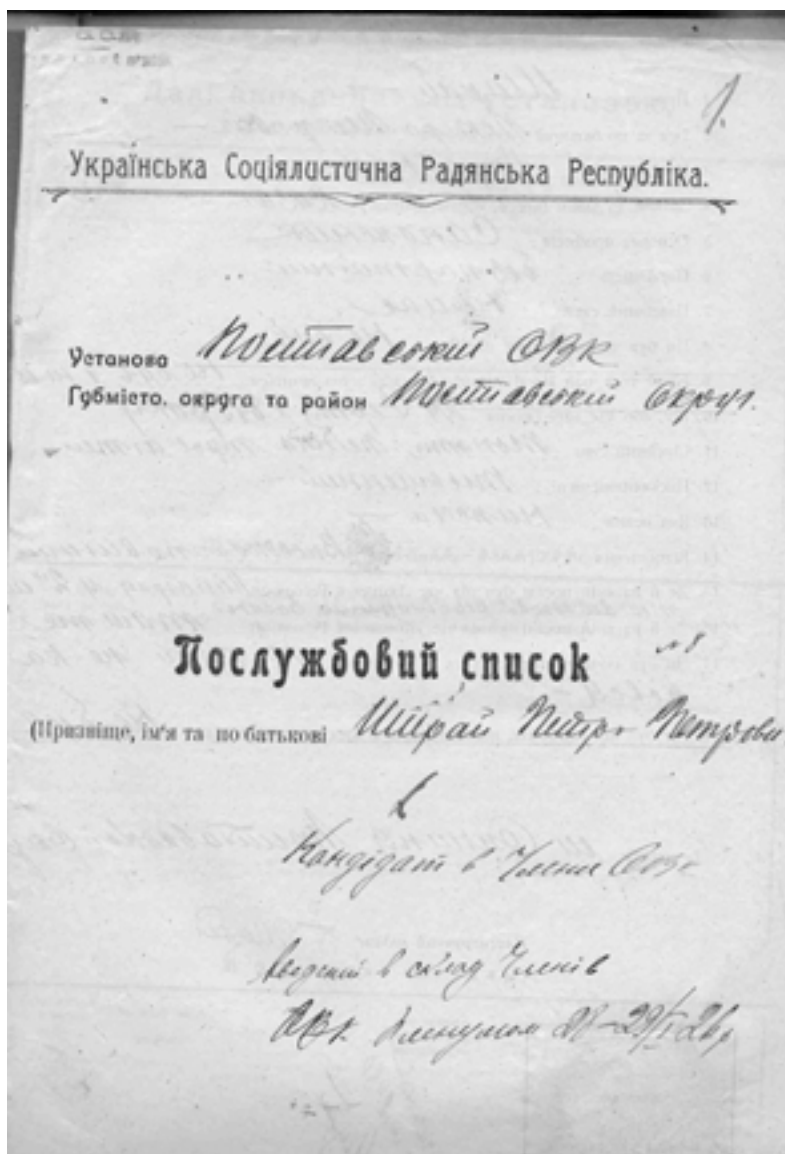
НА *4* АРКУШАХ.

Почато *1925* року *листопада* місяця *26* числа.

Закінчено *1925* року *грудня* місяця *1* числа.

№ *283*

Мал.108. Обкладинка персональної справи члена Полтавського окрвиконкому Петра Ширая. Полтава. 1925. Державний архів Полтавської області. Репринт. Публікується вперше

Мал. 109. Послужбовий список Петра Ширая (початок). Полтава. 1925.

Державний архів Полтавської області. – Ф.363. – Оп.1. – Спр.1445.

Репринт. Публікується вперше

1. Прізвище *Ширай* —
 2. Ім'я та по батькові *Петро Петрович* —
 3. Національність *Українець*
 4. Звання до війни (вояк, міряк, дворян.) *Козак*
 5. Основна професія *Сапожник*
 6. Партизанська *безпартійний*
 7. Партизанський стаж *нимає*
 8. Чи був членом козацької партії *не був*
 9. Коли та в якій Професійній групі, або зразі лічотася *не був і не*
 10. Вис, або час народження *24 Серпня 1895 року*
 11. Службовий стан *немає, тільки при дітв*
 12. Писемний чи ні *письменний*
 13. Яка освіта *нимає*
 14. Відомості про військову повинність *Вийшов з повинності*
 15. Де й на якій посаді був під час Другої Румунської війни *Військова у 2-й*
 16. Де й на якій посаді був під час Другої Румунської війни *м.м. військ. революційної бороть.*
 17. Чи був повстанцем, розбійником та за інш. причин *ніколи не ка*
 18. Чи був під слідством, коли, за якого й чим обвинувачено або *не був*

Діє слово *м.м. Опиня Миттавської Спр.*

Відомості підпис *Г. Мазур*

*Відомості членів
Клубу в 1930
Г. Мазур*

Мал.110. Послужбовий список Петра Ширая (продовження). Полтава. 1925.
 Державний архів Полтавської області. — Ф.363. — Оп.1. — Спр.1445.
 Репринт. Публікується вперше

4) Прозаходження служби з Жовтня 1917 року

Місце служби, назва установи чи від- ділення	Найменування посади	Води та інші права	Від- сутність	Відпра- ва	Кому та чому перешкоди чи застороги	З яких причин від- сутній чи перешкоди (накази, документи тощо)
I Шеніград пош.	непош					В Декатрі 1917, від ход на фронт.
II Шеніград Р-вистов-команду вант.	від час революц.					
III На фронті пош.	Відко- мандувант					В 1918р поширив хворобу, примусив до відходу
IV Шені- градський Войсковий ком.	Завідуючий керувати до Наказу- пункту					При вступі в Шені- град

Мал.111. Послужбовий список Петра Ширя (закінчення). Полтава. 1925.

Державний архів Полтавської області. – Ф.363. – Оп.1. – Спр.1445.

Репринт. Публікується вперше

Враховано: Губернаторського
Окружного Рабочого
Сільського наряду.

А Н К Е Т А

по обліку робітників Радянського апарату Полтавщини.

- Прізвище, ім'я та по батькові: *Ширай Петро Петрович*
- Займана посада (подробно) по вибору, по призначенню: *жандарм в Мінни Полтавського ОВК - по вибору*
- Вік, або рік народження: *24 серпня, 1895 рік*
- В якій місцевості народився й місце постійного мешкання: *щ. Опішної Полтавської Окружн. - Кішак*
- Соціальний стан (звання до війни): *Кішак*
- Сімейний стан і кількість осіб, які потребують допомоги (перерахувати: батько, мати, дружина, діти й т. п., їх вік): *Сам 30р, мати 30р - діти шовкоплетні: Параска 7рок, Жан 5р; вдова*
- Національність - рідна мова й якими мовами ще володіє: *Українець - Українську мову - знає Російську*
- Освіта (яку школу установу й коли скінчив): *Минч. Скінчив Імператорської школи.*
- Постійна професія: *Машинист*
- До якої партії належить нині (якщо членом Компартії, то з якого часу, № парт. квитка): *Ні партії*
- Чи перебував раніш в партії, в яких і з якого по який час: *Небув*
- Чи працював на виборних посадах раніш і яких: *Кравець, Відділом керування 1919р, виборів 1925р*
- З якого часу на постійній посаді: *1925р*

Мал.112. Анкета Петра Ширая (початок). Полтава. 1925.

Державний архів Полтавської області. – Ф.363. – Оп.1. – Спр.1445.

Репринт. Публікується вперше

14. Посади, які займав з 1917 року до останнього, з вказівкою з якого й по який час працював на тій чи іншій посаді Зав. від керування
Воскресенському. І помістку (від 1917 до 1918)

15. Чи служив в Червоній Армії, з якого по який час, як що не служив, то чому Служив з 1917 по 1918 рік в Києві

16. Радянський стаж (з подробицями в якій Рад. установі й скільки часу працював) всього року

17. Відношення до військової повинності Відновлюваний

18. Скільки має землі й як її обробляє сам, або наймає кого 29,5 га обробляє сам.

19. Чи мають власні будівлі й які (перелічити) Німає.

20. Стає хворим (як що хворий, то чим) Здоровий.

21. Чи має додатковий зарібок і який він Зароб. від Чабарового.

22. Точна адреса квартири і № телефону, як що є _____

23. З якого життя батько та мати до 1917 року. їх старе звання (міщанин, дворянин) І наймущ. багаторокі були - розари

24. Чи перебував під судом і слідством (якщо перебував, то за віщо й ким притягався):
а) До 1917 року не був
б) З 1917 року до нині. _____

25. Чи підлягав адміністративній карі (якщо й за віщо) не був

26. Чи перебував членом організації Незалежних селян (з якого часу й якої організації) не був з помістку органів на Чкрин

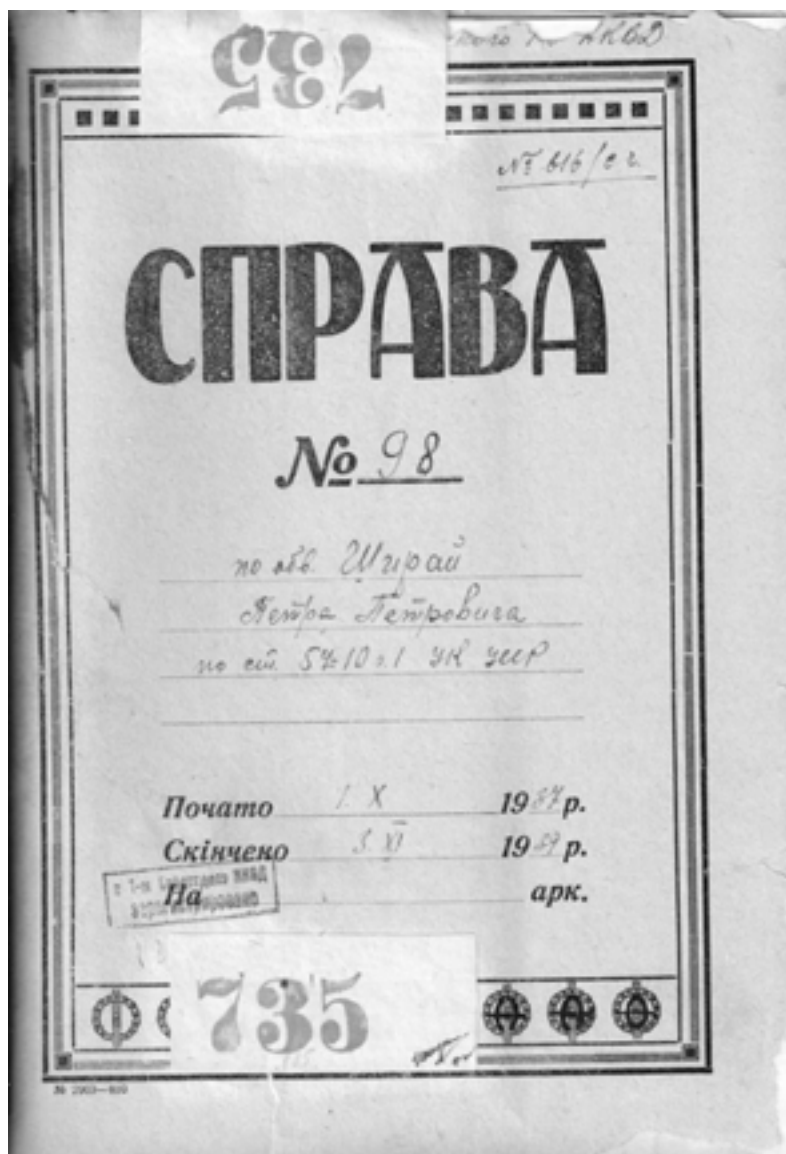
27. Член якої професійки і на якій посаді Кошарки і в 1917 року
Рік, місяць і число заловнення 26 травня 1925 р.
Особисте підпис П. Мещанин.

Друківня Радніська, ар. „Пружана“ зак. № 2607 Полтава, Р. 5, П. Ж 1414 нмк. 1290 прим.

Мал.113. Анкета Петра Ширая (закінчення). Полтава. 1925.

Державний архів Полтавської області. – Ф.363. – Оп.1. – Спр.1445.

Репринт. Публікується вперше

Мал.114. Обкладинка архівно-кримінальної справи Петра Ширая. 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт. Публікується вперше

Опаш-1.

582

ХРАНИТЬ ВЕЧНО

СССР

НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Опашанское Ро НКВД

Полтавской области

Дело № 98

По обвинению Ширай Петра

Петровича по № 54-1077 Ух Усер

Начато 9. декабря 1947 г.

В 2 тома

Окончено 3. декабря 1949 г.

Том № 2

Перерегистрировано в 1955 г.

Дело оставлено на хранение в основном фонде следственных дел УНКВД при СМ СССР по Полтавской области.

4406

Архивный № 13416-с

1942

См. в архивных делах, имеющихся в НКВД, приказы че...

Этот документ...

Этот документ...

Мал.115. Обкладинка архівно-кримінальної справи Петра Ширая.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт. Публікується вперше

Лист № _____
к делу № _____

Анкета арестованного
Опошненкє до кнєд

1. Фамилия Ширай

2. Имя и отчество Петр Петрович

3. Дата рождения: число 24 - месяц августа год 1935

4. Место рождения м. Опшнє Водняновска Облєстє

5. Место жительства (адрес) м. Опшнє Водняновска Облєстє

6. Профессия и специальность солдат

7. Место службы и должность или род занятий без определенных
работ занимает
(указать вид основной или иной профессии или учреждения и характер деятельности)

8. По поре отбрав при обите
(наим и класс службы, вид, номер и категория, для ареста)

9. Социальное и происхождение крестьянин - бедняк
(от занятий родителей и их хозяйственного положения)

10. Социальное положение крестьянин - бедняк
(от занятий и хозяйственного положения арестованного)

а) до революции крестьянин - бедняк

б) после революции крестьянин - бедняк

11. Образование: общее и специальное: Окончил университет имени
Шибана

Мал.116. Анкета арестованного Петра Ширая (початок).

Опшнє, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт. Публікується вперше

12. Парти́ность (я прошлая и́ли я настоя́щая) П/н

13. Нацона́льность и гражда́нство (подданство) Украинец, СССР

14. Категори́я воинского учета-запаса и где состоит на учете с учета и с учета

15. Служба в белых и др. и-р-армиях, участие в бунтах и восстаниях против Советской власти и в качестве кого? не служил

16. Какие репрессии подвергнулся при Советской власти: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что) не

17. Состав семьи: Жена Ольга Ивановна 42 года, дочь Ирина 14 лет, дочь Мария 14 лет, сын Иван 10 лет, сын Иван 7 лет, отец Иван Иванович 74, мать Анна 74 года - без определенного жительства
(полное наименование, их имена, фамилия, возраст и род занятий)
Подпись арестованного Петра

1. Особые внешние приметы

2. Кем и когда арестован

3. Где содержится под стражей

4. Особые замечания

Подпись сотрудника, заполняющего анкету

1937 г.

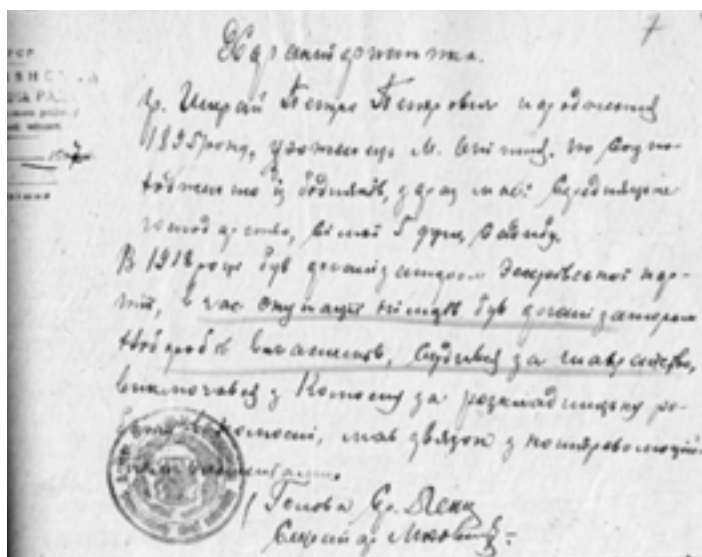
Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного и проверяется по документам.

4-я ин. Трестгосплана СССР. Ин. № 12028-31

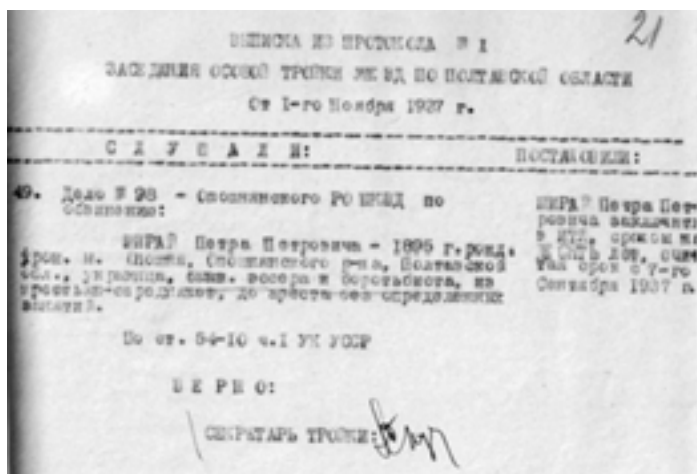
Мал.117. Анкета арештованого Петра Ширая (закінчення).

Опішне, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт. Публікується вперше

Мал.118. Характеристика на Петра Ширая з Опішнянської селищної ради. Опішне, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт. Публікується вперше

Мал.119. Виписка з протоколу засідання особливої трійки при НКВС у Полтавській області щодо Петра Ширяя. Полтава. 01.11.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с. том 2. Репринт. Публікується вперше

45 а

Форма А.

Видом на жителство не служив
При утраті не возобновляется

СПРАВКА № _____

Выдано гражданину(ке) Шираю
Петру Петровичу
1895 года рождения, уроженцу(ке) г.г. Овсинь
Овсиньского р-на Полтавской обл.
гражданство (подданство) ССРС национальность Украинец
Учред. Полтавской обл.
г. по ст.ст. 34-10 УК УССР к лишению свободы на 5 лет
года, имеющему(ей) в прошлом судимость _____

а) меру наказания с 1937 г. по 1945 г.
наказан по приговору суда от 20.04.42 за кражу
судим
ссылка в Белая гора при Укр.
(наименование исправительно-трудового лагеря, колонии или тюрьмы)
ден(на) с 1945 г. и следует к избранному месту
тва в г. Полтавская обл. Овсиньский р-н.
железной дороги.
стоящая справка выдана с 1945 г.
наказан ссылом в Белую гору при Укр.
(подпись начальника лагеря, колонии или тюрьмы)
наказан ссылом в Белую гору при Укр.
(подпись начальника ЧУРЗ, АЗС, или колонии или ссылки, тюрьмы)

Мал.120. Довідка, видана Петру Шираю після звільнення з виправного трудового табору.
12.01.1945. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

Срок действия по 31 октября 1946
7-й ОСТОВЕРЕНИЕ

Представитель его Ширай Петр
Петрович временно работает
по домашнему хозяйству во 2-м отделении
УНКВД и КИД по К/К в качестве...

неработающий инвалид

На основании указа Президиума Верховного Совета
СССР от 26/1-41 года является мобилизованным и
закрепленным за 2-м отделением на весь период воен-
ного времени.

Военный билет и справка об освобождении из-под стражи
хранятся в ГР.картотеке 2-го отделения УНКВД и КИД.

НАЧАЛЬНИК 2-го ОТДЕЛЕНИЯ
УНКВД и КИД /И.В. /
С.П. ЛЕВЧЕНКО П/В
НАЧ. ГР.КАРТЕК

Закрутка /И.В. /

10. июля 1946
№ 126

2-е ОТДЕЛЕНИЕ

Мал.121. Посвідчення Петра Ширая. 10.07.1946.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1.
Репринт. Публікується вперше

У С С Р *Металіст*

Министерство Государственной Безопасности

Управление МГБ Полтавской области
Высший военный округ

1287

ДЕЛО № 5476

По обвинению *Широй Петра Петровича*
по ст. 54-10 з.г. УК УССР

Начато *29. декабря 1948г.* в *9-й* томе
Окончено *15. февраля 1949г.* Том № *1*

После изучения *Центрального архива МГБ СССР* и *МГБ СССР* в производстве следственных дел, а также контактов архива дел в другие органы или органы НКГБ эти бы истреблены, произведены исключительно через

Судеб. д. № 4416 Полтав.
К делу должна быть приобщена копия протокола

Судеб. д. № 4416
копия протокола

Перерегистрировано в 1955 г.

Дело оставлено на хранение в основном фонде следственных дел УМГБ при СН УССР по Полтавской области.

Мал.122. Обкладинка архівно-кримінальної справи Петра Ширая. Полтава. 1948.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1.
Репринт. Публікується вперше

7

УНДБ Полтавської обл.

Передать анкету для заполнения арестованному запрещается. Заполняется со слов арестованного и проверяется по документам.

Анкета арестованного

Имя, имя и отчество,	Ширай Петр Петрович
Дата и место рождения,	1895 г. р., уроженец м. Оболоня Оболоньского р-на Полтавской обл.
Текущее место жительства до ареста (подробный адрес),	м. Оболоня улица, дома №, квартира № район Оболоньский область, край Полтавская
Профессия и специальность,	сапожником
Место работы или род занятий до ареста. Если работал, когда откуда уволен,	Колхоз им. 16-го Барб-Варда м. Оболоня Оболоньского р-на Полтавской обл. - сторож
Гражданственность,	Украинец
Идентификация (при наличии паспорта указать, какой документ удостоверяет гражданство или законно со слов),	а) гражд. (полн.), СССР б) паспорт серия № выдан
Активность,	б/в с года
Образование (общее, специальное (подробно) и указать по заочнику),	высшее, среднее, низшее 3 класса специальное
Начальное и политическое прошлое,	из крестьян - бедняков
Взятость (состав из судим и следствия, где, когда, что, приговор),	Судим в 1939 году, по ст. 54-16 з. 1. Приговорен особым войсковым НКВД Полтавской обл. к 10 годам выд., район зам. был отбывал до 5 лет.

Мал.123. Анкета арестованного Петра Ширая (початок). Полтава. 29.12.1948.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1.

Репринт. Публікується вперше

12 Учасник в Одержавній війні (згадати, коли, в якості чого).	В Сіверсько-дніпровській війні не брав участі, в якості чого.	
13 Був ли на окупованій території противником (згадати, коли, що здало).	Не окупований, противником не був.	
14. СОСТАВ СЕМЬИ		
Степень родства	Фамилия, имя, отчество, год и место рождения	Место жительства, работы и должности
Отец		
Мать		
Жен(ы)	Ширяй Анна Ивановна 1884 г. р. с. Боброве Обоч. д. Ширяй-Боброве Обоч. Полтавской обл.	м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл.
Дети	Сын: Ширяй Александр Александрович 1930 г. р. м. Сіверськ, Полтавской обл. Дочь: Ширяй Евдокия Александровна 1938 г. р. м. Сіверськ, Полтавской обл.	м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл. м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл.
Братья, сестры	Брат: Ширяй Марк Александрович 1923 г. р. м. Сіверськ, Полтавской обл. Сестра: Мария Марковна 1881 г. р. с. Боброве Обоч. Полтавской обл.	м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл. с. Боброве Обоч. Полтавской обл.
	Внук: Владимир 1935 г. р. Внучка: Наталья 1940 г. р.	м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл. м. Сіверськ, Дніпро-донецька обл.

Мал. 124. Анкета арештованого Петра Ширя (продовження).

Полтава. 29.12.1948. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

15. СЛОВЕСНЫЙ ПОРТРЕТ (нужное подчеркнуть)

1. Рост: высокий (171–180 см), очень высокий (свыше 180 см), низкий (155–164 см), очень низкий (до 154 см), средний (165–170 см).

2. Фигура: толстая, полная, средняя, худощавая, тонкая.

3. Плечи: прямодливые, опущенные, горизонтальные.

4. Шея: короткая, длинная, заметьна, неб. выступает кадык.

5. Цвет волос: блондуры, светлорусые, русые, темнорусые, черные, рыжие, с проседью, седые.

6. Цвет глаз: голубые, серые, зеленые, светлокарие, карие, черные.

7. Личик: круглый, овальный, прямоугольный, треугольный, паримидальный, ребристый.

8. Лоб: высокий, низкий, прямой, скосенный, выступающий.

9. Брови: прямые дугобразные, извилистые–широкие, узкие, сросшиеся.

10. Нос: малый, большой, толстый, тонкий, широкий. Спинка носа: вогнутая, прямая, выпуклая с горбинкой. Основание носа: прямодлиное, горизонтальное, опущенное.

11. Рот: малый, большой. Углы рта: опущены, прямодлины.

12. Губы: тонкие, толстые, отвисшие, нижняя губа, прямодлиность верхней.

13. Подбородок: скошенный, прямой, выступающий, раздвоенный, ямкой, с поперечной бороздой.

14. Уши: малые, большые–овальные, треугольные, квадратные, хрящевые. Отслепленность ушей: вершины нижняя, обшая. Мочка уха: сросшая–отделенная, циклонная, отстающая, свободная.

16. Особые приметы — особые близнецы Нету
Физические недостатки: ушная, взвешенная.

приметы: каросы, бороздки, лишние пальцы, цита, рубцы, шрами, болезненные
длжжения тела, всплывающие, асиметрия лица, различность лава и другие

татуировки (описанные)

17. Прочие особенности и привычки — нету
картман, заказов, смет интер.

различные иллюзорные мануальные, жестовые указатели кавы, автоматизм.

характер, содержание и т. д. и т. д.

18. Когда арестован — 29. декабря 1948 г. офис № 520

19. Основание ареста — Самозащита Полтавского
Сибирского
Сибирского

20. За кем зачислен: за 5-м сибирским

Мал.125. Анкета арестованного Петра Ширая (продовження).

Полтава. 29.12.1948. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

Анкета заповнена УМГБ Полтавеной обл.
указати використання тюрми или КПЗ

Город, село, ж.-д. ст. с.г. Полтава.

Ком Зам. Нач. 3^{ей} отд-ия 5^{ей} следств.
должности, звание, фамилия
УМГБ Полтавеной обл. и.ном. Бурд.

Подпись В. П. Удаль

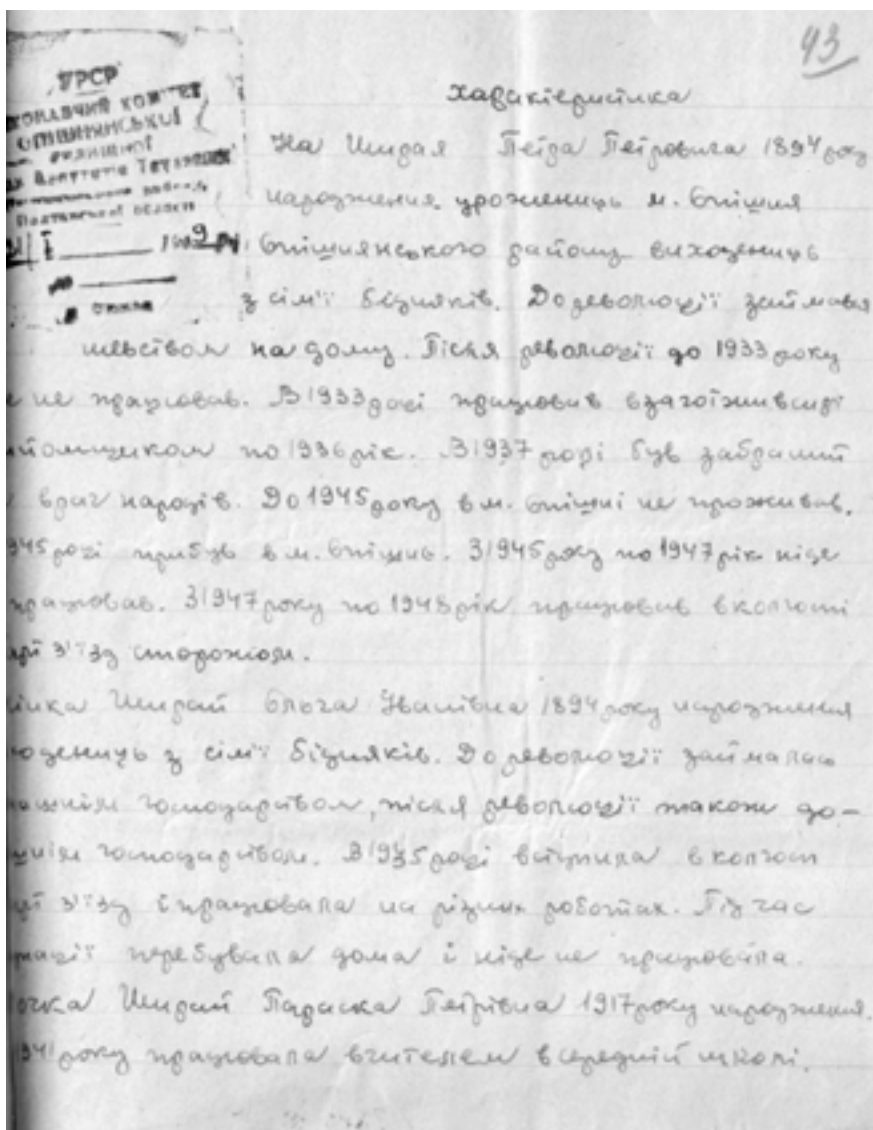
Место для фотокарточки (арестованного)

Отпечаток указательного пальца
правой руки
(от одной крошки ногтя до другой)

Мал. 126. Анкета арештованого Петра Ширяя (закінчення). Полтава. 29.12.1948.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1.
Репринт. Публікується вперше

Мал.127. Характеристика на Петра Ширая з Опішнянської селищної ради (початок).

Опішне, Полтавщина. 21.01.1949. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

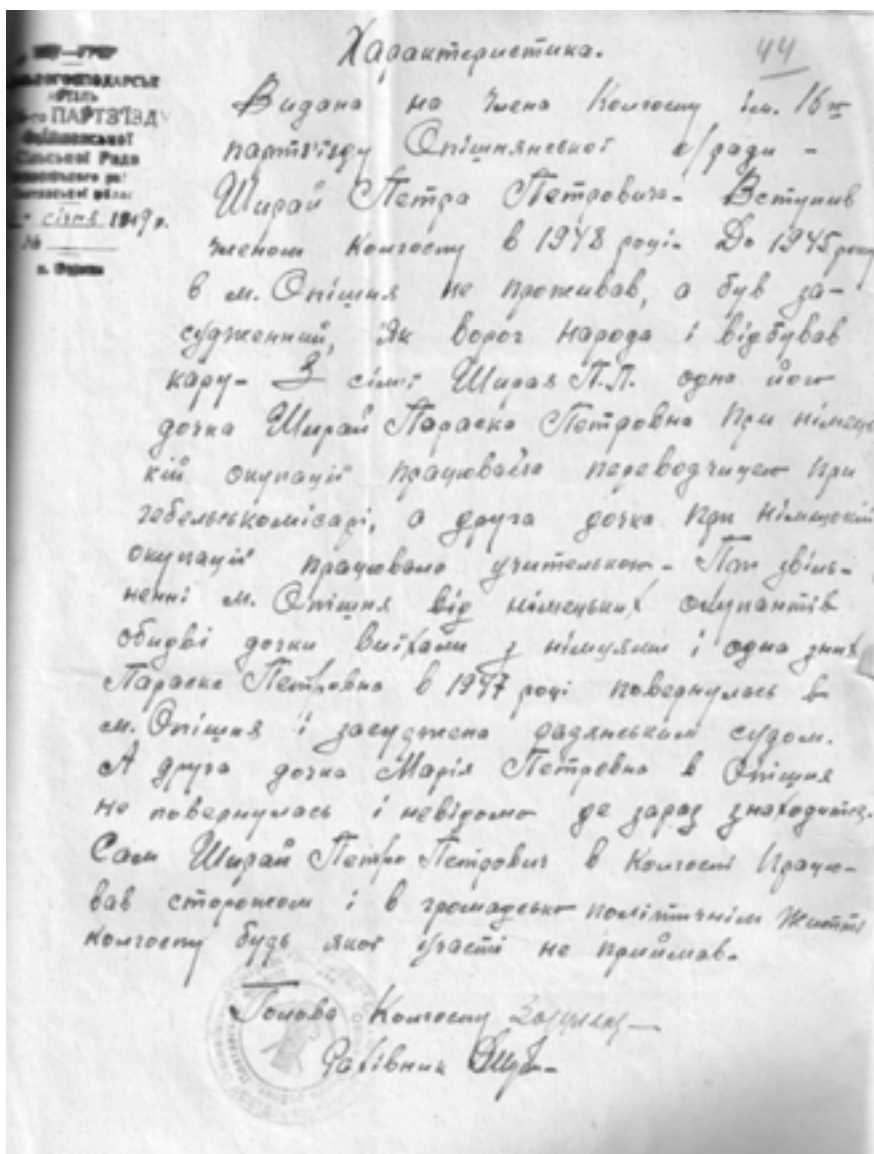
Після окупації працював переважно в місцях
комендації. Після війни німців втік на
уїз з німцями. Прибув в м. Вінниця в 1947 році, зарплату
уїзника.

Дочка Мирон Марія Федівна 1922 року народ.
До 1941 року навчалася в школі. Після окупації
з'їждж з німцями. В 1943 році після війни
уїз втік з німцями і це повернулася. Зараз
перебуває в місті.

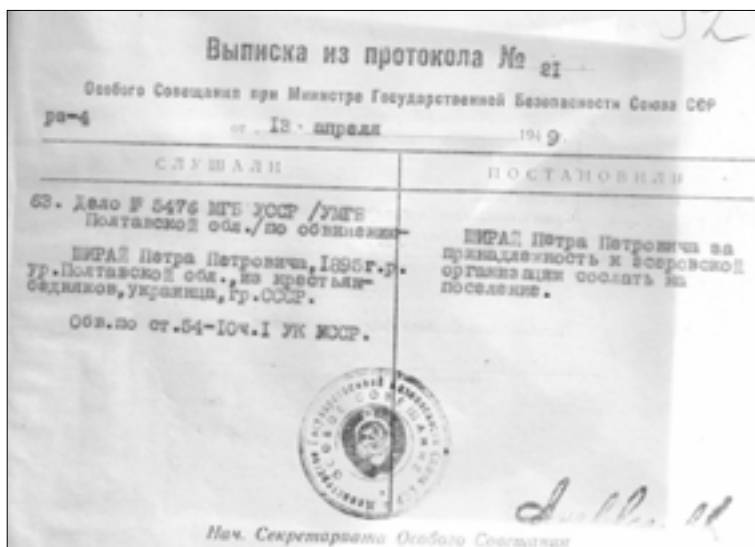
Син Мирон Василь Федорович 1930 року народ.
До 1941 року навчалася в школі, після окупації
не працював. Зараз працює в місті.

Голова с/р Шибанов
Сергій Захарович

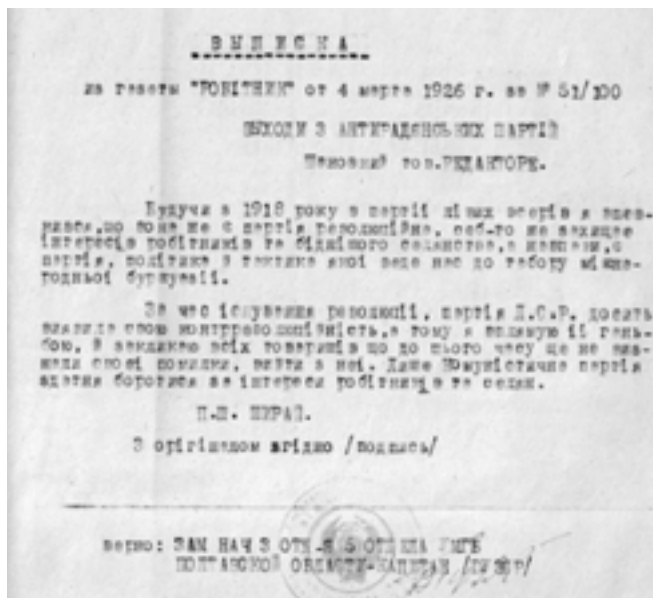
Мал. 128. Характеристика на Петра Ширя з Опішнянської селищної ради (закінчення).
Опішне, Полтавщина. 21.01.1949. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

Мал.129. Характеристика на Петра Ширая з колгоспу імені XVI партз'їзду. Опішне, Полтавщина. Січень 1949. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

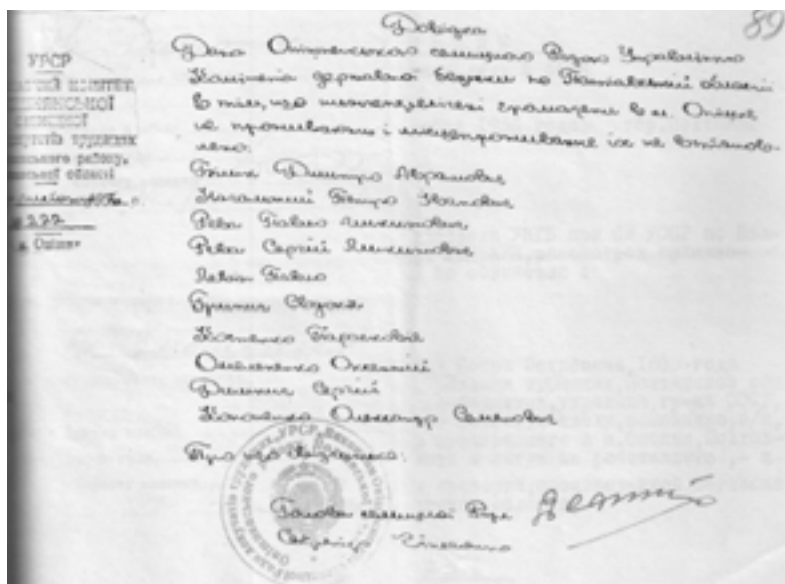

Мал.130. Виписка з протоколу Особливої наради при Міністрів держбезпеки СРСР щодо Петра Ширая. Москва. 13.04.1949. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

Мал.131. Виписка з газети «Робітник» від 04.03.1926 року про вихід Петра Ширая з партії лівих есерів.

Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

Мал.132. Довідка з Опішнянської селищної ради щодо осіб, які були членами Опішнянського осередку партії лівих есерів. Опішне, Полтавщина. Лютий 1956.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 2. Репринт.

Публікується вперше

СПИ			
лиц, скомпрометированных показаниями арестованных по сле			
№№ по пер.	Фамилия, имя и отчество лиц, скомпромети- рованных показаниями	Год и место рождения	Место работы и должность
1.	Белок Александр Афанасьевич	лет 58 и. Олонец, Олонецкой губ. Волынский обл.	
2.	Билин Иван Абрамович	лет 45 и. Олонец, Волынский обл.	Районный
3.	Гершенко Кузнец Архипович	лет 60 и. Олонец, Волынский обл.	Колхоз
4.	Козлова Николай Иванович	лет 50 и. Олонец, Волынский обл.	
5.	Рова Сергей Никитович	лет 55 и. Олонец, Волынский обл.	
6.	Дмитриев Сергей	лет 55 и. Олонец, Волынский обл.	
			Мне одобрен
			1949

Мал.133. Список осіб, які були скомпрометовані показаннями арештованих
у слідчій справі УМДБ в Полтавській області №5476.
Полтава. 1949. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1. Репринт. Публікується вперше

СОК

Основному делу

Част. Востанов. описи № 5476

(наименование органа)

Другие установленные данные артида, пол, год, профессия, возраст и т. д.)	Кто дал показания	Место и даты дога	Краткое содержание показаний	Отметки 1-го Специалиста о входе на упол
Иванов	Иванов И. И.	25. 11 2001 28	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 28	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 28	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 28	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 29	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 29	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	
Иванов И. И.	" "	25. 11 2001 29	Иванов Иван И. рассказывает о судебном процессе судьи Иванова	

на основании Част. Востанов. описи
 под № 5476 / (подпись)

Мал.134. Петро Ширай. 1930–1937.

Місце зйомки та автор фото невідомі.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №13416-с, том 1.

Публікується вперше

Мал.135. Петро Ширай *(сидить четвертий ліворуч)* під час перебування на поселенні. Разом з ним – друга дружина *(сидить третя ліворуч)*, донька Параска *(сидить перша праворуч)*, син Василь з дружиною *(стоять праворуч)*. Подтьосове, Красноярський край.

1960-ті. Автор фото невідомий.

Копія – приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина). Публікується вперше

2.4. ДИРЕКТОРИ, ПРАЦІВНИКИ Й ВИПУСКНИКИ ГОНЧАРНИХ ШКІЛ

2.4.1.

БІЛИК Дмитро Аврамович

■ Біографічні відомості

- За одними даними – народився 1894 року, за іншими – 1899 року в містечку Опішні Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – селище Опішне Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області).
- За одними даними – загинув на фронті Другої світової війни 01.05.1944 року, за іншими – ця інформація не відповідає дійсності. Місце поховання невідоме.

- Українець.
- Православний.
- Батько – Аврам Павлович Білик – був опішнянським столяром.
- Дружина – Марія Пантелеймонівна Білик (Семенова). Уродженка Опішного. Закінчила земське ткацьке училище. Працювала в Опішнянській артілі імені Крупської.
- Діти: Олена і Юрій. Донька нібито закінчила філологічний факультет Київського університету. Мешкала й працювала в м.Кременець Тернопільської області. Син загинув на фронті в роки Другої світової війни.
- Закінчив, нібито, Глинську гончарну школу.
- Наприкінці 1910-х – на початку 1920-х років був у партії лівих есерів (боротьбистів). Член ЦК даної партії.
- До 1919 року був на фронті. У 1925–1926 роках працював директором Опішнянської кустарно-промислової школи, згодом – у майстерні, що діяла при гончарній школі. На початку 1930-х років працював у Опішнянській семирічній трудовій школі. Згодом був репресований. Під час німецької окупації перебував у Опішному. У другій половині 1942 року протягом нетривалого часу працював завідувачем Відділу народної освіти Опішнянської районної управи. Інформація про подальшу долю суперечлива: 1) 1943 року мобілізований на фронт, де був рядовим, перебував у полоні, загинув 01.05.1944 року; 2) у післявоєнні роки виїхав у Західну Україну, після повернення більшовицької влади був знову репресований.

■ Дмитро Білик (?) (фрагмент фото). Опішне, Полтавщина. 17.01.1930.

Автор фото невідомий. Приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина)

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

На відміну від інших репресованих, про яких йде мова в даній розвідці, архівно-кримінальну справу Дмитра Білика не віднайдено. Тому в цьому підрозділі подано цитати з архівно-кримінальних справ інших репресованих, які підтверджують факт репресування Дмитра Білика, й інші матеріали, що частково відтворюють його життєвий шлях.

■ Архівно-кримінальна справа

Антон Аврамович Білик, 1897 р.н., колишнього агронома Гадяцької МТС, мешканця міста Гадяч, рідного брата Дмитра Білика.
З анкети арештованого Антона Білика.

«Белик А.А., 1897 г.р., бывший член партии левых эсеров с 1919 года, бывший член КП(б)У с 1921 года, исключён в 1922 году как несросшийся с КП(б)У элемент» [3, арк.12].

Із заяви заарештованого Антона Білика в Облуправління НКВС:

«По требованию следствия представляю подробные пояснения о моей антисоветской повстанческой деятельности:

1. Родился я в местечке Опошни, бывшего Зеньковского уезда, в бедняцкой семье столяра Аврама Павловича Белика. В 1919 году, после ухода с Полтавской губернии деникинцев (я отступил с красными), вступил в ряды партии левых эсеров (боротьбистов) в местечке Опошни. В это время в составе бюро эсеров были: Белик Дмитрий Аврамович, Левин Павло Григорьевич и Кочерга Тимофей Данилович.

Я был послан на работу начальника волмилиции Опошнянской волости. По взглядам, хотя мы, левые эсеры, и считались интернационалистами, мы по сути были шовинистами, ибо считали правильным дать нам, украинцам, больше прав в Украине, а не равные права с нацменьшинами.

2. Моя связь с боротьбистами. В 1920 году в конце года я переехал на работу в г.Зеньков. Тут я встретился по работе, будучи членом уездисполкома и заведующим уездземотделом, с такими работниками уездисполкома: Тесля Александр Михайлович, Запорожченко Андрей, Рябушко, Ивченко, Щербак Павло, Журавель Василий. [...] Все вышеперечисленные лица в прошлом боротьбисты, но в это время были уже членами коммунистической партии...» [3, арк.464].

■ Архівно-кримінальна справа

Сергія Сергійовича Димнича, 1900 р.н., колишнього режисера Опішнянського районного клубу, мешканця Опішного.

Показання свідка Микити Дмитровича Шатька, бухгалтера Опішнянської райлікарні, під час допиту 09.11.1937 року:

«Я знаю Дымнича как человека, ненавидящего советский строй. Он до последнего времени был в тесных связях с эсером Бильком Дмитрием Аврамовичем и Левиным, ныне арестованные органами НКВД» [7, арк.6].

Показання свідка Кузьми Микитовича Гурина, 1895 р.н., домогосподаря, під час допиту 30.10.1937 року:

«Мне известно, что Дымнич Сергей Сергеевич имел и до последнего времени систематическую связь, переписку с эсером Бильком Дмитрием Аврамовичем» [7, арк.4].

Показання свідка Луки Харитоновича Окари, 1901 р.н., голови колгоспу імені Куйбишева, під час допиту 29.10.1937 року:

«Дымнич Сергей Сергеевич всё время имел связь с контрреволюционно-националистическими элементами – Бильком Дмитрием, Начальным Петром, Бородавкой Сергеем и другими» [7, арк.2].

Відповіді обвинуваченого Сергія Димнича на запитання начальника Опішнянського райвідділу НКВС під час допиту 20.09.1937 року:

– Я состоял в партии левых эсеров /боротьбистов/ с ноября 1917 года и по июнь 1919 года, т.е до прихода белых, после этого из партии механически выбыл. Будучи в партии, я никакой партийной работы не вёл, охранял государственные учреждения.

– В 1920 году работа Опошнянской организации левых эсеров снова возобновилась и я обратно принял участие в её работе и был избран на ликвидаторский съезд в г.Зеньков вместе с активом этой организации: Левин Павел, Кочерга Тимофей, Белик Дмитрий и Белик Антон [7, арк.17].

■ Архівно-кримінальна справа

Петра Петровича Ширая, 1895 р.н., колишнього директора Товариства «Кустар-Кредит», мешканця Опішного.

Відповідь обвинуваченого Петра Ширая на запитання слідчого під час допиту 24.02.1949 року:

– В партии левых эсеров совместно со мной состояли следующие известные мне лица:

Бильк Дмитрий Аврамович, около 58 лет, уроженец м.Опошня Полтавской области, из бедняков, украинец, в 1918 и 1919 годах

являвся організатором і керівником есеровської організації при Опошнянском волісполкоме, виступав на мітингах з антисоветської реччю, призивав населення примкнути до есерів для боротьби з комуністами. В 1947 році Бильок виїхав до Західної України, де проживає в м.Опошня [27, арк.28].

Відповідь обвинуваченого Петра Ширая на запитання слідчого під час допиту 29.12.1948 року:

– В 1919 році місцеві жителі м.Опошня Бильок Дмитрій, Левин Павел, Дымнич Сергей, Рева Сергей всі час агітували мене вступити до партії лівих есерів, на що я і дав свою згоду і приблизно 2-х місяців являвся кандидатом до членів партії лівих есерів, що існувала тоді в м.Опошня.

Возглавляли організацію партії лівих есерів – Бильок Дмитрій, Левин Павло, Дымнич Сергей, де вони в даний час, мені невідомо, так як всі вони з селища Опошня виїхали. Бильок Дмитрій в Опошні проживав в період німецької окупації, а потім знову кудись виїхав [27, арк.15].

Показання свідка Євдокима Демидовича Середи, 1885 р.н., члена КП(б)У, голови артіль «Художній керамік», колишнього голови Опошнянського ревкому, під час допиту 07.10.1937 року:

– Ширай всі час вів контрреволюційну роботу проти більшовиків, і тільки тоді їх було арештовано і відправлено до уезд Зеньков. С Шираєм активно брали участь есерівці: Бильок Дмитрій Аврамович, Начальний Пётр, Рева Павло, Рева Сергей, Левин Павло і інші, як Грипич Явдоха, Костенко Параска, Омеляненко Оксентій і т.п. [28, арк.6].

■ Архівно-кримінальна справа

Сергія Микитовича Реви, 1899 р.н., викладач Опошнянської художньої керамічної школи-майстерні, мешканця Опошного.

Показання свідка Федора Садотовича Дяченка, 1895 р.н., бригадира колгоспу «Шлях до комуні», члена селищної ради, безпартійного:

– Мені відомо, що Рева Сергей Никитович – есер. Вів активну контрреволюційну есерівську роботу. В 1919 році він разом з есерами Черненко, Бильком і іншими стріляв з літака на полях...

– Мені відомо, що Рева Сергей Никитович і до останнього часу був пов'язаний з контрреволюційно-націоналістичкими елементами: Корицьким, Бильком, Левиным, Бородавкою, Кремпохом і іншими, твердо стояв на контрреволюційно-націоналістичкій ґрунті [22, арк.2].

■ Архівно-кримінальна справа

Тихона Андрійовича Васильєва, 1903 р.н., мешканця Опішного.

Показання свідка Івана Якимовича Пискуна, 1903 р.н., учителя:

– Васильєв имел дружбу с Ревой Сергеем, бывший эсер, петлюровец, ныне арестован органами НКВД. [...] После приезда в Опoшню с 1934 года он имел тесную дружбу со своим шурином Гурином Кирилом Никитичем, который был в тесной связи с опoшнянскими эсерами Бильком Дмитрием Аврамовичем, Дымничем Сергеем Сергеевичем, Ревой Сергеем Никитичем, которые все осуждены за контрреволюционную деятельность [4, арк.24].

■ Архівно-кримінальна справа

Кузьми Архиповича Черненка, 1883 р.н., члена колгоспу

«Шлях до комуні», мешканця Опішного.

Показання свідка Федора Садотовича Дяченка, 1895 р.н., бригадира колгоспу «Шлях до комуні», члена селищної ради, безпартійного, під час допиту 12.10.1937 року:

– Черненко Кузьму Архиповича я знаю как активного эсеровца, который вместе с эсерами: Левиным, Бильком, Ширайм и другими, проводил контрреволюционную эсеровскую работу. В партии эсеров он выполнял должность сборщика членских взносов. Во время выборной кампании в земское управление он ходил по дворам, собирая голоса для эсеров. В 1918 году он и его друзья-эсеровцы: Левин, Бильк, Рева, стреляли на самолёт красных, который, был, появился над Опoшней [25, арк.2].

Відповідь обвинуваченого Кузьми Черненка на запитання слідчого під час очної ставки зі свідком Сафроном Івановичем Кужимом, 1907 р.н., помічником бригадира колгоспу «Шлях до комуні», мешканцем Опішного, 19.10.1937 року:

– Не подтверждаю. Я подтверждаю только то, что я был членом этой контрреволюционно-эсеровской организации, вместе со мной были Жижюра Арсентий Данилович, Бильк Дмитрий Аврамович, Рева Сергей, Начальный и другие, но контрреволюционной работы я не проводил [25, арк.21].

Відповідь обвинуваченого Кузьми Черненка на запитання слідчого під час допиту 09.04.1939 року:

– В 1917 году я, ещё не будучи членом эсеровской организации, по поручению эсера Левина Павла Григорьевича в с.Опошня проводил агитацию за то, чтобы голосовали за эсеров при выборах у волостное земство. В 1919 году, когда прибыли из фронта эсеры – жители с.Опошня: Бильк Дмитрий Аврамович и Кочерга Тимофей Данилович,

я тоже вступил в эсеровскую организацию в с.Опошне и два раза был на собраниях эсеровской организации в с.Опошне. Оба раза собрание проходило в Билька Дмитрия Аврамовича [25, арк.33].

■ Архівно-кримінальна справа

Павла Григоровича Левіна, 1897 р.н., викладача Полтавського технікуму тепломеханізації, мешканця м.Полтава.

Показання свідка Федора Садотовича Дяченка, 1895 р.н., гончаря-мисочника артілі «Червоний гончар», під час допиту 11.09.1939 року:

– Левин с начала революции и до конца гражданской войны являлся одним из организаторов и руководителей эсеровской организации м-ка Опошни. Неоднократно выступал на митингах и призывал население бороться против большевиков. [...] Хорошо помню такой случай: 27 июня 1919 года перед вступлением денкинских банд в Опошню над Опошной пролетал самолёт Красной армии, и по этому самолёту Левин произвёл два выстрела из боевой винтовки. Произошло это возле здания бывшего ревкома, ныне – райисполкома. Это я видел лично сам. Вместе с Левиным были эсеры: Бильк Антон, Бильк Дмитрий, Рева Сергей и другие, фамилий которых не помню. Все эти лица в настоящее время арестованы органами НКВД [12, арк.39].

Показання свідка Євдокима Демидовича Середи, 1885 р.н., члена КП(б)У, працівника Опішнянського ССТ, колишнього голови Опішнянського ревкому, під час допиту 11.09.1939 року:

– Гражданин Левин Павло Григорович активный руководитель левозэсеровской партии, который в 1919 году в феврале месяце в Опошнянском волисполкоме, когда было засилие эсеров, Левин активно выступал против советов. В период, когда был организован революционный большевистский комитет, которого я был председателем, то в это время Левин Павло с другими эсерами: Шираём, Бильком и другими, не сдавали своей эсеровской, в то время существующей, власти с оружием выступали, не сдавали помещение, где они в то время находились. Революционным комитетом Левин и другие эсеровцы были арестованы [12, арк.43].

У заключній постанові в справі Павла Левіна, зокрема, зазначено:

«В 1918–1920 годах Левин Павел Григорьевич состоял в партии левых эсеров и был руководителем Опошнянской эсеровской организации. До последнего времени поддерживал связь с бывшим членом ЦК левых эсеров Беликом Дмитрием Аврамовичем» [12, арк.13].

■ Архівно-кримінальна справа

Олени Андріївни Гопкало, 1898 р.н., мешканки м.Полтава.

Відповідь на запитання слідчого обвинуваченого Володимира Федоровича Рощинського, колишнього директора Опішнянської трудової семирічної школи, мешканця м.Полтава:

– *Со слов Гопкало и бывшего члена ЦК эсеров Белика Дмитрия мне известно, что они, Белик и Гопкало, были друг с другом связаны и часто встречались. Белик рассказывал мне также, что Гопкало поддерживала связь с активным участником СБУ Каниболоцким, проживавшем в последние годы в Киеве [6, арк.1].*

■ Архівно-кримінальна справа

Парасковії Петрівни Ширай, 1918 р.н., мешканки Опішного.

Відповідь обвинуваченої Парасковії Ширай на запитання слідчого під час допиту 17.07.1946 року:

– *С началом учебного года, в сентябре 1942 года, я явилась к заведующему отделом обучения Бильку Дмитрию Аврамовичу, сменившего Косоногову, и спросила, какой мне дадут класс для обучения. Бильк мне предложил вести преподавание немецкого языка в 3-х – 4-х классах [26, арк.17].*

■ Архівно-кримінальна справа

Миколи Архиповича Юрченка, 1898 р.н., директора

Опішнянської початкової школи в період німецької окупації.

З протоколу судового засідання Полтавського облсуду від 03.01.1944 року:

«Звинувачений Юрченко заявил клопотання про виклик дополнительных свидетелей: [...] 3) Косоногова Ганна Ивановна, 4) Билик Дмитро Аврамович. «Ці свідки підтвердять суду, що я не приймав участі в обшуках та виселенні з квартир» [29, арк.38].

У справі Миколи Юрченка серед вилучених особистих документів знаходиться його відрядження до міста Полтави, видане йому Відділом народної освіти Опішнянської районної управи 12.10.1942 року, за підписом заввідділу освіти Г.Кротянського. Тобто, на той час Дмитро Білик з якихось причин на цій посаді вже не працював [29].

У довідці Опішнянської селищної ради від 26.10.1960 року зазначалося: *«Довідка, видана Управлінню державної безпеки по Полтавській області, у тім, що нижчеперелічені громадяни в селищі Опішня не проживають: [...] Билик Дмитро Аврамович [...] Місце-проживання даних громадян невідомо» [29, арк.114].*

У книзі **«Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні» (1985)** Іван Майстренко, розповідаючи про опішнянських есерів, згадує й про братів Біликів:

«Інших організованих політичних груп після Лютневої революції 1917 року в Опішньому не було. [...] Пізніше, вже в 1919 році, на базі колишніх українських есерів російські ліві есери брати Білики утворили організацію лівих соціалістів-революціонерів – партію борбістів. Це була партія російського походження, яка перебудовувалася на українські позиції. Ніхто з них в Опішньому не вступив до більшовиків, як ця партія вступила в цілості» [73, с.22].

Дмитро Білик був директором гончарної школи, що діяла в Опішньому впродовж 1925–1926 років. Це підтверджують, зокрема, дані з протоколу засідання президії Опішнянського райвиконкому від 11.09.1926 року:

«Слухали: [...] 3. Біжучі справи: [...] е) Акт, складений членом РВК т.Яресько та зав. керамичною школою т.Біликом, про прийняття т.Яреськом від т.Білика майна керамічної школи, згідно матеріальної та інвентарної книжки, та акту про підрахування виробів школи.

Вирішили: Акти про прийняття майна керамічної школи та про підрахунки виробів останньої затвердити. Зав.школою т.Білика рахувати звільненим з сьогомого цього вересня» [127, арк.3].

Згадка про Дмитра Білика, коли він працював завідувачем народної освіти, міститься в українському часописі «Голос Полтавщини»: «Внаслідок наполегливої роботи Опішнянського районного відділу освіти (керуючий п.Білик) та активної допомоги старост громадських дворів, в районі закінчено ремонт всіх народніх шкіл». До 20 липня проведено облік дітей шкільного віку» [136, с.3].

У **«Книзі Пам'яті України. Полтавська обл.: Диканський район, Зіньківський район, Карлівський район» (1996)** подано таку інформацію: «Білик Дмитро Аврамович, 1899 р. Мобілізований у 1943 р. Рядовий. Загинув 01.05.1944 р.» [55, с.316].

■ Спогади про Дмитра Білика в листах Мотрони Назарчук*

«Білик в школі не знаю, ким працював, і то недовго. Технологію викладав Бойченко, а Білик займався якоюсь ліпкою та відливкою гіпсових форм, та ще при клубі Опішні займався там малюванням декорацій, то з драмгуртком вроді режисера, а потім зник. Коли і як, ніхто не знав, а сказали, що його забрали, як багатьох тоді брали.

* Мову оригіналів збережено

Передцим він одруживсь з Марією Пантелімонівною Семеновою. Вони, Семенови, жили на Прогоні, навпроти Майстренка. Білики також жили на Прогоні. Хто і які були батьки Білика Д.О., я не знаю, чим вони займались, також не знаю. Були місцеві, опішнянські. Біликові Ів. Арх. родичами не були, просто однофамільці. За Ів. Арх. я знала, що він Білик, тоді, коли він уже працював у заводі. Їх всі знали Стрибко, і жили вони на Їсіпівці, під самим лісом, а ці Білики жили на Прогоні. Ще зараз після революції, поки ще не починались ніякі репресії, Білик Д.О. взяв 30 соток садиби на Морозенковій леваді. Морозенко, великий власник, жив в тому будинку, де був райком партії, і вся площа до садовогородньої вул. була його власністю. Це і звалось Морозенкова левада. Після революції Морозенки не ждали, поки їх виженуть. Цю леваду поділили на садиби, в кого не було де жити. От і Білик на своїх 30 сотках постройв невелику хатку, оженився, а жити не довелося, бо його забрали і відправили туди, куди всіх відправляють. Навіть рідні не знають куди. Це було ще в середині 20-х років, а в 1927 році у Марії Пантелімонівни народилась дочка і стала вона з дитиною жити в тій хатці, що постройв Білик. А про нього ніякої чутки, де він. А може, вона і знала, та нікому не говорила. Вона на той час якраз закінчила земське ткацьке училище, і коли після революції відкрилась вишивальна артіль в Опішні, то Біличка почала там працювати, видавати на руки вишивку на дому, бо в майстерні на всіх бажаних не було місця. Тоді стала там працювати і я. Після того, як у нас відрізали садибу і лишився самий двір, та й той не ввесь, нам довелося продавати хату на Будищечках, і ми купили на цій Морозенковій леваді хату в Сагуна, навпроти Білика. Були близькими сусідами, і добре знаю його сім'ю, хоть його самого й не дуже знаю. Жили з ними дружно. Біличка до нас часто заходила. Дочка її, Лена, виросла, закінчила 10-тилітку і філологічний факультет в Київському Університеті і почала працювати викладачем мови і літератури в м.Кременець Тернопольської обл. Там одружилася, а чоловік її чогось в швидкості помер, а вона лишилась там жити з сином.

Марія Пантелімонівна лишилась сама. Хату, як і в нас, спалили німці, бо була, як і в нас, під соломомою. Білик Д.О. під час окупації повернувся додому. Нічим не займався: ходив красити вікна, двері, а як німці відступили і встановилася радянська влада, то його знову забрали, і вже він більше не повертався. Марія Пантелімонівна дожила віку в своєї сестри Башлівки і там померла» [66].

«Білик Дмитро Аврамович. Він займався ліпкою, відливкою форм гіпсових, а керівником школи я не пам'ятаю, щоб він був. Може, так, виконуючим обов'язки тимчасово» [67].

«Як писала вам листа, то забула написати те, що ви просили про Білика Івана Оврамовича. Ці Білики жили на Прогоні (Партизанська вул.). Недалеко від Майстренків. Я знаю їх три чоловіки: Дмитро Овр., Іван Овр. і ще сестра була в них. Забула, як її звать. Була замужем за Дінцем (кровельщиком). Івана Оврамовича я мало пам'ятаю. В школі він не вчився (в керамшколі), а може, вчився, та я не пам'ятаю, а може, змінив професію» [69].

«Білика Д.О. забрав, як тоді казали, «чорний ворон», і про нього не було чуток аж поки почалась війна. І вже коли вся Україна була окупована німцями, Білик повернувся додому. Де він був репресований, я так і не знаю. Самій незручно було розпитувати, а Біличка М.П. не мала охоти розповідати. Чим він займався дома, я не знаю, а коли вже німців вигнали, то він ходив по людях красити вікна та двері. Красив він вікна і в нас. В нас збереглась кровать металева односпальна. А в них в час пожеги погоріли кровати, були дерев'яні, і спати було ні на чім і спали на таких-сяких топчанах. Біличка попросила в нас цю кровать, а за це покрасив у нас в тій халупі, що ми збудували після пожеги. Так він жив, мабуть, до 1946–1947 року, а потім його визвали в ГПУ, і звідти вже він не повернувся.

На цій фотографії жінка його Марія Пантелемонівна посередині в очках, а по боках неї мої племінниці, дочки мого рідного брата Івана, що працював математиком в середній школі Опішні, а також у «школі майстрів художньої кераміки». Старша дочка мого брата, що сидить коло Білички з правого боку, вчилась разом з дочкою Білика Д.О., Оленою, разом кінчали цю школу і разом поступили у Львові. Племінниця моя Надія була направлена на роботу в Херсонську обл., а Олена Білик – в м.Кременець Тернопільської обл. Там же вийшла заміж, а прізвища її чоловіка не знаю, та він в скорому часі чогось помер, залишився лише син Юрко.

З матір'ю вони чогось не ладили. Все щось не так, ні готовити не вміє так, як хочеться Лені, навіть розмовляти не можна було в присутності дочки. Все щось не так, як їй хочеться. Тому Марія Пантелемонівна не витримала і приїхала додому. Продала хату, що стояла пустою, за 3000, частину грошей переслала Лені, а частину віддала до схову сестрі своїй, що була замужем за Башлівкою в Опішні, а сама поїхала в Полтаву, щоб купити десь хоть невелику хатинку. Та це також їй не вдалось, бо хати в Полтаві дуже подорожчали, і на ті гроші, що в неї лишилися, не можна було купити навіть частину хати. Повернутись додому не можна було. Сестра сказала їй, щоб про Опішню й не думала.

Після цього Біличка захворіла в чужій хаті, і хазяїни цієї хати написали сестрі Паші Башлівчисі, щоб приїхала і забрала її до себе. Паша забрала її до себе, і в скорому часі вона в неї померла. Похована в Опішні.

За Лену не знаю, чи вона так і лишилась в Кременці жити, чи переїхала в інше місце. За Білика з тих пір ніякої чутки не було» [70].

«Насамперед, я допишу те, що тоді пропустила, і вже як заклеїла конверт, то згадала, що написала лише за дочку Лену Біликову, а в них було двоє дітей: син Юра і дочка Лена. Юра Дмитра Білика загинув на фронті, а Лена залишилась одна з дітей, і тому в моїй пам'яті залишилась згадка лише про неї. Лена вчилась з дочкою мого брата в одному класі Опішнянської середньої школи і були дуже дружні між собою. Фотографія, де зображені мої племінниці і Біличка, зроблена приблизно в 1937–1939 році, коли вони покінчили школу і почали працювати за призначенням (після інституту). Лена в м.Кременець Тернопольської обл., а Надія (племінниця) в Херсонській обл. в лікарні лікарем. Ми тоді ще жили в Опішні. Надія ще не працювала за призначенням і захотіла поїхати разом з Біличкою до Лени, подивитись, як вона працює. Разом з нею захотіла поїхати до Лени і молодша сестра Надії Таня. Фотографія ця зроблена в м.Кременець, де ви і бачили всіх трьох. Чому ж нема з ними і Лени? Вона чомусь зненавиділа свою матір, мабуть, тому що батько був репресований. Були такі діти, що ненавиділи своїх репресованих батьків. Це подяка матері за те, що вона всі сили і можливості віддавала на те, щоб дочка вчилась і вийшла на той шлях, що їй хотілось. Біличка працювала в артілі ім.Крупської. Це було вишивальне об'єднання, і все, що можна було зробити кращого (одежа, вишита кращими українськими візирцями), було у Лени, а в подяку за це Лена зненавиділа матір і сказала, щоб вона до неї не приїжджала зовсім, порвала з нею всякі родинні зв'язки. Скільки Марія Пантелімонівна (Біличка) виплакала, мабуть, я знала найбільше. Вона завжди ділилась зо мною всіма переживаннями. Коли почалась війна, то всі хати на нашій кутку, які були під солом'яним дахом, були попалені німцями. Наша хата була збудована з доброго дерева, бо той господар, в якого ми купили цю хату, був лісником, тож і дерево на хату вибирав найкраще, тому й хата згоріла до останньої трісочки, а в Білика стіни були хоч і не товсті, але кирпичні, і згорів самий верх, а стіни лишились цілі, тому Біличці легше було відбудувати якомсь свою хату. [...] В цей час повернувся Д.О.Білик. Лена додому не поверталась, а коли закінчилась окупація, то Білика Д.О. знову забрали в ГПУ, і він вже більше додому не повернувся» [71].

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. **Книга Пам'яті України. Полтавська обл.: Диканський район, Зіньківський район, Карлівський район** / Головна редакційна колегія: І.О.Герасимов (керівник) та ін. – Полтава: Полтавський літератор, 1996. – С.316.
2. **Майстренко Іван. Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні.** – Едмонтон: Канадський Інститут Українських Студій, Альбертський Університет, 1985. – С.22.
3. **Міщанин Віктор. Дмитро Білик – лівий есер з гончарної столиці України: сторінки життя й загадка долі** // Берегиня. – 2011. – Ч.4. – С.50-55.
4. **Міщанин Віктор. Дмитро Білик – лівий есер з Опішного** // Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини: минуле і сучасність: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 285-річчю обрання Данила Апостола гетьманом Лівобережної України (24 лютого 2012 року, Глухів) / Редколегія: О.І.Курок та ін. – Глухів–Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. – С.101-104.

Мал. 136. Дмитро Білик (?) (перший ряд, сидить другий ліворуч) серед учнів і вчителів Опішнянської семирічної трудової школи. На звороті фото зроблено надпис: «Бригада учнів VII гр. «а» Опішнянськ. 7 річ. труд-школи. 1.Марчук Ф., 2.Кучугура О., 3.Маслак І., 4.Соляник С., 5.Питрова Л., 6.Цюрюпа Я., 7.Безрук О., 8.Сименова А., 9.Онищенко Л., 10.Білоножка Ок., 11.Барабаш Ант., 12.Пересада, 13.Яреськов Т., 14.Пругло М., 15.Ярівчик, 16.Алімов, 17.Іващенко, 18.Тиртицькій, 19.Суконька М., 20.Гайдара, 21.Бут Іван, Середа М., 22.Загрибельний, 23.Комашка, 24.Булава І., 26.Манченко, 27.Греков А.О., 28.Блажко Д.Я., 29.Білик Д.А., 30.Масюк. 17/І-30». Опішне, Полтавщина. 17.01.1930. Автор фото невідомий. Приватна збірка Віктора Міщанина (Малі Будища, Полтавщина)

Мал. 137. Дружина Дмитра Білика Марія Пантелеймонівна (посередині) з доньками Івана Каші. Кременець (?), Тернопільщина. Кінець 1940-х. Автор фото невідомий. Приватна збірка Віктора Міщанина. Публікується вперше (Малі Будища, Полтавщина)

[illegible]

Мал.138. Прізвище Дмитра Білика в переліку червоноармійців, що потрапили в полон [106]

2.4.2. КОРИЦЬКИЙ Яків Іванович

■ Біографічні відомості

- Народився 27(15).10.1895 року в місті Миргород Полтавської губернії (нині – Полтавської області).
- Помер 29.01.1942 року під час відбуття покарання, в лазареті «Урдомского отделения Архангельской области. Из записи в акте о погребении: похоронен в Северо-Восточном направлении 121 км на площадке, отведённой для кладбища. Номер могилы неизвестен» [114].

- Українець.
- Православний.
- Батьки були бідними міщанами, мешкали в місті Миргород, займалися сільським господарством.
- Дружина – Ніна Андріївна Корицька (Весіч), 1904 р.н. (33 роки станом на 1937 рік), учитель Опішнянської середньої школи. Син – Юрій, 1928 р.н. (9 років на 1937 рік).
- Освіта середня-спеціальна, «керамік», закінчив Миргородську художньо-промислову школу.
- Позапартійний.
- Після закінчення художньо-промислової школи в 1913–1916 роках працював у селі Нові Санжари вчителем. 1916 року був призваний в армію. Учасник Першої світової війни. З 1920 року мешкав у Опішному. Працював інструктором Опішнянської гончарної школи (наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років), учителем малювання, директором Опішнянської семирічної трудової школи, першим директором Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні, де також був викладачем технології. 07.09.1937 року був заарештований. 25.10.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС Харківської області за ст.54-10 ч.1 КК УРСР до 10 років позбавлення волі. Спочатку покарання відбував у «Томасинлаге», а потім у «Севжелдорлаге».

■ Яків Корицький. Опішне, Полтавщина. Кінець 1920-х – початок 1930-х.

Автор фото невідомий. Приватна збірка Юрія Корицького (Москва, Російська Федерація).

Публікується вперше

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Якова Івановича Корицького було заарештовано 07.09.1937 року Опішнянським районним відділенням НКВС. Після цього його утримували в Полтавській слідчій тюрмі.

Його було допитано 15.09.1937 року:

– Обвиняемый Корицкий, расскажите следствию о социальном происхождении вашем до революции 1917 года.

– Я являюсь сын мещанина. Отец мой имел всего 2 десятины земли, лошадей, с/г инвентарь: борону и плуг. Я лично до 1912 года учился на средства отца, а уже с 1913 года я самостоятельно стал работать учителем и зарабатывать себе деньги, отходя от иждивения отца. Работал сначала в с.Новые Санжары до 1916 года, после чего я был призван в царскую армию и участвовал на фронтах империалистической войны, на фронте был в качестве рядового. В 1917 году я был откомандирован в школу прапорщиков в г.Киев. 7 ноября 1917 года нас распустили, и я вышел в чине прапорщика. Возвратился домой, где пробыл до одного месяца, после меня командировали – Киевская школа в г.Мариуполь, в Запасной полк, где пробыл 2 недели, возвратился домой до мобилизации Гетьмана.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно, что вы служили в контрреволюционных армиях, расскажите следствию правдиво, где служили и в каком чине.

– В 1918 году Миргородская комендатура меня завербовала в контрреволюционную армию Петлюры и послала на спиртовой завод ст.Ромодан для принятия участия в разгроме гетьманской армии. Тут служил комендантом 2-3 недели, не больше, после чего нас выгнали немецкие войска, и я возвратился домой в г.Миргород. В г.Миргороде я пробыл недолго, как вскорости меня мобилизовал гетьман как прапорщика. Но поскольку должности прапорщиков не было, я считался рядовым. После мобилизации я получил обмундирование, снаряжение, и через 3 дня наша организация прапорщиков Миргородского уезда сговорилась совершить покушение на разгром гетьманской армии ст.Ромны. Сплошным натиском наша организованная группа в составе 250 человек обезоружили местную охрану гетьманских участников-добровольцев и заняли город Ромны. На другой день организованная группа численностью в 50 человек проехали поездом в 2-х вагонах до ст.Ромодан, где нас встретили немецкие отряды и частково разбили, и мы повернулись назад, направились пешим строем в Ромны, как по дороге узнали, что немецкие отряды вновь заняли г.Ромны. Но в скором времени

немецкие отряды в г.Ромны выгнала прибывшая петлюровская армия с г.Бахмача, и наша вся группа, в том числе и я, остались при Петлюровской армии. Недолгое время я пробыл тут, не желая воевать на пользу Петлюровской армии. Нашу организацию в числе 1200 человек обезоружили петлюровские войска, и нас распустили по домах. После этого я узнал расположение Петлюровской армии – г.Шепетовка. Я снова прибыл в Петлюровскую армию, где меня командировали в школу старшин. Но пробыл тут с месяц, заболел тифом и вернулся домой в ноябре месяце 1919 года.

В 1920 году я прибыл в м.Опошня. Женился на дочери бывшего кулака Весич и живу в Опошне до настоящего времени. Участия больше ни в каких армиях не принимал.

– Следствию известно, что вы, обвиняемый Корицкий, являетесь участником контрреволюционной украинской националистической группировки, расскажите следствию, кто вас завербовал?

– Участником контрреволюционной украинской националистической группировки не являюсь, и меня никто не вербовал.

– Обвиняемый Корицкий, вы лжёте. Следствию известно, что вы лично являетесь прямым участником украинской националистической группировки, скажите следствию, кто вас завербовал?

– Участником контрреволюционной украинской националистической группировки я не был, и мне ничего не известно об этом [10, арк.17-18].

Лише на 20-й день після арешту Якова Корицького, 27.09.1937 року, співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав першого свідка – Трохима Назаровича Демченка, 1912 р.н., учня керамшколи, безпартійного, співчуваючого ВКП(б):

– Свидетель Демченко, скажите, вы знаете гражданина Корицкого Якова Ивановича?

– Корицкого Якова Ивановича я знаю с 1930 года.

– Свидетель Демченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Корицким Яковом Ивановичем?

– Взаимоотношение у меня с Корицким Яковом Ивановичем были нормальные, с ним я по личным делам не ссорился.

– Свидетель Демченко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Корицкого Якова Ивановича?

– Кто его родители и кто он сам, мне неизвестно, знаю только, что он прапорщик царской армии. Слыхал, что служил в петлюровской и денкинской армиях на командных должностях офицером.

– Свидетель Демченко, следствию известно, что Корицкий занимался контрреволюционной пропагандой, расскажите, что вам известно об этом?

– Корицкий Яков Иванович является враждебной личностью по отношению существующего строя, проводил контрреволюционную пропаганду среди населения, говорил: «Вот если б Украина была самостоятельной, то и мы бы жили лучше, ведь Украина наша хлебородная, а Россия с неё всё высасывает». В компаниях всегда вспоминал, как раньше жилось, говорил: «Теперь мы очень плохо живём. Раньше батраки у помещика жили лучше, чем у советской власти мы живём». Мне известно о том, что Корицкий в 1924–1925 годах состоял в группировке украинской националистической автокефалии, проводил среди населения агитацию о том, чтобы писались все в эту организацию, что в скором «ненька Украина» будет самостоятельной. Корицкий Яков Иванович среди населения говорил: «Смотрите, до чего досуществовала большевистская власть, хлеб у крестьян забирают, всё забирают, в этом году наверное обратно будет голод, как и в 1933 году». По отношению займа укрепления Советского Союза говорил, что это коммунисты сами придумывают, а потом пишут в газетах, что рабочие настаивают. Это всё неправда [10, арк.5-6].

28.09.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав Михайла Олександровича Демченка, 1897 р.н., механіка артілі «Художній керамік», безпартійного, співчуваючого ВКП(б):

– Свидетель Демченко, скажите, вы знаете гражданина Корицкого Якова Ивановича?

– Корицкого Якова Ивановича я знаю с 1925 года.

– Свидетель Демченко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Корицким Яковом Ивановичем?

– Взаимоотношения у нас с Корицким Яковом Ивановичем были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Демченко, скажите, что вам известно о социальном и политическом прошлом Корицкого Якова Ивановича?

– Мне известно, что Корицкий происходит из мещанской среды, сам всё время служащий, является прапорщиком старой армии, во время прохождения войск белых армий Корицкий принимал активное и деятельное участие в армиях Деникина, гетьмана и Петлюры на командных должностях.

– Свидетель Демченко, расскажите, что вам известно о контрреволюционной деятельности Корицкого Якова Ивановича?

– Корицького Якова Івановича я знаю як ворождебную личность по отношению к существующему строю, проводившего контрреволюционную пропаганду среди населения. В 1924–1925 годах агитировал за вступление в контрреволюционную националистическую украинскую организацию, борющуюся за «неньку Украину», в которой Корицкий тогда состоял. Во время проведения коллективизации в 1929–1930 годах занимался агитацией, говорил: «Что вы, дураки, идёте в колхозы, вы там вечными рабами будете, на кого то будете работать, а сами будете голодные». В компаниях всегда высказывал недоверие к Советской власти, говорил: «Вот смотрите, наша страна, чем дальше, всё беднеет, мануфактуры нет, хлеба также мало продают, и вообще мне кажется, что пока не выберем в советы своих людей – не коммунистов, то толку не будет». Говорил, что сейчас мы живём очень плохо, хуже нас, наверное, и в Польше никто не живёт. Корицкий всякими оскорбительными словами называл вождей партии т.т. Ленина и Сталина. Говорил при этом, что если б при власти были другие люди, такие как Троцкий, Каменев, возможно, что и страна наша была б не такая бедная. Корицкий в производственной части являлся срывщиком трудовой дисциплины, разваливал работу, был тесно связан с врагом Розенбергом в Киеве – в данное время арестован. Во время смерти члена политбюро – наркома тяжёлой промышленности тов.Орджоникидзе, Корицкий осмеивал его, говорил: «Наверное, глину носил, да подорвался и умер». Корицкий, будучи директором керамшколы, срывал в школе партработу, зажимал критику в стенгазете, занимался администрированием как хозяин предприятия [10, арк.2-3].

28.09.1937 року співробітник Опішнянського районного відділення НКВС Шевченко допитав Андрія Михайловича Назаренка, 1894 р.н., техкерівника артілі «Художній керамік», безпартійного, співчуваючого ВКП(б):

– Свідитель Назаренко, скажите, вы знаете гражданина Корицького Якова Івановича?

– Корицького Якова Івановича я знаю с 1908 года, когда начал вместе учиться в школе.

– Свідитель Назаренко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с Корицким Яковом Івановичем?

– Взаимоотношения у меня с Корицким Яковом Івановичем были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свідитель Назаренко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Корицького Якова Івановича?

– Мне известно, что Корицкий Яков Иванович происходит из мещанской семьи, в 1917 году окончил Киевскую 4-ю юнкерскую школу, был на фронтах империалистической войны, в 1918–1921 годах служил добровольно в белых армиях Деникина, Петлюры, гайдамаки на командных должностях в чине офицера. В 1923–1925 годах состоял и принимал участие в украинской националистической контрреволюционной группировке, которая была тогда в Опoшине. Задача ихняя была – борьба за освобождение «неньки Украины» от большевиков.

– Свидетель Назаренко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной пропаганде Корицкого Якова Ивановича?

– Корицкого Якова Ивановича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю, проводившего контрреволюционную пропаганду среди населения. Мне известно, что Корицкий говорил: «Вот сейчас идёт война в Испании, но в газетах пишут не так, как оно в действительности есть, там скоро придушат революцию». Во время проведения митинга в райколбуде по случаю смерти члена правительства СССР тов.Орджоникидзе, Корицкий говорил: «Ну, что ж, умер хорошо, а чего мы будем срывать работу, в клуб идти, нам и так известно, кто он был». Корицкий Яков Иванович всячески тормозил в школе проведение партийно-комсомольских занятий, зажимал критику в стенгазете, вызывал к себе в кабинет редактора стенгазеты, стуча по столу, говорил: «Вы (сміття) мусор, какое вы имеете право критиковать директора керамшколы в газете». Корицкий Яков Иванович был тесно связан с ныне разоблачённым врагом народа Розенбергом, который долгое время работал в Киеве, в Укрхудожсоюзе. И уже после его ареста – Розенберга – Корицкий Яков Иванович, сожалея, говорил: «Вот был деловитый и грамотный человек, очевидно, его напрасно арестовали». Мне известно также, что Корицкий высказывал: «Вот видите, с каждым годом советская власть всё беднеет, мануфактуры нет, хлеба и продуктов также мало, очевидно, в скором что-то должно произойти в перемене власти» [10, арк.7-9].

30.09.1937 року відбувся додатковий допит Якова Корицького:

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы служили добровольно в контрреволюционных белых армиях гетьмана, Деникина и Петлюры на командных должностях. Скажите, вы подтверждаете это?

– Службу в Петлюры подтверждаю, у Деникина и гетьмана не служил.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы состояли в украинской националистической группировке. Скажите, вы подтверждаете это?

– Этого я не подтверждаю, в такой организации я не был.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы занимались контрреволюционной пропагандой среди населения м.Опошня. Скажите, вы подтверждаете это?

– Нет, этого я не подтверждаю.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы говорили: «В газетах пишут неправду, в особенности за события в Испании, там в скорости разобьют революционные войска». Вы говорили это?

– Я говорил, что в Испании идёт борьба – фашисты хотят разбить республиканские войска Испании.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы говорили: «Если бы Украина хлебородная была самостоятельной, нам бы лучше жилось». Вы говорили это?

– Этого я не говорил.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы говорили: «Украина наша беднеет, мануфактуры нет, хлеба маловато, и, вообще, при таком строе нам жизни хорошей не будет». Вы говорили это?

– Я этого не говорил.

– Обвиняемый Корицкий, следствию известно о том, что вы говорили в отношении выпуска займа: «Это коммунисты сами придумали о выпуске займа, а потом в газете пишут как будто рабочие настаивают». Вы говорили это?

– Я этого не говорил [10, арк.19].

Опішнянському райуправлінню НКВС було подано наступну характеристику на Якова Корицького за підписами керівництва артлі «Художній керамік» (мову оригіналу збережено):

«Характерістика за бувшого дірєктора керамиколи Корицького Якова Іванов. Парторганізація помічала антїрадянску-роботу- і про-це партторгом Різником і головою артлі Художній Керамік ставилось до відому Яковенка який обіцав прийняти міри але нічого-неробилось щож помічалось за Корицьким – 1. До парт-організації і сочувствующих відносився – вороже коли парт-орг звертався щоб провести партзбори вкупі із учнями то він відповідав нащо міні ваші збори преміщення не для ваших-зборів, і категорично-суперечив проводити-збори, 2. Занімався зажимом крітики проти-стінної газети,- коли учень школи Демченко Трохим стахановець

сочувствуюцій виступив і кретікував-бувшого голову Укрхудож-союзу-Розенберга-нині ворог народу арестовані-Демченко кретікував і те що такий-занімається шкідництвом бо нав'язував-виробляти та малювати вироби антирядянского змісту, то Корицькій на зборах нічого не сказав-а потім вказав Демченка в свій кабінет і каже ти чортове смітя яке маєш право-виступати проті Розенберга, бо він мабуть був друг-Корицького бо коли хотіли-призначити директором когось другого то Розенберг настояв призначити лише Корицького і нераз визивав его в Київ-особисто, 2. Коли помер Ордженікідзе-то несознательні-учні кажуть що мабуть поносив глини і від того вмер, то коли це помітив Демченко Т. і сказав Корицькому що треба зізвати учнів- і їм пояснити про смерть Ордженікідзе, то Корицькій каже брось Демченко цим заниматся і незанимайся трепологією 3 Коли школа два місяці – не видавала платні-учням то Демченко дав статтю в комуніст проти начальства-укрхудожсоюзу і Корицького то Корицькій визвав Демченка взяв [...], яке ти мав право писати статтю – проти начальства, вобщем натура була офіцера бо коли визивав кого до себе із учнів то заставляв стояти смірно взагалі людина хитра робив більше спідтишка.-

Секретар первісної-п.о. /Ф.Різник/

Голова артлі Худ.керам. /Середа/» [10, арк.11].

Опішнянська селищна рада дала характеристику такого змісту (мову оригіналу збережено):

«Гр.КорицькийЯківІвановичпооблікусільраділічитьсянародження 1895 року. Оскільки він ни уродженець м.Опішня, соцпоходження його сільраді нивідоме. Під час переходу Диникіна був офіцером карного загону Диникінської армії, після цього пристав у прийма до кулацької сім'ї Висічової в якій находився штаб Деникінської армії по виявленню червоно армійців, партизанів і представників Рад-Влади. Брав участь в арештах червоногвардійців і допомагав карному загону, мав звязки з соціально чужим елементом, позбавлявся виборчих прав як офіцер.

Голова с/р /підпис/

Секретар /підпис/» [10, арк.10].

У заключній постанові за підписом начальника Опішнянського райвідділу НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Тимченка, зокрема, зазначалося:

«В Опішнянское райотделение НКВД поступили данные о том, что Корицкий в 1918–1919 годах добровольно служил в контрреволюционных белых армиях на командных должностях.

Будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду, опошлял мероприятия партии и правительства.

Арестованный в связи с этим и допрошенный Корицкий Яков Иванович в своих показаниях отрицает предъявленные ему обвинения, однако показаниями свидетелей Демченко Михаила Александровича, Демченко Трофима Назаровича, Назаренко Андрея Михайловича изобличается в контрреволюционной деятельности.

Считая преступление Корицкого Якова Ивановича по признакам ст. 54-10 ч.1 УКУССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанным свидетельскими показаниями,

Постановил:

Следственное дело по обвинению по ст. 54-10 ч.1 УКУССР Корицкого Якова Ивановича представить на рассмотрение Судебной тройки при Харьковском областном управлении НКВД по 2-й категории» [10, арк.20].

У виписці з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Харківській області від 25.10.1937 року зазначено:

«Слушали: 71. Дело №4989 Опошнянского РО НКВД по обвинению: Корицкого Якова Ивановича, 1895 г.р., урож. г.Миргорода, Полтавской области, б. белого, до ареста работавшего учителем. По ст.54-10 ч.1 УК УССР. Постановили: Корицкого Якова Ивановича заключить в лагерь на десять лет, считая срок с 7 сентября 1937 года» [10, арк.20].

19.06.1939 року дружина Якова Корицького, Ніна Андріївна, написала прохання у Верховну Раду УРСР:

«7 сентября 1937 года в м.Опошне Полтавской области органами НКВД был арестован мой муж Корицкий Яков Иванович, который до настоящего времени находится в Томско-Асинском исправительно-трудовом лагере. Мне известно, что он осуждён тройкой НКВД по 54 статье за агитацию.

Мой муж с 1913 года всё время работал учителем, под судом никогда не был и ничего компрометирующего со стороны его не было. Исключительное его обвинение, это то, что с июня 1916 года он был мобилизован на военную службу. Служба в проклятой царской армии проходила в учебной команде, в окопах на германском фронте и в школе прапорщиков. Никаких выступлений и агитаций против советской власти он не делал. Работал честно на пользу советской власти. Большое участие принимал в общественных работах, как-то: членом сельсовета, инструктором РСИ, членом ревизионной комиссии сельсовета, секретарём РК союза работников просвещения и других общественных работах.

Прошу Вашего вмешательства в расследование этого, ничем не обоснованного, ложного обвинения и вывести справедливое решение по его делу, поскольку он находится с 1937 года 7 сентября и по сей день в заключении далёких лагерей НКВД. Считаю неправильное обвинение и отбытие наказания, я прошу помиловать и освободить его из заключения.

Результат Вашего решения прошу сообщить мне...» [10, арк.23-24].

25.11.1939 року Ніна Андріївна Корицька звернулася із заявою до прокурора Харківської області:

«23.10.1939 года прокуратура Полтавской области направила Вам моё прошение следующего содержания. 7 сентября 1937 года в м.Опошне Полтавской области органами НКВД был арестован мой муж Корицкий Яков Иванович, который пробыл два года в Томско-Асинском исправительном трудовом лагере, Новосибирской области Коштаковском ОЛП, а сейчас в Новосибирской области Тегульдетского района Берегай-Кицимском ОЛП.

Корицкий Яков Иванович с 1913 года всё время работал учителем. Под судом и следствием никогда не был и ничего компрометирующего со стороны его не было. Исключительное его обвинение то, что он в шоне месяце 1916 года был мобилизован на военную службу. Служба в царской армии проходила в учебной команде, был в окопах на германском фронте и в школе прапорщиков.

Никаких выступлений и агитаций против советской власти он никогда не делал. Работал на общественных работах: членом сельсовета, инспектором РСИ, членом ревизионной комиссии сельсовета и на других общественных работах. А потому, считая неправильным обвинение и отбытие наказания, я, с своей стороны, вторично и убедительно прошу навести справки по его последнему местожительству м.Опошня Полтавской области, где он прожил и прослужил 20 лет.

Прошу Вас расследовать это дело, ничем необоснованное ложное обвинение, и вывести справедливое решение по его делу.

Результат Вашего решения прошу сообщить мне...» [10, арк.25-26].

06.03.1940 року дружина Якова Корицького звернулася із заявою в прокуратуру Полтавської області:

«17.02.1940 року за №01.12.100.74. Харківською обласною прокуратурою Вам надіслано справу Корицького Якова Івановича для розв'язання такої. Прохаю наслідки Вашого рішення надіслати мені...» [10, арк.28].

Реакція на її заяву була наступною:

«10-го 06.1940 и.о. замоблпрокурора по спецделам Малый, рассмотрев в порядке надзора дело по обвинению Корицкого Якова Ивановича по ст.54-10 ч.1 УК УССР, нашёл:

Корицкий Яков Иванович [...] работал директором керамшколы. [...] Особой тройкой УНКВД по Харьковской обл. осуждён на 10 лет заключения в ИТЛ.

Жена Корицкого Якова Ивановича – Корицкая Нина Андреевна, подала жалобу на имя Верховного Совета УССР, в которой просит помилования, освободив её мужа из-под стражи, ссылаясь на то, что он контрреволюционной агитации не проводил, а виновен лишь только в том, что в старой армии был в чине прапорщика.

Материалами дела установлено, что Корицкий, будучи враждебно настроенным по отношению советской власти, во время смерти Серго Орджоникидзе всячески осмеивал его и восхвалял расстрелянных врагов народа, что подтверждают свидетели Демченко Михаил Александрович и Назаренко Андрей Михайлович, в присутствии которых данный факт имел место.

Корицкий в старой армии служил в чине прапорщика, а в армии Петлюры также служил добровольно на командных должностях, что подтверждают свидетели Демченко Михаил Александрович, Демченко Трофим Назарович и Назаренко Андрей Михайлович, а также и сам осуждённый Корицкий в своих показаниях на предварительном следствии.

[...] контрреволюционная деятельность Корицкого является доказанной, и посему, на основании вышеизложенного, постановил: Жалобу Корицкой Нины Андреевны оставить без удовлетворения, о чём сообщить ей. Надзорное производство по делу Корицкого Якова Ивановича прекратить. Уголовное дело направить по принадлежности Полтавскому облуправлению НКВД для хранения в архиве» [10, арк.29].

05.09.1962 року із скаргою в прокуратуру Полтавської області звернувся син Якова Корицького – Юрій Якович, який на той час проживав у Саранську:

«В 1937 году, в сентябре месяце, в с.Опошня Полтавской области был арестован гр.Корицкий Яков Иванович. Прошу пересмотреть это дело в отношении моего отца и посмертно реабилитировать, так как за ним никакого преступления не было» [10, арк.32].

08.09.1962 року із заявою про реабілітацію Якова Корицького в прокуратуру Полтавської області звернулася його дружина Ніна Андріївна:

«Мой муж, Корицкий Яков Иванович, 6 сентября 1937 года органами НКВД был арестован и Тройкой НКВД по Харьковской области заочно был осуждён по ст.54-10 УК сроком на 10 лет, после чего отправлен в Томасинлаг, где он пробыл до июня 1940 года, а потом переведён в Севжелдорлаг, где он в 1941 году и умер.

Как мне писал муж во время ареста до отправки в лагеря, он никаким допросам не подвергался, а потому, будучи уже осуждённым, он даже не знал, за что осуждён. Результат осуждения ему объявили уже в лагере. До ареста мой муж никогда не подвергался ни арестам, ни каким-нибудь другим репрессиям. Под судом и следствием не был.

Родился мой муж, Корицкий Яков Иванович, в г.Миргороде Полтавской области, где учился в художественно-промышленной школе. Проживал он в Миргороде до 1920 года, а потом переехал в Опошню, где безвыездно проживал вплоть до ареста 1937 года. Работал он учителем рисования в Трудовой школе, а потом – директором Опошнянской семилетки. В последнее время работал директором Опошнянской керамической школы при промартели «Художний керамик» до самого ареста. Родители моего мужа были селяне г.Миргорода. Подробных сведений я не знаю.

Относительно деятельности моего мужа, что он никогда не занимался контрреволюционной деятельностью и агитацией, могут подтвердить такие граждане м.Опошны: Середа Евдоким Демидович, Демченко Трохим Назарович, Майстренко Константин Васильевич и Коваленко Иван Акимович.

Считая, что мой муж, Корицкий Яков Иванович, был осуждён безвинно, прошу областную прокуратуру разобрать дело моего мужа и посмертно реабилитировать его.

О результате моего заявления прошу известить меня по следующему адресу: м.Опошня, Полтавской области, ул.Гагарина, Корицкой Нине Андреевне» [10, арк.31].

28.09.1962 року заступник прокурора Полтавської області Л.Журбенко звернувся з листом до начальника УКДБ в Полтавській області А.Хорошуна:

«Направляется архивное дело №10418 по обвинению Корицкого Якова Ивановича для проверки в порядке ст.399 УПК УССР.

По постановлению Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 25.10.1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР Корицкий Яков Иванович заключён в лагерь на 10 лет.

Арестован был Корицкий Яков Иванович при отсутствии доказательств преступной деятельности его. Виновным себя Корицкий не признал. Обвинение ему построено на неконкретных

и непроверенных показаниях свидетелей Демченко Михаила Александровича, Демченко Трофима Назаровича и Назаренко Андрея Михайловича, допрошенных после его ареста.

В связи с поступившими заявлениями, необходимо проверить обоснованность ареста и осуждения Корицкого Якова Ивановича. Прошу передопросить свидетелей, допрошенных по делу, и проверить достоверность данных ими показаний в 1937 году. Допросите других лиц, хорошо знающих осуждённого, которые могли бы охарактеризовать его. Дело с материалами проверки направте в прокуратуру Полтавской области» [10, арк.30].

1962 року було допитано свідків, що давали показання 1937 року, й нових.

26.10.1962 року лейтенант Федоренко провів допит Трохима Назаровича Демченка, техкерівника заводу «Художній керамік», який розповів наступне:

«Корицкого Якова Ивановича я хорошо знаю с 1930 года по 1937 год. Он мне не родственник, и взаимоотношения с ним были нормальные. В 1930 году Корицкий был инструктором керамшколы, а я был мастером в мастерской керамшколы. Позже Корицкий был преподавателем технологии в керамшколе, а затем – директором Опошнянской керамшколы. Таким образом с Корицким мне приходилось встречаться с 1930 по 1937 год. О его социальном и политическом прошлом мне ничего не известно. По своему характеру Корицкий был неразговорчивым, хорошо относился к порученной ему работе и пользовался заслуженным авторитетом среди учащихся и преподавателей школы.

Каких-либо антисоветских суждений от него я не слышал никогда и мне об этом никто не говорил. В 1937 году Корицкий по неизвестным для меня причинам был арестован Опошнянским РО НКВД. Примерно через две недели после его ареста, меня вызвал в РО НКВД сотрудник Цымбал, который в беседе со мной спрашивал меня, не слышал ли я от Корицкого каких-либо антисоветских анекдотов, на что я ответил отрицательно, ибо знал Корицкого как человека строгого в своих высказываниях. Далее Цымбал сообщил мне, что якобы Корицкий работал в прошлом (не знаю когда) каким-то начальником на станции Ромодан. После этой и следующей беседы Цымбал дал мне подписать один лист бумаги, заявив, что это есть моя подписка о неразглашении мною существа беседы с Цымбалом» [10, арк.35].

Далі між слідчим Федоренком і Трохимом Демченком відбулася розмова:

– А протокол допроса составлялся Цымбалом или кем-либо другим в РО НКВД?

– Нет. Не составлялся и я никаких протоколов допроса меня не подписывал.

– Вам предоставляется протокол допроса вас в отношении Корицкого от 27 сентября 1937 года. Вами ли подписан протокол и подтверждаете ли вы показания, записанные в нём?

– Я ознакомился с протоколом допроса от 27.09.1937 года и заявляю, что подписи в нём не мои, кто их поставил, не знаю. Шевченко меня не допрашивал. А беседовал со мной Цымбал. Содержание записанных в протоколе показаний я не подтверждаю, не только потому, что я их не давал, а ещё и потому, что они от начала и до конца не соответствуют действительности и являются вымыслом сотрудника, составившего указанный протокол [10, арк.35-36].

26.10.1962 року лейтенант Федоренко допитав Михайла Олександровича Демченка, пенсіонера, який розповів:

«Корицкого Якова Ивановича я хорошо знаю как бывшего преподавателя и директора Опоянской керамшколы, примерно с 1934 года по 1937 год. Он мне не родственник, и взаимоотношения с ним были нормальные. В указанные годы я работал в артели «Художний керамик», и мне часто приходилось с ним встречаться по работе. Корицкий хорошо относился к порученной ему работе и пользовался заслуженным авторитетом среди учащихся и преподавателей. В 30-х годах я вместе с Корицким были активистами при изъятии налогов и при выполнении других мероприятий советской власти. Корицкий был лояльно настроен по отношению к советской власти и, несмотря на то, что о его социальном и политическом прошлом мне ничего неизвестно, я о нём могу сказать, что он был целиком на стороне советской власти. Антисоветских суждений от него я не слышал, и я не знаю, за что он был арестован органами НКВД в 1937 году. В отношении Корицкого в 1937 году меня никто не допрашивал, и я предъявленный мне протокол допроса меня в отношении Корицкого от 28.09.37 года не подтверждаю, так как показания в нём записаны необъективно, хотя я и подписал указанный протокол по принуждению со стороны начальника РО НКВД Тимченко, не зная его содержания» [10, арк.37].

26.10.1962 року лейтенант Федоренко допитав Євдокима Демидовича Середу, 1885 р.н., пенсіонера, який розповів:

«Корицкого Якова Ивановича я хорошо знаю по совместной работе с 1932 года по 1937 год. [...] О его социальном и политическом прошлом мне ничего неизвестно, т.к. он не был уроженцем Опояны. В 1932–

1937 годах я работал председателем артели «Художний керамик» и хорошо знаю Корицкого, который преподавал в Опошнянской керамической школе, но был ли он директором этой школы, я не помню. Как человек и преподаватель Корицкий был в своих суждениях выдержанный, строгий ко всем нарушениям и недостаткам и пользовался заслуженным авторитетом среди учащихся и преподавателей школы. Каких-либо враждебных советскому строю суждений от Корицкого я не слыхал, да я и сомневаюсь, чтобы он мог допускать антисоветские суждения, так как был он человеком лояльным по отношению советской власти. В 1937 году Корицкий по неизвестным для меня причинам был арестован органами РО НКВД, и после его ареста начальник Опошнянского РО НКВД Тимченко заставил переписать меня написанную им, Тимченко, характеристику на Корицкого, которая была сплошным вымыслом и содержала в себе факты антисоветской деятельности Корицкого, которых в действительности не было. Представленная мне сейчас характеристика на Корицкого от 28.09.37 года является той, которую написал под диктовку Тимченко в 1937 году, и я её не подтверждаю, ибо она не соответствует действительности. Названный мне Назаренко Андрей Михайлович умер [10, арк.38].

26.10.1962 року лейтенант Федоренко допитав Мотрону Савівну Назарчук, 1911 р.н., малювальницю заводу «Художній керамік», яка розповіла:

«Корицкого Якова Ивановича я знаю как бывшего преподавателя с начала семилетней школы, а затем как директора Опошнянской керамической школы с 1928 года по 1937 год. [...] В указанные годы я работала ученицей в артели «Художний керамик», а затем училась в керамической школе, где директором и преподавателем был Корицкий. Корицкого в деловом и политическом отношении я знаю только с положительной стороны. Работу он выполнял усердно, пользовался авторитетом среди учащихся и учителей. По своему характеру был требовательным ко всем недостаткам. Антисоветских суждений от него я не слыхала, и мне об этом никто не говорил, поэтому я не знаю, какова причина его ареста органами НКВД в 1937 году» [10, арк.39].

26.10.1962 року лейтенант Федоренко допитав Івана Якимовича Коваленка, 1883 р.н., пенсіонера, який повідомив:

«Корицкого Якова Ивановича я знаю, примерно, с 1933 года по 1937 год. [...] В 1933 году он был директором Опошнянской семилетней школы, а я работал в десятилетке. Затем он работал в керамической школе директором. Мне с ним мало приходилось встречаться, но даже при таких случаях, я его знаю как человека порядочного. Каких-либо

антисоветских суждений от него я не слышал и мне об этом никто не говорил. О причинах его ареста в 1937 году мне ничего не известно» [10, арк.40].

Після проведення перевірки в справі Корицького було складено відповідний висновок, де, зокрема, зазначалося:

«Корицкий Яков Иванович арестован Опошнянским РО НКВД 8 сентября 1937 года за проведение антисоветской агитации среди населения и тройкой УНКВД Харьковской области от 25 октября того же года на основании ст.54-10 ч.1 УК УССР, осуждён к 10 годам ИТЛ.

Ознакомлением с архивно-следственным делом и дополнительной проверкой, произведённой по указанию органов прокуратуры, установлено, что Корицкий Яков Иванович в 1937 году осуждён необоснованно и дело в отношении его подлежит прекращению по следующим основаниям.

Что послужило поводом к аресту Корицкого, из дела не видно, т.к. в нём отсутствуют какие-либо доказательства его виновности в проведении антисоветской деятельности, датированные временем до его ареста, а свидетели допрошены только через 20 дней после возбуждения дела.

Согласно выводам обвинительного заключения, Корицкий обвинялся в том, что в годы гражданской войны добровольно служил в белой армии, а проживая в пос.Опошня, проводил среди сослуживцев антисоветскую агитацию.

Указанное обвинение основывалось на непроверенных, неконкретных, записанных общими фразами показаниях свидетелей: Демченко Михаила Александровича, Демченко Трофима Назаровича и Назаренко Андрея Михайловича (все уроженцы и жители пос.Опошня), из которых не видно, откуда им было известно о службе Корицкого в белых армиях, а также не видно, какие конкретно, где, когда и в присутствии кого Корицкий допускал антисоветские высказывания.

На допросах Корицкий виновным себя в проведении антисоветской агитации не признал, а о своей службе в белых армиях Петлюры и Гетьмана в годы гражданской войны заявил, что служил в них по мобилизации и участвовал в военных действиях одной белой армии против другой.

В силу акта об амнистии от 1927 года этот эпизод ему не мог быть вменён в вину.

В октябре 1962 года свидетели Демченко Михаил Александрович и Демченко Трофим Назарович передопрошены. Корицкого они

охарактеризовали в деловом и политическом отношении с положительной стороны, каких-либо фактов его антисоветской деятельности не привели, а в отношении предоставленных им протоколов допроса за 1937 год заявили, что о Корицком в 1937 году они не допрашивались, показаний, записанных в протоколах, не подтвердили, при этом Демченко Трофим Назарович не подтвердил и подписей, учинённых в протоколе за 1937 год.

Указанные обстоятельства ставят под сомнение объективность показаний Назаренко Андрея Михайловича, передопросить которого не представилось возможным.

К делу приобщена характеристика на Корицкого от 28.09.1937 года, написанная бывшим председателем артели «Художний керамик» Середой Евдокимом Демидовичем, в которой содержатся факты антисоветской деятельности обвиняемого. Однако Середина на допросе 25 октября 1962 года Корицкого охарактеризовал с положительной стороны, а в отношении характеристики заявил, что написал её по принуждению и под диктовку бывшего начальника Опшьянского РО НКВД Тимченко.

Положительную характеристику на Корицкого дали также вновь допрошенные свидетели Назарчук Мотрона Савична и Коваленко Иван Акимович.

УООП и УКГБ Полтавской области компроматериалами на Корицкого не располагают.

Таким образом, проверкой установлено, что Корицкий в 1937 году осуждён необоснованно, и дело в отношении него подлежит прекращению за недоказанностью по ст.213 ч.2 УПК УССР.

На основании изложенного, полагал бы:

Архивное следдело №10418 по обвинению Корицкого Якова Ивановича по ст.56-10 ч.1 УК УССР вместе с материалами дополнительной проверки направить прокурору Полтавской области на рассмотрение в установленном порядке.

Следователь следотделения УКГБ при СМ УССР Полтавской области лейтенант Федоренко» [10, арк.43].

05.11.1962 року прокурор Полтавської області направив у Президію Полтавського обласного суду протест /у порядку нагляду/ в справі Корицького Якова Івановича, у якому, зокрема, було зазначено:

«[...] встановлено додатковою перевіркою, що осуждён Корицкий необоснованно, и дело на него подлежит прекращению.

На основании изложенного и, руководствуясь ст.25 Положения о прокурорском надзоре в СССР,

Прошу:

Постановление Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 25 октября 1937 года в отношении Корицкого Якова Ивановича отменить и дело прекратить за недоказанностью обвинения» [10, арк.46].

29.11.1962 року Президія Полтавського обласного суду прийняла постанову, у якій, зокрема, зазначено:

«По постановлению Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 25 октября 1937 года по ст.54-10 ч.1 УК УССР осуждён к 10 годам лишения свободы Корицкий Яков Иванович, 1895 г.р., [...], работал директором Опошнянской керамической школы.

Корицкий обвинялся в том, что в годы гражданской войны добровольно служил в белой армии, а, проживая в п.Опошня, среди сослуживцев проводил антисоветскую агитацию.

В протесте прокурор Полтавской области просит постановление Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 25 октября 1937 года отменить и дело по отношению Корицкого производством прекратить за недоказанностью обвинения.

Прокурор протест поддерживает. Протест подлежит удовлетворению по таким основаниям: к моменту ареста Корицкого Якова Ивановича следственные органы не располагали доказательствами его преступной деятельности.

Виновным себя в проведении антисоветской агитации Корицкий не признал, обвинение построено на непроверенных и неконкретных показаниях свидетелей: Демченко Михаила Александровича, Демченко Трофима Назаровича и Назаренко Андрея Михайловича, допрошенных более чем через 20 дней после ареста Корицкого.

При проверке дела в 1962 году, произведённой по жалобе, передпрошены свидетели Демченко Михаил Александрович, Демченко Трофим Назарович, которые не подтвердили показаний и охарактеризовали Корицкого положительно.

Свидетель Демченко Трофим Назарович заявил, что подпись на протоколе допроса ему не принадлежит, показания, записанные от его имени, не соответствуют действительности и являются вымыслом сотрудника, составившего протокол.

Свидетель Демченко Михаил Александрович заявил, что показания в протоколе допроса записаны необъективно, протокол подписан по принуждению начальника РО НКВД, не зная его содержания».

Свидетель Середя Евдоким Демидович не подтвердил содержания написанной им в 1937 году под диктовку начальника Опошнянского РО НКВД Тимченко характеристики на Корицкого и заявил, что

изложенные в ней факты антисоветской деятельности Корицкого не соответствуют действительности.

Передпросить свидетеля Назаренко Андрея Михайловича не представилось возможным, однако достоверность его показаний вызывает сомнение, ибо он допрашивался одним и тем же работником НКВД, что и свидетели Демченко Михаил и Демченко Трофим, показания которых записаны необъективно.

Вновь допрошенные свидетели Назарчук Мотрона и Коваленко Иван охарактеризовали Корицкого положительно. Таким образом, установлено дополнительной проверкой, что осуждён Корицкий необоснованно.

На основании изложенного и руководствуясь Указом Президиума Верховного Совета СССР от 19 августа 1955 года, Президиум Полтавского областного суда

Постановил:

Протест прокурора Полтавской области удовлетворить. Постановление Особой тройки УНКВД по Харьковской области от 25-го октября 1937 года отменить и дело в отношении Корицкого Якова Ивановича прекратить за недоказанностью обвинения.

Председательствующий В.Потапенко» [10, арк.47-48].

Яків Корицький реабілітований Полтавським обласним судом 29.11.1962 року [132, с.79].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Книга скорботи Зіньківщини*. – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.129.
2. *Міщанин Віктор. 70 років тому в сталінських таборах помер Яків Корицький – директор гончарної школи в Опішному // Дачник*. – 2012. – №4. – Січень. – С.12.
3. *Реабілітовані історією. Полтавська область*. – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.79.
4. *Щербань Олена. Опішненська школа майстрів художньої кераміки (1936–1941) // Український керамологічний журнал*. – 2004. – №2-3. – С.127, 128.

* * *

■ У тому ж таборі, де спочатку знаходився Яків Корицький, майже в той самий час в ув'язненні перебував і уродженець Опішного, український письменник Іван Майстренко. У своїх спогадах *«Історія мого покоління»* він згадував і ті часи.

«Наступного вечора нас знову завантажили в вагони, на цей раз у червоні «теплушки» й повезли далі на північ. Виявилося, що залізнична вітка Тайга-Томськ тепер добудувалася аж до річки Чулим, довжина нової вітки була 120 кілометрів. Кінчалася залізниця у великому селі Асіно, заселеному ще з царських часів, в основному, українцями. У цьому Асіні був центр нашого табору, який називався «Томсько-Асінський виправно-трудоий табір». Це був невеличкий табір, який складався з двох командировок (відділень) – одного центрального, у самому Асіні, де містилося управління табору, й другого, Прикульського, на станції Прикулька, рівно посередині між Томськом і Асіном.

Нову залізницю будували в'язні, і вона ще не була закінчена. Наші вагони кидало з одного боку на другий, і ми боялися, що десь по дорозі перевернемося. На станції Прикулька нас висадили й відвели за кілька сот метрів у табір. Потім нас повели на другий бік залізниці і погнали пішки вісім кілометрів крізь густу тайгу до відділення Прикульської командировки. [...] Це відділення існувало тільки від зими. В'язнів нараховувалося десь з півтори тисячі, як і в Прикульці. Ті, що прибули сюди зі мною, були всі політичні, але не судом, а за вироком ОСО («особое совещание», що заочно давало людині десять років)» [73, с.293].

«Наша командировка (селище) була зовсім молода і ще не добудована. Будували її всю зиму самі в'язні. Їх привезли сюди ранньої зими й скинули на сніг. Залишили харчі та інструменти для будівництва житла. На перший час це були брезентові шатра, напнуті на дерев'яні стовпчики. Я їх ще застав, і вони функціонували ще й у наступної зими. Далі почали рубати тайгу й будувати дерев'яні бараки. Воду до пиття й варива топили зі снігу. Шатра й бараки опалювалися залізними грубками. Ми прибули сюди восьмого квітня, коли в тайзі ще лежало чимало снігу, але наші попередники, які перебули тут першу зиму, були опалені сонцем, як курортники. Вони працювали в тайзі і під зимовим сонцем опалилися. Хто був здоровий, почував себе добре. Але хворі й старики вмирили. [...] була навіть спеціальна хвороба – пелагра, від якої молоді й старші масово вмирили» [73, с.294].

У своїх спогадах Іван Майстренко згадує чимало прізвищ та імен тих, з ким довелося відбувати покарання в «Томасинлаге». Прізвище

Корицького серед них відсутнє. З цього можна зробити висновок, що зустрічатися їм не довелося, оскільки вони знаходилися в різних табірних селищах.

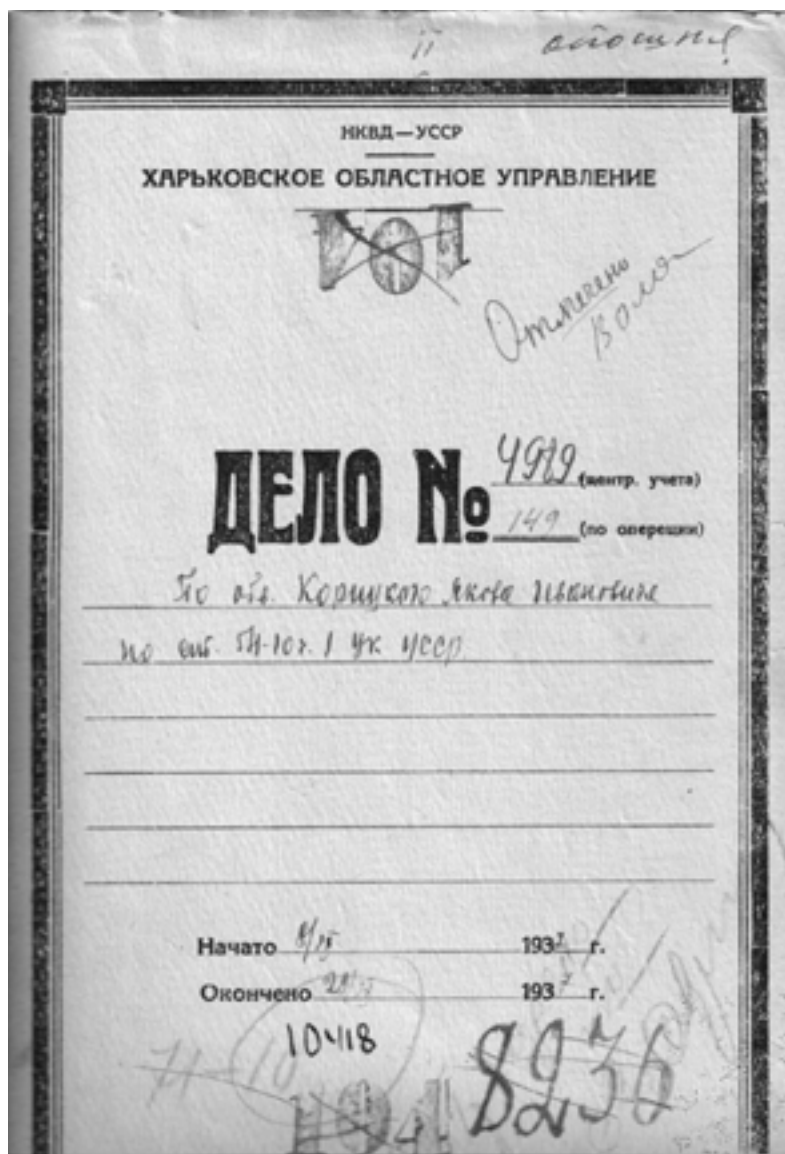
Влітку 1940 року Якова Корицького було переведено з «Томасинлага» в «Севжелдорлаг». Іван Майстренко у своїх спогадах згадував події того часу:

«Великою подією в таборі був транспорт улітку 1940 року. Транспорт – це значить вивіз великої частини в'язнів до інших таборів. Про такі транспорти і непостійність нашого перебування в Прикульці ми, зекі, давно вже знали. Бували й індивідуальні або переселки зеків маленькими групами з одного табору до другого. [...]

До транспорту потрапила, може, половина, може, й більше зеків з Прикульки. Для чого вивозили так багато і куди вивозили – ніхто з в'язнів точно не знав; тільки пізніше стало ясно, для чого вивозили. [...]

Скоро з'ясувалося, чому транспорт забрав з нашого табору більшу половину зеків. З Прикульки всіх зеків переселили в командировку в тайзі, де я раніше жив, а в Прикульку навезли «спецпереселенців» із окупованої советами частини Польщі» [73, с.311, 313].

За словами Івана Майстренка, «управління томсько-асинського виправно-трудоного табору було розташоване в дерев'яному двоповерховому, зі смаком побудованому нашими в'язнями будинку». Центр табору, село Асіно, розташовувалося в заплаві річки Чулим, за сім кілометрів від однойменної маленької залізничної станції [73, с.316].

Мал.139. Обкладинка архівно-кримінальної справи Якова Корицького. 1937.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

2-НОСВ

Решение о
создании
органа

наименование органа КГБ

УЧЕТНО-АРХИВНОЕ

УГОЛОВНОЕ ДЕЛО № 165

по обвинению Корицкого Якова Ивановича

по ст. 54-10 ч. 1 УК УССР

Начато " 21 сентября 1937 г.

Окончено " 29 сентября 1938 г.

В одном томе

Том № 1

Арх. № 0418

Архив 9304-с

(наименование учетно-архивного отдела (отделения) УЧ

Сдано в архив " " 19 г.

Мал.140. Обкладинка архівно-кримінальної справи Якова Корицького.

Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

Лист № _____
к делу № _____ 74

Анкета арестованного

Опониинское районное отделение НКВД УССР

1. Фамилия Корицкий
2. Имя и отчество Яков Иванович
3. Дата рождения: число 27 месяц октября год 1895
4. Место рождения г. Миргород Харьковской области
5. Местожительство (адрес) с. Опония Опонинского района, Харьковской области.
6. Профессия и специальность Учитель керамики
7. Место службы и должность или род занятий Опонинская керам. школа
директор.
(указать без сокращений название предприятия или учреждения и характер производства)
8. Паспорт
(номер и какой орган выдал, номер и категория, где прописка)
9. Социальное происхождение из мещан-крестьяно-бедняки
(род занятий родителей и их социальное положение)
10. Социальное положение случайно - учитель
(род занятий и социальное положение арестованного)
 - а) до революции случайно учитель
 - б) после революции случайно учитель
11. Образование (общее и специальное) СР-ДНЧ - керамик

Мал.141. Анкета арештованого Якова Корицького (початок).

Опішне, Полтавщина. 08.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.

Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

12. Партийность (в прошлом и в настоящем) _____
член партии ЛПМ

13. Национальность и гражданство (подданство) _____ Украинец СССР

14. Категория воинского учета-завеса и где состоит на учете _____ Снят с военного учета в Опшнинском РИК'е по возрасту молодежкомсоставу

15. Служба в белых и др. к-р армиях, участие в баядах и восстаниях против Соввласти (когда и в качестве кого _____ У Гетьмана служил 3 дня, а у Петлюры один месяц в качестве рядового

16. Каким репрессиям подвергался при Соввласти: судимость, арест и др. (когда, каким органом и за что) _____ к репрессиям не подвергался

17. Состав семьи Жена Вина Андреевна 33 года, сын Ирий Яковлевич 9 лет
(укажите родственника, их имена, фамилии, адреса и род занятий)
мать моей жены Василия Лариса Аристовна 56 лет, жена работает учительницей в Опшнинской средней школе, а остальные на моем иждивении.

Подпись арестованного _____

1. Особые внешние приметы _____

2. Кем и когда арестован _____ Опшнинским РО НКВД 7/IX-37г.

3. Где содержится под стражей _____ в Полтавской Следственной тюрьме.

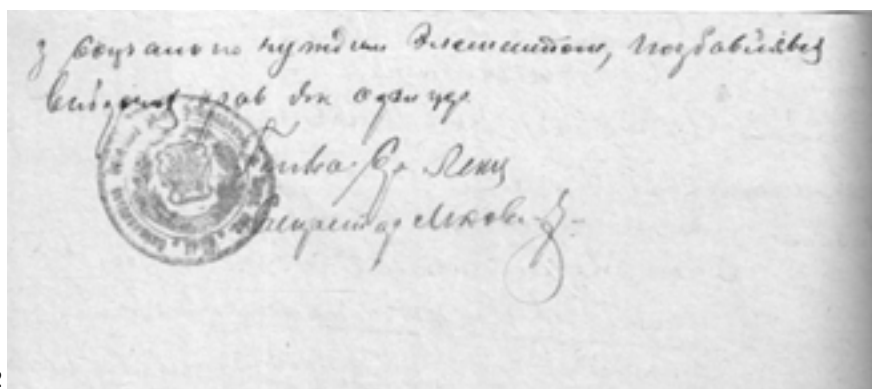
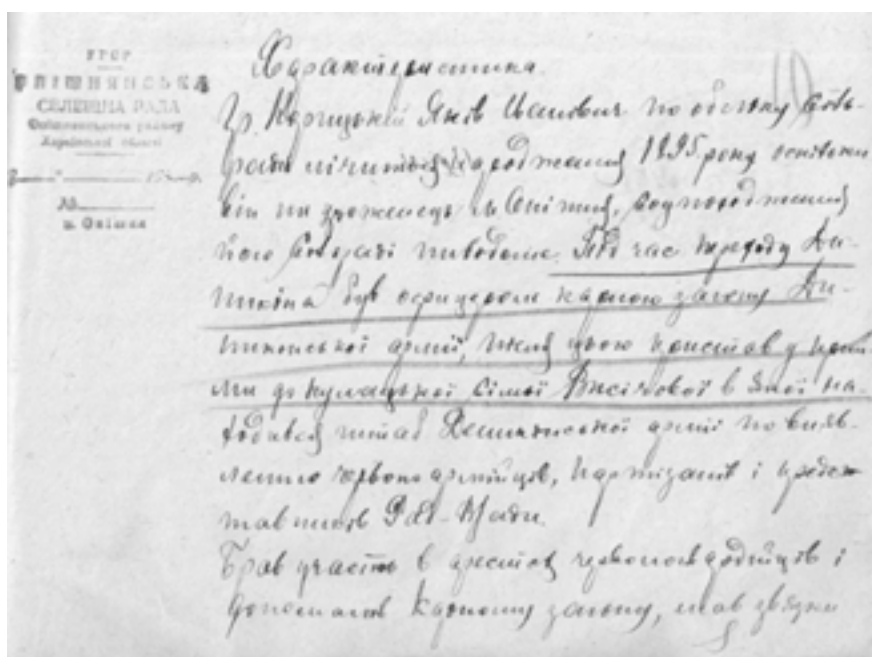
4. Особые замечания _____

Подпись сотрудника, заполнившего анкету _____

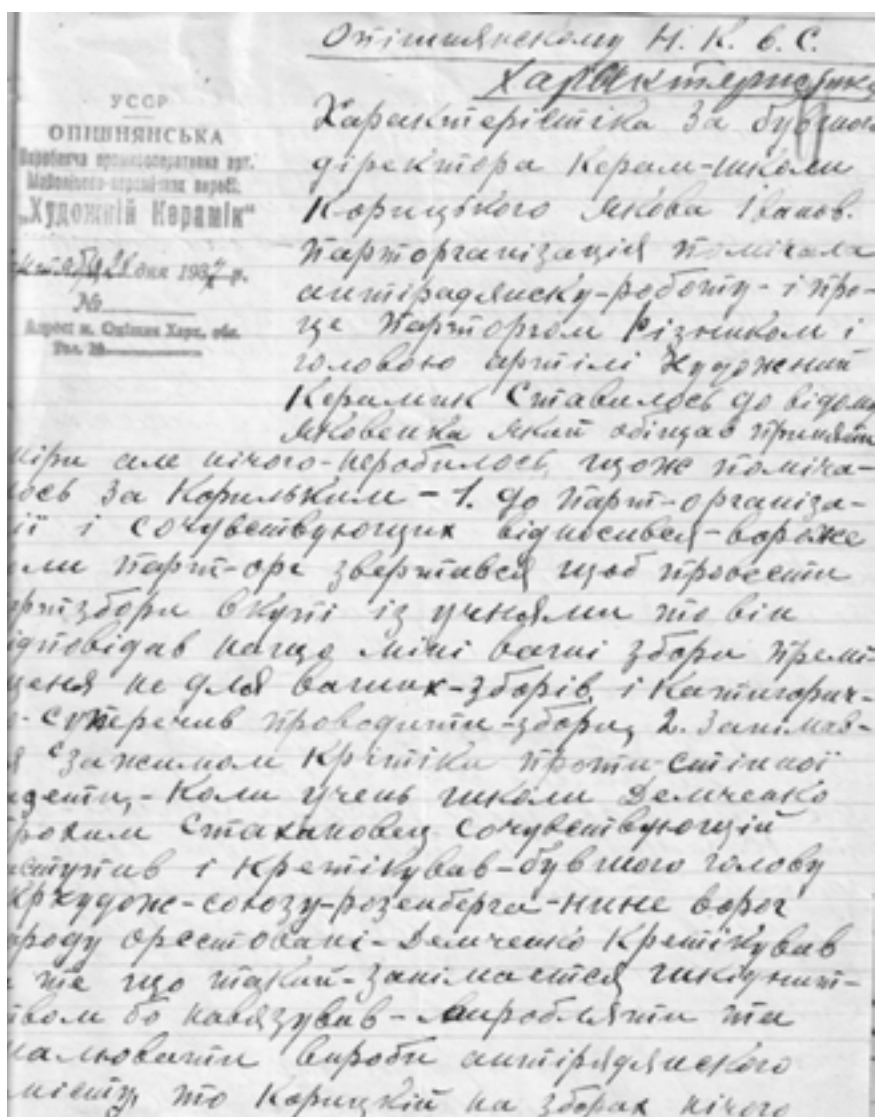
8. IX 193 7 г.

Примечание. Анкета заполняется четко и разборчиво со слов арестованного.

Мал.142. Анкета арештованого Якова Корицького (закінчення).
Опішне, Полтавщина. 08.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області.
Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

Мал.143. Характеристика на Якова Корицького з Опішнянської селищної ради (1 – початок; 2 – закінчення). Опішне, Полтавщина. 1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

Мал. 144. Характеристика на Якова Корицького з Опішнянської промкооперативної артілі «Художній керамік» (початок). Опішне, Полтавщина. 28.09.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

не сказав - а потім взяв величезну сумку
 Кабінет і каже їм коритова ємність
 як має право висвітлювати промі розе-
 берга, бо він мабуть був друг Корицького
 бо коли хотіли - призначили директором
 Кого другого то розберга казав що він
 казав лише Корицького і через виїзд
 его в Київ-Осодиско, в Кош помер Орда-
 некірза - то неозначились - учні Натужні
 що мабуть покосив глини і від нього
 вмер, то коли це почалися величезні
 і сказав Корицькому що треба зібрати
 учнів - і їм повідомити про смерть Орда-
 некірза, то Корицький каже Ордов величез-
 ко цим зазначити і незначити тра-
 пологию і коли Никола два мисли-
 неважувала планів - учнів то величез-
 ців ємністю в Кошівській проти ка-
 сива - укріпленнях і Корицького то
 Корицький взяв величезну сумку
 як їм має право писати ємністю -
 їм Натужні, вадим натура була
 артиста бо коли взяв казав що у себе
 із учнів не заставляв стільки ємності
 взагалі. Мудрика Хитра робив білий
 стігнішкі.

Секретарь Пресної - П. О. - М. З. М. З. М.
 Голова армії Куд. Кора. М. - С. З. М.

Мал.145. Характеристика на Якова Корицького з Опішнянської промкооперативної артілі
 «Художній керамік» (закінчення). Опішне, Полтавщина. 28.09.1937.
 Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №9304-с.
 Репринт. Публікується вперше

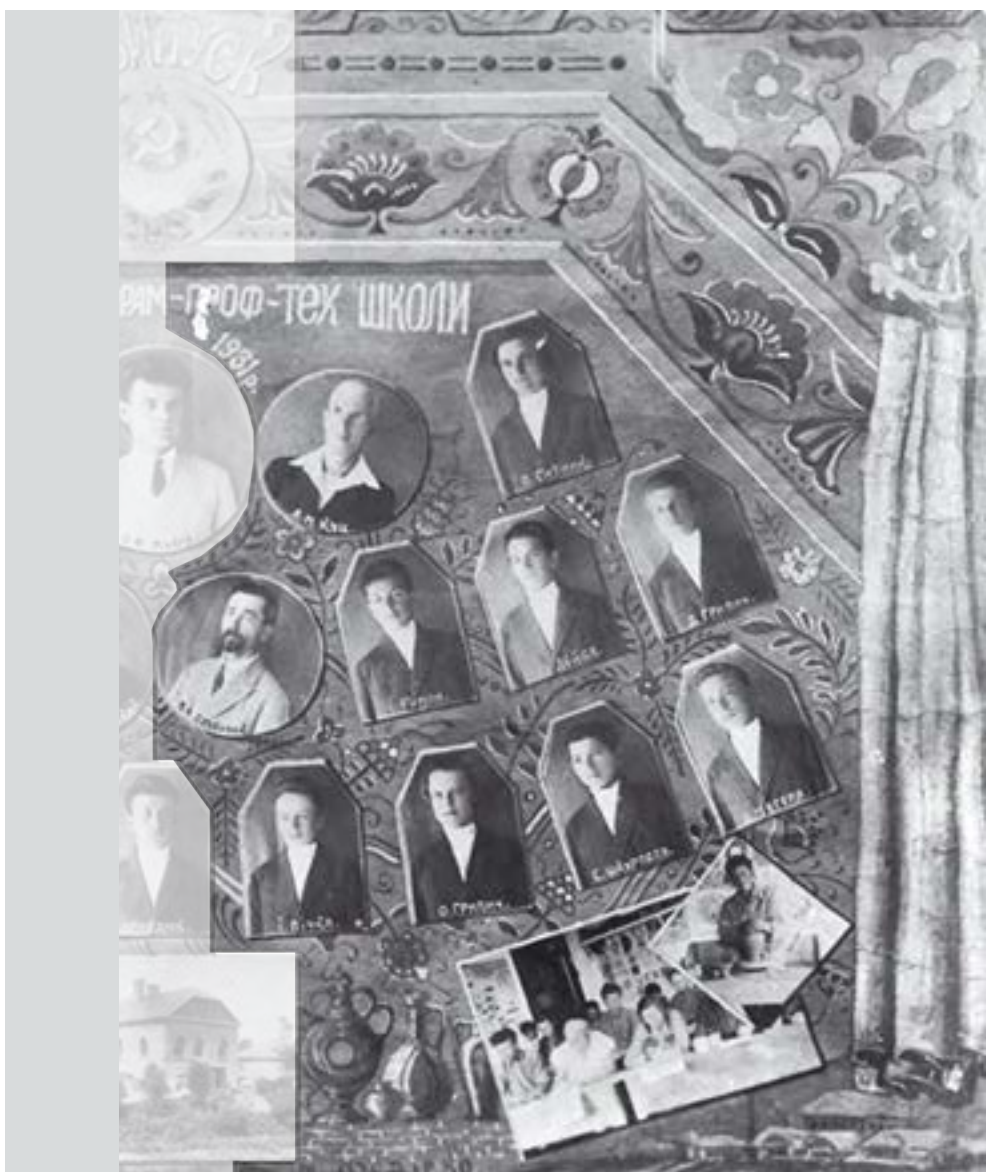

Мал.146. Випускне фото Опішнянської гончарної професійно-технічної школи.

Опішне, Полтавщина. 1931. Фото М.Федірка.

Приватна збірка Юрія Корицького (Москва, Російська Федерація).

Публікується вперше

20

21

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА № _____

СЕДАННЯ ОСОБОЙ ТРОЙКИ УНКВД ПО ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

25 октября

от _____ 1937 года

С л у ш а л и	П о с т а н о в и л и
71. Дело № 4969 Олонийского ПДВ по обвинению: КОРИЦКОГО Якова Ивановича, 56 г.р., урож. г. Ахтыгорода, Харьковской области, о.белого, по месту работавшего учителем, по-ст. 54-10 ч.1 УК УССР.	КОРИЦКОГО Якова Ивановича ЗАКЛЮЧИТЬ В ЛАГЕРЬ НА ПЯТЬ ЛЕТ, считая срок с 7 сентября 1937 г.

ВЕРИ: СЕКРЕТАРЬ ТРОИКИ. Виза

Мал.147. Виписка із протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Харківській області щодо Якова Корицького. Харків. 25.10.1937. Архів Управління СБУ в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа №9304-с. Репринт. Публікується вперше

 МВД РОССИИ УПРАВЛЕНИЕ Внутренних дел ТОМСКОЙ ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР 634012, г. Томск, ул. Елизаровых, 48 тел./факс (8-382-2) 54-12-01 телетайп 128274 «Запад» Р 79 12 2005 г.	Украина, 38163 Полтавская область Зеньковский район с. Миснас-Будыши пер. Партизанский, 9 Мещанину В.Д.
---	--

Уважаемый Виктор Давидович!

Сообщаем, что в Информационном центре при УВД Томской области находится на хранении алфавитная карточка (ф. №2) на Корицкого Якова Ивановича, 1895г.р., уроженца города Миргород Полтавской области.

Осужден 25.10.1937 года Особой тройкой НКВД по Харьковской области по ст. 54 – 10 сроком на 10 лет.

Прибыл в Томасовичи 26.11.1937 года.

Убыл 19.06.1940 года в Севскелдорлаг – г. Котлас Коми АССР.

Другими сведениями не располагаем.

Начальник В.К. Мерзликова

и.о. Сидельникова
218-403

Мал.148. Повідомлення про Якова Корицького з Інформаційного центру Управління внутрішніх справ Томської області. Томськ, Російська Федерація. 21.12.2005.

Приватний архів Віктора Міщанина. Репринт. Публікується вперше

**Мал. 149. Подружжя
Корицьких:
Юрій Якович
(син Якова Корицького)
та Наталя Сергіївна
(донька Сергія Рєви).
1970-ті. Місце зйомки
та автор фото невідомі.
Приватна збірка
Анатолія Рєви (Полтава).
Публікується вперше**

**Мал.150. Повідомлення про Якова Корицького з Управління федеральної служби
виконання покарань Росії по Республіці Комі. Сиктивкар, Російська Федерація. 18.01.2006.
Приватний архів Віктора Міщанина. Репринт. Публікується вперше**

 ФЕДЕРАЛЬНАЯ СЛУЖБА ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ УПРАВЛЕНИЕ ПО РЕСПУБЛИКЕ КОМИ (УФСИН РОССИИ ПО РЕСПУБЛИКЕ КОМИ) 167981, Республика Коми г.Сиктивкар, ул.Дочина Каликовой, 19а Тел. 24-24-15, факс 44-64-80 «18» января 2006г. № 12/8- <u>256</u> На № _____	<u>Мещанову Виктору Давыдовичу</u> 38163, Украина, Полтавская область, Зеньковский район, с. Малые Будыши, пер. Партизанский, 9
--	--

На Ваше заявление сообщаем, что по данным архива УФСИН России по Республике Коми г. Ухта значится Корицкий Яков Иванович, 1895 года рождения, уроженец г. Миргород Полтавской области Украины. Был осужден Тройкой УНКВД по Харьковской области 25.10.1937г. по ст. 54-10 ч.1 УК УССР к 10 годам лишения свободы, начало срока – 07.09.1937г. Прибыл из Полтавской спецтюрьмы 29.06.1940г. для дальнейшего отбывания наказания в Севжелдорлаг Коми. 29.01.1942г. умер от пеллагры в лазарете Урдомского отделения Архангельской области. Из записи в акте о погребении: похоронен в Северо-Восточном направлении 121 км на площадке, отведенной для кладбища. Номер могилы ____ (не известен).

Заместитель начальника Р.Р. Нигматуллин

2.4.3.

КРЕМПОХА Григорій Максимович

■ Біографічні відомості

- Народився 07.08 (26.07) 1895 року в селі Міські Млини Опішнянської волості Зіньківського повіту Полтавської губернії (нині – село Міські Млини Опішнянської селищної ради Зіньківського району Полтавської області).
- Помер в 1947–1948 роках, повертаючись із місця відбуття покарання. Похований нібито в місті Кролевець Сумської області.
- Українець.
- Православний.
- Батько – Максим Кремпоха, був безземельним міськомлинським гончарем, власної хати не мав, займався поденщиною.
- Дружина – Надія Романівна Кремпоха.
- Донька – Лідія Григорівна (у заміжжі Ворог), 1921 р.н.
- Освіта початкова («нижча»), 4 класи.
- Був членом партії лівих есерів (боротьбистів) та більшовицької партії. На момент арешту – позапартійний.
- На момент арешту, 15.09.1937 року, мешкав у с.Міські Млини (на кутку Левада), працював рахівником Опішнянської артілі «Художній керамік» та Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні. 13.11.1937 року засуджений особливою трійкою при Управлінні НКВС у Полтавській області за ст.54-10 ч.1 ККУРСР до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував у Новосибірській області.

■ МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

15.09.1937 року було підписано постанову про вибір запобіжного заходу для Григорія Кремпохи та пред'явлення йому обвинувачення:

«Я, пом.оперуполномоченного УТБ Опошнянского райотделения НКВД сержант госбезопасности Ворона, рассмотрев следственный материал и принял во внимание, что Кремпоха Григорий Максимович, 1896 г.р., уроженец с.Млынки Опошнянского района Харьковской области, работающий бухгалтером керамзавода, имеющий низшее образование, беспартийный, подданного СССР, бывший эсер-боротьбист, достаточно изобличается в том, что он, будучи враждебно настроен к существующему строю, вел активную контрреволюционную пропаганду.

Постановил:

Гр. Кремпоху Григория Максимовича привлечь в качестве обвиняемого по ст.54-10 ч.1 УК УССР, мерой пресечения способов уклонения от следствия и суда избрать содержанием под стражей в кременчугской следственной тюрьме» [11, арк.11].

15.09.1937 року з'явилася постанова за підписом прокурора Опішнянського району Решетаря:

«Я, райпрокурор Решетарь, рассмотрев представленные материалы Опошнянским райотделением НКВД на арест Кремпохи Григория Максимовича, обвиняемого по ст.54-10 ч.1 УК УССР,

Нашёл:

Кремпоха Григорий Максимович в прошлом активный эсер-боротьбист. Враждебно настроен к существующему строю, ведёт активную контрреволюционную работу, говорит, что власть в руки взяли евреи и что нужно вести подготовку к активной борьбе с ними. Связан с боротьбистами, антисоветски себя проявляемыми.

На основании вышеизложенного, руководствуясь ст.156 УПК,

Постановил:

Арест Кремпохи Григория Максимовича [...] санкционировать с содержанием под стражей в Кременчугской следственной тюрьме» [11, арк.12].

15.09.1937 року начальник Опішнянського райвідділу міліції Заїченко в присутності понятих Панаса Івановича Кирячка та Домахи Степанівни Кольчик провів обшук у помешканні Григорія Максимовича Кремпохи. Виявлено нічого не було. Того ж дня Григорія Кремпоху було затримано.

Наступного дня, 16.09.1937 року, начальник Опішнянського райвідділу НКВС молодший лейтенант Тимченко провів допит Григорія Кремпохи:

– Скажите, обвиняемый Кремпоха, в каких политических партиях вы состояли?

– Я был членом партии ВКП(б) с 1917 по 1920 год. Выбыл из партии механически, в других партиях не состоял.

– Вы говорите неправду, следствие располагает данными, что вы были в партии эсеров. Скажите правдиво, вы были в партии эсеров?

– Я в партии эсеров не был?

– Вы можете сказать следствию правдиво, вы были членом партии левых эсеров-боротьбистов?

– Я был членом партии левых эсеров-боротьбистов в 1916 году, после, в 1917 году, вступил в члены партии ВКП(б).

– Какую вы выполняли работу, будучи членом партии левых эсеров?

– Я был секретарём ячейки партии левых эсеров, примерно две недели, в г.Севастополе.

– Следствию известно, что вы вели контрреволюционную националистическую агитацию. Скажите, какую вы вели контрреволюционную работу?

– Я контрреволюционной агитацией не занимался.

– Скажите, вы говорили, будучи в доме гражданина Ревы Сергея Никитовича, о том, что евреи засели во власти и что будет этому конец?

– Я этого не говорил.

– Следствие располагает данными, что вы являетесь участником контрреволюционной националистической подпольной организации. Скажите, когда и кем вы были завербованы в эту организацию?

– Я в контрреволюционной организации никогда не состоял и не состою [11, арк.18].

У довідці від 05.10.1937 року за підписами керівників Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні Федора Різника й Хоми Сакуна, повідомлялося (мову оригіналу збережено):

«Справка

Дана Опішнянському рай Н.К.В.Д.

За бувшого бульгахтера Опішнянської Керам-школи-майстерня Кремпоху Г.М. що такий бувше бухгалтером школи зробою відповідно не справлявся запуценіст в роботі. Розложений пьянкою, був недовольний сучасним життям, висловлював недовольня, На сучасне керівництво. Що его заробіток який він майже вес

пропивав, як сімейно розкладеній нехватає ему. Вихвалявс що будучи в М-Млинянській с/р. вульгарно виругав Голов. С.р Кирячка що накерували, що треба змінить керівництво.

Діректор /підпис/

Секретар /підпис/» [11, арк.10].

У довідці з Міськомлинської сільради від 10.11.1937 року зазначалося (мову оригіналу збережено):

«Довідка

Дана ця за гр.-на Кримпоху Грицько Максимовича в тім що він до і після революції службовець мав в 1937 р. зв'язок з релігійним культом де співав пісні на релігійні мотиви як то «боже царя храни – ще не вмерла україна» – вів контрреволюційну пропозанду виступав протів міроприємств Радвллади, організовуючи зрив цих підприємств через чуждий елемент

Голова /підпис/

Секретар /підпис/» [11, арк.9].

Лише через місяць після арешту Григорія Кремпохи були допитані свідки.

15.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний допитав Андрія Федоровича Бідаша, 1909 р.н., жителя села Васьки, виїзного касира райфінвідділу:

– Свидетель Бидаш, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Кремпохи Григория Максимовича?

– О социальном прошлом я не знаю ничего. От колхозников я слышал, что гражданин Кремпоха состоял членом контрреволюционной эсеровской организации, в которой был секретарём этой организации?

– Свидетель Бидаш, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– Кремпоху Григория Максимовича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю, который и до последнего времени проводил контрреволюционную эсеровскую работу. Как факт, он высмеивал колхозников, говорил: «Для чего работаете, вы ж оборванные и босые». Это было в 1936 году. Он часто пел контрреволюционные националистические песни. В 1937 году он собрал гулянье, на котором пели контрреволюционные и церковные песни: «Ще й не вмерла Україна» и т.п. Тесную связь он имел с м-млинянским дяком, с попадём, с кулаками. Во время выявления и расстрела врагов народа – Тухачевского, Якира и других, он говорил: «Чи знав об этом Сталин, кому он будет теперь верить?» В этих

словах он выражал пораженческое настроение и клевету на вождя партии и трудящихся товарища Сталина. 1937 года, летом, я с ним шёл в Опoшню с М-Млинов. Он тогда повёл разговор на политическую тему, говорит: «Мне часто заявлял Сергей Платонович Ключко, почему я не езжу на легковой автомашине, но я указал, лучше буду ходить пешком, чем заниматься политической работой». Здесь видно то, что когда Кремпоха вместе с Ключком были в контрреволюционно-эсеровской организации, они мечтали ездить на автомашине. Когда я его спросил, чи вы в партии большевиков, он сказал – был, а когда его спросил, почему теперь не в партии, он мне заявил: «Я не пожелал быть в партии большевиков» [11, арк.1-2].

17.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний допитав Олексія Панасовича Лисенка, 1898 р.н., жителя села Васьки, члена колгоспу імені Петровського:

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Кремпохи Григория Максимовича?

– Мне известно, что Кремпоха Григорий Максимович состоял в контрреволюционной эсеровской организации и проводил в ней активную работу. В 1920 г., когда я был в Красной армии, Кремпоха пришёл к моему отцу и заявил: «Я вашего сына уже похоронил и на могиле потоптался».

– Свидетель Лысенко, расскажите, что вам известно о контрреволюционной эсеровской деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– Кремпоху Григория Максимовича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю. Как факт: ещё в 1927–1928 году, когда мы начали в с.Васьках организовывать колхоз, он заявил: «Рано вы хлопцы затеваете это дело, это ещё не всё». Этим он высказывал пораженческие настроения. Он вёл клеветническую враждебную агитацию на большевиков, говорил: «Большевицкая партия не стойка, она колебается куда хочишь. Она не нужна, ибо она нам ничего не даёт». Это было в 1937 году. В 1938 году, когда меня снято было с председателя Глинского сельсовета и откомандировано в Кирилло-Анновку на зампреда сельсовета, он мне прямо заявил: «Ну, что, ваше право? Они сами позалезали туда и делают что хотят». Через время он снова об этом говорил и в результате добавил: «Ничего, наше ещё будет». Полагаю, что он высказывал пораженческие настроения [11, арк.4].

21.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний допитав Якова Антоновича Ващенка, 1901 р.н., жителя

села Міські Млини, члена колгоспу імені Молотова, колишнього комуніста, виключеного з партії як «разложившийся элемент»:

– Свидетель Ващенко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Кремпохи Григория Максимовича?

– Через односельчан мне известно, что Кремпоха Григорий Максимович эсер. Это верно. Он всегда был враждебно настроен к большевической партии.

– Свидетель Ващенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционно-националистической деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– Мне известно, что Кремпоха Григорий Максимович всегда был враждебно настроен к большевической партии. Он всегда говорил: «Нас, которые завоевали власть, отсунули, а сами позалезали в аппараты и делают, что сами хотят». Он обсмеял партию, заявляя: «Они ничего не понимают, а работают только для себя». Это было 1937 года. Он также высмеивал колхозников. В 1937 году, летом, он говорил колхозникам: «Ваши заработки в колхозе ничего не считают, с этими заработками вы подохнете» [11, арк.6].

22.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів очну ставку Григорія Кремпохи з Андрієм Бідашем:

– Обвиняемый Кремпоха, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Бидаш Андрей Фёдорович?

– Свидетель Бидаш, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Кремпоха Григорий Максимович.

– Обвиняемый Кремпоха, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Бидашем Андреем Фёдоровичем?

– Взаимоотношения с гражданином Бидашем у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Бидаш, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Кремпохой Григорием Максимовичем?

– Взаимоотношения с гражданином Кремпохой в нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Бидаш, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Кремпохи Григория Максимовича?

– Мне известно, что Кремпоха состоял в контрреволюционно-эсеровской партии, выполнял в этой организации обязанности секретаря ячейки.

– Обвиняемый Кремпоха, вы подтверждаете показания свидетеля Бидаша?

– В партии эсеров я был в 1916 году и выполнял должность секретаря ячейки эсеров, за что получал 45 руб. в месяц.

– Свидетель Бидаш, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционно-эсеровской деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– Мне известно, что Кремпоха Григорий Максимович всё время дружил с миско-млинским дьяком, вёл контрреволюционную пропаганду, пел контрреволюционно-националистические песни, вёл антисоветскую агитацию против колхозного строя, враждебно относился к партии большевиков и существующему строю. Как факт, на колхозников он говорил: «Для чего работаете, вы ж оборванные и босые». Он пел вместе с дьяком контрреволюционно-эсеровскую националистическую песню «Ще й не вмерла Украина» и т.п. Во время выявления и расстрела врагов народа Тухачевского, Якира и других, он говорил: «Знал ли об этом Сталин, и на кого он будет теперь опираться и верить?». Этим он компрометировал вождя партии и трудящихся т.Сталина и его соратников. Когда мы с ним шли в Опoшню, он повёл такой разговор: «Мне часто заявляет Ключко, почему я не езжу на легковой машине? Но я сказал, лучше буду ходить пешком, чем заниматься политической работой». А когда я его спросил, почему он не в партии большевиков, то он заявил: «Я в партии большевиков не пожелал быть».

– Обвиняемый Кремпоха, вы подтверждаете показания свидетеля Бидаша?

– Не подтверждаю. Я никакой контрреволюционной работы не проводил [11, арк.21].

23.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний провів очну ставку Григорія Кремпохи з Олексієм Лисенком:

– Обвиняемый Кремпоха, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Лысенко Алексей Панасович.

– Свидетель Лысенко, скажите, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Знаю, это Кремпоха Григорий Максимович.

– Обвиняемый Кремпоха, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Лысенко?

– Взаимоотношения с гражданином Лысенко у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Лысенко, скажите, какие у вас были взаимоотношения с гражданином Кремпохой?

– Взаимоотношения с гражданином Кремпохой у нас были нормальные, с ним я никогда не ссорился.

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о социальном и политическом прошлом Кремпохи Григория Максимовича?

– Мне известно, что Кремпоха Григорий Максимович состоял в контрреволюционной эсеровской партии и проводил в ней активную контрреволюционную эсеровскую работу.

– Обвиняемый Кремпоха, вы подтверждаете показания свидетеля Лысенко?

– Да, подтверждаю. Я состоял в партии эсеров в 1916 году и выполнял должность секретаря ячейки, за что получал 45 руб. в месяц.

– Свидетель Лысенко, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционной эсеровской деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– Кремпоху Григория Максимовича я знаю как враждебную личность по отношению к существующему строю. Как факт: в 1927–1928 годах, когда мы организовали в с. Васьках колхоз, он заявил: «Рано вы, хлопцы, затеваете это дело, это ещё не всё». Этим он выражал пораженческие настроения. Он также говорил: «Большевицкая партия нестойка. Она шатается, куда хочешь, она нам не нужна, ибо она нам ничего не даёт». Он опошлял коммунистическую партию и в злостной форме ругался по адресу партии. Когда меня переводили с Глинского сельсовета в Кирилло-Анновку заместителем председателя сельсовета, он мне сказал: «Ну, что, ваше право? Они (коммунисты) сами позалезали туда и делают, что хотят», и добавил: «Ну, ничего, наше ещё будет».

– Обвиняемый Кремпоха, вы подтверждаете показания свидетеля Лысенко?

– Не подтверждаю. Я никогда контрреволюционной работы не проводил [11, арк.20].

29.10.1937 року співробітник Опішнянського райвідділу НКВС Загребельний допитав Афанасію Яківну Реву, 1896 р.н., дружину викладача Опішнянської художньої керамічної школи-майстерні Сергія Микитовича Реви:

– Свидетель Рева, расскажите следствию, что вам известно о контрреволюционно-эсеровской деятельности Кремпохи Григория Максимовича?

– О контрреволюционной деятельности Кремпохи Григория Максимовича мне известно следующее. Летом 1937 года он зашёл ко мне на квартиру. Сидя в семейной обстановке, он начал кричать: «Нами руководят жидаы, они нас взяли в свои руки и делают, что сами хотят». После этого он начал по адресу руководителей ругаться нецензурными словами. Больше добавитъ ничего не могу [11, арк.8].

07.11.1937 року начальник Опішнянського райвідділу НКВС Тимченко провів очну ставку Григорія Кремпохи й Афанасії Реві.

– Скажите, свидетель Рева, вы знаете сидящего перед вами гражданина?

– Да, знаю, это Кремпоха Григорий Максимович.

– Обвиняемый Кремпоха, скажите вы знаете сидящую перед вами гражданку?

– Да, знаю, это Рева Афанасия Яковлевна.

– Скажите, Рева, в каких взаимоотношениях вы находились с Кремпохой?

– Я с гражданином Кремпохой нахожусь в нормальных взаимоотношениях, с ним я не ссорилась.

– Скажите, обвиняемый Кремпоха, в каких взаимоотношениях вы находились с Ревой?

– Я с Ревой нахожусь в нормальных взаимоотношениях, с ней не ссорился.

– Расскажите, свидетель Рева, что вам известно о контрреволюционной деятельности Кремпохи?

– В 1937 году, летом, в июне или июле месяце, ко мне на квартиру зашёл гражданин Кремпоха Григорий Максимович и в разговорах в семейной обстановке высказался: «Нами руководят жидаы, они нас взяли в свои руки и делают сами, что хотят». После этого высказывал нецензурные слова по адресу руководителей правительства.

– Обвиняемый Кремпоха, вы подтверждаете показания свидетельницы Ревы, вы говорили, что жидаы взяли власть в свои руки?

– Я не помню, возможно и говорил, но антисоветской агитацией не занимался [11, арк.22].

09.11.1937 року було проведено повторний допит Григорія Кремпохи:

– Обвиняемый Кремпоха, вы говорили о том, что большевицкая партия нестойка и что она не нужна, и что ничего не даёт?

– Я этого не говорил.

– Следствию известно, что вы, будучи в доме эсера Ревы Сергея Никитовича, летом этого года высказывали, что во власти засели

евреи и руководят сами, как хотят. Скажите, обвиняемый Кремпоха, вы говорили это?

– Я не помню, возможно говорил, я в это время был выпивши.
– Следствие располагает данными о том, что вы пели запрещённые националистические песни «Ще не вмерла Україна» и другие. Скажите, вы подтверждаете это?

– Я националистические песни не пел.
– Обвиняемый Кремпоха, вы говорили колхозникам, что заработки в колхозе ничего не стоят, от этих заработков они помрут?

– Я этого не говорил и контрреволюционной агитацией не занимался [11, арк.19].

В обвинувальному висновку за підписом начальника Опішнянського райвідділу НКВС молодшого лейтенанта держбезпеки Тимченка, зокрема, зазначено:

«В Опішнянское райотделение НКВД поступили данные о том, что Кремпоха, бывший эсер, принимал активное участие в работе этой партии, был секретарём ячейки. До последнего времени не разоружился и твёрдо стоит на контрреволюционной эсеровской позиции. [...]

Будучи враждебно настроен к существующему строю, вёл активную контрреволюционную пропаганду, опопшлял мероприятия партии и правительства, высмеивал колхозный строй.

Систематически пел на улицах националистические песни, поддерживал связь с разоблачёнными националистами Корицким и другими.

Арестованный в связи с этим и допрошенный Кремпоха Григорий Максимович в предъявленном ему обвинении виновным себя не признал, однако показаниями свидетелей Бидаша, Лысенко, Ващенко, Ревы достаточно изобличается в проведении контрреволюционной деятельности.

Считая преступления Кремпохи Григория Максимовича по признакам ст.54-10 ч.1 УК УССР в проведении контрреволюционной деятельности доказанными,

Постановил:

Следственное дело по обвинению по ст.54-10 ч.1 УК УССР Кремпохи Григория Максимовича представить на рассмотрение Судебной Тройки при Полтавском областном управлении НКВД по 2-й категории» [11, арк.23].

Справу Григорія Кремпохи розглядали 13.11.1937 року. У виписці з протоколу засідання особливої трійки при УНКВС у Полтавській області зазначено:

«Слушали: 101. Дело №677, Опошнянского РО НКВД, по обвинению Кремпохи Григория Максимовича, 1895 г.р., урож. и жителя Миски-Млины Опошнянского р-на Полтавской обл., украинца, служащего, бывш. эсера, в 1933 г. суждён за халатность, до ареста работал бухгалтером школы. По ст.54-10 ч.1 УК УССР.

Постановили: Кремпоху Григория Максимовича заключить в ИТЛ сроком на десять лет, считая срок с 15-го сентября 1937 г.» [11, арк.24].

31.05.1939 року дружина Григорія Кремпохи, Надія Романівна, звернулася із заявою в прокуратуру Полтавської області:

«Моего мужа, т.е. Григория Максимовича Кремпоху, в 1937 году отправила Полтавская тройка НКВД в лагери НКВД, где он в настоящий момент находится в г.Маршинске Новосибирской обл. Он мне письменно сообщил, что на него подано было заявление, якобы Кремпоха был в организации левых эсеров и агитировал против колхоза. Это всё ложь. Григорий Максимович Кремпоха был с 1917 года по 1920 год в партии коммунистов-большевиков, сам партизан, участник гражданской войны. До взятия Перекопа 4 года боролся с винтовкой в руках против белых банд. Это могут подтвердить партийцы Середа Явдоким Демидович, Ключко Сергей Платонович, Окара Харитон, Окара Лука.

А клеветник Андрей Бидаш сам бывший кулак. Отец его был, т.е. состоял, в союзе хлеборобов-собственников при центральной раде, они вызывали немцев на Украину. [...] Теперь эти Бидаши сидят во власти и постарались бедняку-партизану отомстить за то, что Кремпоха в 1919 году громил их, и за это лишение ему.

Прошу рассмотреть моё заявление и ускорить назначение дела моего мужа, т.е. Кремпохи Григория Максимовича, на пересмотрение, а клеветников привлечь к ответственности» [11, арк.30-31].

16.09.1939 року було підписано постанову, у якій зазначалося:

«И.о. помоблпрокурора по спецделам Пятак, рассмотрев в порядке надзора дело по обвинению Кремпохи Григория Максимовича по ст.54-10 ч.1 УК УССР,

Нашёл:

Кремпоха Григорий Максимович осуждён 13.11.1937 года Особой Тройкой УНКВД Полтавской области по ст.54-10 ч.1 УК УССР сроком на 10 лет заключения в ИТЛ.

Дочь Кремпохи Григория Максимовича подала жалобу о пересмотре дела её отца, но доводов, заслуживающих внимания, не привела, а из материалов дела видно, что Кремпоха Григорий Максимович среди населения проводил контрреволюционную агитацию, что

подтверждают свидетели Бидаш Андрей Фёдорович, Лысенко Алексей Панасович, Ващенко Яков Антонович, Рева Афanasия Яковлевна.

Кремпоха по соцпроисхождению из крестьян, по соцположению – служащий. В 1916 году по 1917 год состоял у ПСР.

А потому, руководствуясь ст.360 УПК УССР,

Постановил:

Жалобу Кремпохи Лидии Григорьевны оставить без удовлетворения, о чём и сообщить ей.

Надзорное производство по делу Кремпохи Григория Максимовича прекратить. Следственное дело направить по принадлежности» [11, арк.25].

27.04.1940 року Григорій Кремпоха звернувся зі скаргою на ім'я прокурора УРСР:

«Постановлением спецтройки НКВД Полтавской области от 21.11.1937 года я подвергнут лишению свободы в исправительные трудовые лагеря, сроком на 10 лет по ст.54-10. Следствие по моему делу производил уполномоченный НКВД Опошнянского района гр.Тимченко, которым я и был арестован 15.09.1937 года.

Обвинения мне были предъявлены по следующим пунктам обвинения:

- 1) Моё пребывание в эсеровской организации в 1916 году.
- 2) Я пел украинские запрещённые песни, а именно «Ще не вмерла Украина», будучи пьяным.
- 3) Разложение колхоза в д.Васьках Опошнянского р-на.
- 4) В 1936 году сожалел по расстрелу контрреволюционеров Тухачевского и Якира.
- 5) Антисемитическое настроение.

На следствии я себя виновным не признал и считаю себя невиновным, а выдвигаемые следствием против меня обвинения обоснованы на голословности показаний свидетелей: Бедаша Андрея, Лысенко Алексея Опанасовича и Ревы Фани.

В партии левых эсеров никогда в своей жизни не состоял и, вообще, до революции в своём возрасте до 23-х лет я не имел никакого представления о политике. И только в 1917 году, в разгар социалистической революции, мой политический кругозор был пробуждён большевистской партией, в ряды которой я и вступил в 1917 году. И не отрываясь от партии, по заданиям её, я всё время находился в рядах красной гвардии и затем Красной армии до полного окончания гражданской войны.

Я считаю чудовищной и неслыханной клеветой, граничащей с шантажом, показаний на меня, что якобы я выражал антисоветское

настроение в запрещённых песнях, антисемитизмах, против колхозного строительства и прочее.

Заверяю вас, эти показания даны нечестными людьми и социально чуждыми советской власти, например, такими как: Бедаш Андрей и Рева Фаня.

Бедаш Андрей сын зажиточного слоя нашего населения, из семьи контрреволюционеров. В 1918 году отец его состоял членом союза хлеборобов-собственников, который непосредственно вызвал на Украину немцев во главе с гетьманом Скоропадским для уничтожения большевиков-коммунистов. [...].

Вот где явная контрреволюция, а ей ещё верят. Время с ними покончить как с падлом.

Я лично со своим братом выступил против них с оружием в руках и начал громить кулаков как чуждый нам и социально-вредный элемент. Но в этой борьбе был пойман мой старший брат деникинской бандой, которая и расстреляла его в нашем районе. Моя вся семья бедняцкая и большевицкая. Об этом могут подтвердить Лука Харитонович Окара и Середа Евдоким – члены партии. Можно вызвать любого гражданина с села Мисских Млинов, Ткаченко Якова или Романа Романовича Олейника, и спросить.

Бедаш Андрей сын кулака, который до революции имел землю, своей 8 га да арендованная, 3 коровы, 2 лошади, а также дом под железом и прочее. А мои родители жили в чужой квартире, батраковали у помещика Галицкого и честным трудом добывали копейку на кусок чёрного хлеба, и этой крохоткой воспитывали меня. Я в прошлом пастух крестьянских овец, окончил всего школы 4 класса, переживший в детстве голод и нищету. И в 1917 году я начал громить эксплуататоров и врагов советской власти, т.к. они всю свою жизнь эксплуатировали наёмный труд. И вот я то с ними вёл непримиримую борьбу, а также и мои братья, в которой борьбе и был зверски уничтожен деникинской бандой брат мой Макарий в 1919 году.

И вот кулацкое отродье, выбрав и выждав удобного для себя момента, и оклеветал, отомстил мне за причинённую кулакам громиловку.

Следствие отнеслось к этому страстно, следствие всем односторонне, протокол следствия, а также и другие бумаги я подписал на чистом бланке под угрозой, на очной ставке. Мною было подписано не подтверждаю. Таким путём, сделав с меня – коммуниста, преданного душой партии Ленина–Сталина, левым эсером-контрреволюционером.

Но я надежды не теряю, а прошу прокуратуру допросить свидетелей с моей стороны, жителей села М-Млинов: Куция Фёдора, Ключко Сергея Платоновича, Заиченко Фотия, Сакуна Хому М., Шатько Родиона Ден., Маслака Андрея Арт. и Головченко Юхима Петровича, и Головченко Андрея Сергеевича.

Не имея возможности добиться нигде защиты своей правоты, я убедительно прошу Прокуратуру УССР не отказать, а истребовать дело моё в своё производство, каковое в порядке прокурорского надзора пересмотреть, надлежащее постановление опротестовать, представив таковое для отмены и сделав своё распоряжение об освобождении меня из-под стражи, учтя, что под стражей я нахожусь вот уже скоро 3 года. Если отмена постановления по каким-либо причинам последовать не может, то всё дело моё, обратив для нового переследования и предложив таковое, пересмотреть судебным порядком, вызвав меня на переследствие и представив мне возможность осуществить свои права на самозащите» [11, арк.28-29].

До заяви додавалася довідка з місця відбуття покарання, датована 26.04.1940 року, де зазначалося, що Григорій Кремпоха працює бухгалтером і до роботи відноситься добре [11, арк.26].

У довідці від 30.01.1941 року Миськомлинська сільрада так характеризувала Григорія Кремпоху (мову оригіналу збережено):

«Тов. Кремпоха Грицько Максимович виходець із селян-бідняків, батьки його по соцаєтковому стану селяни-бідняки землі рільної не мали, змайнанемалинічого, жилинаквартирі, займалися поденичною. Сам Гр. Мак-ч після служби в армії служив Реввоєнкомітеті після чого був у есерівській партії, в 1924 р. т.Кримпоха з меж нашої с/р вибув на Донбас, звідкіля прибув у М-Млини в 1934 р і працював в ост. час у Опішнянській керамшколі звідкіля і забраний органами НКВД а за що то для нас не відомо і більше ніяких відомостей що до даного гр-на с/рада не має що й свідчить

Голова с/виконкому /підпис/

Секретар /підпис/» [11, арк.27].

13.02.1941 року прокурор Опішнянського району Федяєв допитав Йосипа Івановича Олійника, 1892 р.н., колгоспника, завколбуду, мешканця Миських Млинів:

– Я, Олійник, хорошо знаю Кремпоху Григорія Максимовича. По соцопоходженню Кремпоха походить з бідняків. До революції він не мав ні квартири, ні землі, а батько його гончарював. Приблизно в 1910 році Кремпоха Григор поступив працювати у волость писарем-учнем і робив у волості до революції. В революцію Кремпоха Григор Максимович робив у реввоєнкомітеті писарем. У реввоєнкомітеті

Кремпоха робив років три, а потім кудись виїхав і приїхав у 1934 році. Де він був ці роки, мені абсолютно невідомо. З 1934 року Кремпоха робив у керамзаводі рахівником до його аресту. Мені відомо, що Кремпоха в армії білий не служив, бо він інвалід – горбатий. Знаю, що Кремпоха часто пив горілку, і коли п'яний, то завжди співав заборонених антирадянських пісень, але не знаю, чи служив Кремпоха в минулому в есерівській партії, чи ні. Знаю, що Кремпоха Григор, коли робив у керамзаводі, то дуже з себе грамотного чоловіка ставив і ото, бувало, дуже часто з усмішкою, коли де збереться людей багато, починає розказувати різні антирадянські розмови. Одного разу я з ним ішов у Опішню, то він мене питає: «Как живём?» Я йому сказав, що зараз живу посередньо, але він мені заявив: «Коли ще проживеш років декілька, то будеш ще хуже жити, бо радянська влада не вміє хазяїнувати». Чув, але стверджувати точно не можу, що Кремпоха служив у якомусь білому отряді [11, арк.32].

13.02.1941 року прокурор Опішнянського району Федяєв допитав Івана Романовича Олійника, 1895 р.н., колгоспника, члена правління колгоспу, безпартійного, мешканця села Міські Млини:

– Я, Олійник, хорошо знаю Кремпоху Григора Максимовича як односельчанина. Батько Кремпохи до Жовтневої революції був бідним, не мав своєї землі й господарства, і жив до революції на найманій квартирі. Батько Кремпохи був гончар. Кремпоха Григор жив коло батька до 1919 року, а з 1919 року Кремпоха Григор виїхав у Севастополь. До 1919 року Кремпоха робив писарем в райземвідділі. В 1937 році Кремпоха Григор приїхав знову в Опішнянський район, зразу жив у м.Опішні, а потім купив хату в с.М-Млинах і жив у с.М-Млинах, а робив у керамшкoлі бухгалтером. Чи служив Кремпоха в есерівській партії, я не знаю, але думаю, що не служив, бо він був з бідняків і в революцію він був першим робітником при організації радвлади зразу після революції. Зразу після революції він був секретарем РЗВ, а потім споживчого товариства. В армії Кремпоха Григор Максимович служити не міг, бо він був здорово горбатий і до фізичної роботи був взагалі не здатний. За контрреволюційну агітацію з боку Кремпохи я нічого не знаю, але знаю, що Кремпоха був арештований органами НКВС в 1937 році [11, арк.33].

13.02.1941 року прокурор Опішнянського району Федяєв допитав Харитона Івановича Мирного, 1897 р.н., колгоспника, бригадира садово-городньої бригади, мешканця Міськомлинської сільради:

– Знаю Кремпоху Григора Максимовича, який по соціоходженню являється бідняком. Батько його гончар, а Кремпоха Григор Максимович з 1911 або 1912 рік став робити у волості учнем-писарем

до революції, а в революцію Кремпоха Григор робив секретарем реввоєнкомітету. Потім знаю, що Кремпоха відступав з червоними від Денікіна, а через місяців 5-6 знову повернувся Кремпоха в Опішню і робив писарем райземвідділу. В 1924 році Кремпоха Григор виїхав десь на Кавказ і повернувся в Опішню в 1934 році. З 1934 року Кремпоха робив у керамзаводі рахівником до 1937 року. Я не можу підтвердити, що Кремпоха служив у білих отрядах і перебував у есерівській партії. Знаю, що Кремпоха часто співав заборонені антирадянські пісні. За антирадянську агітацію Кремпохою мені нічого невідомо [11, арк.34].

Після проведення перевірки 20.02.1941 року з'явилася наступна постанова:

«Зам. Облпрокурора по спецделам Мальй, рассмотрев в порядке надзора уголовное дело по обвинению Кремпохи Григория Максимовича, его жалобу и проверочный материал, произведённый опошнянским райпрокурором,

Нашёл:

Кремпоха Григорий Максимович [...] решением Особой Тройки УНКВД по Полтавской области от 13.11.1937 года осуждён по ст.54-10 ч.1 УК УССР сроком на 10 лет заключения в ИТЛ.

Осуждённый Кремпоха подал жалобу на имя прокурора УССР с просьбой пересмотреть его дело и опротестовать решение Тройки, мотивируя тем, что предъявленное ему обвинение обосновано на голословных показаниях свидетелей Бидаша Андрея, Лысенко Алексея и Ревы Фани, что он антисоветских песен не пел и в партии эсеров не был.

Материалами предварительного следствия установлено, что Кремпоха Григорий Максимович в 1916–1917 годах состоял в партии эсеров, в которой принимал активное участие, [...] систематически пел националистические песни.

Допрошенные опошнянским райпрокурором 13.02.1941 года свидетели Олейник и Мирный подтвердили, что Кремпоха часто пел запрещённые песни антисоветского характера.

М-Млинский сельсовет в своей справке от 30.01.1941 года подтверждает, что Кремпоха состоял в партии эсеров.

Таким образом, контрреволюционная деятельность Кремпохи материалами дела полностью доказана.

А поэтому, руководствуясь ст.360 УПК УССР,

Постановил:

Жалобу осуждённого Кремпохи Григория Максимовича оставить без удовлетворения, о чём и сообщить ему.

Надзорное производство по делу прекратить.

Следдело возвратить в 1-й спецотдел Полтавского облуправления НКВД для хранения в архиве» [11, арк.35].

Григорій Максимович Кремпоха був реабілітований Полтавською обласною прокуратурою 19.04.1989 року [132, с.126].

Його архівно-кримінальна справа зберігається в Архіві Управління СБУ в Полтавській області.

■ БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Книга скорботи Зінківщини.* – Полтава: ТОВ «Видавництво «Інтер Графіка», 2010. – С.139.
2. *Міщанин Віктор. Бухгалтер Опішненської художньої керамічної школи-майстерні (за матеріалами кримінальної справи) // Український керамологічний журнал. – 2004. – №2-3. – С.134-138.*
3. *Реабілітовані історією. Полтавська область.* – Київ–Полтава: АСМІ, 2005. – Кн.3. – С.126.

* * *

■ Відома опішнянська малювальниця Мотрона Савівна Назарчук в одному з листів до мене так пригадувала про шкільного бухгалтера: *«Кремпоху Григорія Максимовича я знаю добре. Він був у бухгалтерії, ще поки був «Кустар-Кредит», а потім – у заводі «Художній керамік». Він був гарний працівник контори, але був бідняга обіжжений природою чи, може, змалу якась була травма: був горбатий – і на спині, і на грудях був горб. При репресуванні він десь загинув, а, може, навіть у дорозі» [63].*

З метою віднайти сліди Григорія Кремпохи, я звертався із запитами в різні інстанції Російської Федерації й України, звідки отримав різні відповіді.

Зокрема, з Відділу з реабілітації жертв політичних репресій і архівної інформації Інформаційного центру Головного управління внутрішніх справ адміністрації Кемеровської області Російської Федерації повідомили:

«На ваше заявление, поступившее из ГУВД Новосибирской области, сообщаем, что по сведениям ГУВД Кемеровской области Кремпоха Григорий Максимович, 1896 г.р., уроженец Полтавской области, 13 ноября 1937 года был осуждён Тройкой УНКВД Полтавской области по статье 54-10 ч.1 УК УССР к 10 годам лишения свободы.

Освобождён 15 сентября 1947 года по отбытии срока наказания из мест лишения свободы Кемеровской области. Убыл в Козельщинский (так в карточке) район Полтавской области.

Начальник отдела ИЦ ГУВД Е.Н.Ручинская» [116].

А в листі з Відділу реєстрації актів громадського стану Козельщинського районного управління юстиції Полтавської області повідомлялося: *«Віділ РАГС Козельщинського РУЮ на Ваш запит від 02.06.03 року повідомляє, що в архіві нашого відділу немає а/з про смерть гр. Кремпохи Григорія Максимовича. Перевірку проведено з 1944 року по даний час по всім населеним пунктам району. А чи проживав він у нашому районі та де, цими даними ми не володіємо.*

Начальник відділу РАГС Іванко М.М.» [115].

З розповідей старожилів села Міські Млини вдалося дізнатися, що Григорій Кремпоха після звільнення з табору буцімто поїхав не додому, а до свого товариша. Помер він нібито в Кролевці, можливо, в дорозі, повертаючись із місць відбуття покарання. Його донька, за переказами, їздила туди організовувати його поховання [117]. У вищенаведених спогадах Мотрони Назарчук також зазначається про його можливу смерть у дорозі. Це може бути поясненням того факту, що в алфавітній карточці місцем, куди він вибув, зазначено Козельщинський район.